

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DOĞU TRAKYA BÖLGESİ YEL DEĞİRMENLERİ

SİDİKA ÇAKIL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Burcu ÖZGÜVEN

EDİRNE-2025

Sıdıka Çakıl'ın hazırladığı “**Doğu Trakya Bölgesi Yel Değirmenleri**” başlıklı bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından **Mimarlık** Anabilim Dalında bir **Yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Burcu ÖZGÜVEN

.....

Prof. Dr. Timur KAPROL

.....

Prof. Dr. Emel BAYLAN

.....

Tez Savunma Tarihi: 03/07/2025

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Burcu ÖZGÜVEN

Tez Danışmanı

.....

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

.....

Doç. Dr. Filiz UMAROĞULLARI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

13 / 06 / 2025

SIDIKA ÇAKIL

İmza

Yüksek Lisans Tezi

Doğu Trakya Bölgesi Yel Değirmenleri

Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Geçmiş çağlardan itibaren tahılın öğütülüp işlenilmesinde kullanılan yel değirmenleri aynı zamanda toprak ve su drenajının kontrolü gibi başkaca işlerde de kullanılmıştır. Yel değirmenleri, günümüzde nostaljik ve dolayısıyla turistik peyzaj etkileri bulunan adeta yörede kırsal mimarinin anıtsal figürlerini oluşturan, rüzgâra bağlı enerjiyi toprağa bağlı üretime katan, kırsal ekonomik ve kültürel bir mirastır. Bu tez kapsamında Türkiye Trakyası bölgesindeki kırsal ve kentsel yerleşim alanlarında mimarlık ve peyzaj mimarlığı tarihleri ve endüstri arkeolojisi bağlamında yel değirmenlerinin araştırılması ve unutulmuş değerlerini gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır.

Bu tezde, yel değirmenlerinin varoluşu, nedensellik ilkesi çerçevesinde ve arkeolojik bilimsel kaynaklara dayanarak ele alınmış; ardından, bu değirmenlerin Türkiye Trakyası (Doğu Trakya) Bölgesi'ne nasıl ulaştıkları, ne zamana kadar varlıklarını sürdürdükleri ve hangi nedenlerle yok oldukları incelenmiştir.

Trakya bölgesinde bazı noktalarda “*Değirmenlik Tepesi*”, “*Değirmen sokak*”, “*Dirmen yanı*” ve benzeri yer adlarına rastlanması geçmişte buraların (yel) değirmen(i) olarak kullanıldığı hakkında ipuçları sunmaktadır. Rüzgâr enerjisinin coğrafi özelliklere göre farklılaşması incelendiğinde birçok yel değirmeni tipolojisinin varlığı tespit edilebilmektedir. Ülkemizde çoğunlukla Akdeniz tipi yel değirmeni mirasıyla karşılaşilmektedir. Doğu Trakya bölgesinde yel değirmenlerinin günümüze kadar

işlevini koruyarak gelmesi mümkün olmamış, hatta bazı yörelerde arındırılma faaliyetleri ile hiçbir somut izi kalmayarak tarihe karışmıştır.

Bu çalışmada Trakya bölgesinin günümüze ulaşamamış yel değirmenlerinin eski arşiv belgelerinden elde edilen görünümünün mekânsal analizleriyle tarihsel miraslarına ışık tutulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile hem bölgenin unutulmuş bir miras grubu incelenecek hem de endüstri öncesi Türkiye Trakya'sının rüzgâr gücünün tarımsal üretimde kullanımı mimarlık tarihi bağlamında ele alınacaktır.

Yıl : 2025

Sayfa Sayısı : 330

Anahtar Kelimeler : Yel Değirmeni, Kırsal Mimari, Mimarlık Tarihi, Peyzaj Tarihi,
Endüstri Arkeolojisi, Ziraat Tarihi

Master's Thesis

The Windmills of Eastern Thrace Region

Trakya University, Institute of Natural and Applied Sciences

Department of Architecture

ABSTRACT

Since ancient times, windmills used for grinding and processing grain have also served various other functions, such as managing soil and water drainage. Today, windmills are a form of rural economic and cultural heritage that not only capture the wind's energy to fuel land-based production but also stand as monumental figures of rural architecture with nostalgic and thus touristic landscape appeal. Within the scope of this thesis, it is aimed to investigate windmills in both rural and urban settlements of Turkish Thrace in the context of architectural and landscape architectural history as well as industrial archaeology, and to shed light on their forgotten legacy.

In this thesis, the existence of windmills is addressed within the framework of the principle of causality and based on archaeological and scientific sources. Subsequently, the study examines how these mills arrived in the Turkish Thrace (Eastern Thrace) region, how long they remained in use, and for what reasons they eventually disappeared.

In certain parts of the Thrace region, place names such as “Mill Hill (*Değirmenlik Tepesi*),” “Mill Street (*Değirmen Sokak*),” or “Beside the Mill (*Dirmen Yanı*)” offer clues that these areas were once sites of (wind) mills. When variations in wind energy according to geographic features are examined, it becomes evident that many various windmill typologies once existed. In our country, the windmill heritage is predominantly of the Mediterranean type. In the Eastern Thrace region, however, it has not been possible for windmills to survive with their functions intact into the present

day; in fact, in some areas, they have been completely erased through winding up efforts, leaving no tangible trace behind.

This study aims to elucidate the historical heritage of windmills in the Thrace region that have not survived to the present day, through spatial analyses of their appearances as recorded in historical archival documents. In doing so, it seeks both to delve into a forgotten architectural and landscape heritage in the region, and to explore the use of wind power in agricultural production in pre-industrial Turkish Thrace within the broader context of architectural history.

Year : 2025

Number of Pages : 330

Keywords : Windmill, Vernacular Architecture, Architectural History, Landscape History, Industrial Archaeology, Agricultural History

TEŞEKKÜR

Tez sürecimin akademik rehberliği ile bana ışık tutan, bilgi birikimi ve deneyimiyle çalışmalarımı derinleştirmeme olanak sağlayan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Burcu Özgüven'e,

Bu süreçte hem saha araştırmalarımnda hem de tezimin çeşitli aşamalarında maddi-manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, araştırma gezilerimde yanımda bulunarak bana güç veren nişanlım Kutalmış Bayraktar'a

Aynı şekilde her daim yanımda olan, desteklerini ve sevgilerini daima hissettiren kıymetli annelerim Müberra Çakıl ve Sibel Bayraktar'a,

Tez kapsamında gerçekleştirdiğim video kayıtlarında büyük bir özveriyle kameramanlığımı üstlenen ve sürece katkı sağlayan sevgili kız kardeşim Eylül Çakıl'a minnetlerimi sunarım.

Saha araştırmalarım sırasında bilgi ve deneyimlerini paylaşarak çalışmamın zenginleşmesini sağlayan, yöresel tarihsel belleğin aktarılmasına büyük katkı sunan; adeta kendi tezi gibi konuyu benimseyerek bulduğu ilgili verileri benimle paylaşan Uzman Sanat Tarihçi Barış Toptaş'a, sayısız kazıyı kariyerinde gerçekleştirmiş ve araziyi çok iyi bilen Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi önceki dönem müdürlerinden Uzman Arkeolog Mehmet Akif Işın'a özel olarak teşekkür etmeliyim.

Tezimdeki en biricik katkıyı bulduğum yöre gezilerimdeki görüşmecilerimizden; Tekirdağ ili Dedecik köyündeki eski değirmenlerden birinin sahibinin oğlu olan İrfan Yıldırım'a; Dedecik köyü Muhtarı Sayın Adnan Dursun'a, Rasim Yıldız'a; Gelibolu Karainebeyli köyünü bir kültür köyüne dönüştürmeyi amaçlayan Sayın Muhtar Ali Yıldırım'a, yine aynı köyden eski değirmenlerden birinin sahibi merhum İdris Sivrikaya'nın torunu Sayın Nuri Sivrikaya'ya, köyünün ve dolayısıyla köyündeki yel değirmenlerinin öyküsünü yazdığı eser ile dünyaya açan Sayın Yazar Müşerref Özden-Akarçay'a; Tekirdağ'ın Şarköy ilçesi Kirazlı köyünden Değerli Şefik Başlıoğlu ve Salih

Mutlu beylere; İğdebağları köyünden Kıymetli Abdurrahman Dağlar, Mustafa Ögöl ve Ali Ayta beylere; Velimeşeli yerel tarihçi Sayın Zeki Güler'e ve onlarla tanışmamı sağlayan değerli Doç. Dr. Nursel Dinler'e, Tekirdağ'ın Çorlu ilçesini bizlere tanıtarak saha gezilerimizde rehberlik eden Tarihçi Levent Güngör'e; bölge kırsal ve kentsel arazisine oldukça hakim Çatalca Avcılar ve Atıcılar Derneği Başkanı Sayın Hüseyin Bükölmez'e; Çatalca Yalıköy'den Değerli Bülent Tarakçı, Ferhat Atay, Nurettin Karakullukçu ve Naci Atay (İbrahim Balcı) beylere, İstanbul Küçükçekmece Tefikbey mahallesi Muhtarı Sayın Nesrin İnan'a, Edirne'nin Enez ilçesinin yerli halkından Sayın Semra Kasımoğlu'na; Malkara ilçesi Gözsüz köyü sakini Sayın Osman Savran'a, Eceabat (Maydos)'ta önceki dönemlerde Belediye Başkanlığı yapmış Sayın Adem Ejder'e; Kırklareli ili yerel araştırmacısı Sayın Cemre Gökçe'ye; Gelibolu Fener Bölgesi Kültür Varlıklarını Koruma, Yaşatma ve Tanıtma Derneği Başkanı Sayın Cemal Altın'a ve Edirne'de Taş Ustası Sayın Rafet Güngörür'e katkı ve emekleri için gönülden teşekkür ederim.

Ayrıca, bu çalışmanın kuramsal ve yöntemsel arka planının oluşturulmasında yararlandığım, alanlarına özgü çalışmalarıyla bana yol gösteren ve arşivlerinden faydalandığım Lüleburgazlı Araştırmacı-yazar Sayın Bahri Berberoğulları'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Edirne Bölge Kurulu Müdürü Sayın Yusuf Şamiloğlu ve yine aynı kurumda çalışan Harita Mühendisi Sayın Hakan Erden'e, her türlü kaynağa ulaşmamda emekleri geçen Trakya Üniversitesi kütüphanecilerinden Sayın Fatih Öztürk ve Çağdaş Bavkır beylere, Kıymetli Emekli Öğretmen Attila Biçer'e, Çatalcalı Gazeteci Sayın Zafer Kara'ya, Değerli Murat Tuncer Bey'e, Gelibolu fotoğraf arşivini paylaşan Araştırmacı-yazar Bay Graham Lee'ye ve yine aynı bölgenin fotoğraflarını edindiğim Sayın Dr. Öğr. Gör. Mithat Atabay'a; Keşan fotoğraf arşivini paylaşan Değerli Gazeteci Ersin Fıçııcı'ya ve Enez fotoğraf arşivini paylaşan Enez Avcılar ve Atıcılık Derneği Başkanı Sayın Yalçın Bitikli'ye ve Bulgarca çevirisiyle katkı sağlayan Bulgaristan Elçiliği Özel Kalemi'nden Sayın Tuğçe Konaç'a minnettarım. Onlar olmasaydı tezimin görsel kaynakları bu kadar zengin, içeriği bu kadar derin olamayacaktı.

Özel kişilerin yanı sıra teşekkür etmem gereken tüzel kişiler de bulunmaktadır, bunlar sırasıyla Eski Tekirdağ Fotoğrafları Müzesi, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, Avusturalya Savaş Müzesi ve çok değerli çalışanlarıdır. Bunlarla beraber özellikle kaynakçamı titiz bir şekilde oluşturmam ve çeşitli dillerden

yabancı dil çevirileri yaparak çalışma doğrultumu şekillendirmemde yardımcı olan ChatGPT ve DeepSeek yapay zekâ kurumları ve emeği geçen tüm bilişim insanlarına minnetimi ifade ederim.

Tezimin son halini şekillendirmemde tavsiyelerini benden esirgemeyen danışman hocamın yanı sıra çok değerli jüri üyelerim olan Prof. Dr. Timur Kaprol ve Doç. Dr. Emel Baylan hocalarıma teşekkür ederim.

Tüm bu isimlerin katkıları, bu tezin sadece bir akademik metin olmanın ötesine geçerek, saha ile kurulan doğrudan temas ve deneyim aktarımıyla zenginleşmesini sağlamıştır. Destekleriyle bana güç veren tüm kişi ve kurumlara bir kez daha sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İyi iş yapmış olmanın ferahlığı ile...



İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xix
ÇİZELGELER DİZİNİ	xxxvi
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı	1
1.3. Yöntem.....	2
BÖLÜM 2	6
DOĞU TRAKYA COĞRAFYASI ETÜTLERİ.....	6
2.1. Trakya'nın Coğrafi Özellikleri	6
2.2. Doğu Trakya'nın Yerleşim ve Egemenlik Tarihi	25
2.3. 1319 Tarihli Edirne Vilâyet Sâlnamesi'ne Göre Doğu Trakya Yerleşim Yerlerinde Değirmenler	30
BÖLÜM 3	34
YEL DEĞİRMENLERİ HAKKINDA TEORİK BİLGİLER.....	34
3.1. “Rüzgar” ve “Yel”in Sözlüksel Anlamı.....	34
3.2. Rüzgârın Faydalı Amaçlarda Kullanımının Kısa Tarihi.....	35

3.3. Değirmen Kavramı ve Çeşitleri	36
3.4. El Değirmenleri.....	37
3.5. Hayvanlı Değirmenler.....	39
3.6. Su Değirmenleri	43
3.7. Yel Değirmenleri	47
3.7.1. Yel Değirmenlerinin Yapısal Sınıflandırılması.....	47
3.7.2. Yel Değirmeni Tipolojileri	48
3.8. Akdeniz Tipi Yel Değirmenlerinin Özelinde Teknik Unsurları	54
3.8.1. Konum Seçimi	54
3.8.2. Ana Gövde.....	55
3.8.3. Döner Çatı	55
3.8.4. Çalışma Mekanizması	56
3.8.5. Değirmen Ustası / Teknisyeni	57
3.9. Günümüzde Yel Değirmeninin İmgesel ve Kinestetik Temsili.....	58
BÖLÜM 4	60
TÜRKİYE TRAKYA’SINDA YEL DEĞİRMEN ÖRNEKLERİ	60
4.1. Edirne İlçelerinde Yel değirmenleri.....	60
4.1.1. Edirne Merkez İlçesi.....	60
4.1.2. Edirne Keşan İlçesi.....	68
4.1.3. Edirne Enez İlçesi.....	79
4.1.4. Edirne Uzunköprü Kıracasalılı Köyü	92
4.2. Tekirdağ Çevresindeki Yel Değirmenleri	93
4.2.1. Tekirdağ Süleymanpaşa Dedecik Mahallesi	100
4.2.2. Tekirdağ Şarköy ilçesi Kırızlı (Kerasia) Mahallesi	106
4.2.3. Tekirdağ Şarköy ilçesi İğdebağları Mahallesi	110
4.2.4. Tekirdağ Çorlu ilçesi	112

4.2.5.	Tekirdağ Ergene İlçesi Velimeşe Beldesi.....	123
4.2.6.	Tekirdağ Marmaraereğlisi İlçesi.....	128
4.2.7.	Tekirdağ Kumbağ İlçesi	129
4.2.8.	Tekirdağ Malkara Gözsüz Köyü	131
4.3.	Kırklareli’de Değirmen Yapıları.....	132
4.3.1.	Kırklareli Kent Merkezi	132
4.3.2.	Kırklareli İnece Beldesi	142
4.4.	Gelibolu Yarımadası’nda Yel Değirmenleri	144
4.4.1.	Gelibolu İlçe Merkezi.....	145
4.4.2.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Karainebeyli Köyü	157
4.4.3.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Söğüt (Galata) Köyü.....	165
4.4.4.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Tayfur Köyü.....	166
4.4.5.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Bayırköy	167
4.4.6.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Değirmendüzü (Burgaz/Pergaz) Köyü.....	168
4.4.7.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Bolayır Köyü.....	169
4.4.8.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Demirtepe (Doğanarslan) Köyü.....	170
4.4.9.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Ortaköy (Eksamili).....	170
4.4.10.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Burhanlı (Yenişehir) Köyü	171
4.4.11.	Çanakkale Gelibolu İlçesi Yeniköy	173
4.4.12.	Çanakkale Eceabat (Maydos) Merkez İlçesi	173
4.4.13.	Çanakkale Eceabat İlçesi Kiltbahir Köyü.....	180
4.4.14.	Çanakkale Eceabat İlçesi Seddülbahir Köyü.....	190
4.4.15.	Çanakkale Eceabat İlçesi Alçıtepe (Kırthe/Krithia) Köyü	192
4.4.16.	Çanakkale Eceabat İlçesi Bigalı Köyü	194
4.4.17.	Çanakkale Eceabat İlçesi Küçükanafta Köyü	196
4.4.18.	Çanakkale Eceabat İlçesi Büyükanafta Köyü	198

4.4.19.	Çanakkale Eceabat İlçesi Beşyol (Tursun) Köyü	199
4.4.20.	Çanakkale Eceabat İlçesi Yalova Köyü	201
4.5.	İstanbul Avrupa Yakasında Yer Alan Değirmenler	202
4.5.1.	15. Yüzyıl İstanbul Tasvirlerinde Değirmenlerin Varlığı	202
4.5.2.	Osmanlı İstanbul'undaki Yel Değirmenleri	210
4.5.3.	Osmanlı İstanbul'unda Su Değirmenleri	211
4.5.4.	İstanbul'un Atlı Değirmenleri	211
4.5.5.	Semtlere Göre Değirmen Dağılımı	212
4.5.6.	İstanbul Çatalca İlçesi	213
4.5.7.	Çatalca, Yalıköy ve Karacaköy çevresi	218
4.5.8.	İstanbul Silivri ilçesi	220
4.6.	İncelenen Değirmenlerin Sınıflandırılması	221
4.6.1.	1 Nolu Değirmen	224
4.6.2.	2 Numaralı Değirmen	225
4.6.3.	3 Numaralı Değirmen	226
4.6.4.	4 Numaralı Değirmen	227
4.6.5.	5 Numaralı Değirmen	228
4.6.6.	6 Numaralı Değirmen	229
4.6.7.	7 Numaralı Değirmen	231
4.6.8.	8 Numaralı Değirmen	232
4.6.9.	9 Numaralı Değirmen	233
4.6.10.	10 Numaralı Değirmen	234
4.6.11.	11 Numaralı Değirmen	235
4.6.12.	12 Numaralı Değirmen	236
4.6.13.	13 ve 14 Numaralı Değirmen	237
4.6.14.	15 Numaralı Değirmen	237

4.7. İncelenen Alanlardaki Rüzgar Rejimi.....	238
BÖLÜM 5	242
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	242
KAYNAKLAR	249
TEZ ÖĞRENCİSİNE AİT BİLİMSEL ÇIKTILAR.....	293
ÖZGEÇMİŞ	294



SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Ahş. Bas.	Ahşap Baskı
Akt.	Aktaran
A.Ş.	Anonim Şirketi.
bkz.	Bakınız
civ.	Civarında
Çev.	Çevirmen
Çiz.	Çizen
Ed.	Editör / Editörler
et C ^{ie}	et Compagnie (ve Ortakları)
EKVK	Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
der.	derleyen
farz.	farzedilen
GB	Güneybatı
GD	Güneydoğu
GWA	Global Wind Atlas / Küresel Rüzgâr Atlası
Grav.	Gravürcü
Haz.	Hazırlayan / Hazırlayanlar
hük.	Hükümdarlık aralığı
H.	Hicri Yıl

m	Metre
M.	Miladi Yıl
Ma	Milyon Yıl
Mah.	Mahalle
MÖ	Milattan Önce
m ²	metrrekare
ML.VRD.TMT	Maliye Nezareti Temettuat Defteri
MS	Milattan Sonra
no	numara
lev.	levha
KB	Kuzeybatı
KD	Kuzeydoğu
Km	Kilometre
Km/sa	Kilometre/saatmar
km ²	Kilometrekare
Ksi.	Ksilografi
öz.	Özellikle
İÖ	İsadan Önce
İllüs.	İllüstrasyon
İS	İsadan Sonra
RES	Rüzgâr Enerji Santrali
r.	recto (sağ varak)
TKGMPSU	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Tarih Yok

TWEA	Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (Turkish Wind Energy Association)
Vol.	Volume
Yay. Kur.	Yayın Kurulu
Yaz.	Yazar
Yor.	Yorumlayıcı
Yön.	Yönetenler
v.	verso (sol varak)
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire
yy.	Yüzyıl
Simgeler	
%	Yüzde işareti
± (...)	(...) miktarınca artan ya da azalan
°	Derece
:	Bölme işareti

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Trakya: Tarihî ve Coğrafi Bölge ile Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin Günümüzdeki Sınırları (Pakko [Πακκο], t.y.).....	8
Şekil 2.2. Abraham Ortelius'un Antik Trakya'yı tanımladığı "Thraciae Veteris Typus" başlıklı haritası (Ortelius, civ. 1595).....	9
Şekil 2.3. Küresel Rüzgâr Atlası'nda (GWA) rüzgâr sürekliliğinin Doğu Trakya ve Türkiye genelinde incelemesi (DTU Wind Energy & World Bank, t.y.)	11
Şekil 2.4. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askeri coğrafya enstitüsü (k.u.k. Militärgeographisches Institut) haritalarında görülen yel değirmeni simgesinin ChatGPT tarafından çözünürlüğü yükseltilmiş hali	13
Şekil 2.5. Doğu Trakya'nın içinden geçen antik yollardan Via Militaris (Via Traiana) ve Via Egnatia'nın görüldüğü harita (Jarekadam, 2019).....	14
Şekil 2.6. 13.07.2025 tarihinde Yalıköy-Karacaköy sapağından Evcik plajı yoluna giderken karşımıza çıkan Anastasios surlarının günümüzde doğal istilacılar arasındaki görünümü. Bölgede geçmişte yel değirmeninin taş kaynağı da bu sur duvarlarıydı.	29
Şekil 3.1. M.Ö. 3200 yılında Antik Mısır Sanatı Gerzean Dönemi çömleklerinde rastlanan yelkenli tekneler (Casson, 1986).	35
Şekil 3.2. M.Ö. 3100 yılına tarihlene Antik Mısır Sanatı Geç Gerzean Dönemi çömleğinde rastlanan yelkenli tasviri (Casson, 1986).....	36
Şekil 3.3. Harvard Üniversitesi ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi 1921 Giza kazısında bulunmuş eyer biçimli el değirmeni ile tahıl öğüten hizmetçi figürünü 28.2 cm x 45 cm (MFA Boston, t.y.).....	38
Şekil 3.4. Dönel taş sistemine sahip el değirmeni (Reynolds, 1970: 10).....	39

Şekil 3.5. Hayvanlı değirmenlerin çalışma prensibini gösteren çizim, Bir, Acar & Kaçar'ın (2012: 14) eserinden doğrudan alınmıştır.....	39
Şekil 3.6. 1582 tarihli Nakkaş Osman Sürnamesindeki değirmenciler (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 15-17).....	40
Şekil 3.7. 1698 yayımlanan <i>Het Menselyk Bedryf</i> “Meslekler Kitabında” yer alan hayvanlı değirmen ve değirmenci (Luyken & Luyken, 1694: 100).....	41
Şekil 3.8. Fas'ta at gücü kullanılarak çalışan yağ sıkılan değirmen (Mills Archive Trust, t.y.)	42
Şekil 3.9. İstanbul Çatalca’da bulunan atlı değirmen yapısının kalıntısı, 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	42
Şekil 3.10. Afganistan Herat’ ta ve İran Neştifan’da görünen düşey tipli yel değirmenleri (Deutsches Hygiene-Museum, 2025; Majlesi, 2020).	50
Şekil 3.11. Sekiz parçalı yelkenli kanada sahip, dikey eksenli Çin yel değirmeni çalışma diyagramı (Shepherd, 1990: 14).....	50
Şekil 3.12. Post tipi yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 7).....	51
Şekil 3.14. Galeri tipi yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 10).	52
Şekil 3.15. Smock yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 12).....	53
Şekil 3.16. Mikonos Sıralı Yel Değirmenleri, 12.09.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	54
Şekil 3.17. Yel değirmenlerinin döner çatı mekanizması atar (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 85)	56
Şekil 3.18. Yel değirmenlerinin üst katında bulunan teknik çalışma mekanizması (Koçak & Büyükgöral, 2019: 20).....	57
Şekil 3.19. Günümüz tüketim ürünlerinde görülen değirmen taşı ve yel değirmeni temsilleri, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	58
Şekil 4.1. 2025 yılında Edirne kent merkezinde “değirmen” adını taşıyan sokaklar ve bu sokakların bulundukları yükseklikler. Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025g).....	67

Şekil 4.2. 1907 yılında Keşan ve Yenimuhacir köyünde (Bulgarköy/Bulgarköj) yer alan değirmenlerin haritadaki gösterimleri (Gautsch & Fischbacher, 1907).....	69
Şekil 4.3. Keşan yel değirmenlerinin görüldüğü bir video kesiti- videonun başlığı “Keschan Turcques Moulins au vent / Keşan: Türk Yel Değirmenleri” (Sascha Film, civ. 1912).	70
Şekil 4.4. Keşan Kent Çekirdeği ve incelenen alanlar – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025e).	71
Şekil 4.5. Keşan'ın Bulgar birlikleri tarafından ele geçirilmesinden sonra meydana yapılan hora dansı - Kasım 1912 (Sis, 1912a).	72
Şekil 4.6. Bulgar ordusunun Keşan'ı ele geçirmesinin ardından değirmenin etrafında askerler ve buna sevinenlerin hora dansı - Kasım 1912 (Sis, 1912b).....	73
Şekil 4.7. Vladimir Sis'in 1912 yılına ait fotoğrafında yel değirmeninin yan arkasında görülen kâgir bina: Keşan Öğretmenevi (“Öğretmenevleri.net”,t.y.).	73
Şekil 4.8. Kadrajda Keşan Öğretmenevi'nin de görüldüğü, Keşan su deposu mevkiinden çekilmiş ve tarihi 1925 olarak rivayet edilen fotoğraf (Fıçıcı, 2015).	74
Şekil 4.9. Akdeniz tipi bir yel değirmeni ve cepheye gitmek üzere sıralanmış insanlar – 1915 (Çimen, 2025: 33).	74
Şekil 4.10. Keşan'dan cepheye giden askerler ve arka planda sıralanmış yel değirmenleri – 1915 (Fıçıcı, 2023a)	75
Şekil 4.11. 10 Haziran 1942 tarihli 6 adet yel değirmeninin görüldüğü bir fotoğraf ([Keşan Panayırı Fotoğrafı, 1942]; Ersin Fıçıcı kişisel arşivi, t.y.).	76
Şekil 4.12. Yel değirmenleri Mevkisinde Keşan Gençlik Kulübü, 12 Temmuz 1929 (Demir, 2023).....	77
Şekil 4.13. Yel Değirmenleri Önünde Maç Sonrası Poz Veren Keşan'lı Futbolcular- 1930'lu Yıllar (Fıçıcı, 2023b).....	77
Şekil 4.14. Keşan Atatürk Ortaokulu civarı yel değirmenleri (Fıçıcı, 2024).....	78
Şekil 4.15. Atatürk Ortaokulu ve Paşayığıt Caddesindeki yel değirmeni mokap, 11.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.	79
Şekil 4.16. 1877 yılında Enez (Ænos) (Kiepert, 1877).....	80

Şekil 4.17. Enez kent merkezinde sit alanları – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Çakıl & Özgüven, 2024: 103).....	81
Şekil 4.18. 1907 yılında bir haritada Enez ve Enez yel değirmenlerinin gösterimi (Gautsch & Fischbacher, 1907).....	82
Şekil 4.19. Enez Değirmen Tepesinde yel değirmenleri (ikinci ve üçüncü yel değirmeni dikkatli bakıldığında fotoğrafın solunda görülmektedir) (Hasluck, 1908a).	84
Şekil 4.20. Frederick William Hasluck’ın 1908 yılında çektiği fotoğraf (Şekil 4.19.) ile aynı açıdan çekilmiş 2024 yılına ait fotoğraf, Sıdika Çakıl yerinde çekimi	84
Şekil 4.21. Enez Dalyan Gölünden Enez’e bakış- sağda yel değirmenleri görülmektedir (Hasluck, 1908b).....	85
Şekil 4.22. Enez Dalyan Gölünden Enez’e bakış- sağda yel değirmenleri görülmektedir (Hasluck, 1908b).....	85
Şekil 4.23. Enez Yel Değirmeni tepesi parsel sorgu bilgileri (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması, 2025a)	86
Şekil 4.24. Sosyal medyada hakkında farklı tarihlerin ifade edildiği Yalçın Bitikli arşivinden edinilen “Enez Yel Değirmeni Tepesinde Çalışır Durumda Yel Değirmeni” (Bitikli, civ. 1940).....	87
Şekil 4.25. Enez kent merkezinde Değirmen Tepesi ve Enez Kalesi’nin konumları – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025a).	88
Şekil 4.26. Değirmen Tepesi ve Enez Kalesi ilişkisi – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth 2025b).....	88
Şekil 4.27. On Değirmenler mevki ve düğüm noktası ilişkisi – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth 2025c).	89
Şekil 4.28. On Değirmenler mevkisine ulaşan ara yollar -Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025d).....	89
Şekil 4.29. Değirmen Tepesine çıkan Düğün Salonu Sokak, 21.03. 2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	90
Şekil 4.30. Günümüzde düğün salonu sokağın girişinde bulunan maket	91
Şekil 4.31. Değirmen Tepesi’nde yel değirmenlerinin günümüzdeki kalıntıları, 21.03. 2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	91

Şekil 4.32. Enez’e bağlı köylerde yel değirmenleri (Gautsch & Fischbacher, 1907).....	92
Şekil 4.33. Rodosto (Tekirdağ) harita paftasında Tekirdağ merkezde görülen yel değirmenleri (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	94
Şekil 4.34. Tekirdağ Tepedeğirmenler caddesi 29.06.2025 fotoğraf çekimi ve 1900 ‘ler karşılaştırması Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	97
Şekil 4.35. Sanatçı Aladár Edvi Illés’in (1870-1958) 1906 yılında yaptığı resim (Uzun, 2022) ve 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi namazgâh tepesi.	99
Şekil 4.36. Rodosto (Tekirdağ) harita paftasında Tekirdağ Dedecik köyünde görülen yel değirmeni (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	100
Şekil 4.37. Dedecik köyü ve tescilli yel değirmeninin konumu ([TKGMPSU], 2025e) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	100
Şekil 4.38. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni iç görünüm, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	101
Şekil 4.39. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni ön görünüş, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	102
Şekil 4.40. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni görüntüleri, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	103
Şekil 4.41. Tekirdağ Dedecik köyü ve yel değirmenlerinin birbirine göre konumu (Google Earth, 2025h), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	104
Şekil 4.42. Tekirdağ Dedecik köyü yıkılan yel değirmeninin taşlarının kullanıldığı konutun bir bölümü, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	104
Şekil 4.43. Dedecik köy kahvehanesine asılmış olan Dedecik Spor Klubü amblemi (üzerinde yel değirmeni kalıntısı görülmektedir), 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	105
Şekil 4.44. Tekirdağ Şarköy çevresi yel değirmenleri simgeleri (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907).....	106

Şekil 4.45. Tekirdağ ilinin Şarköy ilçesinde incelenen noktalar (Google Earth, 2025i), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	106
Şekil 4.46. Yel Değirmeni parsellerinin konumu ([TKGMPSU], 2025f; [TKGMPSU], 2025g), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	107
Şekil 4.47. Kirazlı köyü ve yel değirmenleri konumu (Google Earth, 2025j) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	108
Şekil 4.48. Kirazlı köyündeki 1 numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	108
Şekil 4.49. Kirazlı köyündeki 2 numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	109
Şekil 4.50. İğdebağları köyünde yer alan (eski adı “Araplı”; Nişanyan, t.y.) yel değirmenin haritadaki gösterimi (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907).....	110
Şekil 4.51. 3 Numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekim.....	111
Şekil 4.52. Bölgede sık görülen küfeki taşı, 11.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	112
Şekil 4.53. Atlı üç adamın stereo fotoğrafı, Çorlu civarında 1912-1913 (Gelders Archief, 1912-1913b), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	113
Şekil 4.54. İki çobanın ve arka planda iki değirmenin stereo fotoğrafı, Çorlu civarında 1912-1913 (Gelders Archief, 1912-1913a), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir... ..	114
Şekil 4.55. Çorlu civarında yel değirmeni, (Gelders Archief, 1912).	115
Şekil 4.56. Çorlu civarında yel değirmeni ve kağını (Gelders Archief, 1912).	116
Şekil 4.57. Çorlu yel değirmeni, yakın çekim, 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922a).....	117
Şekil 4.58. Çorlu yel değirmeni genel görünüm, 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922b).	118
Şekil 4.59. Çorlu kırsalında yel değirmeni 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922c).....	119
Şekil 4.60. Çorlu yel değirmeni sokak ve yel değirmeni tepesi konumu (Google Earth, 2025k), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	119
Şekil 4.61. Çorlu Nusratiye mahallesi (Kemalettin mahallesi) Yel değirmeni sokağına ait tabela 21.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekim.	120

Şekil 4.62. Çorlu Yel Değirmeni sokak ve Yel Değirmeni tepesi konumu (Google Earth, 2025l) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	120
Şekil 4.63. Çorlu Nusratiye mahallesi Yel değirmeni sokağı görünümü 21.02.2024 tarihinde Kutalmış Bayraktar tarafından yerinde çekimi, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	121
Şekil 4.64. Çorlu değirmen tepesi 21.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	122
Şekil 4.65. Velimeşe ve değirmen bahçesi konumu (Google Earth, 2025m) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	124
Şekil 4.66. Değirmen Bahçesi olarak anılan bölge (Google Earth, 2025n) ve değirmenler Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	124
Şekil 4.67. Değirmen Bahçesi olarak anılan bölgedeki (Google Earth, 2025n) sokaklar ve değirmen ilişkisi Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	125
Şekil 4.68. Buharlı (Buhar motorlu) olarak başlayıp, dizel motorla çalışmaya devam eden değirmenin binası 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi. ...	125
Şekil 4.69. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamına görünüm, 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	126
Şekil 4.70. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamının görünümünün 21.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	126
Şekil 4.71. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamının görünümünün 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	127
Şekil 4.72. (Dwight, 1915: 450) ve 29.06.2025 Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	128
Şekil 4.73. L. Avgoustides'in imzalı ve 18.01.1886 tarihli Kumbağ resminde (Mantzavinos & Origoni-Mantzavinou, 2023) görülen yel değirmeni	129
Şekil 4.74. 29.06.2025 tarihli Sıdika Çakıl çekiminde tahmin edilen yeri (Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir)	129
Şekil 4.76. 1940 Alman Ordu Savaş Haritaları ve Arazi Ölçüm Dairesi tarafından hazırlanan Balkan haritasında Burgaz paftasında görülen Kırklareli kentinde yel	

değirmeni indisleri (Generalstab des Heeres, Abteilung für Kriegskarten und Vermessungswesen, 1940).....	135
Şekil 4.77. Bulgar işgali döneminde Bulgar kuvvetlerinin saatli bomba ile yıktığı kışla o dönemki adı kart postalda yazdığı şekliyle "Yeni Kışla" (Barış Toptaş Arşivi, t.y.) günümüzde bu arazi ve civarına "Yanık Kışla Mevkisi" denmektedir.....	136
Şekil 4.78. Yanıkkışla Mevki parsel sorgu genel görünümü ([TKGMPSU], 2025b)...	136
Şekil 4.79. Kırklareli kent merkezini gösteren harita (Barış Toptaş Arşivi) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	137
Şekil 4.80. Kırklareli kent merkezinde geçmişte değirmen bulunan Yanıkkışla mevkisi ve un fabrikalarının bulunduğu alan (Google Earth, 2025f), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	138
Şekil 4.81. Un fabrikalarının bulunduğu bölge, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025f).	139
Şekil 4.82. Eski Un değirmenlerinin parsel sorgudaki izleri ([TKGMPSU], 2025c; [TKGMPSU], 2025d)	139
Şekil 4.83. Ahmet Ziya Çetintaş Değirmeninin güncel fotoğrafı (Kırklareli Değirmen Çorba, t.y.)	140
Şekil 4.84. Kırklareli Dodopoulos Un Fabrikası Fransızca kartpostalda “Dodopoulos’un değirmeni” ifadesi okunmaktadır (Barış Toptaş Arşivi).....	141
Şekil 4.85. 1903 yılına ait askeri bir haritada (Noltz & Kortsch, 1903) “Jenidže” şeklinde ifade edilmiş Kırklareli-İnece ve yel değirmeni sembolü, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	142
Şekil 4.86. 1915 yılı 11 Eylül tarihli Serveti-i Fünun dergisinin kapağında bulunan “Çanakkale Boğazı’nın çok rustik yel değirmenleri” başlıklı fotoğraf (Ahmed İhsan, 1915; Takaoğlu, 2016: 14).	144
Şekil 4.87. Christoforo Buondelmonti’nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasviri [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b:40v).....	145
Şekil 4.88. Christoforo Buondelmonti’nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasviri (Buondelmonti, 1420?a:35v).	146

Şekil 4.89. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasvirinde yer alan yel değirmenleri betisi ayrıntısı (Buondelmonti, 1420?a:35v).....	148
Şekil 4.90. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasvirinde yer alan yel değirmenleri betisi ayrıntısı [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b: 40v).	148
Şekil 4.91. Yel Değirmeni Meydanı, Gelibolu, 20. yy.ın başı (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).	150
Şekil 4.92. Gelibolu merkez ilçesi genelinde Fener Meydanı konumu uydu görüntüsü (Google Earth, 2025o) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	150
Şekil 4.93. Gelibolu Deniz Feneri'ni gösteren olan bir kartpostal, 20. yy. başı, Gelibolu (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).	151
Şekil 4.94. 1920 tarihli kartpostalda Gelibolu Deniz Feneri ve iki yel değirmeni önünde oynayan Beyaz Rus çocuklar (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).	152
Şekil 4.95. Gelibolu Deniz Feneri ve Fener Meydanı 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	152
Şekil 4.96. Gelibolu Fener Meydanında bulunan iki Akdeniz tipi yel değirmeni, sağda Fransız mezarlığı ve Sarıca Paşa Mevlevihanesi (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).	153
Şekil 4.97. Fener Meydanı'nda Güney Lancashire Alayı'nın 9. Taburuna bağlı iki asker ve arka planda iki Akdeniz tipi yel değirmeni (Brunell, 1919a).....	154
Şekil 4.98. Fener Meydanı'nda Güney Lancashire Alayı'nın 9. Taburu'na bağlı devriye halindeki iki asker ve arka planda iki Akdeniz tipi yel değirmeni-1919 (Brunell, 1919b).	154
Şekil 4.99. Güney Lancashire Alayı 9. Tabur askerleri ve mahsulü harmanlayan Türkler, Solda iki farklı yel değirmeninin kanatları seçilebilmektedir (Brunell, 1919c). Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	155
Şekil 4.100. 1920'li yıllarda Hallac-ı Mansur Türbesi arkasında konumlanmış iki Akdeniz tipi yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; Takaoğlu, 2016: 142).....	155
Şekil 4.101. Hallac-ı Mansur Türbesi 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	156

Şekil 4.102. 1920’li yıllar ve 2024 yılı Hallac-ı Mansur Türbesi değişimi, Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	156
Şekil 4.103. Karainebeyli köyü genelinde yel değirmenlerinin konumu (Google Earth, 2025p), Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	157
Şekil 4.104. Karainebeyli köyü genelinde yel değirmenlerinin konumu ([TKGMPSU], 2025g; [TKGMPSU], 2025h; [TKGMPSU], 2025i; [TKGMPSU], 2025k) Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	157
Şekil 4.105. Yalnız değirmenin üzerindeki “HÜSAM 1936” yazılı kitabe 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.	159
Şekil 4.106. Kitabenin kapıya göre konumu, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	159
Şekil 4.107. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin ön görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.	160
Şekil 4.108. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin güney doğu yönünden görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.	160
Şekil 4.109. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin arka görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.	161
Şekil 4.110. Mehmet Yılmaz isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmeninin ön görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	162
Şekil 4.111. Mehmet Yılmaz isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmeninin içindeki ocak bölümü, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	162
Şekil 4.112. Hayrullah Dalyan isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmenin 2009 yılındaki durumu (The Plummed Goose, 2009).....	163
Şekil 4.113. Hayrullah Dalyan isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmenin çürümüş ahşap mekanizması, 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.	163
Şekil 4.114. Karainebeyli köyü yel değirmenlerinin konumu, ([TKGMPSU], 2025g; [TKGMPSU], 2025h; [TKGMPSU], 2025i; [TKGMPSU], 2025k) Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	164
Şekil 4.115. Karainebeyli köyü Yel Değirmenlerine ulaşım, 2024 Parsel Sorgu görüntüsü Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	164

Şekil 4.116. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Sötlüce köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	165
Şekil 4.117. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Tayfur köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	167
Şekil 4.118. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Bayırköy'ün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	168
Şekil 4.119. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Bolayır köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	169
Şekil 4.120. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Demirtepe (Doğanarşlan) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	170
Şekil 4.121. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Burhanlı (Yenişehir) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	171
Şekil 4.122. Burhanlı köyü yerleşim yeri ve yel değirmenleri ilişkisi (Graham Lee Arşivi)	172
Şekil 4.123. Burhanlı köyü yel değirmeni kalıntısı (Uysal, 2010; 660)	172
Şekil 4.124. 18. yy.'da deniz kıyısında sıralanmış yel değirmenleri (Choiseul-Gouffier, 1822: lev. 55)	174
Şekil 4.125. Maydos'ta (Eceabat) deniz kıyısında sıralanmış yel değirmenleri plan görünümleri (Choiseul-Gouffier, 1822: lev. 54).	175
Şekil 4.126. Ali Cemal Ben'im'in "Maydos'tan" adlı eseri, 1917 ve günümüz karşılaştırması (Ankara Resim ve Heykel Müzesinin izniyle, Ankara Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu), 22.12.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi ve düzenlemesi.	176
Şekil 4.127. Maydos (Eceabat) atlarını yıkayan askerler, arkada yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)	176
Şekil 4.128. Kuzey yönünden çekilmiş Maydos kıyısı, arka planda yel değirmenleri, 1916 (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)	177

Şekil 4.129. Eylül 1919'da Maidos'ta mısır ezmek için kullanılan yel değirmenleri (Brunell, 1919d).	177
Şekil 4.130. Maitos'taki (Maydos) Yel Değirmenleri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)	178
Şekil 4.131. Maydos Kilisetepede bulunan yel değirmenlerden biri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)	179
Şekil 4.132. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat merkezinde (Maydos) rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)... 179	
Şekil 4.133. Çanakkale Boğazı'nda görülen yel değirmenleri (Sandys, 1615: 24) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	181
Şekil 4.134. George Sandys'ın 1610 yılına ait gravüründe Kilitbahir Kale'si karşısında yel değirmenleri (Sandys, 1615: 87). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	182
Şekil 4.135. Kilitbahir ve karşı yakadaki yel değirmenleri (Grelot, 1680: 32-33, lev. I) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	182
Şekil 4.136. Çimenlik Kalesi yanında yel değirmenleri (von Sandrart, 1687: 107; eserde gravürleri ve metni aynı kişi üstlenmiştir). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlendi.	183
Şekil 4.137. Çanakkale Boğazında yel değirmenleri (von Sandrart, 1687: 116, eserde gravürleri ve metni aynı kişi üstlenmiştir). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlendi.	184
Şekil 4.138. 1787 Tarihli Gravürde Kilitbahir Kalesi Yanında İki Yel Değirmeni (Moreno & de Brieva, 1790: 34) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	184
Şekil 4.139. 18. Yüzyılda Kilitbahir kalesinin yanında ve karşı kıyıda sıralanmış yel değirmenleri (Choiseul-Gouffier 1822, lev 53) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	185
Şekil 4.140. Kilitbahir ve Çimenlik kalesini gösteren 1844 tarihli harita (Kaynak: Graves & Spratt). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	186
Şekil 4.141. 1919 yılında yel değirmenin bulunduğu yer (Bean, 1919) ve günümüzdeki durumu, Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	186

Şekil 4.142. Kilitbahir görünümlü kartpostal, tarih yok (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	187
Şekil 4.143. Kilitbahir kalesi ve yanında bir yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	187
Şekil 4.144. Kilitbahir kalesinin yanında yel değirmeninin bulunduğu alanın günümüzdeki (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	188
Şekil 4.145. Kilitbahir kalesi ve yanındaki yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.), Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	188
Şekil 4.146. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat ilçesi Kilitbahir köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)...	189
Şekil 4.147. Garnett'ın (1890: 25) eserinde ağaç baskı resmi William Simpson tarafından çizilmiştir. Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	190
Şekil 4.148. 1895 yılında Seddülbahir görünümü, tepede yel değirmenleri, (Graham Lee kişisel arşivi), Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	190
Şekil 4.149. 1844 Tarihli Seddülbahir haritası (Graves & Spratt, 1844).	191
Şekil 4.150. Çanakkale Boğazı Haritası (1900'ler civ.) [Çeviri makale; içindeki harita; (Hayatın İçi, 2022)].	191
Şekil 4.151. Savaş sonrası Krithia'daki (Alçıtepe) kalıntılar Şubat/Mart 1919 (Wilkins, 1919)	192
Şekil 4.152. Kirte'de "Uykuya Dalan Meryem Ana" kilisesi karşısında yel değirmenlerinin kalıntıları, 1916, (Mithat Atabay kişisel arşivi, t.y.	193
Şekil 4.153. Kirte (Alçıtepe) 'deki harap yel değirmenleri (Australian War Memorial, 1914–1918).	193
Şekil 4.154. Bigalı köyü haritası, (British War Office, 1916).	194
Şekil 4.155. Bigalı köyünde rekonstrüksiyon edilmiş yel değirmeni 22.12.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.	195
Şekil 4.156. Küçükanafta köyü yel değirmeni gösterimleri (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940).	196

Şekil 4.157. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Küçükanafta köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)...	197
Şekil 4.158. Birinci Dünya Savaşında Tursun köy yol kenarında sıralanmış yel değirmenleri ve Osmanlı Ordusu süvari askerleri, 2 Kasım 1915 (Takaoğlu, 2016: 130)	199
Şekil 4.159. Tursun köyü yel değirmenleri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)	199
Şekil 4.161. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Beşyol (Tursun) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)...	200
Şekil 4.162. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Yalova köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)	201
Şekil 4.163. Christoforo Buondelmonti'nin 1420 civarına tarihlenen İstanbul kent planı tasviri [Fransız Nüshası] (Buondelmonti, 1420?a: 37r).....	202
Şekil 4.164. Christoforo Buondelmonti'nin 1420 civarına tarihlenen İstanbul kent planı tasviri [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b: 42r).....	204
Şekil 4.165. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 130v-130r).....	205
Şekil 4.166. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 130v-130r).....	205
Şekil 4.167. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 274. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r)	206
Şekil 4.168. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 249. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması- Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 249r)	206
Şekil 4.169. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde İstanbul'da yer alan muhtemelen Kağıthane deresi kenarında bulunan su değirmeni betisi ayrıntısı [Fransız Nüshası] (Buondelmonti, 1420?a:37r).....	207

Şekil 4.170. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde İstanbul'da yer alan muhtemelen Kağıthane deresi kenarında bulunan yel değirmeni şeklindeki motif ayrıntısı [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b:42r).	207
Şekil 4.171. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 130v-130r).....	208
Şekil 4.172. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 130v-130r).....	208
Şekil 4.173. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 274. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r)	209
Şekil 4.174. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 249. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 249r)	210
Şekil 4.175 <i>Itinéraire de Jérôme Maurand d'Antibes à Constantinople</i> (1544) adlı eserde İstanbul ve Trakya gösterimi (Maurand, 1901: lev. XV).....	213
Şekil 4.176. Çatalca Vilayet Krokisi (Doktor Mehmet Ali, 1991)	214
Şekil 4.177. L'Illustration dergisinin 3642 no.lu sayısında görülen Çatalca Yel Değirmenleri "Çatalca Hatlarının arkasında Lorchis'in yel değirmenleri" (Rémond, 1912: 534).	215
Şekil 4.178. Çatalca Genel Görünüm ve Değirmen yapılarının noktaları (Google Earth 2025r), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	215
Şekil 4.179. Çatalca genel görünüm ve değirmen yapılarının noktaları (Google Earth 2025s), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	216
Şekil 4.180. Yel değirmeni alanı, Yel değirmeni sokak ve yollar ilişkisi (Google Earth 2025t), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	216
Şekil 4.181. Geçmişte yel değirmeni olduğu bilinen alanın günümüz hali, 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.	217

Şekil 4.182. Çatalca'da bulunan atlı değirmen yapısı 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	217
Şekil 4.183. Yalıköy'de yel değirmeni olarak bilinen kalıntının bulunabileceği alan (Google Earth 2025u) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	218
Şekil 4.184. 1903 yılında Karacaköy'de görülen yel değirmeni simgesi (Noltz & Kortsch, 1903) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.	219
Şekil 4.185. 1903 yılına ait askeri bir haritada (Noltz & Kortsch, 1903) yel değirmeni sembolü, Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.....	220
Şekil 4.186. Teknik Geziler sonrası sınıflandırmak üzere seçilen değirmenler (Google Earth 2025v) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	221
Şekil 4.187. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Bigalı köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	224
Şekil 4.188. Mehmet Yılmaz'a ait değirmenin kapı girişinin görünümü 10.11. 2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	225
Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü 307 Ada 37 Parsel.....	225
Şekil 4.189. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.). ..	225
Şekil 4.190. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.). ..	226
Şekil 4.191. Hayrullah Dalyan'a ait değirmenin görünümleri, 10 Kasım 2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	227
Şekil 4.192. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.). ..	228
Şekil 4.193. İdris Sivrikaya'ya ait yel değirmeni,10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.....	229
Şekil 4.194. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.). ..	230
Şekil 4.195Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu merkezi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	231

Şekil 4.196Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu merkezi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).....	232
Şekil 4.197. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Edirne Enez ilçesi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	233
Şekil 4.198. Keşan Öğretmenevi yanında konumlanan yel değirmeni, (Sis, 1912b) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	234
Şekil 4.199. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Edirne Keşan ilçesi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	234
Şekil 4.200. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, Kirazlı köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	235
Şekil 4.201. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, Kirazlı köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).	236
Şekil 4.202. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, İğdebağları köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)...237	
Şekil 4.203.Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, İğdebağları köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)...238	
Şekil 4.204. DTU Wind and Energy Systems, 08.06.2025.....	239
Şekil 4.205. Trakya'da bulunan Rüzgâr Enerji Santralleri (RES), Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (2020).	240
Şekil 4.206. Trakya'da bulunan Rüzgâr Enerji Santralleri (RES) ve Yel değirmenleriyle ilişkisi, Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (2020) verileri Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	240
Şekil 5.1. Trakya'daki değirmenler (Google Earth 2025y) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	242
Şekil 5.2. Gelibolu Yarımadası'ndaki yel değirmenleri (Google Earth 2025z) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	243
Şekil 6. 1. Yunanistan Mikonos'ta bulunan “Boni'nin Yel değirmeni” planı, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	245
Şekil 5.3. Tez araştırması sırasında rastlanılan pencere merdiven ilişkisi, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.	245

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. 1319 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde kayıtlı değirmen, fırın ve un fabrikalarını gösteren tablo (Kazancıgil, Gökçe & Öncel, 2014: 223-362). Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.....	32
Çizelge 4.1. Süleymanpaşa'da değirmen ismi geçen yer adları.....	94
Çizelge 4.2. Malkara'da değirmen ismi geçen yer adları.....	95
Çizelge 4.3. Marmaraereğlisi'nde değirmen ismi geçen yer adları	95
Çizelge 4.4. Velimeşe'de değirmen ismi geçen yer adları.....	95
Çizelge 4.5. Şarköy'de değirmen ismi geçen yeradları.....	96
Çizelge 4.6. Hayrabolu'da değirmen ismi geçen yeradları	96
Çizelge 4.7. Kapaklı'da değirmen ismi geçen yeradları	96
Çizelge 4.8. Saray'da değirmen ismi geçen yeradları.....	96
Çizelge 4.9. Çorlu'da değirmen ismi geçen yeradları.....	96
Çizelge 4.10. Çerkezköy'de değirmen ismi geçen yeradları.....	97
Çizelge 4.11. İncelenen Yel Değirmenlerinin Sınıflandırılması.....	222

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu tez çalışması, Doğu Trakya bölgesindeki yel değirmenlerini mimarlık tarihi disiplini çerçevesinde inceleyerek bu yapıların tarihsel coğrafi dağılımını, mimari konumlanma stratejilerini ve günümüzdeki durumlarını sistematik bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Temel odak noktalarımız, yel değirmenlerinin geçmişte hangi alanlarda yoğunlaştığını (köy girişleri, tarla veya deniz kenarları, rüzgârı alabilen tepeler), yer seçimini etkileyen fiziki (topoğrafya ve rüzgâr rejimi) ve beşerî (ticari yollar, tarımsal üretim) faktörleri, mimari özelliklerini ve zaman içinde geçirdikleri dönüşümlerdir. Çalışma, bu yapıların bölgenin kırsal endüstriyel mimari mirası içindeki durumunu değerlendirirken aynı zamanda günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu mimari mirasın izlerini kaydetmeyi amaçlamaktadır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Araştırma yapılan bölgeler Türkiye'nin Doğu Trakya bölgesini (Edirne, Kırklareli, Gelibolu Yarımadası, Tekirdağ ve İstanbul Avrupa Yakasındaki yerleşimler) coğrafi sınır olarak belirlemiş olup, özellikle 19. ve 20. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsayacaktır. Çalışma kapsamında, Osmanlı Dönemi arşiv belgeleri, tarihi haritalar, parsel sorgu verileri gibi birincil kaynakların yanı sıra yerinde incelemek üzere yapılan teknik gezilerden elde edilen fiziksel veriler ve sözlü tarih kayıtları da değerlendirilecektir. Yel değirmenlerinin mimari tipolojisi, coğrafi dağılımı ve günümüzdeki kalıntılarının izleri sürülecek, su değirmenleri, hayvan (at) gücü kullanılan değirmenler, buharlı, benzinli veya dizel motorlu değirmenler gibi diğer aynı

işlevli yapılar yalnızca bölgedeki endüstriyelleşmeyi karşılaştırma amacıyla (eğer gerek varsa) ele alınacaktır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, fiziksel kalıntıların azlığının yanı sıra arşiv belgelerinde yer alan “değirmen” ifadelerinin, yapıların tipolojik özelliklerini (yel veya başka bir değirmen çeşidi olma durumu) açıkça tanımlamaması yer almaktadır. Bu durum göz önünde tutularak gerekirse araştırmanın kapsamı genişletilecektir.

1.3. Yöntem

Bu tez çalışması, mimarlık tarihi disiplini çerçevesinde, disiplinler arası bir yöntemsel yaklaşımı benimsemektedir. Araştırma sürecinde hem tarihsel belgeler hem de güncel kaynaklar çok yönlü olarak değerlendirilecek ve aşağıdaki yöntemler uygulanacaktır:

Tarihsel Belge ve Kişisel Arşiv Araştırmaları: Yel değirmenlerinin tarihsel süreç içerisindeki coğrafi dağılımını tespit edebilmek amacıyla; 1319 Edirne Vilayet Salnamesi gibi salnameler, seyahatnameler (Örn: Mikes Kelemen), Frederick William Hasluck, Georgios Lampakis, Vladimir Sis, Albert Kahn gibi gezginler tarafından çekilen fotoğraflar, Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı esnasında özellikle Gelibolu, Çorlu ve Keşan bölgelerinde kaydedilen savaş arşiv fotoğrafları detaylı biçimde incelenecektir. Bunun yanı sıra, savaş dönemlerinde cepheye gönderilen ressamlar tarafından yapılan çizimler —örneğin, Ali Cemal Benim’in *Maydos’ta* adlı eseri— ile farklı dönemlere ait gravürler ve tarihî haritalar da analiz sürecine dâhil edilecektir.

Bu çerçevede, özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun 1867 sonrası birleşik ordusuna bağlı olarak faaliyet gösteren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askeri coğrafya enstitüsü (*k.u.k. Militärgeographisches Institut*) tarafından hazırlanmış olan Dimotika (44°41’), Burgas (45°42’) ve Midia (46°42’) harita paftaları, 1900’lü yıllara ait önemli haritalar olarak araştırmaya yön vermektedir. Söz konusu haritalarda yer alan yel değirmeni simgeleri, hangi bölgelere odaklanması gerektiği konusunda bize öncelik ve yol haritası sunacaktır.

Günümüze ilişkin verilerin değerlendirilmesinde ise Cumhuriyet dönemine ait parsel sorgu kayıtları kullanılacak bu belgeler aracılığıyla incelenen yapıların günümüzdeki mekânsal konumları tespit edilecektir.

Saha Çalışmaları ve Envanterleme: Arşiv araştırmalarında elde edilen haritaların sunduğu veriler doğrultusunda, yel değirmenlerinin bulunduğu bilinen bölgelere yönelik arazi çalışmaları gerçekleştirilecektir. Bu saha çalışmaları kapsamında, değirmenlere ait temel izler, yapısal kalıntılar ve diğer fiziksel veriler yerinde gözlemlenecek ve belgelenecektir.

Çevrimiçi uydu haritaları ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İmparatorluk ve Kraliyet (Kaiserlich und Königlich) Askeri Coğrafya Enstitüsü (*k.u.k. Militärgeographisches Institut*) tarafından hazırlanmış olan Dimotika (44°41'), Burgas (45°42') ve Midia (46°42') paftaları kullanılarak saha verileri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecektir. İlgili yörelere teknik geziler düzenlenecek, geçmişe ait arşiv fotoğraflarında tespit edilen yel değirmenlerinin konumları ile günümüzde bu yapıların yer aldığı alanların mevcut durumu analiz edilecektir. Bu karşılaştırmalar sayesinde, mekânsal süreklilik, yapıların dönüşümü ve fiziksel izlerin korunma durumu hakkında kapsamlı bilgiler elde edilmesi hedeflenmektedir.

Sözlü Tarih Kayıtları: Araştırmanın saha temelli boyutunu derinleştirmek amacıyla, incelenen bölgelerin tarihî yapısı ve kültürel belleğine hâkim yerel halkla nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, belirli tarih aralıklarında yapılan sözlü tarih görüşmeleri, hem geçmişe dair kişisel hafızayı belgelemek hem de yel değirmenlerine ilişkin yerel bilgi ve anlatıları kayıt altına almak amacıyla yürütülmüştür.

11 Şubat 2024 tarihinde Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı Kirazlı köyünde Şefik Başlıoğlu (1948) ve Salih Mutlu (1939); İğdebağları köyünde ise Abdurrahman Dağlar (1964), Mustafa Ögöl (1962) ve Ali Ayta (1972) ile görüşmeler yapılmıştır. 21 Şubat 2024 tarihinde Tekirdağ-Ergene ilçesinin Velimeşe beldesinden yerel tarihçi Zeki Güler (1961) ve Çorlu ilçesinde tarihçi Levent Güngör (1959) ile röportajlar gerçekleştirilmiştir. 12 Mayıs 2024 tarihinde ise Çatalca Avcılar ve Atıcılar Derneği Başkanı Sayın Hüseyin Bükülmez (1954) ile 21 Haziran 2024'te Edirne'nin Enez ilçesinde Semra Kasımoğlu (1951) ile görüşülmüştür. 10 Kasım 2024 tarihinde

Karainebeyli köyü muhtarı Ali Yıldırım ve Nuri Sivrikaya, 22 Aralık 2024'te Eceabat (Maydos)'ta Adem Ejder (1956) ve aynı gün Gelibolu Fener Bölgesi Kültür Varlıklarını Koruma, Yaşatma ve Tanıtma Derneği Başkanı Cemal Altın (1962) ile röportajlar yapılmıştır. 20 Nisan 2025'te Cemre Gökçe (1991), 29 Haziran 2025'te Tekirdağ Dedecik köyünden İrfan Yıldırım (1939), 6 Temmuz 2025'te ise Edirne Merkez'den Rafet Güngörür (1956), 13 Temmuz 2025 tarihinde Çatalca Yalıköy'de Bülent Tarakçı (1965) ile görüşülmüş ve tüm röportajlar video kayıt altına alınarak belgelendirilmiştir.

Çalışma yalnızca Trakya bölgesiyle sınırlı kalınmamış, aynı zamanda Akdeniz tipi yel değirmenlerinin korunmuş örneklerini yerinde gözlemlemek amacıyla 13 Eylül 2024 tarihinde Yunanistan'ın Kiklad Adaları'ndan Mikonos Adası'nda bulunan Boni'nin Yel Değirmeni Müzesi ve Bulgaristan Nesebar'da bulunan ahşap kuyruklu yel değirmeni ziyaret edilmiştir. Bu inceleme, farklı coğrafyalarda benzer yapıların korunma biçimleri hakkında karşılaştırmalı bir perspektif sunmuştur.

Elde edilen tüm sözlü tarih verileri, araştırma sürecinin bir parçası olarak 12 Şubat 2024 tarihinde açılan “Yerler ve İzler” adlı YouTube kanalında arşivlenmiş ve erişime açılmıştır.

Yer Adbilimi (Toponomi) Analizi: Araştırma kapsamında, yer adlarının tarihsel bağlamda mekânsal bellekle ilişkisini ortaya koymak amacıyla toponomi yöntemi kullanılmıştır. “Değirmenlik”, “Değirmen-tepe”, “Yel Değirmeni Sokak” gibi günümüzde hâlen kullanılan yer adları, tarihî haritalar ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu yer adları, geçmişte söz konusu alanlarda yel değirmenlerinin var olduğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Toponimik veriler, yerel halkla gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleriyle desteklenmiş; böylece bu yer adlarının kökeni ile yel değirmenlerinin tarihsel varlığı arasındaki ilişki daha somut biçimde ortaya konmuştur. Analizler, değirmen temalı yer adlarının, o bölgede geçmişte bir yel değirmeninin bulunduğu işaret eden güçlü birer kültürel iz taşıdığını göstermektedir.

Rüzgâr Analizleri: Bu tez çalışmasında, hem tarihsel süreçte var olmuş yel değirmenleri hem de çağdaş anlamda rüzgâr enerjisi üretimi amacıyla kullanılan Rüzgâr Enerji Santralleri (RES) dikkate alınarak, Trakya Bölgesi'nin rüzgâr rejimi kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Yel değirmenleri ve RES'lerin her ikisinin de verimli enerji

üretimi için yüksek rüzgâr potansiyeline sahip alanlarda konumlandırıldığı varsayımı temel alınmıştır. Bu çerçevede, bölgedeki rüzgârın mekânsal dağılımı ile tarihsel ve güncel yapılar arasındaki ilişkiler detaylı biçimde incelenmiştir.

Araştırmada, rüzgâr potansiyelinin ölçülmesi ve görselleştirilmesi amacıyla uluslararası çapta kabul görmüş, Global Rüzgâr Atlası (Global Wind Atlas - GWA) veri tabanı kullanılmıştır. GWA, Antarktika hariç dünya üzerindeki tüm kara alanları ve kıyıdan 200 kilometreye kadar olan deniz bölgeleri için yüksek çözünürlüklü rüzgâr verileri ve haritalar sunmaktadır. Bu sayede Doğu Trakya'nın farklı noktalarındaki yel değirmeni varlığına veya yokluğuna ilişkin alanların rüzgâr rejimleri karşılaştırılmıştır.

Yapılan analizlerde, rüzgârın ortalama hızı, yönü ve sürekliliği gibi parametreler değerlendirilmiş; bu veriler, yel değirmenlerinin konumlandırılmasında rüzgârın belirleyici bir faktör olduğunu göstermiştir. Ayrıca, günümüzde kurulan RES'lerin yer seçiminde de benzer rüzgâr kriterlerinin dikkate alındığı saptanmıştır. Bu bağlamda, tarihi yel değirmenlerinin mekânsal dağılımı ile çağdaş rüzgâr enerji santrallerinin yerleşimleri arasındaki paralellikler ortaya konmuştur.

BÖLÜM 2

DOĞU TRAKYA COĞRAFYASI ETÜTLERİ

2.1. Trakya'nın Coğrafi Özellikleri

Türkiye coğrafyasına sık sık genel bir ifadeyle “Anadolu” denilmektedir; ne var ki, Küçük Asya olarak da bilinen Anadolu ifadesi Antik coğrafya tanımıyla modern Türkiye coğrafyasının tamamına karşılık gelmemektedir (Geographica – Ansiklopedik Dünya ve Ülkeler Atlası, 2005: 190). Çünkü Türkiye'nin Anadolu tanımı, çoğunlukla Fırat Irmağı'nın doğusunu da içine almaktadır. Hâlbuki burası Mezopotamya coğrafyasının içerisinde kalmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti topraklarının %3'üne karşılık gelen 23.485 km²'lik yüzölçümlü Avrupa kıtasında bulunan Trakya kesimi de vardır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722) ki bu bizim araştırmamızın fiziksel sınırına karşılık gelmektedir.

Trakya, Thrake ya da Thraki, Antik Klasik Coğrafya'nın bir alt coğrafyası olan Balkan Yarımadası'nın altında bir coğrafi bölgedir (Atabay, 2013: 4). Trakya'nın adı bu alanda yaşamış eski halklardan biri olan Traklardan gelmektedir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722). Trakya yerine “*Paşaeli*” adı da kullanılmış, ama bu ad güncel kalamamıştır. Trakya yerine “*Paşaeli*” adı Tanzimat öncesi Devlet-i Âlî'nin yönetim bölgeleri olan Eyalet Sistemi'nde (Tanzimat reformuyla eyaletlerin yerini vilayetler almıştır) Rumeli Eyaletini oluşturan “liva”ların (Tanzimat'tan sonra livaların yerini sancaklar almıştır) en önemlilerinden biri olan “*Paşa Livası*”ndan dolayı

verilmiştir (Sakaoğlu, 2007: 25). Burada kastedilen paşa, Rumeli fütühattını başlatan aslında bir şeyhzade olan Süleyman Paşa'dır (İnalcık, 2021: 56).

Trakya, bugünkü siyasi coğrafi tanımlarla Doğu Avrupa'da bir bölge olarak ifade edilmektedir (Trakya, 1992: 1448). Bazı kaynaklarda ise, bu coğrafya Güneydoğu Avrupa'nın bir alt coğrafyası olarak verilmektedir (Arısoy, 2013: 82). Balkan Yarımadası'nı, oluşturan 8 alt coğrafyadan (Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Epir, Hersek, Makedonya, Teselya ve Trakya) (Atabay, 2013: 7-15) biri olan Trakya'nın daha kapsamlı tanımı onu Balkanlar özelinde tanımlamakla mümkündür. Buna göre, Trakya, Balkan Yarımadası'nın Güneydoğu kesiminde tarihi ve coğrafi bir bölgedir. Trakya, tarihi ve coğrafi bir bölge olmanın yanı sıra tarihi-coğrafi bir bölgedir (Trakya, 1986: 11677): “(...) *Antikçağ'da Trakya, kuzeyde Balkan Dağları, batıda Rodoplar'ı batıdan çeviren Mesta-Karasu vadisi, doğuda Emine Burnu ile İstanbul Boğazı arasında Karadeniz, güneyde de Marmara ve Ege kıyıları ile (...)*” sınırlanmaktadır (Şekil 2.1.'de gösterildiği gibi; Pakko [Πακκο], t.y.). Yine başka bir Antikçağ toponimleri üzerinden coğrafi tanımlamaya göre (Aydoğan, 1997: 1771): “(...) *batısı Vardar Irmağı, kuzeyi İstros/Danubis (Tuna), güneyi Aigaion Pelagos/ Aigaios Pontos (Ege Denizi), doğusu Pontos Eukseinos (Karadeniz) ve Bosporos (İstanbul Boğazı) ile (...)*” sınırlamaktadır. Bu ikinci daha geniş Trakya tanımına Orta Makedonya'nın önemli bir parçası olan Üçparmak (Halkidikya) Yarımadası girmektedir, bu haliyle Abraham Ortelius'un Antik Trakya tasavvuruna yakınsamaktadır (bkz. Şekil 2.2.'de Ortelius, civ. 1595) Öyle ki, planlanması tartışılan ve Tuna Irmağı'nı Akdeniz'e açacak Tuna-Morava-Vardar Kanalı (Dumitrescu, 2015: 191) projesinin gerçekleştirilmesi halinde neredeyse “Antik Trakya”, gelecekte bir “Trakya Adası”na dönüşebilecektir. Esasında Traklar Antikitesi için iki tanımlama da doğrudur; biri Trakların bir devlet organizasyonu ile yaşadığı sınırları, diğeri ise, krallıktan daha önceki yüzlerce yıl boyunca geniş yerleşim alanlarını göstermektedir. Şu bir gerçektir ki, yukarıda belirttiğimiz gibi Trakya nasıl bizim açımızdan Anadolu'nun içine karışır hale gelmiş bir coğrafi tanımlamaysa benzer şekilde Makedonya ile de bu yolla iç içe geçebilmektedir; bu durumda Batı Trakya Makedonyalılaşacak, Doğu Trakya da Anadoluşacaktır, nitekim kültürel olarak bu belli oranlarda doğrudur.



Şekil 2.1. Trakya: Tarihi ve Coğrafi Bölge ile Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin Günümüzdeki Sınırları (Pakko [Πακκο], t.y.).

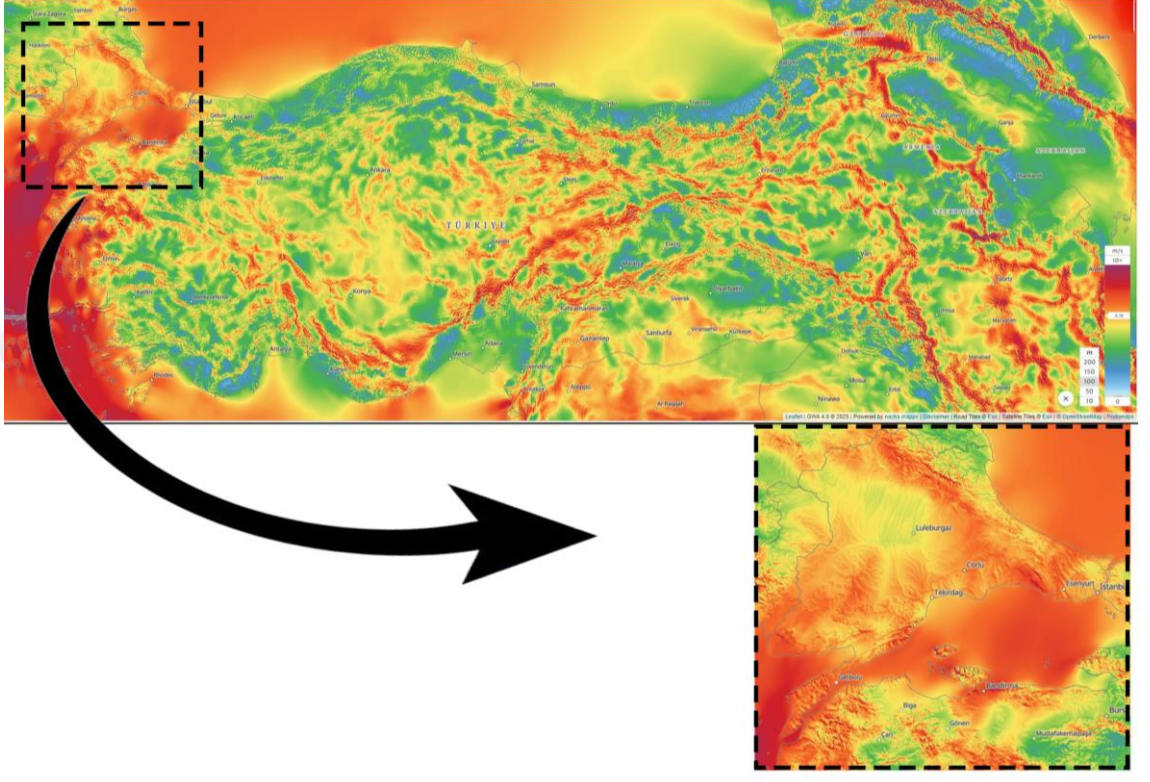
Trakya'yı daha güncel bir şekilde yerel yönetimlerin etkisi altında tanımlamaya çalışan kaynaklar da bulunmaktadır, buna göre (Trakya, 1986: 11677): “ (...) Türkiye'nin Avrupa toprakları ile Yunanistan'ın Meriç (Evros), Rodop, İskeçe (Ksanthi) illeri ile Kavala ve Drama ilerinin bir kesimini kapsayan bölge (...)” yine aynı kaynaktan tanımlamanın devamı olarak “(...) Bulgarlar, Balkanlar (Balkan Dağları) ile Rodoplar arasında kalan, Antik Trakya'nın kuzey kesimini oluşturan ve ortasında Filibe'nin yer aldığı Meriç havzasına da 'Trakya havzası' adını verirler.”

Enez’de boşaldığı Adalar Denizi’ne değin sakin bir akışı takip eder. Meriç’in sakin karaktere büründüğü bu nokta Doğu ve Batı Trakya’yı belirlemektedir. Fakat bu yeterli değildir, çünkü Bulgaristan sınırlarında kalan bir Kuzey ya da Kuzeybatı Trakya’nın da tanımlanması gerekmektedir (bkz. Şekil 2.1.). Burada “*Ergene Havzası*”nı tanımlamak önemlidir; bu da jeolojik bir tanımlamayı gerektirmektedir (Darkot, 1993: 2): Ergene Havzası olarak karşımıza çıkan bu doğal düzlük çevresindeki sıkışmışlıkla varolmuştur. Buna göre, kuzeydoğudan Istranca dağ kütlesi, batıdan başlayarak kuzeybatıya gidildikçe yüksekliğini artıran Rodop dağ kütlesi kuzeybatı köşesinde Istranca kütlesiyle yakınlaşırlar. Balkan Yarımadası’nın ortasından doğan Meriç Irmağı bu yakınlaşan iki dağ kütesinin ortasında adeta birleşmelerine engel olacak şekilde doğal bir olukla, geniş bir vadi ile akmaktadır. Bu jeolojik tanımlama ile Balkan Yarımadası’nın ortasından doğan bir ırmağın yarımadanın doğusunda kalan Trakya’yı “doğu” ve “batı” olarak ayırması fiziki coğrafyaya uygun bir tanımlama olmamaktadır. Fakat günümüzde farklı dil ve inanç egemenliklerini ulus kimliklerinde temsil eden üç farklı etki alanı Doğu, Batı ve Kuzeydoğu (ya da yalnızca Kuzey) Trakya olarak hem fiili hem de resmi geçerlilikleri devam etmektedir. Biz de tezimizde bu tanımlamayla beraber gelen “Doğu Trakya”daki yel değirmenlerini mimarlık, yöre, kültür, tarım ve peyzaj tarihi ve endüstri arkeolojisi açısından ele almaktayız.

Türkiye Trakyası, günümüzdeki idari bölünüşe göre Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinin tamamını; ayrıca Çanakkale ve İstanbul illerinin Avrupa kıtasında kalan bölümlerini kapsamaktadır. Çalışmamızın fiziki kapsamı olan bu Türkiye Trakyası “*Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*”nin tanımıyla 8 alt bölgeye ayrılmaktadır, buna göre sırasıyla: “*Istranca yöresi*”, “*Ergene Havzası’nın kuzey kesimi*”, “*Ergene-Aşağı Meriç oluğu*”, “*Ergene Havzasının güney kesimi*”, “*Ganos ve Korudağı yöresi*”, “*Gelibolu Yarımadası*”, “*Çatalca yöresi*” ve “*İstanbul yöresi*”dir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723-734).

Türkiye’ye fiziki bir haritayla bakan biri Türkiye’nin geneline göre Trakya bölgesinin açık renklerle gösterildiğine şahit olacaktır. Hakikaten de ortalama rakımı 180 m olan Türkiye’nin bu kuzey batı kesimiyle tüm Türkiye ortalama yükseltisi (1132 m) arasında önemli bir fark bulunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Bu alçaklık hava kütlelerinin basınç farklılığına bağlı olarak oluşacak sürüklenmenin önüne çıkacak jeolojik kütle olmadığı anlamına da gelmektedir.

Hakikaten de Türkiye’de güncel rüzgâr verimliliği haritasına da bakacak olursak yine bu anlamda Trakya ülkenin verimli bir coğrafyasıdır (DTU Wind Energy & World Bank, t.y.) Bu konuda GWA’nın ilgili verilerini inceleyen bir video tarafımızca hazırlanarak video kütüphanemizde paylaşılmıştır (Yerler ve İzler, 2025f).



Şekil 2.3. Küresel Rüzgâr Atlası’nda (GWA) rüzgâr sürekliliğinin Doğu Trakya ve Türkiye genelinde incelemesi (DTU Wind Energy & World Bank, t.y.)

Türkiye Trakya’sını oluşturan sekiz alt bölgeden biri “*Istranca yöresidir*”. Adı bu bölgenin karakterinin oluşmasındaki rolü itibariyle yeni-eski adlarıyla Yıldız-Istranca Dağları’ndan gelmektedir. Doğu Trakya’nın kuzeydoğu kenarını oluşturan bu yöre, İstanbul yönünde Terkos gölünün güneyinde ve batısında basık tepelerle başlayan ve Karadeniz kıyısına paralel uzanarak Bulgaristan sınırından ilerleyerek Tunca Boğazı’na (Bulgaristan Süzebolu ve hatta Burgaz’a) kadar yayılan vadilerle yarılmış tepelik bir bölgedir. Yıldız Dağları’yla oluşmuş bu jeofiziksel perdenin Karadeniz kıyısına bakan yüzü nemcil Ergene Havza’sına bakan yüzü kurakçıl ormandır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Hemen hemen Türkiye’nin nüfus yoğunluğu en düşük bölgesi olan bu yörede Demirköy [ayrıca Samokocuk ya da Samakovcuk olarak da bilinen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 307)] dışında kasaba

boyutlarında hiçbir yerleşim yeri yoktur (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Uzun süre kentleşmeyen ve buna paralel devlet teşkilatı olmadan varlıklarını sürdüren Trakların merkezlerinden biri de Istranca yöresindeki İğneada'dır (*Traklar* ya da *Thraklar*, 1986: 11677).

Istranca yöresinden Karadeniz kıyılarına bakan küçük yerleşim yerlerine giden hiçbir önemli karayolu bulunmamaktadır. Yörenin ekilebilir arazisi yok denecek kadar azdır. Bazı yerlerde tarım için arındırılmış orman arazilerinde tespit edilebilir düzensiz ormanlaşma, zaman içinde buranın tekrar orman ekosistemi tarafından kuşatıldığının göstergesidir. Buradan çıkan bir neden-sonuç bağıntısı, bölgenin “(...) *İstanbul'un yüzyıllardan bu yana süre gelen odun ve odun kömürü* (...)” arzının yüklenicisi karakteri kazanması olarak okunacaktır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Geçmişte Demirköy ile anılan madencilik ve bölgenin geneline yayılan ormancılık faaliyetlerinin dışında toprağa dayalı üretimi bulunmayan yörenin fırtınaya açık olan kıyılarında -tıpkı (toprağa dayalı üretimi olmayan) Mikonos örneğinde olduğu gibi (Yerler ve İzler, 2024l)- yalnızca rüzgârının kıyı bölgesel katma değere dönüştürüldüğü bir uygulamayla yapılan tarihsel araştırmada karşılaşılmamıştır. Öte yandan Aynural'ın (2002: 167) çalışmasında “*İstanbul'un iâşesi için tertip edilen hububat miktarları* (...)” başlıklı tabloda Çatalca'nın yanı sıra o günkü adı Midya / Midye olan Kıyıköy'ün de mîrî (devletin aldığı vergi bedeli) olarak 1000 kile (tahılın türüne, kullanılan yere ve döneme göre değişiklik gösteren bir tür ağırlık ölçüsü) birim buğday ve rayiç (bir malın satış ve sürüm bedeli) olarak 3000 kile buğdayın merkeze Silivri İskelesinden aktarıldığı okunmaktadır. Ne var ki, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askeri coğrafya enstitüsü tarafından yapılan haritalama çalışmasının bölge paftasında (birçok paftada yel değirmenleri ilgili sembol ile gösterilmektedir.) Istranca yöresi kıyısı boyunca günümüz Türk sınırları içerisinde bir “yel değirmeni” işareti gösterilmemiştir (Noltz & Ritt von Mor, 1899). Bunun nedenini günümüz Türk sınırları içerisinde kalan

Istranca yöresinin en önemli yerleşim yeri olan Midya / Midye “Kıyıköy’de” 1319¹ tarihli Vilâyet Salnamesi’nde sayılan 7 ayrı akarsuyun olmasıdır. Bu nedenledir ki, sâlnamede bu bölgede 23 adet su değirmeni bulunduğu kaydedilmiştir (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 306). Hakeza yukarıda bahsi geçen haritanın ilgili paftası üzerinden takip ettiğimiz Istranca Karadeniz kıyısında günümüz Türk sınırlarına oldukça yakın olan “*Ahtopol*” da yel değirmeni işareti görülmektedir (Noltz & Ritt von Mor, 1899). 1319 yılında yazılmış Edirne Vilayet Sâlnamesi’nde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağı’nın Ahtapolu İlçesi’nde tüm köylerindeki toplam yel değirmeni sayısı 66 olarak verilmiştir (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 305).

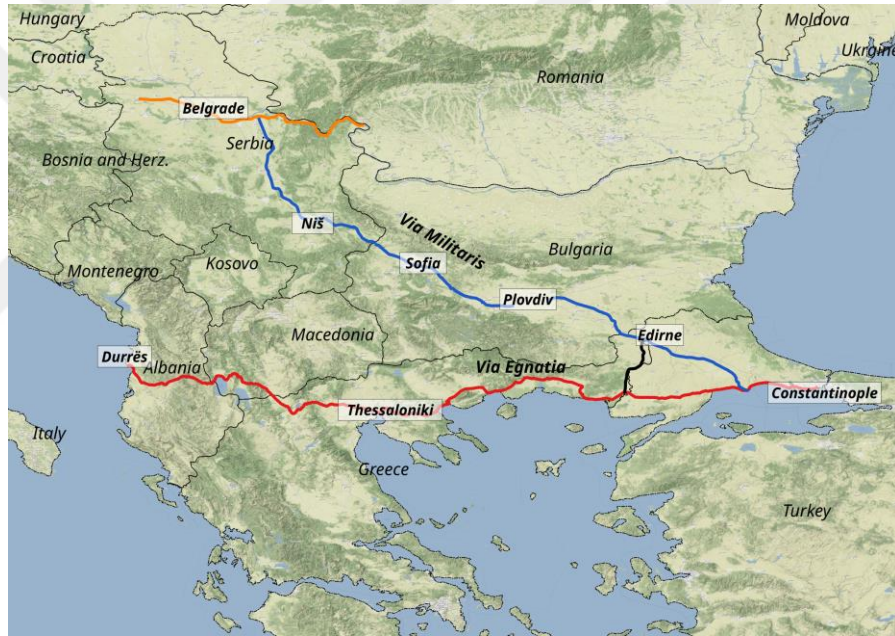


Şekil 2.4. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askeri coğrafya enstitüsü (k.u.k. Militärgeographisches Institut) haritalarında görülen yel değirmeni simgesinin ChatGPT tarafından çözünürlüğü yükseltilmiş hali

Istranca yöresi yerleşim yerleri 1. Dünya Savaşı öncesinde Rum nüfusa bağlı olarak önemli bir balıkçılık merkeziydi. Yukarıda ifade ettiğimiz odun ve mangal kömürünün yanı sıra deniz mahsulleri de buradan İstanbul’a yine deniz yoluyla taşınmaktaydı. Lozan Antlaşmasının mübadele maddesiyle yapılan nüfus takasının ardından Rum nüfusa bağlı balıkçılık bölgede azalmıştır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 724). Günümüzde bölge sert dalgaların bir sonucu olarak görülen ince kumlu plajlarıyla deniz, sık ormanlarıyla av, kamp, doğa ve inziva turizmleriyle yeni bir ekononik kaynak bulmaktadır.

¹ Bu yıl eğer Hicri takvim yılı ise, 1901/1902 yıllarına, eğer Rumî takvim yılı ise 1903/1904 yıllarına karşılık gelmektedir. Kitabın başında M. 1901 yazmış olsa da Kazancıgil’in benzer çalışmalarında takvim hataları tespit edildiği için doğrudan sâlnamenin yazıldığı yılı vermeyi tercih ettik (Türk Tarih Kurumu, 2025).

Doğu Trakya'nın bir başka alt bölgesi de “*Ergene Havzası'nın kuzey kesimi*”dir. Burası Ergene Irmağı'nın doğduğu Yıldız (Istranca) Dağları'ndan ırmak eksenine doğru inen eğimli bir yüzeydir. Eğimli yüzeyin doğrultusu kuzeydoğu-güneybatı aksındadır. Bölgenin sınırları kabaca Yıldız dağ kütleleri ile Ergene Irmağı'nın suyunu boşalttığı Meriç Irmağı arasındadır. Çok kolu olan Ergene Irmağı'nın geçmişte şimdikinden de fazla dereye sahip olduğu bilinmektedir. Bunlar bölgede birçok vadi oluşturmuş, topoğrafyayı dalgalı hale getirmiştir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 724). Vadiyi dik kesen önemli yollar vardır, bunlar kolları farklı dönemlerde değişikliğe uğrarsa da temelde İstanbul ve Belgrad'ı birbirine bağlayan Roma askeri yolu olan “*Via Militaris*” ya da “*Via Traiana*” (Ordu Yolu), “*Via Egnatia*” ve “Kuzey Yolu”dur (Jireček, 1990: 33-39; Karaca, 2020: 31).



Şekil 2.5. Doğu Trakya'nın içinden geçen antik yollardan Via Militaris (Via Traiana) ve Via Egnatia'nın görüldüğü harita (Jarekadam, 2019).

Yukarıda bahsi geçen ve “antik”, “klasik” gibi sıfatlarla, “modern öncesi” gibi sıfat tamalamasıyla ya da “geçmişten günümüze gelen” şeklinde bir fiilimsiyle tanımlanabilecek ve tüm bu tanımları içeren bu yolları Sakaoğlu (2007: 28) literatürüyle okumanın da bölüm başlığı açısından yararlı bulmaktayız: “*Bölgedeki başlıca yollar: İstanbul-Edirne arasındaki ‘Sultan Yolu’ denen ordu, göç ve kervan yolu olup Silivri-Çatalca-Çorlu-Lüleburgaz güzergâhını izler. Sayılan yerlerde Mimar Sinan’ın önceki*

ve sonraki meslektaşlarının eserleri olan menzil külliyesi, köprüler, camiler vardır (...)

bir başka anayol; Tekfurdağı, Dedeoğlu, Gümüllü, Kavala, Drama, Serez güzergâhını izleyerek Selanik'e ulaşır. Buradan Priştine'ye devam eden yola, Köprülü-Üsküp Yolu denir."

Ergene Havza'sının kuzey kesiminde birçok yerleşim yeri bulunmaktadır. Buradaki başlıca yerleşim yerleri çok eski dönemlerden bu yana ulaşımında rol oynamış, Roma Dönemi'yle tam anlamıyla şekillenmiş (Karaca, 2020: 33), adeta her biri menzil noktası görevi üstlenmiş iletim noktalarıdır. Söz konusu yolların en eskilerinden biri olan (Via Militaris ve Via Egnatia dışında) başka bir antik yol, Istrancalar'ın iç kenarını boylayarak İstanbul'u Kırklareli üzerinden Edirne'ye bağlamaktadır. Kırklareli'nin, Pınarhisar'ın, Vize'nin üzerinde olduğu ve Yarımburgaz ile Via Egnatia ile birleşen bu yol Kuzey Yoludur (Karaca, 2020: 34-35). Yolu ileten yerleşme merkezlerinin oluşumunda kalker tabakaları arasında çıkan suyun kurumasıyla açılmış alanlar yer almaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 724). Kuzey Yolu'nun Doğu Trakya sınırları içindeki en önemli merkezi Kırklareli'dir. Kuzey Yolu'nun daha güneyinde ama yine Ergene Havza'sının kuzey kesiminde kalan Doğu Trakya sınırları içindeki Via Militaris yoluna göre daha engebeli olması Via Militaris yolunun Kuzey Yolu'na tercih edilmesini sağlamıştır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 724).

Bitki örtüsü bozkır olan yörede günümüzde oldukça azalmış da olsa halen görülen koyunculuk bölgenin geçmişteki en önemli geçim kaynağıdır. Günümüzde havzanın örtüsü tahıl ekimine yönelik düzenlenmiş, bunun yanı sıra yoncalıklar, şeker pancarı, ayçiçeği, patates de bölgenin geçim kaynakları arasında önemli yer tutmaktadır. Bölgede yer alan Kırklareli'nin bir dönem dünyaca ünlü şarapları (Sakaoğlu, 2007: 59; Toptaş, 2012: 6) filoksera hastalığı dolayısıyla kesintiye uğramış; son yarım asırda daha çağdaş yöntemlerle bu alanda yeni bir canlanma başlatılmıştır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 724).

Doğu Trakya alt coğrafyalarından Ergene Havza'sının kuzey kesimi olarak adlandırılan yörenin en önemli merkezi Edirne'dir. Kuzey Yolu bu kente yakın bir noktadan geçmekle beraber Via Militaris kentin tam ortasından geçmektedir. Öte

yandan, Edirne'nin batıya bakan cephesi Meriç Irmağı ile birleşen vadilerin bulunduğu noktadır. Başta Meriç Irmağı olmak üzere Tunca ve Arda geçmişte önemli bir su ulaşım ağına sahip akarsularıydı (Gümüşsoy, 2015: 633-634; Tekdemir, 2015: 644). Edirne'nin kurulduğu yer, bölgenin gerçekçi bir sonucudur (Darkot, 1993: 2-4; Kınık, 1997: 500). Bunları takip eden nedenler burada 1872'de başlayan demiryolu durağını stratejik kılmıştır. Kendi konumuz itibariyle Edirne için kuzey ve güneyde Yıldız (Istranca) ve Işıklar (Ganos) dağlarının perdelediği doğusunda bozkır düzlüklerini alan yerleşim yeri Doğu Trakya'nın “doğal” kara garnizon noktası olduğunu kolaylıkla söyleyebilmekteyiz.

Türkiye Trakya'sının alt coğrafyalarından bir diğeri de Ergene-Aşağı Meriç oluşudur. Bu alt coğrafya şu şekilde tarif edilebilir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725): “(...) *Istrancalar'ın tepelik kesiminden inen Çorlu ve Ergene vadileri, Muratlı'nın biraz aşağısında birleşerek Ergene oluşunu oluştururlar. Batıda Aşağı Meriç oluşundan alçak bir eşikle ayrılan Ergene oluşunun, İpsala önlerinde Meriç oluşuyla birleşmesiyle (...)*” oluşan geniş ova “*Ergene-Aşağı Meriç oluşu*” olarak da tanımlanan coğrafyadır. Bu ovanın doğusunda kalan ve suları daha düzenli akan Uzunköprü'ye kadar olan bir bölgenin yanı sıra güneybatıda nüfusu daha seyrek olan bir başka demografik alan bulunmaktadır.

Ergene-Aşağı Meriç oluşunun doğu kesimini demiryolu takip ederken oluşun kuzeyinden ise İstanbul'u – Edirne'ye bağlayan karayolu geçmektedir. Olukla beraber oluşmuş doğal çukurda önemli bir yerleşim yeri olmamış, kentleşme oluşun yüksek kesimlerinde yer almıştır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Bunların en önemlilerinden biri kuşkusuz vadi tabanına yüksekten bakan Çorlu'dur. Ovanın kuzeyinde yer alan Lüleburgaz ve Babaeski de yine bu oluşu batıya doğru takip etmektedir. Geçmişte taşma tehlikelerine yol açmış Ergene Irmağı'nın yakınında Muratlı ve Erken Cumhuriyet döneminde kurulan şeker fabrikasıyla ünlenmiş Alpullu kentleri, önemi modernleşmeyle beraber artmış yerleşim yerleri olarak gösterilebilir. Daha batıda adını Sultan II. Murad (hük. 1421-1451) döneminde yapılan ve Avrupa'nın en uzun kâgir köprüsü olarak bilinen eski adı Cısr-i Ergene, yeni adı Uzunköprü olan ve günümüzde Edirne'nin güney ilçelerinden bu yer de söz konusu ovaya yüksekten bakan bir yaylanın kenarında yer almaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725; Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 278).

Yörenin güneybatısında geçmişteki bataklıklardan kurtularak önem kazandırılmış İpsala, ayrıca Türkiye'yi Yunanistan'a bağlayan gümrüklerden birine sahip olmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). İpsala ya da tarihteki adıyla Kypsela, tarihte Trakya'ya adını veren Trakların ilk devlet merkeziydi (Kınık, 1997: 500).

Ergene-Aşağı Meriç oluğunda yer alan bir diğer yerleşim yeri, tarihteki önemine karşın küçük kalmış Enez'dir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Meriç'in Adalar Denizi'ne boşaldığı ağza bakan bir tepe eteğinde yer alan ve geçmişte çifte limana sahip olan Enez'de (Çakıl & Özgüven, 2024: 96) bulunan bu limanlar doğal limanlardı. Meriç Irmağı'nda tarihte birkaç kez meydana gelen taşkınların bir sonucu olarak birikmiş alüvyonların sökülmesiyle doğal limanları dolmuştur (Erzen, 1997: 522; Çoruh, 2022: 34, 44, 46).

Ergene ve Aşağı Meriç ovalarının ekonomik gücü tıpkı Ergene Havzası'nın kuzey kesiminde olduğu gibi tarıma dayalıdır. Irmaklara yakın yerlerde çeltik tarımı görünürken diğer yerlerde kuru tahıla dönük bir tarım hakimdir. Alt coğrafyanın doğu kesiminde şekerpancarı, yonca, mısır, susam, ayçiçeği ve bostan mamulleri de yer almaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Bölgede özellikle Edirne'nin Meriç ilçesinde yer fıstığı tarımı da revaçtadır.

Doğu Trakya'yı sekiz farklı parçaya bölen yaklaşımın bir başka bölgesi de Ergene Havzası'nın güney kesimidir. Üçüncü Jeolojik Zaman'ın örtü tabakasıyla morfolojisini tamamlayan yörede bunun bir sonucu olarak yer yer küçük rezervli linyit yatakları batıya doğru 250 ile 350 m arasında değişen basık tepelerde bulunmaktadır. Burada meydana gelen Doğu Trakya'nın bir başka oluk biçimli ovasının, Aşağı Meriç vadisine ve Saros Körfezi'ne doğru yavaş yavaş alçalmasına karşın Aşağı Meriç'in güneydoğuya doğru yavaşça yükselerek engebelerle Ganos-Korudağı kütleline sokulduğu görülmektedir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725).

Yörede görülen bir başka özellikte küçük ve sönmüş volkanik tepelerin varlığıdır. Bunlar güneyde Saros Körfezi boyunca üzerlerinde bir zaman sonra yok olmuş ağaçlık bitki örtüsünün yerine geçen çalılık bitki örtüsüyle sıralanmaktadır (Dan, Başaran, Brückner, Erkul, Pint, Rabbel, Shumilovskikh, Wilken & Wunderlich, 2019: 130). Bu sönmüş volkanlardan en önemlisi Enez'in doğusunda yer alan Hisarlı Dağı'dır

(Dan, *vd.*, 2019: 128). Saros Körfezi'nin Kuru Dağları'nın batı eteklerine kadar kısmı Edirne il sınırlarındayken doğu etekleri Çanakkale il sınırı içinde yer almaktadır. Ergene Havzası'nın güney kesiminde Mecidiye ve Gökçetepe köyleri arasında kalan ormanlık arazinin dışındaki hemen hemen tüm düz ovada tahıla dayalı almalı tarım yapılmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Ergene-Aşağı Meriç oluğu olarak tanımlanan alt coğrafyanın aksine burada çeltik tarımı Koyuntepe Barajı'nın batısından başlayarak güneyinden dolanan ve Keşan Ovası'na varan bir hattın haricinde görülmemektedir. Bu iki bölge arasındaki hayvancılığı karşılaştıracak olursak Ergene Havzası güney kesiminde otlak alanların azalmasına rağmen kuzey bölgesinden daha yoğun bir hayvancılık faaliyeti görülmektedir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Bunu İpsala Ovası'nda eylül ekim aylarında geceleri kilometrelerce uzaklıktan görülen katastrofik çeltik anızı yangınlarının (% 84,27 oranında) sonucuyla tespit edebilmekteyiz (Avkiran & Yılmaz, 2024: 219).

Ergene Havzası güney kesiminin başlıca kentleri Edirne'ye bağlı bir ilçe olan Keşan ve Tekirdağ'a bağlı bir ilçe olan Malkara'dır. Bu ve diğer yerleşim yerleri İstanbul'dan başlayarak İpsala üzerinden Yunanistan'a giden yol üzerinde dağılmaktadırlar. Burada birbirine çok yakın olan Keşan ile Malkara'yı karşılaştıracak olursak Keşan'ın daha fazla gelişmiş olmasına neden olarak üzerinden Edirne-Uzunköprü'den gelerek Gelibolu-Çanakkale'ye giden yolların kesişmiş olması gösterilebilir. Bu yolun geçmişte bugünkü kadar önemli olmadığı okunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725). Belki de bu nedenle yolların kesişiminde kalan Keşan'da, tezimizin ilerleyen başlıklarında ele alınacak olan yel değirmeni gibi endüstri öncesi sanayi yapıları geç dönemlere kadar kalmış ve fotoğraflarda bolca belgelenmiştir.

Trakya havzasının güneybatısında yer alan Keşan ve çevresi, kayaç yapısı esas olarak Oligosen yaşlı tortullardan, yani eski denizlerin bıraktığı kumtaşı, kilaşı ve marnlardan oluşur. Bu katmanlar, geçmişte çökelmiş denizel malzemelerin birikmesiyle oluşmuştur (Lebküchner, 1974: 9), böylece jeolojik formasyonlarının bir sonucu olarak bugün tarıma uygun, yumuşak topraklı bir arazi yapısına kavuşmuştur (Lebküchner, 1974: 11-15). Jeolojik tabakaların yatay ya da hafif eğimli olması, yerleşimlerin düzenli bir şekilde dağılmasını sağladığı söylenebilmektedir. Malkara ise, Kuru Dağları'nın kuzeyinde, kıvrılmış ve zamanla sıkışmış kayaçların bulunduğu bir alana yaslanır. Bu

bölgedeki katmanlar, özellikle geç Eosen ile erken Miyosen arasında biriken ince tabakalı denizel kumtaşları ve killi tortullardan oluşmaktadır (Erbil, Okay & Hakyemez, 2021: 1926). Araştırmamız bağlamında Malkara bölgesinden tespit edebildiğimiz tek değirmen mirasının Malkara ile Kuru Dağları arasında kalan bölgede yer alan Gözsüz köyünde bulunduğunu bu noktada önceden söylemeliyiz.

Bölgenin bir başka yerleşim yeri de Edirne-Babaeski'den Tekirdağ'a giden yol üstünde yer alan Hayrabolu'dur. Ergene Havzası güney kesiminde yer alan bir başka yerleşim hattı Kuru Dağları ve Ganos Dağı yöresinin üzerinden sürekliliği devam eden Tekirdağ, Marmaraereğlisi ve Silivriye uzanan hattır. Ergene Havzası, Silivri ile Tekirdağ arasında yükseltilerle oluşmuş bir eşikle Marmara Denizi kıyılarından ayrılmaktadır. Kıyı, sık sık dere ağızlarıyla kesintiye uğramaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 725-726). Burada sıklıkla karşımıza çıkan “değirmen” sözcüğü içeren toponimlerin bir yel değirmenini mi yoksa bir su değirmenini mi ifade ettiği noktasında bölge üzerinde yaptığımız teknik gezide (29.06.2025 tarihli) araziye çok iyi bilen emekli olmadan önce Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi müdürlüğünü üstlenen Mehmet Akif Işın'ın referansları işimizi oldukça kolaylaştırmıştır.

Günümüzde çoğunlukla İstanbul sakinlerinin yazlık yerleşim alanlarına dönüşmüş Silivri – Tekirdağ (Süleymanpaşa) hattında yer alan ve deniz taşıtları için kıvrılmış kara burnuyla doğal bir mendirek biçiminde korunaklı bir liman olan Ereğli ya da Marmaraereğlisi, tarihte Doğu Trakya'nın en önemli yolları olan Via Militaris / Via Traiana ile Via Egnatia'nın birleşim yeri olarak önem kazanmıştır (Karaca, 2020: 31). Romalıların Makedonya Krallığı'na son vermesinin ardından bu yolları kesiştiren Marmara kıyısındaki kent, Perinthos ismiyle kurulan yeni eyaletin (Trakya) merkezi olmuştur (Kınık, 1997: 500). Bu sonuç belli ki Marmaraereğlisi'nin avantajlı coğrafyasıyla ilgilidir.

Ergene Havzası'nın güney kesiminde tüm ilçeleriyle yer alan ve bu özelliği taşıyan diğer iller arasında tek “büyükşehir” sıfatını taşıyan Tekirdağ ilinin merkezi (günümüzde Süleymanpaşa, eski adıyla Rodosçuk), kuşkusuz ki günümüzde de Doğu Trakya'nın İstanbul'dan sonraki en önemli yerleşim yeri olmaktadır. Yerleşim yerinin (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726) “*Marmara kıyılarının hem yön*

değiştirdiği hem de alçak yerlerden dik bir kıyıya geçildiği yerde, kıyıya yüksekte bakan bir yayla üstünde ve bu kenarı genişçe yaran vadi yamaçlarında” yer almış olması veya diğer bir tabir ile iyi rüzgâr alan bir mevkide olması onu, araştırmamız açısından ayrıcalıklı kılmaktadır.

Tekirdağ çevresinde jeolojik yapı, daha genç yaşlı Neojen tortulları ile temsil edilir. Bu katmanlar daha gevşek yapılıdır ve çoğunlukla kumtaşı, kireçtaşı ve kil birikimlerinden oluşur (Lebküchner, 1974: 25; ayrıca bkz. Levha IX). Bölge, Ergene Havzası’nın güney kıyısında yer aldığından, denizel çökelim ile karasal çökelim arasında geçiş zonu sayılır. Bu durum, kıyı boyunca görülen tarıma elverişli alüvyal düzlükleri oluşturur. Çalışmamızın bir parçası olarak Tekirdağ yöresine gerçekleştirdiğimiz teknik gezide, Namazgâh Tepesi üst kotunda yer alan ve geçmişte bir yel değirmenine mekân olan zeminde kumtaşı, kireçtaşı ve kil birikiminden oluşan gevşek yapı tarafımızca da gözlenmiştir.

Türkiye Trakyası’nın alt coğrafyalarından biri de Ganos ve Kuru Dağları yöresidir. Ganos Dağları (veya Işıklar Dağı) Marmara Denizi’nin derin çukurundan başlayarak yükselen bir jeolojik hareketin kıtasal bir sonucudur. Yöreği şekillendiren bu kütle bölgenin tektonik durumu için kritik olmaktadır. Marmara Bölgesi’nin güneybatı sınırında yer alan Ganos ve Kuru Dağları, Kuzey Anadolu Ana Fayı’nın batı uzantısını oluşturan aktif tektonik sistemin bir parçasıdır. Bu bölge, Neojen Devirde gelişen transpresif rejim ile şekillenmiş olup, bölgesel jeodinamik evrimde önemli bir rol oynar (Meghraoui, Aksoy, Akyüz, Ferry, Dikbaş, & Altunel, 2012: 6).

Ganos segmenti, tarih boyunca birçok büyük depreme sahne olmuştur (örneğin M.S. 447, 1344, 1766, 1912). Bu depremler yerleşim katmanlarında ani yıkım izleri, yangın izleri ya da yerleşim süreksizlikleri olarak saptanabilir. Örneğin Mürefte ve Gaziköy çevresindeki höyüklerde, kalın moloz ve yıkıntı dolguları bu tip tektonik olaylarla ilişkilendirilebilir (Meghraoui vd., 2012: 4-6). Ganos Dağları, Neojen’deki sağ doğrultu atımlı Ganos Fayı boyunca uzanan, aktif yükselme ve kırık zonlarına sahip bir yapıyı temsil eder. Bölgenin jeomorfolojik yapısı, gömülü kırık sistemleri ve akiferler ile aktif fay zonunun güncel sismik potansiyelini ortaya koymaktadır (Özşahin, 2015: 401). Tektonik yükselme ve monoklin deformasyonlar büyük ölçüde Miyosen–Pliyosen dönemine tarihlendirilmektedir (Özşahin, 2015: 401-403). Bu doğrultu-atımlı rejim,

Ganos'un kuzeyinde yer alan Tekirdağ Havzası gibi çöküntü alanlarının oluşumuna zemin hazırlamış, bölgedeki sen-transform birikim sistemlerinin temelini atmıştır.

Bölgenin bir diğer sıradağı olan Kuru Dağları ise, Gelibolu Yarımadası'nın kuzeydoğusundan başlayıp Ergene Havzası'na kadar uzanan, yaklaşık 22 km uzunluğunda ve 9 km genişliğinde bir kıvrım yapısıdır. Bu yapı, yaklaşık 31.6 ± 0.4 milyon yıl önce oluşmuş tortullar üzerinde, geç Oligosen–erken Miyosen döneminde, kuzeybatı yönlü bir sıkışma sonucu gelişmiş asimetrik bir antiklinaldir (Erbil, Okay & Hakyemez, 2021:1928-1929). Kuru Dağları'nda, temel birim olarak geç Eosen (Priabonian) yaşlı sığ denizel kireçtaşları yer alır. Bunun üzerine, Oligosen–erken Miyosen döneminde çökelen kalın denizel kumtaşı ve silisiklastik çamurtaşlar oluşan bir turbidit istifı gelir. Bu birimler, geç Miyosen'de (yaklaşık 11 Ma) göl ve delta ortamlarında biriken konglomera, kumtaşı ve kireçtaşlarıyla örtülür. Bu dizilim, bölgedeki kıvrılma ve sıkışma süreçlerinin Oligosen sonu ile Miyosen başı arasında tamamlandığını göstermektedir (Erbil, Okay & Hakyemez, 2021:1926-1929).

Günümüzde Malkara-Çanakkale Otoyolu'nun geçtiği Ganos (Işıklar) ve Kuru Dağları arasındaki geçit, jeomorfolojik olarak tektonik kökenli bir eşik zonudur. Bu bölge, geçmişte Ganos Fayı'nın güney blokunun yükselmesiyle birlikte şekillenmiş, aradaki alçaklık ise eski drenaj sistemlerinin vadileri boyunca gelişmiş bir geçiş koridoru haline gelmiştir (Altın, 1992: 111-112). Bu geçidin konumu, yalnızca güncel morfolojiye değil, aynı zamanda paleodrenaj izlerine ve fay kontrollü erozyon hatlarına da dayanmaktadır (Altın, 1992: 107-108). Ganos (Işıklar) Dağları ile Kuru Dağları arasında gelişmiş morfo-tektonik geçit zonu ayrıntılı biçimde tanımlanır. Altın (1992: 123), bu alanın hem eski akarsu sistemleriyle ilişkili olduğunu hem de genç faylanmaların etkisiyle şekillendiğini açıkça belirtir.

Ganos Dağları ile kıyı arasına giren tepelik kesiminde bağcılık, zeytincilik ve meyvecilik yaygındır. Bu meyve ağaçlarından dutlar, geçmişte burada önemli bir üretim kolu olan ipekçiliğin doğal ve belleksele mirasını devam ettirmektedirler (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726). Bölgeye yaptığımız teknik gezide inceleme duraklarımız olan köy adları (İğdebağları ve Kirazlı) da bu meyvecilik ilişkisini hatırlatmaktadır. Yörede ilçe büyüklüğü ve önemindeki Şarköy'ün yanı sıra, Mürefte, Hoşköy, Gaziköy ve Uçmakdere ilçenin ardından gelen meşhur yerleşim yerleri

olmaktadır. Geçmişte de bu yerleşim yerleri iskelelerden üretimleri olan üzüm ve zeytin mamüllerini yükleyerek geçim sağlardı (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726).

Şarköy kıyı bandı, Ganos Fayı'nın güney kanadında, tektonik olarak oldukça etkin bir bölgede yer alır. Bu alanda yüzeylenen kayaçlar genellikle orta–geç Miyosen yaşlıdır ve göl ortamında oluşmuş konglomera, kumtaşı ve kireçtaşı gibi birikimlerle temsil edilir (Erbil, Okay & Hakyemez, 2021: 1927). Ganos Fayı'na yakınlık hem jeomorfolojik eğim farklılıklarına hem de bir dizi genç faylanmanın bölgedeki arazi şeklini etkilemesine neden olmuştur (Altın, 1992: 74). Altın'ın gözlemlerine göre, Şarköy yakınlarında bazı akarsu yatakları doğrudan fay düzlemlerini takip etmektedir. Bu da morfotektonik gelişimin güncel süreçlerle sürdüğünü göstermektedir (Altın, 1992: 82, 86). Mürefte çevresi, Ganos Dağları'nın batı ucuna yakın olup, neotektonik dönemde yükselmiş kıyı kuşağı üzerinde yer alır. Yer şekilleri, kuzeyden güneye doğru keskin eğim değişimleri gösterir. Bu durum, aktif fayların varlığıyla doğrudan ilgilidir (Altın, 1992: 74; Erbil, Okay & Hakyemez, 2021: 1929). Bölge litolojisi, Oligosen ve Miyosen yaşlı tortullardan oluşur. Özellikle kumtaşı, kıltaşı ve marn tabakaları, zamanla kıvrılmış ve yer yer küçük ölçekli faylarla kesilmiştir (Altın, 1992: 82). Mürefte çevresinde Ganos segmentine paralel çok sayıda küçük vadinin gelişmiş olması, fay kontrollü yüzey drenajının belirgin bir göstergesidir (Altın, 1992: 92).

Koru ve Ganos Dağ silsileleri Doğu Trakya'nın kuzeyinde yer alan Istrancalardan farklı olarak orman yoğunlukları seyrek (Altın, 1992: 120). Geçmişte burada yer alan ormanlık alanların daha sık olduğu insan tesirine bağlı olarak bu orman yoğunlukların değişim gösterdiği okunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726). Eski orman kalıntılarının da görüldüğü bu dağ eteklerinin bitiminde yani yamaçların önlerinde derin tabakalar tespit edilmiş ve bunların hidrokarbon rezervleri olduğu ileri sürülmüştür. Ganos Dağları'ndan farklı olarak Saros Körfezi'nin kuzeyinde yer alan Koru Dağları'nda nispeten önemli sayılabilecek kızılçam ormanları bulunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726).

Doğu Trakya'yı bölen sekiz alt coğrafi bölgeden biri de Gelibolu Yarımadası'dır. Çanakkale İlinin Avrupa (Trakya) kesimini oluşturan bu yarımada Adalar Denizi ile Marmara Denizini ve Avrupa – Asya kıtalarını KD – GB ekseninde

ayıran bir boğaz kıyısına sahiptir. Yarımada, Kuru Dağları ile Ganos Dağları'nın birbirine yaklaştığı yarıktan güneye inen Evreşe Ovası'nın da güneyinde başlar. Yarımada'nın Adalar Denizi'ndeki kıyısı, Saros Körfezi'yle başlamaktadır. İki denizin birbirine en çok yaklaştığı, yarımada'nın en inceldiği yer olan kıstak (berzah) Bolayır köyüdür. Bu mınıtkadan sonra yarımada'nın iki yanındaki denizler yeniden birbirinden uzaklaşır ve buna paralel olarak kıyılardan uzaklaştıkça yükseklik artmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726). Bu yüksek iç kesimlerin bitki örtüsü kurakçıl orman ve makidir. Araştırmamız bağlamında Doğu Trakya'da geçmişte en çok rüzgâr enerjisinin değirmen biçiminde görüldüğü yer yine bu yöredir (Kazancıgil, Gökçe & Öncel, 2014: 341). Çanakkale İli'nin bir parçası olan Yarımada'da iki tane ilçe bulunmaktadır: Gelibolu ve Eceabat. Bunun dışında yerleşim yerleri genellikle köy tipi ve büyüklüğündedir.

Gelibolu Yarımadası'nın jeolojisi üzerine yayımlanmış bir çalışmada (Temel & Çiftçi, 2002) yarımada Paleosen'den günümüze beş ayrı dönem birimi, ara düzeylerin ayrımlarıyla belirlenmiştir. Bunlar; Erken–Orta Eosen, Orta Eosen–Geç Oligosen, Erken–Orta Miyosen, Geç Miyosen–Pliyosen ve Pliyosen -güncel dönemlendirmeleri şeklindedir (Temel & Çiftçi, 2002: 18, 21, 24). Erken ve Orta Eosen birimlerine bakacak olursak Gelibolu'nun temelini, denizel ortamda birikmiş kumtaşı ve killi kireçtaşı içeren Karaağaç Formasyonu oluşturur. Bu birim, yörenin en eski tortul istifidir ve genel olarak sığ deniz ortamına işaret etmektedir (Temel & Çiftçi, 2002: 32). Orta Eosen ve Geç Oligosen aralığında ise, Soğucak Formasyonu (resifal ve mikritik kireçtaşı) ile Ceylan Formasyonu (turbiditik kumtaşı ve çamurtaşı) çökelleri oluşmuştur. Gelibolu'da bu iki formasyon geniş yayılım gösterir ve çökel ortamlarının denizel etkisini yansıtmaktadır (Temel & Çiftçi, 2002: 33-34). Bu noktada kendi gözlemlerimizi paylaşacak olursak yöreye yaptığımız araştırmalardan biri olan ve beden duvarları kısmen korunmuş olarak günümüze ulaşan Karainebeyli köyü yel değirmenlerinde yapı malzemesi olarak kireçtaşının kullandığı tespit edilmiştir (Yerler ve İzler, 2024aa).

Erken – Orta Miyosen dönem aralığında tüm bölge volkanik faaliyetlerin etkisinde kalmıştır. Özellikle Ayvacık yöresinde yüzeyleyen andezitik lav akıntıları, Gelibolu'da daha sınırlı ama izlenebilir lav katkıları olarak gözlenmektedir (Temel & Çiftçi, 2002: 35). Geç Miyosen – Pliyosen dönem aralığında göl ve delta ortamları konglomera, killi kireçtaşı, kumtaşı ve çamurtaşı oluşumlarını tetiklemiş bunlar,

alüvyon akarsular ve sığ göl ortamlarında biriken sırasıyla Gazhanedere, Kirazlı ve Alçıtepe formasyonlarıyla jeolojik olarak temsil edilebilmektedir (Temel & Çiftçi, 2002: 36-38). En üst seviyede, Pliyosen'den günümüze Ergene Formasyonu ile temsil edilen geç tortul tabakalar ve çağdaş alüvyon çökelleri, yüzeyde yaygın olarak bulunmaktadır. Bu katmanlar, bölgenin tarıma uygun alüvyal düzlüklerini oluşturduğu söylenebilmektedir (Temel & Çiftçi, 2002: 36).

Doğu Trakya alt coğrafyalarımızdan bir diğeri de “Çatalca yöresidir”. Bu yöreye gelindiğinde Ergene Havzası'nın ya da Istranca Dağları'nın görünümü ortadan kalkarak KB-GD doğrultusunda eğimli yaylalar görünümü hâkim olmaktadır. Burada yer alan sular, yaylanın eğiminde akmaktadırlar. Burada tanımlanan Çatalca yöresinin sınırları Çatalca İlçesinin sınırlarının ötesindedir. Ayrıca Çatalca'nın içlerinde kalan Binkılıç ve onun KB kesimi Istranca Dağları yöresine ait kabul edilebilir. Yörenin sınırları içerisinde Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece dahildir. Yine Doğu Trakya'nın en verimli rüzgâr alanlarından olan Silivri'nin (Yerler ve İzler, 2025g) büyük bir kısmı dahil edilmektedir. Bu sınırlar, İstanbul'un surlarına kadar getirilebilmektedir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726).

Yaylalar ortasında gömülü vadiler rakım yükseldikçe daralmaktadır, bu durum aynı şekilde ters orantılı devam etmektedir. Bu nedenle aşağı kesimlerde genişleyen vadilerin ağızları kıyı şeritleriyle tıkanarak oluşmuş göller görülmektedir. Büyük ve Küçük Çekmece gölleri buna önemli bir örnektir. Bir de hem Bizans hem de Osmanlı Dönemi için oldukça önemli bir ordu talim alanı olan Çırpıcı Çayırı (Bizans Dönemi'nde Roma'daki Campus Martius'a atfen Kampos denilmiştir) (Özbayoğlu, 2006:18-19) örneği bulunmaktadır (Sakaoğlu, 2006: 443-444) ve burası alüvyonla dolmuş uzun bir ovadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726).

Karadeniz tarafında da Terkos Gölü'nün dışında benzer bir kıyı biçimi bulunmamaktadır. Yörede tabanı tarıma verimli ova kısıtlı olmakla beraber ormanlar sıktır. Ormanların kesintiye uğrayarak görülen çalılık alanlar, geçmişte orman arazisini tarım arazisine dönüştürme denemelerinin izleridirler. Öte yandan, tıpkı Istrancalar yöresinde olduğu gibi burada da dönüştürülen araziler hızlı bir şekilde tekrar ormanlaşma eğilimi göstermektedir. Çatalca İlçesi sınırları içinde yer alan 13 Temmuz 2025 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yöre araştırmasında görüşmecimiz Bülent

Tarakçı'nın (1965) aktarımına göre bahsi geçen yel değirmeni mirasının yer aldığı düşünülen arazinin 1960'lı yıllarda benzer şekilde mera olarak düzenlendiğini fakat günümüzde sık ormanlık arazinin ortasında kaldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bölgede kesintiye uğramayan bu mana da coğrafi olarak “gerçek” orman sıfatını taşıyabilen yer “Belgrad Ormanı” olmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726).

Belgrad Ormanı'nda, İstanbul'un su gereksinimi Terkos Gölü'ne yardımcı olarak karşılayan bentler bulunmaktadır. Bu bentlerin varlığı Bizans Dönemi'nde başlamış olup Osmanlı Dönemi'nde eklemlenmiştir (Ertuğrul, 2019: 293). Yörede bağcılık, mandracılık ve kanatlı hayvan çiftlikleri gibi elit kırsal üretim tesisleri bulunmakta (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 726), bunlardan manda kaymağı üretimi oldukça meşhurdur.

Yörenin Karadeniz kıyılarında, Yeşilçam sinemasında çöl sahnelerine mekân olmasıyla ünlü Kilyos plajı ve çevresi en ünlü yerleşim yeri olmaktadır. Çatalca'nın KB kesiminde çalışmamız kapsamında yerinde inceleme için gittiğimiz kıyıda yer alan Yalıköy'de (eski adı Podima) cam yapımında kullanılan kum yatakları bölgenin önemli gelir ve istihdam kaynaklarından biridir. İç kesimlerde de nüfus seyrek olmakla beraber, askeri stratejik bazı noktaların nüfusunun zaman zaman arttığı kaydedilmiştir. Bunun nedeni açıktır, yörenin İstanbul'un savunulacak son nokta olmasını sağlayan kıstak yerini de içine almasıyla ilgilidir; nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi Anastasios Surları bu stratejik önemin tarihsel bir tezahürüdür. Çatalca bir garnizon kent olduğu kadar bir tedarik kentidir de ve yöredeki en işlek liman Osmanlı Dönemi'nde Silivri'de yer aldığı okunmaktadır (Aynural, 2002: 29).

2.2. Doğu Trakya'nın Yerleşim ve Egemenlik Tarihi

Arkeolojik verilere göre, Trakya 6000 yıldan bu yana yerleşilmiş bir alandır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722). Bölgenin prehistoryasına baktığımızda; yerleşik yaşama dair gelişkin kültür, Balkanlara Doğu Trakya'dan geçmiştir. Bunun arkeo-coğrafyasal nedenleri vardır. Bu nedenlerin en önemlisi, Doğu Trakya'nın bağımsız olarak hem Kuzey Ege'den hem de Doğu Marmara'dan Anadolu içinde farklı yollar ve süreçlerden Mezopotamya'daki yerleşik kültürü dönüştürerek getiren böylece biricikleşmiş kültürel katmanların buraya akmasıdır (Özdoğan, 2016:

51-53). Böylece tarihöncesi üzerinden tarihselci bir yorumla Doğu Trakya'nın coğrafi bir kültürel sentez kabı olduğu iddia edilebilecektir. Millattan 3 bin 5 yüz civarlarına doğru Proto-Hititlerle akraba olan Küçük Asya halkları, Karya (Aydın ve Muğla civarı) bölgesinden yola çıkarak Trakya'da egemen yerleşimci oldukları okunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722).

Proto-Hitit kabul edilen yerleşimcilerden yaklaşık 1500 yıl sonra yani M.Ö. 2. bin yılda bugün bölgenin adında ve tezin başlığında hala isimleri geçen “*Traklar*” yöreye yoğun bir biçimde yerleştiler (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722; Aydoğan, 1997: 1771). Trakların Trakya'daki etkin egemenlikleri, M.Ö. 8. yy.dan itibaren Yunanlıların bölgenin güney kesimlerinde ve Marmara'nın Anadolu kıyılarını da kapsayacak şekilde koloniler kurmasıyla Trakların memleketi Trakya, mekânsal olarak kesintili olmaya başlamıştır. MÖ 6. yüzyıla kadar yaşamlarında kentleşmeye dayanan bir organizasyon bulunmayan (Traklar ya da Thraklar, 1986: 11677) Trakların yaşam alanları içinde kalan kereste, altın, gümüş (öz. Pangaion Dağı ve bölgesi) ve ekilebilir topraklar böylece Yunanlıların ilgisini çekmiştir (Trakya, 1986: 11677; Aydoğan, 1997: 1772). Güney Trakya'da yeni yerleşimcilerin varlığının yanı sıra bundan bir asır içinde kuzeyden büyük dalgalar halinde gelen İskitler, Tuna vadisine kadar inerek buradaki bir Trak topluluğu olan Bithynleri Antik Klasik Coğrafya'da bir bölge adı olarak bilinen Bithynia'ya geçmelerine neden oldular (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 722). Benzer bir iddia MÖ 12. yy.da Frigler için de bilinmektedir (Aydoğan, 1997: 1771; Mansel, 2020: 94). Yunan ve İskitlerin Trakya'ya yerleşmeleri Trakların örgütlenmesine yol açtı ve MÖ 6. yy.da en bilinen Trak boylarından biri olan Odrislerin liderliğinde birleşik bir Trak Krallığı kurulmuş ve bu MÖ 360 yılına değin ayakta kalmıştır (Aydoğan, 1997: 1771).

Pers Ahameniş İmparatoru 1. Dara (ya da Darius ve Darayavahuş) tarafından MÖ 512 yılında İstanbul boğazından geçip İskitlerin üstüne gitmek için Trakya topraklarına girdi. Buradan kuzeye doğru giderek Dobruca'dan geçmiş ve Don Havzasına kadar ilerlemişti (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723; Trakya, 1986: 11677). Şahanşah 1. Dara İskit seferinden dönerken Trakya'da generali Megabyzus'u (bazen Megabyzos ve Bagabuhşa) bırakarak Trakya'nın -özellikle kıyı kesimiyle- Pers egemenliğine süreklilikle girmesini temin etmiştir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Daha sonra (MÖ 475 – 462 yılları arasında), Trakya,

Atina-Delos Deniz Birliği generali Kimon (Cimon) tarafından Pers garnizonundan kurtarılmıştır (Trakya, 1986: 11677). Bundan sonra Trakya, Atinalılara vergi vermek zorunda kalmıştır. 1. Dara, Megabyzos ve Kimon'un ve dolayısıyla Atinalıların yönetiminde kalan Trakya'dan kastımız, Trakya'nın kıyı kesimleridir. Bundan sonra Trak Krallığı Odrysai ve Makedonya Krallığı bölgeyi Atinalılarla mücadele ederek onların etkisini Struma Irmağı kıyısındaki Amphiopolis kentinin düşmesiyle (MÖ 424) kırmayı başardılar (Trakya, 1986: 11677). Bundan sonraki süreç Traklar ile Makedonyalılar arasında geçmiştir. Yukarıda Trakya'nın coğrafi sınırlarını belirlememizde girdiğimiz tartışma aslında 1. Dara'dan Makedonya Krallığına kadar geçen tarihteki karmaşadan kaynaklanmaktadır.

MÖ 4. yüzyıl'ın ortası Trak Krallığı Odrysai ile Makedonyalı 2. Filip'in (Philippos) egemenlik mücadelesidir. Sonunda (Büyük İskender'in Meriç'in kuzeyindeki Getea ve Triballos klanlarını da yönetimine almasıyla) Traklar ile Yunanlılar arasında yüzyıllar süren mücadele (Mansel, 2020: 175) Yunan anakarastakilerin barbar gördüğü Makedonya Krallığı tarafından tamamen nihayetlendirilmiştir. Bu süreç ile Trakya'da Ege kıyıları ve Yunanistan anakarasına oranla oldukça geç bir kentleşme tarihi başlamaktadır (Trakya, 1986: 11678).

Büyük İskender'in ölümüyle imparatorluk çözülmüş ve Traklar son kez İÖ 309 yılına kadar bağımsız yaşadılar (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). İskender'in ülkesini paylaşan generallerinden Lysimakhos, Trakya'da yeniden canlanmaya çalışan Odrysai aidiyetine karşı kurduğı bağımsız krallığı kısa süreli oldu (İÖ 281). Lysimakhos'un ardından iktidar boşluğunda kalan bölgede Galatların ve Selevkosların mücadelesi başlamış, Lagoslar (İskender'in generaliyken bir hanedana dönen Ptolemaiosların daha önceki aile adı) ve Antigonoslar (Makedonya Krallığını yönetecek 3. hanedan aile) arasında kıyı kesim çekişme mecrası olmuştur (Trakya, 1986: 11678). MÖ 190 ile 130 arasında bölgede iktidar mücadeleleri Roma'nın lehine doğru değışmiştir. Hanedan çekişmelerinden yararlanan ve yeniden toparlanan Makedonya Krallığı yöreye yeniden hâkim oldu (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). MÖ 168 yılına değıın son Makedonya Kralı Perseus'un Romalılara yenilmesiyle Makedonya'yı ele geçirdikleri gibi Trakya'da da nüfuz ettiler.

Bundan sonraki bölgeye ait tarihte iki asırda Trakların Romalılarla çarpışması okunmaktadır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Apameia Barışı'yla (Dinar Antlaşması) (MÖ 188) bölgedeki Helenistik etki Roma lehine azalmış (Trakya, 1986: 11678). Pydna Savaşı'ndan (MÖ 168) sonra protektora haline gelen Odrysai ülkesi ve Makedonya'ya egemen olan Roma, son Bergama Kralı'nın ölümüyle (MÖ 133), Trakya kıyılarında da egemen oldu. Trakya kıyılarında egemen olan Roma, iç kesimde yukarı Trakya'da yaşayan Traklara ve MÖ 3. yüzyılda Tuna boylarına yerleşen Scardisi halkına karşı kıyılarını sürekli korumak zorunda kaldı (Trakya, 1986: 11678). Bu işte yerel yöneticiler arasında denge politikası izlediği de oluyordu. Roma, birleşen Daç (içlerinde Keltler ve Trakların da olduğu birlik) tehdidine karşı Moesia (Mezya) eyaletini ilhak etti. Roma İmparatoru Claudius zamanında son Trakya Kralı'nın ölümüyle bölge "Provincia Thracia" adıyla bir Roma eyaleti haline geldi (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723; Trakya, 1986: 11678). Bu egemenlik sırasında Gotlar'ın, Hunlar'ın ve Ostragotlar'ın akınlarına uğradı. Bu akınların bir sonucu olarak ikiye bölünen Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümünde yani Bizans yetki alanında kalmıştır.

Stratejik yolların geçtiği, farklı yönetim ve bu yönetime bağlı insan bloklarının (bunlar Romalı kimliğinden ziyade Helenizm'in de etkisiyle Grek kimliğindeki gruplardı) bulunduğu bu eyalet, İmparator Diocletianus tarafından tasarlanan bir Trakya Diocesis'i'ne katıldı (Trakya, 1986: 11678); bunun sınırları günümüzdeki sınırlarla Dobruca, Balkan Dağları'nın kuzeyi ile Karpatların güneyi arasındaki bölge, Rodoplar ve günümüzdeki Doğu Trakya'ydı. Tuna sınırı ile İstanbul arasındaki toprakları elinde tutan yönetim bölgesi İmparatorluğun merkezi İstanbul'u savunması nedeniyle 4. yüzyılda yeniden önemli hale geldi (Trakya, 1986: 11678). 408-422 yılları arasında çeşitli akınlar yapan Hunlar, Doğu Roma ordusunu bozguna uğratarak 441'de Büyükçekmece önüne kadar geldiler. Bundan 6 yıl sonra bir kez daha Hunlara yenilen Bizans, Kuzey Trakya'yı Hunlara bırakmak zorunda kaldı (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723).

471, 474, 481 ve 486 yıllarında Gotlar, 499 ve 502 yıllarında Bulgar ve Hunların akınlarıyla bölge büyük bir istikrarsızlık dönemi geçirdi. Bunun üzerine İmparator 1. Anastasius, atlı akınlarının önüne geçmek için yapımı 507-512 yılları arasında süren ve uzunluğu Silivri Marmara Denizi kıyılarından Çatalca Karadeniz kıyılarına kadar

uzanan surları inşa ettirmiştir. Ne var ki, bu “Uzun Sur” Hunlar, Bulgarlar ve Gotlar’ı durduramadı (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). Biz de çalışmamızın teknik gezilerinden biri olan İstanbul’un Çatalca ilçesinin Yalıköy-Karacaköy-Evcik plajı üçgeninde 13.07.2025 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yöre araştırmasında bu sur duvarlarıyla karşılaştık (Şekil 2.6). Bu duvarların burada bir dönem bulunan yel değirmeninin taşlarının kaynağı ve başka bir ihtimalde de bu uzun surların burçlarından birinin yeniden işlevlendirilerek kullanıldığı görüşlerini çalışmanın ilgili başlığında değindik.



Şekil 2.6. 13.07.2025 tarihinde Yalıköy-Karacaköy sapağından Evcik plajı yoluna giderken karşımıza çıkan Anastasios surlarının günümüzde doğal istilacılar arasındaki görünümü. Bölgede geçmişte yel değirmeninin taş kaynağı da bu sur duvarlarıydı.

6. yy.ın ikinci yarısında bölgede başka bir atlı göçer grup olarak Avarlar çıkmaktadır. Orta Tuna Havzası’nda kurulan Avar Kağanlığı, Bizans İmparatorluğu için tehdit oluşturmaya başladı. 586 ve 618 yıllarında Trakya’ya girdikleri kaydedilmiştir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723). İstilarla yakıp yıkılan bölgeye daha sonra Slavlar yerleşmeye başlamış ve bunlar zaman içerisinde Hristiyanlığın da etkisiyle Helenleşmeye başlamışlardır (Trakya, 1986: 11678). Bu Balkan ve dolayısıyla Trakya tarihi için önemlidir. 4. Konstantinus, İstanbul’u ülkenin kuzeyini işgal eden gruplara karşı korumak adına bölgeye yeniden yetkilendirerek Trakya Themasını kurmuştur (Trakya, 1986: 11678).

Avarların egemenliği’nin 8. yy.da sona ermesinin ardından, bölgedeki güç dengesi yeniden değişmiş ve bu kez güçlü bir devlet teşkilatıyla ve Slavlaşarak

karşımıza çıkan Bulgarların İstanbul'a doğru gelişen saldırı ve baskıları olmuş ve bu 2 asır sürmüştür (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723; Trakya, 1986: 11678). Bu akınlar, tarihte “*Bulgar Kasabı*” olarak da bilinen Bizans İmparatorluğu’nu yönetmiş Makedon Hanedanı’nda “2. Basileios” döneminde (936-1025) sona ermiştir.

Bulgar tehditinden sonra bölgede bir başka grup olarak Peçenekler yine ısrarlı akınlarla Bizans İmparatorluğu’nu ve onu savunan Trakya’yı teyakkuzda tutmuşlardır. Sırasıyla 1049,1050 ve 1053 yıllarında yaptıkları seferlerde Trakya’ya girerek, Edirne Kalesi dışında tüm Trakya’yı yakıp yıktılar. Peçenekleri daha sonra Kuman akınları izlemiştir. Bunların ardından kutsal toprakları korumak amacıyla kurulan ve Trakya’dan geçen Katolik Haçlı Birlikleri bölgenin istirsiz kaderinde bir tekerrür oldular (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723).

4. Haçlı Seferi’nde istila edilen İstanbul yeniden Paleologos Hanedanlığı ile doğmuş ve bu yeni hanedanlığın tarihinde Batı Anadolu’daki Türk Beyleri’nden imparator ve devlet adamlarının yardım istediği görülmüştür. Böylece Bizans İmparatorluğu Türklerin hâkimiyetindeki Anadolu güçleri arasında denge siyaseti güderek çöküşünü yavaşlatmıştır. Trakya’ya ilk adım atan Türk Beyi Aydınoğlu Umur Bey’dir (hük. 1334-1348). Onu Karesioğlu Süleyman Bey (hük. 1351-1361) izlemiş, daha sonra Saruhanogulları da Trakya’ya geçmiştir (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723; Trakya, 1986: 11678). Osmanogulları, Orhan Bey’in (hük. 1326-1359) oğlu Süleyman Paşa ile Gelibolu Yarımadası’nda bir üs edinmiş; onun ölümüyle duraksayan fütühat, Orhan Bey’in diğer oğlu olan Sultan 1. Murad (hük. 1359-1389) ile İstanbul dışında tüm Doğu Trakya ve batısını kapsayacak şekilde tamamlanmıştır (Türkiye [Avrupa Kesimi ya da Trakya], 1981: 723; Trakya, 1986: 11678).

2.3. 1319 Tarihli Edirne Vilâyet Sâlnamesi’ne Göre Doğu Trakya Yerleşim Yerlerinde Değirmenler

Edirne Vilâyeti, Merkez (Edirne) Sancağı dışında Gelibolu, Tekfurdağı (Tekirdağ), Dedeağaç, Gümülcine ve Kırkkilise (Kırklareli) adlarında beş sancağa ayrılmıştır. Bu sancaklar bünyesinde, merkez ilçeler dışında 26 ilçe, 112 nahiye ve çiftlik ile yaklaşık 3000 köy yer almaktadır (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 222). Edirne Sancağı ise Kırcaali, Cısr-i Mustafa Paşa, Ortaköy, Dimetoka, Uzunköprü (Cısr-i

Ergene) ve Havsa olmak üzere altı ilçeye; 27 nahiye ve çiftliğe; 513 köye sahiptir (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 222).

1319² (Hicri veya Rumi) yılına ait Edirne Merkez Vilayet Salnamesinin kayıtlarına göre Edirne Merkez ilçesine 143 değirmen, 4 un fabrikası 280 fırın kayıtlıdır. Edirne'nin KD yönündeki Çöke nahiyesinde 18 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 265), güney yönündeki Ada nahiyesinde 15 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 267), 13 fırın, Cisir-i Ergene (Uzunköprü)'de ise 10 buharlı un fabrikası 184 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 279), Edirne Sancağının güney doğusunda bulunan Havsa ilçesinde 21 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 287), Kırkkilise (Kırklareli)'nde 144 değirmen, 80 fırın (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 290), Vize ilçesinde 12 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 297), Lüleburgaz ilçesinde 22 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 300), Baba-i Atik (Babaeski) ilçesinde 11 değirmen (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 302), Midye (Kıyıköy) ilçesinde 23 su değirmeni (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 306), İnoz (Enez) ilçesinde 50 yel değirmeni, 1 un fabrikası ve 9 fırın (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 339), Gelibolu Sancağı'nda 462 yel değirmeni, 21 su değirmeni (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 341), Keşan ilçesinde 117 yel değirmeni, 35 fırın (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 342), Şarköy ilçesinde 64 değirmen 26 fırın (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 345), Mürefte ilçesinde 1 su değirmeni, 15 yel değirmeni, 20 su dolabı ve değirmeni (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 348), Eceabat ilçesinde 30 değirmen, 9 fırın (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 350), Tekfurdağı (Tekirdağ) Sancağı'nda 8 yel değirmeni, 5 un fabrikası (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 353), Hayrabolu ilçesinde 30 değirmen, 5 un fabrikası (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 359), Çorlu da 12 değirmen, 30 fırın bulunmaktadır (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 362).

² Eğer 1319 senesi Hicri Takvim'in tarihi ise Miladi olarak 1901/1902 yıllarını göstermektedir. Fakat 1319 yılı Rumi Takvimi'ne göre ise 1903/1904 yıllarını göstermektedir. Günümüz alfabesine translitere eden Kazancıgil, Gökçe & Öncel (2014) kitabın kapağında 1901 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi ifadesini yazmışlardır. Ancak o dönemde resmi işlerin genellikle Rumi Takvim ile yapıldığı bilinmektedir.

Bazı yerleşimlerde yalnızca “değirmen” ifadesi kullanılmış olup, bu yapıların yel, su veya hayvan gücüyle çalışan değirmenlerden hangisine ait olduğu belirtilmemiştir. Buna karşılık Enez, Gelibolu, Keşan, Mürefte ve Tekirdağ gibi bazı bölgelerde değirmen türlerinin açıkça su ve yel değirmeni olarak tanımlanması, bu bölgelerdeki değirmen yapıları hakkında daha net bilgiler edinilmesini sağlamaktadır.

Çizelge 2.1. 1319 tarihli Edirne Vilayet Salnamesi'nde kayıtlı değirmen, fırın ve un fabrikalarını gösteren tablo (Kazancıgil, Gökçe & Öncel, 2014: 223-362). Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Yer	Yel Değirmeni	Su Değirmeni	Belirtilmemiş Değirmen	Un Fabrikası	Fırın
Edirne Merkez	-	-	143	4	280
Çöke nahiyesi	-	-	18	-	-
Ada nahiyesi	-	-	15	-	13
Cisr-i Ergene (Uzunköprü)	-	-	184	10 (buharlı)	-
Havsa	-	-	21	-	-
Kırklareli	-	-	144	-	80
Vize	-	-	12	-	-
Lüleburgaz	-	-	22	-	-
Babaeski	-	-	11	-	-
Midye (Kıyıköy)	-	23	-	-	-
Enez	50	-	-	1	9
Gelibolu	462	21	-	-	-

Keşan	117	-	-	-	35
Şarköy	-	-	64	-	26
Mürefte	15	1 + 20 su dolabı	-	-	-
Eceabat	-	-	30	-	9
Tekfurdağı (Tekirdağ)	8	-	-	5	-
Hayrabolu	-	-	30	5	-
Çorlu	-	-	12	-	30

BÖLÜM 3

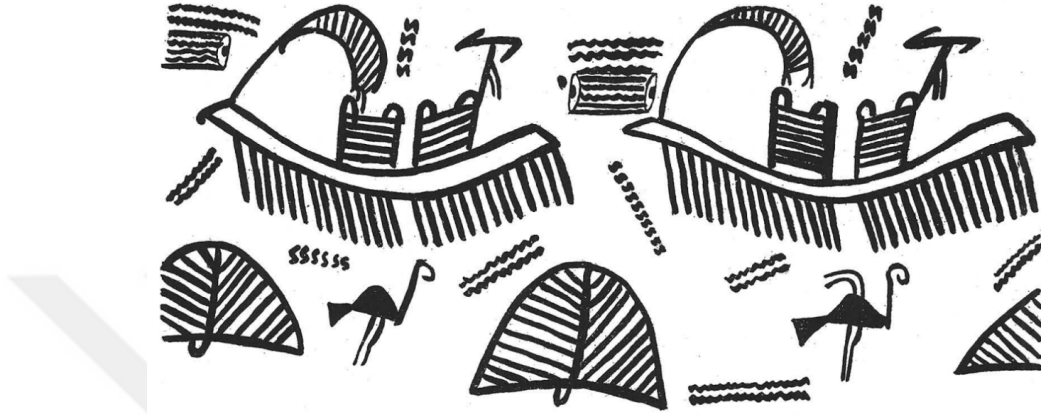
YEL DEĞİRMENLERİ HAKKINDA TEORİK BİLGİLER

3.1. “Rüzgâr” ve “Yel”in Sözlüksel Anlamı

Tez konumuz olan “rüzgâr değirmen(i)”leri söz öbeğinde bulunan rüzgâr sözcüğü Türk Dil Kurumu’nun güncel çevrimiçi sözlüğündeki karşılığı iki madde ile ayrılmıştır; buna göre rüzgâr, “*havanın yer değiştirmesiyle oluşan esinti; yel, bad*” olarak ifade edilmekle beraber ikinci maddede bir coğrafi terim olarak işaretlenmiş haliyle “(...) *yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına doğru meydana gelen yatay hava akımlarının genel adı*” şeklinde ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.). Türk Dil Kurumu’nun “Güncel Türkçe Sözlük” dışında başvurduğumuz bir başka Türk Dil Kurumu sözlüğü de yine kurum tarafından çevrimiçi hizmete sokulmuş ve 1980 yılında basılı bir kaynak olarak yayımlanan “Coğrafya Terimleri Sözlüğü” adlı eserdir. Burada yer alan “rüzgâr” maddesinde de “*Havayuarında ayrımlı basınç altındaki yöreler arasında oluşan, yatay yönde, esiş yönü, süresi ve biçimleriyle ayrımlı hava devinimi*”dir (Türk Dil Kurumu, t.y.). Farsça kökenli bir sözcük olan “rüzgâr”ın dilimizdeki anlamının Türkçe kökenli karşılığı “yel”dir. Tek heceli olan ve dilimizin arkaik dönemlerinden gelen yel sözcüğü yerine rüzgâr sözcüğünün de kullanımda olması belki de rüzgâr sözcüğüne özel bir anlam yüklememizle ilgili olabilmektedir. Nişanyan’ın kökenbilgisi çevrimiçi sözlüğünde yer alan ifade bu konuda önemli bir ipucu olacaktır; Orta Farsça’dan alınarak evrilen rüzgâr, kökeninde “(...) *rōzkār ‘bir günde yapılan iş, gün (süre)’ (...)*” anlamına gelmektedir (Nişanyan Sözlük, t.y.). Yine kendi yorumunu katan sözlük müellifi, sözcüğün anlam evrimini şu şekilde göstermiştir (Nişanyan Sözlük, t.y.): “(...) *‘gün, devir’ > ‘hava durumu’ > ‘yel’ (...)*” Hem güncel

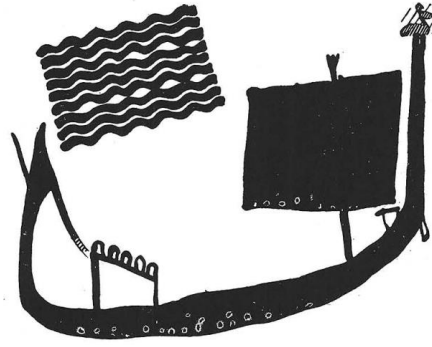
kullanımımızda hem de yel / rüzgâr değirmeni terimindeki yel veya rüzgâr sözcüğünün anlamsal karşılığı en temel olarak hareket eden hava kütesidir (Durak & Özer, 2012: 1).

3.2. Rüzgârın Faydalı Amaçlarda Kullanımının Kısa Tarihi



Şekil 3.1. M.Ö. 3200 yılında Antik Mısır Sanatı Gerzean Dönemi çömleklerinde rastlanan yelkenli tekneler (Casson, 1986).

İnsanlık tarihinde rüzgârın sürüklenme gücünden yararlanmasına ilişkin ilk belge niteliğinde kayıtlar aslında suda ulaşımına dair antik çömlekler üzerinde rastlanan yelkenli benzeri tasvirlerdir (Şekil 3.1. ve Şekil 3.2.). Bu tasvirlerin en erken örnekleri Geç Gerzean Dönemi (MÖ 3200-3100) Antik Mısır çömlekleridir. Bu tasvirlerde aşırı stilizasyona rağmen açıkça teknelerin yelken aksamaları görülmektedir (Casson, 1986: 12-levha 5-6). Tasvirsel kanıtların öncesindeki arkeolojik kanıtlar ise rüzgârın sürüklenme gücünün su taşıtlarında kullanımının 11000 yıl öncesine kadar gittiğini ortaya koymaktadır (Yelkenli, 1980: 2317). Neolitik öncesindeki toplulukların dahi su araçlarında rüzgâr gücünü kullandığını bilmemize (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 11) karşın tahıl öğütme işinde veya (yel değirmenlerinin sonrasındaki işlevi olan) düşük seviyedeki suyun yüksek seviyeye çıkarma gibi değirmenlerdeki kullanımı çok daha geç tarihlere gitmektedir. Buna göre, rüzgâr gücünü tahıl öğütme işi için kullanım mekanizması olan değirmenlerin tarihi Orta Doğu’da 7. yy.da başlarken Avrupa’da Orta Çağ’dan itibaren görülmektedir (Değirmen, 1986: 2940).



Şekil 3.2. M.Ö. 3100 yılına tarihlene Antik Mısır Sanatı Geç Gerzean Dönemi çömleğinde rastlanan yelkenli tasviri (Casson, 1986)

3.3. Değirmen Kavramı ve Çeşitleri

Türkçe sözlüklerde değirmen kavramı coğrafyamızdaki temel kullanımıyla ilişkili olarak tanımlanmıştır; buna göre Hasol'un (2021: 133) mimarlık sözlüğünde “(...) içinde tahıl öğütülen yer(...)” olarak tanımlanırken benzer şekilde Türk Dil Kurumu tarafından çevrimiçi erişime açılan “Güncel Türkçe Sözlük”te de “(...) içinde öğütme işi yapılan yer (...)” ifadeleriyle iki kaynak da tanımlamayı mekânı işlevle daraltarak gerçekleştirmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğü ayrıca bir ikinci madde ile “(...) kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet (...)” taşınabilir yani bir “yer”den bağımsız haliyle de tanımlamıştır. Belirli bir coğrafi bölgeye odaklanmakla beraber değirmenler üzerine genellemelere de yer veren Bir, Acar & Kaçar'ın (2012) monografik eserinde değirmen kavramı sözcük morfolojisi üzerinden ele alınarak giriş yapılmıştır. Buna göre, “değ” ve “irmen” olan sözcüğün kökeninin özünde güncel Türkçe’de anlamını yitirmiş “değ” sözcüğünün “teg” sözcüğünden geldiği ifade edilmiş ve bunun dip tarihsel anlamı “dönme, çevirme” eylemleriyle gösterilmiştir. Diğer taraftan, “irmen” ekiyle türetilen “teğirmen” anlamının “dönen, çevrilen” anlamına eriştiği tespit edilmiştir (Bir, Acar & Kaçar, 2012: 11).

Değirmenlerin yukarıda öğütücü işlevine bağlı tanımını alan bir başka referans da “Büyük Larousse”un ilgili maddesidir. Kaynak, bu tanımının ötesine geçerek değirmen hangi tür değirmen olursa olsun onun için en değerli parçası kabul edilen “değirmen taşı” ve “öğütme işi” üzerinden standartlara indirgeyen daha ayrıntılı bir tarife girişmiştir (Değirmen, 1986: 2940): “(...) Taşlı değirmen, üst üste konulmuş

silindir biçiminde iki taştan (çapı: 1.2 m ila 1,6 m; kalınlığı 0,15 m) oluşur. Değirmen taşı denen bu iki taştan altta duranı sabittir; üst taş ise, alt taşın ortasından geçen dikey bir eksen üzerine oturur ve bundan hareket alır (dakikada 120 devir). Değirmen taşlarının yüzü doğal olarak pürüzlüdür. Ayrıca üzerine ışınvari oluklar açılmıştır. Nihayet, taşların birbirine bakan yüzleri, ortada aralarında 6 mm kadar bir açıklık kalacak biçimde, hafifçe leğenvari oyulmuştur; kenarlarda ise 20 cm'lik bir kısım boyunca çepeçevre birbirilerine iyice temas ederler. Her iki taş da sactan ya da tahtadan bir mahfaza içinde bulunur. Öğütülecek buğday, döner taşın eksenindeki bir delikten geçerek sabit taşın ortasına düşer ve iki taşın arasına yayılır. Böylece, önce taneler parçalanır, sonra taşlar leğen biçiminde oyulmuş olduğundan, tane parçaları gittikçe daralan bir mekân içinde çevreye doğru yol alır. Taşların basınç ve kesme etkisi yüzünden tanelerin iç kısmı gittikçe ufalanarak irmik ve un haline gelir ve bu arada iç kısım, bir tür kazınmayla yapışık olduğu kabuktan ayrılır. Bütün bu karışım taşların kenarından dışarıya doğru dökülür ve bir elek tertibatı, dökülen bu karışımı eleyerek çeşitli unsurları ve bu arada unu ayırır (...)" Değirmen için bu tanım onun taşlarını döndüren enerji kaynağını özelleştirmeden değişmeyen çekirdek işlev ve bu işlevi kılan ana mekanizmasını ifade eden bir tanımlamadır. Değirmenler, en temelinde sabit değirmen taşının üstünde yer alan dönen taşının kazandığı döndürme enerjisini kaynağı ve mekanizmasına göre sınıflandırılmaktadır. Bunları aşağıda tanımlamaktayız.

3.4. El Değirmenleri

Değirmen kavramını karşılayan en basit biçim kuşkusuz ki el değirmeni olacaktır. Bulunan en eski örneği günümüzden 11 bin yıl önceye kadar gidebilmektedir (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 11). Tahıl ve darılar oldukça kuru ve sert bir kabuğun altında besin değeri sakladıkları için bunların sistematik olarak yetiştirilmesi hemen hemen bunların sistematik olarak öğütülmesiyle beraber gerçekleşmiştir (Reynolds, 1970: 10).

Karbonhidrat bakımından zengin olan buğday ayrıca mineral, protein, vitamin ve yağlar da barındırmaktadır. Bu öğelerin bir kısmı buğdayın kepeğinde gizlenmektedir fakat buğday kepeği insanlar tarafından ilk karşılaşıldığında henüz sindirilebilir değildi. Hali hazırda tarım yaptıklarını bilmeyen ilk tarımcılar tahıllarını taşlar arasında ezerek besin değerli içeriğe ulaşıyorlardı. Bu ilksel deneyimler birbirine

sürtünen taşlar mekaniğine bırakmıştır (Reynolds, 1970: 10). Bu bir sonraki aşamayla birbirine “neredeyse” sürtünen taşlar mekaniğine geçecektir.

El değirmenleri kendi içerisinde çeşitlenmektedir. Çeşitler arasında en erken örneklerden biri olan “Eyer biçimli” el değirmeni; üst taşın eyer biçimini almış taban taşının üzerinde adeta bir oklava gibi ileri geri hareket ederek kuru ve sert tahıl tohumlarını ezerek öğütmesi ilkesine dayanan bir tiptir (Reynolds, 1970: 10). Mısır sanatında özellikle zengin bezemeleriyle dikkat çeken elit mezarlarında rastlanılabilen eyer biçimli el değirmeniyle öğütme işlemi yapan köle veya hizmetçi figürinleri görülmektedir (Reynolds, 1970: 11; MFA Boston, t.y.).



Şekil 3.3. Harvard Üniversitesi ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi 1921 Giza kazısında bulunmuş eyer biçimli el değirmeni ile tahıl öğüten hizmetçi figürini 28.2 cm x 45 cm (MFA Boston, t.y.).

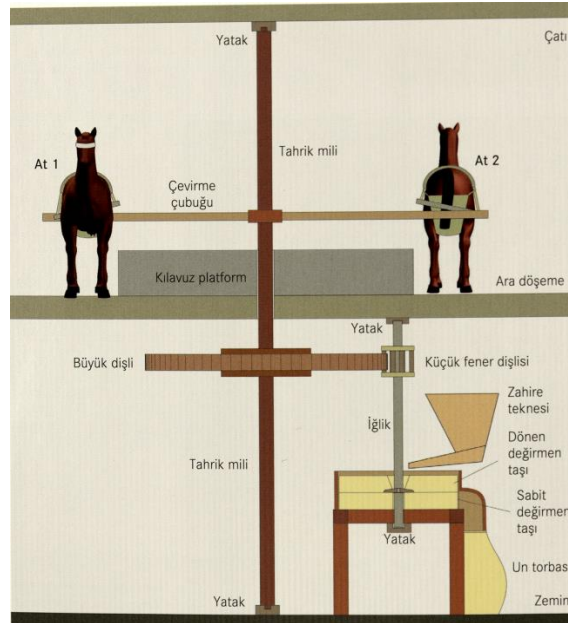
İlerleyen yüzyıllarda, erken dönem tahıl öğütme düzenekleri yerini, merkezi bir eksen üzerine oturtulmuş dairesel taşların mafsallanarak kullanıldığı döner el değirmenlerine bırakmıştır. Bu sistemlerde taş, eksantrik yerleştirilmiş bir sap ya da çivi aracılığıyla dairesel bir yay boyunca ileri geri hareket ettirilerek çalıştırılmaktaydı. Krank mekanizmasının işleyişini ilk dönem insanlar yadırgamış olmalıdır; bu nedenle söz konusu değirmenler başlangıçta sürekli dönme esasına dayanmamaktaydı. Ancak bu ilkel düzeneklerden evrilerek dönel taş sistemine geçilmiş ve böylece değirmenciliğin ustalık gerektiren bir zanaat haline gelmesi sağlanmıştır (Reynolds, 1970: 11).



Şekil 3.4. Dönel taş sistemine sahip el değirmeni (Reynolds, 1970: 10)

Roma Dönemi'nde, ticari amaçsalılık artıkça değirmen kavramı tesisleşme eğilimi göstermiş, böylece genellikle daha büyük ve karmaşık bir biçime sahip döner el değirmenlerinin gelişmiş versiyonları kullanılmıştır. Eşeğe ya da kölelere çalıştırılan bu değirmenlerde, kum saati biçiminde oyulmuş döner taş, konik bir taş taban üzerinde döndürülmekteydi. Pompei harabeleri arasında bu tür değirmenlerin kalıntılarına rastlanmıştır. Benzeri buluntular başka pek çok Roma yerleşkesinde de ortaya çıkarılmıştır (Reynolds, 1970: 11).

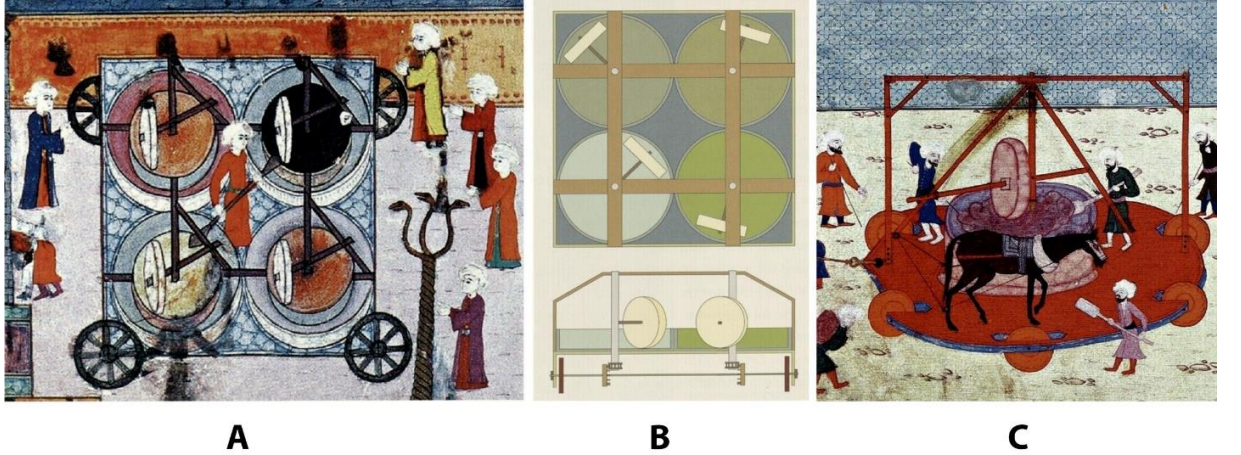
3.5. Hayvanlı Değirmenler



Şekil 3.5. Hayvanlı değirmenlerin çalışma prensibini gösteren çizim, Bir, Acar & Kaçar'ın (2012: 14) eserinden doğrudan alınmıştır.

Değirmen türlerinden biri olan ve adı üstünde hayvan gücüyle çalışan bu değirmen çeşidinde, özellikle sabit su kaynağına ve düzenli rüzgâr rejmine erişimin zor olduğu bölgelerde veya küçük ölçekli üretim ihtiyaçlarında tercih edilmiştir (Bir, Acar & Kaçar, 2012: 16). Yaptığımız incelemelerde çok yoğun un talebi ve un üretiminin ertelemeyeceği bir arza sahip İstanbul ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'nin büyük kentlerinde atlı değirmenlerin özellikle önemli olduğu da okunmuştur (Aynural, 2002: 86). Bu tür değirmenlerde yatay düzlemde hareket eden bir mil sistemine bağlı taş, at, katır ya da öküz gibi hayvanların dairesel hareketiyle döndürülmektedir (Yerler ve İzler, 2024i).

Hayvan gücüyle işleyen değirmenlerde, hayvanlara yüklenen iş gücünü yöneten bir görevli bulunmaktaydı. Bu görevli genellikle seyis olarak adlandırılırdı ve değirmen atlarının beslenmesinden dinlenme sürelerinin ayarlanmasına kadar pek çok görevden sorumluydu. İstanbul'da ise atların yem ihtiyacı çoğunlukla Büyükçekmece ve Küçükçekmece gibi İstanbul'a yakın bölgelerdeki çiftliklerden temin edilmekteydi (Bir, Acar & Kaçar, 2012: 16). Böylece değirmende kullanılan hayvanların dinlenme ve sulanma gibi temel ihtiyaçları da düzenli olarak gözetilmekte, böylece iş gücünün sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktaydı.



Şekil 3.6. 1582 tarihli Nakkaş Osman Sürnamesindeki değirmenciler (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 15-17).

Görsel belgeler hayvanlı değirmenlerin kullanımına ışık tutmaktadır. 1582 tarihli Sûrname-i Hümayun adlı tasvirli el yazmasında, şehzadelerin sünnet şenliğinin bir parçası olarak meslek erbablarının geçit törenlerinde fırıncılar da görülmüştür. Burada

öğütme (yağ, derici palamudu vs.) işlemini taşınabilir bir araba üzerinde uygulayan değirmencilerin gösteriminde bir atın çevresel bir ray üzerinde yürüyerek büyük bir taş düzeneğini döndürdüğü açıkça görülmektedir (Şekil 3.6.).

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı *Seyahatnâme*'sinde, İstanbul'da faaliyet gösteren hayvan gücüyle çalışan değirmenler hakkında verdiği bilgiler de oldukça dikkat çekicidir. Evliya Çelebi, bu tür değirmenlerde çalıştırılan hayvanların düzenli olarak eziyet gördüğüne dair halk arasında bir inanç olduğundan bahsetmektedir (Bir, Acar & Kaçar, 2012: 17). 1582 tarihli Nakkaş Osman Sûnamesindeki değirmenci görselinde ise soldan sağa: arabalar üzerine monte edilmiş değirmen çarhları (A), A'da gözüken değirmenlerin reproduksiyonu (B), yine aynı sûnamede gözüken bir başka değirmenci görseli (C) o dönemdeki atlı değirmen sistemini gözler önüne sermektedir. Bir yüzyıl sonraki dönemde ise Jan (baba) ve Casper (oğul) Luyken tarafından 1698 yılında yayımlanan meslek tasvirleri serisi *Het Menselyk Bedryf* (100 *Verbeeldingen van Ambachten*) olarak da bilinen ahşap baskı resim koleksiyonu olan kitapta yer alan bir tasvirde, atlı bir değirmen düzeneği ile çalışan bir un değirmencisi betimlenmektedir (Şekil 3.7.) Bu görsel ile aynı dönemlerde farklı yerlerde bu değirmen çeşidinin kullanıldığı sonucu çıkarılabilir.



Şekil 3.7. 1698 yayımlanan *Het Menselyk Bedryf* “Meslekler Kitabında” yer alan hayvanlı değirmen ve değirmenci (Luyken & Luyken, 1694: 100)

Atlı değirmenlerin sadece tahıl değil aynı zamanda yağ, kil gibi başka maddeler üretmek için de dünyanın farklı noktalarında kullanıldığı bilinmektedir. (Şekil 3.8.)



Şekil 3.8. Fas'ta at gücü kullanılarak çalışan yağ sıkılan değirmen (Mills Archive Trust, t.y.)

Bizde yaptığımız teknik gezilerde İstanbul Çatalca İlçesi'nde bu tip bir değirmen yapısıyla karşılaştık (Yerler ve İzler, 2024h). Geçmişte su, yel ve atlı değirmen olmak üzere üç farklı değirmen tipi Çatalca'da görülmektedir. Bunlardan sadece atlı değirmen yapısının bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Yığma taş olan bu yapının çatısı günümüzde olmamakla birlikte içinde küçük bir değirmen taşı da görülmüştür (Yerler ve İzler, 2024h).



Şekil 3.9. İstanbul Çatalca'da bulunan atlı değirmen yapısının kalıntısı, 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

3.6. Su Değirmenleri

Yel değirmenlerinin aksine arkeolojik olarak ilk kez nerede ortaya çıktığı hakkında öncül bir delil bulunmayan su değirmenlerinin ilk olarak Amasyalı Strabo'nun (MÖ 63/4 – MS 23) “*Geographica* (Coğrafya)” adlı eserinde (eser MS. 7'de tamamlandığı düşünülmektedir) MÖ 2. Yüzyılda Kral 6. (Büyük / Eupator) Mithridates döneminde Kabeiria'da (Niksar) Yeşilirmak'ın (*Iris*) kolu Kelkit Çayı (*Lykos*) üzerinde inşa edildiği yazmaktadır. Strabo'nun klasik eserinden (orijinalinde 12. cilt) İngilizce tercüme edilen yayında (tercümede 5. ciltte yer almaktadır) bu bahis tespit edilebilmiş ve ifadeye göre su değirmeni Kral Mithridates'in sarayla beraber (ona bağlı olarak) inşa ettiği okunmaktadır (Strabo, 1961: 429). Strabo, her ne kadar milat sonrası birinci yüzyıl yazarı da olsa Niksar'daki imar faaliyetinden bahsettiği kişi Büyük Mithridates'tir ve dönemi milattan önce birinci yüzyıldır. Bu dönem içerisinde su değirmenleri hali hazırda yaygın olmalı ki, milattan önce 1. yüzyılda kaleme alınmış “*De Rerum Naturae* (Şeylerin Doğası Üzerine)” adlı eserde müellif (Lucretius) evreni, dünyayı, yıldızları tarif ettiği noktalarda “su çarkı” metaforunu edebi imge olarak birden çok kez kullanmaktadır (Lucretius, 1920: xlviii, 105, 165, 188).

Su değirmenlerinden bahseden bir başka antik klasik eser de kısaca Vitruvius olarak tanınan Romalı mimar ve askeri mühendis Marcus Vitruvius Pollio tarafından (tahmini MÖ 25) yazılan ve hamisi imparator olunca Augustus lakabını alan Octavianus'a atfedilen “*De architectura* (Mimarlık Üzerine On Kitap)” adlı eserdir (Vitruvius, 2021: xiii). Küllî eserin makine sistemleri ve savunma yapı ve araçlarına ayırdığı son kitabında (bölümünde) bu konu için “*su çarkları ve su değirmenleri*” başlığı açtığı ve çalışma prensibini iki adımda anlattığı görülmektedir (Vitruvius, 2021: 208).

Yukarıda bahsettiğimiz antik klasiklere ek olarak yine MS 1. yüzyıl entelektüellerinden epigrammamat Selanikli Antipater'in bir şiiri Bir, Acar & Kaçar'ın (2012: 31) çalışmasında dilimize çevrilmiş haliyle okunmaktadır:

“*Ey çilekeş kadınlar öğütmeye son: Öten horoz*

Sabah yıldızını muştulasa bile artık sakın

uyuyabilirsiniz

Değirmeni çevirmek için Demeter su perilerini

görevlendirdi

*İşte orada ışıklarını **su çarkının** üzerinde saçıyorlar*

Bakın parıltıları dönen eksenini nasıl hızlı çeviriyor

Boş ağır çarkı döndürerek açık denize koşuyorlar

Eski günlerin zevklerini tadarak

Toprak ananın meyvelerini huzur içinde yiyin”

Selanikli Antipater’in değirmen atıflarına bir örnek de İngilizce olarak verilen Reynolds’ın (1970: 11) çalışmasında okunmaktadır. Yazar, bu metni su değirmeninden sözü edilen en eski metin (MÖ 85) olarak ifade etmektedir, dilimize tarafımızca çevirisi şu şekildedir (Reynolds, 1970: 11):

“İşinizi bırakın, ey değirmende çalışanlar.

Uyuyun artık, bırakın kuşlar şafakta şakınsın.

Ceres, su perilerine görevi verdi;

*Ve onlar da bu buyruğa uyarak **çarkın** üzerine atıldılar,*

*dingilin çevresinde dönerek **ağır taşı** harekete geçirdiler.”*

Milattan sonra 1. yüzyıl metinlerinde yoğunlaşan ve Strabo’nun eserinde ise milattan önce 1. yüzyıl Anadolu’sundaki bir örnek ile anılan su değirmenlerinin ilk olarak nerede nasıl başladığı hakkında bir kanıt bulunmamaktadır. Buna karşın kaynaklarımızdan biri olan “*Nasıl Çalışır*” Ansiklopedisi’nin 6. cildinde yer alan ilgili maddede “(...) İlk olarak İ.Ö. I. yüzyılda Roma’da ortaya çıkan su değirmenleri (...)” ifadesi bulunmaktadır. Burada bahsi geçen Roma olsa olsa Anadolu (Niksar - Tokat) coğrafyası olacaktır (Su Değirmeni, 1980: 1997).

Tasarımlarının temelinde iki türü bulunan su değirmenleri, ileride inceleyeceğimiz yel değirmenlerinde de olduğu gibi yatay ve dikey milli olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar (Bir, Acar & Kaçar, 2012: 32). Su değirmenlerinin ilki, değirmen çarklarının doğrudan değirmen taşlarının bulunduğu bölümün altından akan suyun döndürdüğü sistemdir (Su Değirmeni, 1980: 1997). Bu sistem daha sonra “Yunan

değirmeni” adı verilmiş olan sistem olmalıdır. Bu sistemde değirmen çarkıyla, değirmen taşları arasında hiçbir dişli sistemi yoktur; yalnızca hareketi ileten bir mil bulunmaktadır. Böylece değirmen çark dönüş eksenini ile değirmen taşı dönüş eksenini birbirine paralel olmaktadır. Sistemde üst taş, aşağıdan, dikey bir mil aracılığıyla hareket ettirilmekteydi; milin alt ucunda ise ahşap bir çark ya da çark benzeri bir yapı bulunuyordu. Dişli bir sistem bulunmadığı için hem dönen taş hem de onu hareket ettiren taş aynı hızda dönmekteydi. Bu tür ilksel değirmenler Selanikli Antipater’den önce de var olmuş olabilir, ancak buna dair erken dönem kanıtlar yetersizdir. Bu nedenle bu teknolojinin Batı dünyasında tanınmasının bize bir literatür vermiş olmasıyla bu tarihlerde başladığı kabul edilmektedir (Reynolds, 1970: 11). Bu değirmen türü, teknoloji tarihinde üzerine çok fazla yenilik gelmeden bu şekilde kalmıştır. Günümüzde Avrupa ve Asya’nın dağlık bölgelerinde kırsal etnografik bir miras olarak nadiren rastlanılmaktadır (Su Değirmeni, 1980: 1997). Ayrıca dikkat çekici olan, benzer bir mekanizmanın çok kısa bir süre sonra Çin’de de belirmesidir. MS 31 yılına tarihlenen bir kaynakta, körük sistemini çalıştırmak üzere yatay su çarkının kullanıldığı kayıt altına alınmıştır (Reynolds, 1970: 11). Bu sistemin ürettiği güç 1,5 beygirgücü kadar olabilmektedir (Su Değirmeni, 1980: 1997).

Jutland’daki (Danimarka) yapay su kanallarıyla ilişkili alüvyon birikintileri üzerine yapılan yüzey araştırmalarında, bu tür değirmenlerin Hristiyanlık öncesi dönemlerde, benzer biçimde, burada da kullanıldığını göstermektedir. Bu bulgular, yatay çarklı su değirmeninin muhtemelen Roma İmparatorluğu sınırları dışındaki bilinmeyen bir kaynaktan gelerek Klasik Akdeniz Havzası’na yayıldığını düşündürmektedir (Reynolds, 1970: 11).

Bir diğer su değirmeni tipi ise, çarkın dikey olarak yerleştirildiği sistemdir. Bu sistem, suyun çarkın kanatlarına aşağıdan akarak veya yukarıdan dökülerek çarkı çeviren bir mantığa sahiptir. Böylesi bir su değirmeni için suyun aşağıdan çarkı ittirilmesi veya yukarıdan çarka dökülmesi de aslında dikey milli sistemin kendi içindeki alt tip farkını belirleyecektir. Burada yatay milli sistemden farklı olarak dikey torsiyonu yatay bir dönüşü çevirmek için dişli sistemine ihtiyaç duyması söz konusudur. Yatay milli sistemden üretilen güç de farklıdır; buna göre momentin yalnızca oluktan gelen su basıncıyla değil çark kanatlarının ağırlıklarıyla da ortaya çıkmasıdır. Roma İmparatorluğu döneminde çapları 2,6 metre olan çarkların kullanıldığı sistemin ürettiği

birim zamanda yapılan iş miktarı 3 ila 6 beygirgücü aralığında olduğu düşünülmektedir. Dakikada 30 ile 45 devir çevirebilen böyle bir değirmenin maksimum verimle çalıştığı durumda saatte 300 kg unun işlenmesi beklenebilmektedir (Su Değirmeni, 1980: 1998). Vitruvius'un tarif ettiği sistem de aslında dikey milli bir su değirmeni sistemidir (Vitruvius, 2021: 208): “(...) *Bu silindir dingilin ucuna dikey olarak yerleştirilir ve tekerlekle aynı düzlemde döner (...)*” ve “ (...) *Böylelikle, dingile bağlı olan silindirin dişleri, yatay silindirin dişlerini harekete geçirerek değirmenin deviminini sağlar (...)*” ifadeleriyle sistemin dikey dönmeyi yatay dönmeye çevirdiği okunmaktadır.

Edirne kent merkezinde nehirlerin sunduğu hidrolik güçle çalışan su değirmenleri görülmektedir. Özellikle II. Bayezid Külliyesi çevresinde, caminin doğu tarafında, hamamın güneyinde, Tunca Nehri kıyısında konumlanan su değirmenleri ve dolaplar (Müderrişoğlu, 1991: 169; Rifat Osman, 2013: 61) yalnızca un üretimi gibi işlevsel faydalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda külliye gelir sağlayan vakıf müesseselerinin temel taşları arasında yer almıştır (Müderrişoğlu, 1991: 152). II. Bayezid tarafından 1484-1488 yılları arasında inşa ettirilen külliye, vakfiye kayıtlarında değirmenler ve su dolaplarıyla birlikte anılmakta, bunların külliye hem ekonomik katkı sağladığı hem de mahallenin oluşum sürecine katkı sunduğu belirtilmektedir (Müderrişoğlu, 1986: 152, 155). Bu bağlamda, değirmenlerin yalnızca tarımsal üretimi destekleyen yapılar olmadığı, aynı zamanda şehirleşmeyi ve mahalle dokusunu şekillendiren birer çekim merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Saray-ı Cedid-i Amire'nin bulunduğu Sarayıçi bölgesinde yürütülen kazı çalışmalarında da bu tür yapıların varlığına dolaylı biçimde işaret eden kalıntılara rastlanmıştır; bu durum, saray ve çevresindeki üretim ilişkileri hakkında fikir vermektedir (Özer, Dündar, Güner & Uçar, 2015: 94). Külliye, aynı zamanda hayvan (at) gücüyle nehirden su çeken başka dolapların da bulunduğu ve bu sistem için vakfiyeden özel bir ödenek ayrıldığı bilinmektedir (Özer, Dündar, Güner & Uçar, 2015: 94).

3.7. Yel Değirmenleri

3.7.1. Yel Değirmenlerinin Yapısal Sınıflandırılması

Yel değirmenleri, tarihsel süreç içerisinde geliştirilmiş çok çeşitli yapılardır. Bu yapılar işlev, yapı malzemesi, aerodinamik tasarım ve mekanik özelliklerine göre sınıflandırılabilir. En yaygın yapısal sınıflandırma şu üç ana başlık altında toplanır (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 70).

3.7.1.1. Dönel Hareket Yönüne Göre

Dönel hareket yönüne göre yel değirmenlerini ilki düşey mile sahip olanlardır. Pervane mili yere dik konumda olacak şekilde tasarlanmıştır. Genellikle Doğu medeniyetlerinde (İran, Afganistan, Pakistan) kullanılmış olup, “panemone” tipi düşey pervane sistemleriyle çalışırlar (bkz. Şekil 3.7.) (Durak & Özer, 2012: 1). Rüzgârı her yönden alabilirler ve yapı içinde pervane odası bulunur. Bu sınıflandırmaya göre bir diğer yel değirmeni tipi yatay milli olanlardır. Bunlarda pervane mili yere paralel konumdadır. Batı ülkelerinde yaygın olan bu sistem, rüzgâr yönüne göre gövdenin döndürülmesini gerektirir. Bunlar aerodinamik açıdan daha verimli sistemlerdir.

3.7.1.2. Ana Gövde Özelliğine Göre

Yel değirmeni sınıflandırmasının bir diğeri de tüm mekanizmayı taşıyan gövdenin tipine göre yapılan ayırmadır. Buna göre bu mantıkla yapılmış sınıflandırma tipinin ilki kule türü yel değirmenleridir. Bunlarda taş, tuğla veya beton gibi dayanıklı malzemelerle inşa edilen sabit ana gövde görülmektedir. Anadolu’da istisnai bir örnek olarak kerpiç malzemeden yapılmış bu türe girebilecek bir örnek de Nevşehir İli’nin Hacıbektaş İlçe’sinde bulunmaktadır (Kapadokya Jeopark, t.y.). Bu gövde tipinde pervanenin yanı sıra başlık (üst örtüsü) kısmı da rüzgâr yönüne dönebilmektedir (Durak & Özer, 2012: 12). Böylece rüzgâr yönündeki değişikliğe bağlı olarak verim yenilenebilir. Bizim kendi çalışmamızda karşılaştığımız yel değirmenleri mirası bu; kule tipi değirmenlere girmektedir. Çalışmamız için gerçekleştirdiğimiz teknik gezilerden biri, ülkemiz sınırları dışında yer alan çok iyi korunmuş bir örnek olarak Mikonos

Adası’ndaki “Boni’nin Yel Değirmeni”dir (Yerler ve İzler, 2024l; Yerler ve İzler, 2024m).

Ana gövde sınıflandırmasının bir diğeri de direk türündeki yel değirmenleridir. Bunlara İngilizce literatürden dolayı “post” tipi de denilmektedir. Bu türlerden bir örnekle gerçekleştirdiğimiz saha araştırmalarından birinde karşılaştık ve yerinde inceleme imkânı bulduk. Bulgaristan’ın Nesebar Kenti’nde yer alan ve yeniden işlevlendirilen ahşap yel değirmeninin taş kaide üzerinde bulunduğu kaydedilmiştir (Yerler ve İzler, 2024ac; Yerler ve İzler, 2024ad). Bunlar referans olarak verdiğimiz videoda görüleceği üzerine ahşap bir direk üzerine oturtulmuş, tamamı dönebilen gövdeye sahiptir (Durak & Özer, 2012: 7). Türkiye’de bu tipte korunmuş bir değirmen Balıkesir’de yer aldığı okunmaktadır (Değirmen, 1986: 2940).

3.7.1.3. Yelken Tipine Göre

Yel değirmeni sınıflandırmalarının bir diğeri de onun rüzgârı tutan aksamaları olan kanatlarının malzemesine göre yapılanıdır. Buna göre katı yelkenli yel değirmenleri, bu türün içinde yer almaktadır. Bunlar, sabit, genellikle ahşap veya metal kanatlardan oluşurlar. Kanatlar sabit formda olup rüzgârın yönüne ve şiddetine göre ayarlama zorlukları vardır. Biz bu örnekle eski belgelerde karşılaştık. Buna göre Gelibolu merkezini tasvir eden ve tarihi belli olmayan bir kartpostaldeki görünümdeki tip, pervanelerinin kafes biçiminde olduğu şeklindedir (bkz. Şekil 4.99.).

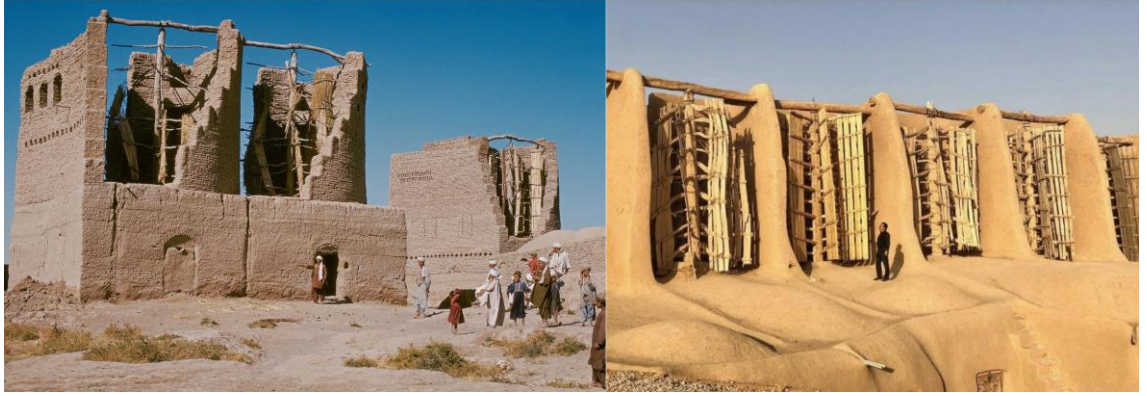
Yel değirmenlerinin kanatlarında kullanılan bir diğ malzeme ise branda ya da yelken (canvas) kumaşıdır. Bu tür değirmenlerin pervane kanatlarında, üzerine gerilmiş kumaş ya da branda sistemleri yer alır. Bu sistem sayesinde, rüzgârın şiddetine bağlı olarak yelken alanı ayarlanabilmektedir (Bir, Acar ve Kaçar, 2012: 70). Akdeniz tipi yel değirmenlerinde genellikle bu uygulama daha sık görülmekte, muhtemel bu verimlilik karşılaştırmalarına bağlı bir kolektif deneyimlerin sonucudur.

3.7.2. Yel Değirmeni Tipolojileri

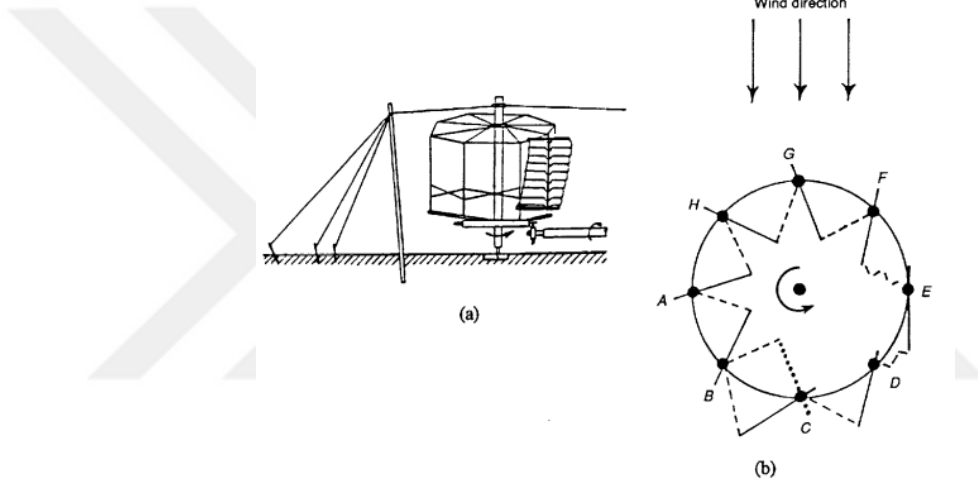
Çevreciliği inşa biçimleri nedeniyle her ne kadar tartışmalı dahi olsa rüzgâr enerjisinden elektrik üreten “rüzgâr enerji santralleri” haline gelen yel değirmenlerinin tarihteki ilk üstlendiği iş, geniş ve ağır değirmen taşını çevirerek ona neredeyse bitişik

olan sabit değirmen taşı arasına sıkıştırılan tahılların bu yolla öğütmesidir (Değirmen, 1986: 2940).

Yel Değirmenleri hakkında en eski yazılı belgelere bu teknolojinin kökeni olan Orta, Güney ve Uzak Doğu toplumlarının literatürlerinde rastlanmıştır (Değirmen, 1986: 2940; Durak & Özer, 2012: 1). İslam Dünya'sında kutsal metinlerin haricinde en eski iki yazılı kaynakta da sadece yel değirmenlerinden bahsedilmemekte bunun yanı sıra bilinen en eski yel değirmeni mühendisi/teknisyeninin de adı bu metinlerde anılmaktadır. Buna göre 10. yüzyılın başı ve ortasında kaleme alındığı bilinen Taberi (Muhammed b. Cerîr Taberî) ve Mesudi (Ali b. Hüseyin Mes'ûdî) tarihlerinde İranlı yel değirmeni tasarımcısı Abu Lulu'dan bahsedilmiştir (De Abreu, 2024). Üçüncü İslam Halifsine Ömer dönemine atıf veren bu yazınlar, 7. yüzyıl İran'ında yel değirmenlerinin yaygın olduğu üzerine ipucu vermektedir (Durak & Özer, 2012: 1). Yel değirmeni literatüründe bilinen ilk tasvirsel betimleme de yine bir Orta Doğu kaynak eseri olan kozmograf ve coğrafyacı Şeyhürrab Dîmaşkî'nin çalışmasında 14. yy.da yer almıştır (Durak & Özer, 2012: 2). Burada tarif edilen değirmenin, Sistan bölgesine ait olduğu ifade edilmiştir. Seyyah Mesudi yel değirmenlerinden yalnızca tarihsel atıflarla bahsetmemiş kendi çağındaki İran ve civarında gördüğü değirmenlerden de bahsetmiştir. Bunlar İran'ın Zahedon bölgesinde 1970'lere kadar tahıl öğütmek amaçlı kullanımına devam edilen **düşey eksenli** “panemone” olarak da literatürde yeri olan değirmen tipleridir (Durak & Özer, 2012: 2). Bu tip değirmenler İran ve Afganistan'da tarihsel olarak bulunduğu gibi Pakistan'da da görülmüştür (Shepherd, 1990: 7). Ayrıca bir başka doğu değirmen geleneği olan ve ilk kez 1656 yılında Hollandalı seyyah Johan Nieuhof tarafından incelenen ve tasvir edilen pirinç tarlalarını sulamak için geliştirilen Çin tipi değirmenlerinin de evrildiği kökenin panemone olması ihtimal dahilindedir. 13. yy. Çin Liao Hanedanı ve Cengiz Han'a danışmanlık ve politik hizmetlerde bulunmuş Yelü Chucai Semerkant'taki yel değirmenleri ile kendi ülkesindeki örneklerin benzerliğini ifade etmiştir (Durak & Özer, 2012: 3).



Şekil 3.10. Afganistan Herat’ ta ve İran Neştifan’da görünen düşey tipli yel değirmenleri (Deutsches Hygiene-Museum, 2025; Majlesi, 2020).

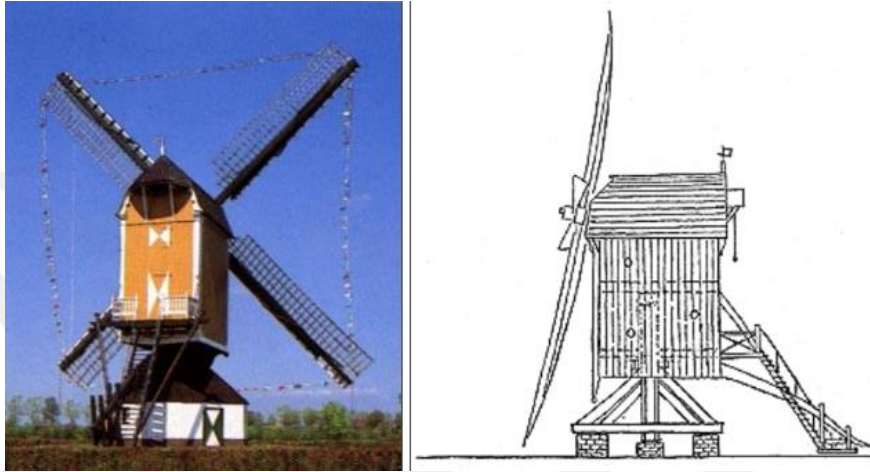


Şekil 3.11. Sekiz parçalı yelkenli kanada sahip, dikey eksenli Çin yel değirmeni çalışma diyagramı (Shepherd, 1990: 14)

Kuzeybatı Avrupa özellikle Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İber Yarımadası ve Benelüks ülkelerinde zamanla en verimli yel değirmen tipine ulaşan bir gelişme görüldü. Bu tasarımda, İran’daki dikey eksenli değirmenlerden farklı olarak, yelkenleri taşıyan mil yatay eksenle yer alıyordu (Shepherd, 1990: 10).

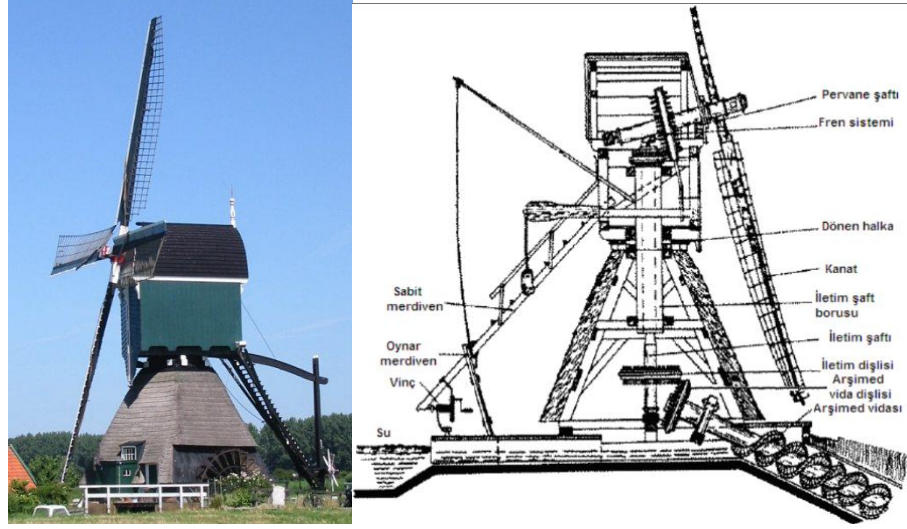
Post tipi yel değirmenleri, Avrupa’daki ilk yatay eksenli modellerdir (Shepherd, 1990: 14). Gövde tamamen dönebilir şekilde bir direk üzerine oturtulmuştur (Shepherd, 1990: 15). Genellikle meşe ağacından yapılır ve sabit bir temel üzerinde yer alır (Durak & Özer, 2012: 5). Mekanizmanın tamamı tek bir yapı içinde bulunur ve rüzgâra göre yön değiştirilebilir. Rüzgâr yönünü algılayan hava delikleri ve acil fren sistemleri gibi yenilikçi unsurlar da bu sistemde yer almıştır (Durak & Özer, 2012: 6). Bu tür yel

değirmenleri küçük alanlara sahip olması nedeniyle depo ve işlem alanı bakımından sınırlıdır (Durak & Özer, 2012: 7). Bu yel değirmenlerine “kuyruklu tip” de denilmektedir. Gerçekleştirdiğimiz yerinde incelemelerden birinde Bulgaristan’ın Nesebar kentinde kale kent ile yeni kenti birleştiren köprünün üzerinde bu tip de bir yel değirmeni ve Akdeniz tipinde bir başka yel değirmenin sıralı olarak bulunduğu görülmüş, bunlardan post (kuyruklu) yel değirmeni yeniden işlevlendirilerek (müze olarak) korunduğu görülmüştür (Yerler ve İzler, 2024ac; Yerler ve İzler, 2024ad).



Şekil 3.12. Post tipi yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 7).

Bir başka yel değirmeni tipi de Wip tipi olarak bilinen değirmenlerdir. Hollanda'nın kuzey bölgelerinde yaygın olarak görülür. Özellikle su pompalamak için geliştirilmiş tasarımlardan biridir (Shepherd, 1990: 22). Dönen kısmı sadece dişli kutusundan oluşur, bu da ağır sistemlerin üst katlara çıkarılmasını engelleyerek yapımını kolaylaştırır (Durak & Özer, 2012: 8). Dikdörtgen gövde formu ve alçak yapısı ile tanınır (Durak & Özer, 2012: 9).



Şekil 3.13. Wipmolen (salıncak) tipi yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 9).

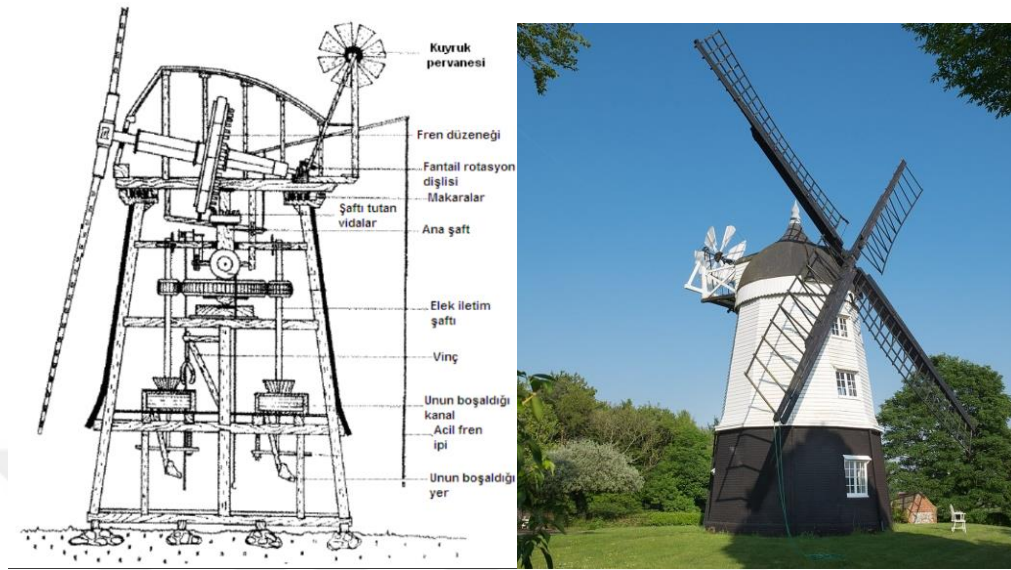
Galeri tipi değirmenler genellikle ağaçlık veya yüksek yapıli bölgelerde, rüzgâr erişiminin zor olduğu yerlerde tercih edilmiştir. Yapının tepesine yakın kısmında dolaşım sağlayan bir balkon (galeri) bulunur. Yüksekliğı 22 metreye kadar çıkabilmektedir (Durak & Özer, 2012: 9). Unun öğütüldüğü kat, üst bölümdedir ve klasik teknik bilgiye sahip mimariyle oluşturulmuştur (Durak & Özer, 2012: 10).



Şekil 3.14. Galerli tipi yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 10).

Smock tipi değirmenler dört kanatlı olup, en önemli özelliğı otomatik yönlendirme sağlayan kuyruk pervane sistemine sahip olmalarıdır. Bu sistem değirmeni rüzgâr yönüne çevirir (Durak & Özer, 2012: 11). 1500'lerden itibaren kullanılmış, özellikle Hollanda, Güney Fransa'da yaygınlaşmıştır (Durak & Özer, 2012: 12). Fakat

adı Britanya'dan gelmektedir (Shepherd, 1990: 20). Morfolojik olarak en belirgin özelliği ahşap dış kaplamasıdır.



Şekil 3.15. Smock yel değirmeni (Durak & Özer, 2012: 12).

Kule tipi değirmenler, daha yüksek yapılara ihtiyaç duyulan bölgelerde kullanılmıştır. Silindirik gövdeye sahip bu değirmenler, daha büyük kapasite ve insan barınması gibi işlevleri de barındıracak şekilde tasarlanmıştır (Durak & Özer, 2012: 12). Post (kuyruklu) değirmen ile kule tipi değirmen arasındaki temel fark, yalnızca yel mili ve fren çarkını içeren başlık kısmında yatmaktadır (Shepherd, 1990: 20). Bu başlık kısmı, genellikle küçük tutulur; dış formu ise, yelkenlerin arkasında oluşan hava akımının şekil üzerindeki etkisi ve büyük olasılıkla değirmencinin ya da yapımcının estetik anlayışı doğrultusunda biçimlendirilir (Shepherd, 1990: 20). Bu tip değirmenler, bulundukları bölgelere göre farklı adlarla anılmakta olup, Türkiye’de sıkça rastlanan Akdeniz tipi yel değirmenlerinin de kule formunda olduğu gözlemlenmektedir.



Şekil 3.16. Mikonos Sıralı Yel Değirmenleri, 12.09.2024 tarihinde Sıdıka Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Akdeniz tipi yel değirmenleri, Ege ve Akdeniz kıyılarında, özellikle adalarda görülür. Gövdeleri genellikle taştan yapılmıştır. Rüzgârı her yönden alabilecek konik çatı yapıları ve kanvasla kaplı yelken kanatları bulunur (Durak & Özer, 2012: 14). Bu tasarım, rüzgâr yönünün sık değiştiği bölgelerde etkili çalışmayı mümkün kılar.

3.8. Akdeniz Tipi Yel Değirmenlerinin Özelinde Teknik Unsurları

Akdeniz tipi yel değirmenlerinde teknik yapı temel olarak dönebilen konik çatı sistemine ve bu çatıya sabitlenmiş yatay çark miline dayanır (Yerler ve İzler, 2024m). Bu milin ucuna takılan yelken kolları rüzgâr gücü ile dönerek mekanizmayı çalıştırır. Rüzgârın yönüne göre çatının döndürülebilmesi, değirmenin sürekli çalışmasını sağlar. Çatı kaplamalarında saz, saman ya da daha geç dönemlerde teneke levhalar tercih edilmiştir (Yerler ve İzler, 2024m). Rüzgâr yönünü belirlemeye yarayan metal firdöndüler de çatıların tepe noktasına yerleştirilmiştir (Takaoğlu, 2016: 28-30). Yapıları genellikle silindirik taş gövdeden oluşur ve rüzgârın yönüne göre ayarlanabilen kanatlara sahiptir. Çatısı dönmeyen bazı örneklerde yelkenin yönü yapı çevresinde dönerek ayarlanır (Woelfle, 2012: 48).

3.8.1. Konum Seçimi

Yel değirmenlerinin yer seçiminde, rüzgâr verimliliği temel belirleyicidir. Bu nedenle değirmen yapıları genellikle rüzgârın hâkim olduğu kıyı bölgelerine ya da yüksek tepelere inşa edilmiştir. Bazı durumlarda ise yanlış konum seçimi nedeniyle

değirmenlerin sökülerek yeniden başka yerlere taşındığı da belgelenmiştir (Takaoğlu, 2022: 22-23). Yerleşim dışı alanlarda konumlandırılan bu yapılar, çoğu zaman birkaç köye hizmet verecek şekilde merkezi noktalarda inşa edilmiştir. (Woelfle, 2012: 27-28). 29.06.2025 tarihinde Tekirdağ İli Süleymanpaşa İlçesi Dedecik köyüne gerçekleştirdiğimiz teknik gezide babası değirmenci olan İrfan Yıldırım (1939) ve köy muhtarı Adnan Dursun ile yaptığımız görüşmelerde bu köyde yer alan değirmenlerin kullanıcılarının yalnızca kendi köylerindeki üreticilerle sınırlı kalmadığı, çevredeki köylerden de bu değirmenlere buğday ve arpa getirildiğini bilgisine ulaşılmıştır.

Yapısal konumlandırmada, rüzgâr yönüne dik aksenal yerleşim prensibi ve kapı-pencere açıklıklarının rüzgâr akışını engellemeyecek şekilde rüzgâr almayan yönlere konumlandırılması gibi statik ve aerodinamik unsurlar dikkatle ele alınmıştır (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 74) Bu konu 11.09.2024 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yerinde incelemede Mikonos'ta yer alan yel değirmenlerinde bu duruma dikkat edildiği görülmüştür (Yerler ve İzler, 2024k; Yerler ve İzler, 2024l).

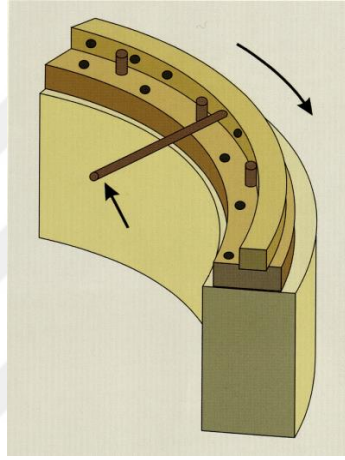
3.8.2. Ana Gövde

Yel değirmenlerinin ana gövdesi taş örgü sistemine dayanmakta olup, çoğunlukla içten iki ya da üç katlı olarak planlanmıştır. Zemin kat, çuvallarla gelen tahılın depolandığı ve insanların beklediği alan iken, üst kat öğütme mekanizmasının bulunduğu yerdir (Yerler ve İzler, 2024m). Duvar kalınlığı alt katta yaklaşık 1 metre, üst katlarda ise 80 santimetreye kadar düşmektedir. İnşaatta yerel taşlar ve çoğunlukla toprak harç kullanılmış, sağlam zeminlerde doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuştur (Takaoğlu, 2016: 24, 28).

3.8.3. Döner Çatı

Yel değirmenlerinin üst bölümünü oluşturan konik çatı, ahşap iskeletli bir yapıdadır ve taş gövdenin üstüne oturtulan sabit ahşap bir çember üzerinde dönecek biçimde tasarlanmıştır (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 85; Yerler ve İzler, 2024m). Çatıya sabitlenen ana yatay milin dışa uzanan ucuna yerleştirilen yelkenler sayesinde rüzgâr yönüne göre çatının hareket ettirilmesi sağlanır (Yerler ve İzler, 2024l). Bu sistem, değirmenin yıl boyunca farklı mevsim rüzgârlarına göre çalıştırılmasını mümkün kılar (Takaoğlu, 2016: 28-29).

Sistem, 10 cm kalınlığında sabit ahşap taban çemberi üzerinde 20 cm genişliğinde hareketli bir dış çemberden oluşur ve temas yüzeylerindeki özel oluklar sürtünmeyi minimize ederek dönme hareketini kolaylaştırmaktadır (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 85). Mekanizmanın alışma prensibi, alt yastıktaki ayar yuvalarına yerleştirilen yaslanma pimleri ve st çemberdeki itme çubukları vasıtasıyla çatının rüzgâr yönüne göre konumlandırılmasına dayanmaktadır. Sakız ağacı ve meşe palamudu gibi sert ahşaplardan üretilen bileşenler, sistemin aşınmaya karşı direncini artırmakta, çinko kaplı yüzeyiyle hava koşullarına direnç gösteren bu sistem, ana yapıya sabitlenmeyerek mekanik titreşimlerin taş kuleye iletilmesini önlemektedir (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 88).



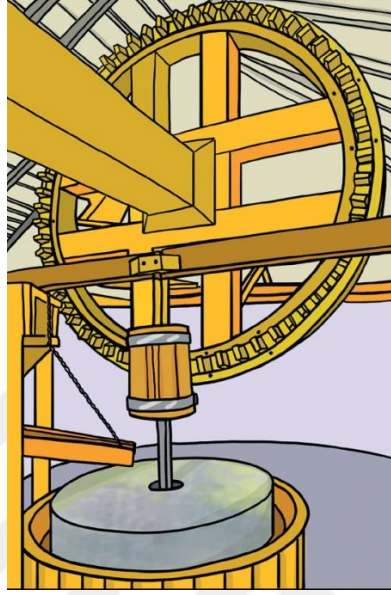
şekil 3.17. Yel değirmenlerinin döner çatı mekanizması atar (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 85)

3.8.4. Çalışma Mekanizması

Yel değirmenlerinin çalışma mekanizması  temel unsurdan oluşur: döndürme mekanizması, hareket mekanizması ve öğütme mekanizması. Bu sistemlerin birbirine bağlı şekilde çalışması, mekanik enerjinin verimli biçimde tahıl öğütme işlemine aktarılmasını sağlar. Özellikle ğtme sisteminde yer alan yardımcı donanımlar; tahılın taşlara akışını, taşların arasındaki açıklığın ayarlanmasını ve unun toplanmasını mümkün kılar (Takaoğlu, 2016: 29).

Hareket mekanizması, rüzgârın gücüyle dönen yatay ana milin taşıdığı enerjiyi, iteki ark sistemine ileterek taşların dönmesini sağlar. Bu milin ucuna takılan genellikle 10 ila 12 adet yelken kolu, 30° ila 36° aıyla yerleştirilmiştir. Hareket aktarım sisteminin temel bileşenleri olan iğlik, ark ve fener dışlisi, %4'lk kontrollü eğimle konumlandırılmış yataklar üzerinde hareket etmektedir (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 75).

Sistemdeki dişli oranı 5:1’dir; yani yelken bir tur attığında taşlar beş tur atar (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 78). Kolların düzeni ve dengelemesi, değirmenin dengeli ve ritmik şekilde çalışmasını mümkün kılar. Bu sistemde “düver” ya da “iğlik” adı verilen mil yapısı ana taşıyıcı unsurdur (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 75-82, Takaoğlu, 2016: 31-32).



Şekil 3.18. Yel değirmenlerinin üst katında bulunan teknik çalışma mekanizması (Koçak & Büyükgöral, 2019: 20)

Öğütme işlemi, sabit ve hareketli iki taş arasında tahılın ezilerek una dönüştürülmesini sağlar. Tahıl, üst taşın merkezindeki deliğe akıtılarak iki taş arasında ezilir. Öğütülen un, bir oluk aracılığıyla alt kata yönlendirilir. Taşlar arasındaki mesafenin ayarlanabilir olması sayesinde istenilen öğütme derecesi elde edilir. Ayrıca, unun nemden korunması ve homojen toplanması için özel yapılandırılmış sistemler de bulunur (Takaoğlu, 2016: 29, 35).

3.8.5. Değirmen Ustası / Teknisyeni

Yel değirmenlerinde değirmenci ustası, mekanizmanın her aşamasından sorumlu olan kişidir. Rüzgârın yönünü belirlemek, çatıyı döndürmek, yelkenleri ayarlamak ve taşların bakımını yapmak gibi teknik bilgileri içeren bu meslek, yüksek el becerisi ve deneyim gerektirir. Aynı zamanda dümen mekanizmasını kullanarak değişken rüzgâr şartlarında bile taş dönüş hızını sabit tutabilmektedir (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 83). Değirmenin sosyal işlevi göz önünde bulundurulduğunda, değirmenci yöre halkı için önemli bir figür olarak kabul edilmiştir (Takaoğlu, 2016: 29-3)

3.9. Günümüzde Yel Değirmeninin İmgesel ve Kinestetik Temsili

Tarihsel olarak üretim süreçlerinin temel bileşenlerinden biri olan yel değirmenleri, günümüz dünyasında işlevsel bağlamlarından ziyade estetik, nostaljik ve simgesel değerleriyle varlık göstermektedir. Bu dönüşüm, yalnızca kültürel hafızada değil, aynı zamanda çağdaş tüketim pratiklerinde de gözlemlenebilecek niteliktedir. Endüstriyel üretimin standartlaştırılmış ve mekanikleşmiş doğasına karşı, yel değirmeni imgesi, doğallık, el emeği ve sadelik gibi değerlerin temsili bir aracı hâline gelmiştir. Bu bağlamda yel değirmeni, tüketim ürünlerinin pazarlamasında “doğala dönüş” retoriğinin görsel ve duygusal taşıyıcısı olarak konumlanmaktadır.

Gıda ambalajlarında sıklıkla yer verilen yel değirmeni ikonografisi pirinç, bulgur, tam buğday makarna, bisküvi vb. ürünlerde olduğu gibi ürünün endüstriyel üretim geçmişine tezat biçimde bir pastoral sahne inşa eder. Bu sahne, yalnızca görsel bir dekor değil, aynı zamanda tüketici belleğinde geçmişe dair bir güven hissi ve otantik üretim algısı kazandırır. Burada yel değirmeni, gerçekte işlevini yitirmiş olmasına rağmen, idealleştirilmiş bir üretim pratiğinin simgesi olarak yeniden sahneye sürülür.



Şekil 3.19. Günümüz tüketim ürünlerinde görülen değirmen taşı ve yel değirmeni temsilleri, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Ancak yel değirmeninin çağrışımsal gücü yalnızca tarihsel hafızaya değil, aynı zamanda kinestetik düzleme de yaslanmaktadır. Dönerek işleyen kanatlarıyla sürekli harekete atıfta bulunan bu yapı, bedenle, çevreyle ve rüzgârla kurduğu etkileşim dolayısıyla yalnızca görsel değil, aynı zamanda dokunsal ve mekânsal bir deneyim nesnesidir. Çocuk oyuncaklarındaki minyatür yel değirmenlerinden, kırsal peyzajlarda tek başına duran anıtsal örneklerine kadar bu yapıların ortak özelliği, insanla çevresi arasında ritmik ve heykelsi bir bağ kurmalarıdır. Dönüş hareketi yalnızca mekanik bir işlev değil, aynı zamanda bir zamanın, bir emeğin ve bir doğallığın temsilidir. Bu bağlamda yel değirmeni, kinestetik bir hafıza nesnesine dönüşmektedir.

Postmodern pazarlama stratejileri açısından bakıldığında, yel değirmeninin bu çok katmanlı imgesel yapısı, tüketiciyle duygusal ve kültürel bir bağ kurma aracına dönüşür. İmge, ürünün içeriksel gerçekliğinden bağımsız olarak anlam üretir; bu anlam üretimi çoğu zaman, tüketicinin estetik sezgilerine, dokunsal hafızasına ve nostaljik özlemine hitap eder. Böylece yel değirmeni, modern gıda endüstrisinin doğallık iddiasını meşrulaştıran, fakat çoğu zaman bu iddiayla çelişen bir simgeye dönüşür. Ambalajın üzerinde yer alan bu imgeler, ürünün fabrikasyon doğasına dair hiçbir ipucu vermez; aksine, tüketici zihninde bir taş değirmende öğütölmüşlük hissi uyandırarak güven yaratır.

Tekirdağ'ın Malkara İlçesinin Gözsüz köyünde bulunan yel değirmeninin varlığını yukarıda bir başlık ayırdığımız marka imajlarında bulunan değirmen imgelerinin izini sürme esnasından “Malkara Gıda” firmasının “Harman Un” markası üzerine gerçekleştirdiğimiz kişisel görüşme sayesinde firmanın yetkililerinden “Osman Savran” tarafından açılan bir sohbet ile öğrenmiş olduk. Tez sürecimizde gerçekleştirdiğimiz bir başka kişisel görüşmede Edirne Şükrüpaşa mah. içerisinde bulunan “Değirmen Büfe” sahiplerine dükkanlarının adını sorduğumuzda, kendilerinden önceki sahiplerinin dükkanlarının çaprazında bulunan dönel trafik adasında yer alan peyzaj uygulamasından referans aldıklarını iletiler. Enteresan olan bu yeni sahiplerin değirmen adını değiştirmekten değirmenin bir “bereket çağrıcısı” özelliği dolayısıyla çekindiklerini aktarmalarıdır.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE TRAKYA’SINDA YEL DEĞİRMEN ÖRNEKLERİ

4.1. Edirne İlçelerinde Yel değirmenleri

4.1.1. Edirne Merkez İlçesi

Yaptığımız çalışma konu itibariyle endüstri öncesi sanayiye dair bir mimarlık tarihi olduğu için “yel değirmenleri”nin bulunmasını mümkün kılan koşullardan biri de bölgedeki tahıl arz ve talebinin belli bir seviyede olmasıdır. Aksini düşünerek anlatacak olursak, tahıl arzının (ve dahi talebinin) yüksek olduğu ve dolayısıyla rüzgârın değirmen döndürmeye yetecek hız ve güçte olmasının olasılıklara bırakılamayacak bir süreklilik gerektirdiği yerlerde, modern öncesi dönem için hayvanlı değirmenler her ne kadar hayvan için yem gerektirse dahi tercih sebebi olduğunu, “İstanbul Değirmenleri ve Fırınları” adlı monografik eserde okumaktayız (Aynural, 2002: 85-86): “At değirmenleri her ne kadar diğer değirmenlere oranla daha maliyetli olsa da bunların çok önemli bir avantajı vardı. Bu avantaj, bu tür değirmenlerin çalışmasında belli bir istikrarın olmasındaydı. Su ve rüzgâr gücüyle çalışan değirmenler tabiat şartlarına bağlı olduğu için bunlardan istikrar beklemek her zaman için mümkün değildi”. Edirne tarihini Edirneli Rumların gözünden aktaran Nikolaïdēs (1993a: 199) eserinde unutulmuş mesleklerden biri olan atlı un değirmenciliğini burada saymaktadır. İstanbul için doğrulanan bu mantık çizgisi Edirne ve hatta 19. yy. sonu itibariyle Kırklareli ve üzerinden demiryolu geçerek İstanbul’u Avrupa’ya bağlayan diğer yerleşim yerleri için de geçerlidir. Edirne’de yel değirmeni aramak bu nedenle mimarlık tarihinin yanı sıra gerçek anlamda bir arkeolojik çalışma olmaktadır.

Edirne’nin demiryolu nedeniyle ne kadar erken bir dönemde modernleştiğini yine değirmenler üzerinden anlatabilecektir. 23 Haziran 1879 tarihine ait “Η φωνή της

Θράκης” (Trakya’nın Sesi), adlı Rumca haber yapan bir gazetenin çevrimiçi dolaşımında bulunan bir k      dikkat çekmektedir: Meriç İrmağı üzerinde yüzer değirmenlerin inşası nedeniyle, ırmağın taşması sonucu Dimetoka ile Sofulu arasındaki yaklaşık 11 kilometrelik bir alanda b      zararlar meydana geldiği ve bu zararlar arasında en önemlisinin hidroelektrik şirketinin bu tür değirmenleri kaldırması yönünde talepte bulunduğu okunmaktadır. 1879 tarihi gibi erken bir tarihte “hidroelektrik” girişimi kentin çekirdek ve hinterlandının nasıl bir modernleşme ve bu modernleşmeye bağlı gelişme gösterdiği ortaya koymaktadır (dimitris, 2025).

Yaptığımız çalışmada rüzgâr rejimi açısından Silivri, Marmaraereğlisi, Gelibolu,   orlu gibi Türkiye Trakya’sının en yüksek rüzgâr rejimi dışında kalan Edirne vb. yerlerde atlı değirmenlerin tercih edilmesinin nedenini bir miktar daha iyi anlayabilmekteyiz (Yerler ve İzler, 2025g). Ayrıca yine araştırma   er  evimizin içinde kalan coğrafyada Babaeski, Lüleburgaz gibi Edirne’nin de su bakımından oldukça zengin bir bölge olması onun yel değirmeni ihtiya  ını sınırladığını da düşündürecektir. Edirne için Tunca İrmağı’nın kent çekirdeğine ve çeperine getirdiği zenginlik 19. yy.ın sonu-20. yy. başını anlatan birçok Türk müellifin eserinde olduğu gibi Nikola  d  s’in (1993a: 17) eserinde de bahsi geçmektedir. Edirne kent çeperi değirmen adlı toponimlerden biri olan “Değirmenyeni köyünün” adı da bu şekilde içindeki su değirmeniyle beraber anılmaktadır (Nikola  d  s, 1993a: 17). Aynı eserin aynı sayfasında   ardaklı değirmeni (Edirne’nin ilk yerleşim yeri olan   ardakaltı’na oldukça yakın) olarak adlandırılan değirmenlerden bahsedilmektedir. Yako Hacıstoğanidi’ye ait olan ve 3 değirmen taşı bulunan “nula” olarak bilinen un türlerinin bu değirmenci tarafından hazırlandığı, Askeri Hastahane’nin 1,5 km kadar kuzeyinde 2 değirmen taşına sahip Ahmet Bey’in yine su değirmenlerinden söz edebilmekteyiz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Edirne, modern öncesi tarihinde İstanbul’un fethinden sonra dahi hala ara sıra tekrar bu sıfatını yaşatan bir Osmanlı başkenti olarak işleve sahip olmasının yanı sıra, İstanbul’u Avrupa’ya bağlayan bir iletim hattı üzerinde olması kentin demiryoluyla beraber diğer modernleşme unsurlarının da kendisine gelmesini ivmelendirmiştir. Bu nedenle olasılıkla Edirne’de atlı değirmenler bir süre sonra buharlı değirmenlere sonra da mazotlu ve dahi elektrikli değirmenlere yani un fabrikalarına bıraktığını düşünebiliriz. Bu doğrultuda, birçok zanaatın yanı sıra Edirneli Ermenilerin “buharlı değirmencilik” faaliyeti gösterdiğini de aktaran Arakelian (2016:

119), muhtemelen yalnızca “Edirneli değirmenci” olarak bahsettiği “Sarkis Altunyan” da (Arakelian, 2016: 184) tıpkı un fabrikasının sahibi “Fındıklıyan” soyadını taşıyan kişi (Arakelian, 2016: 188) gibi bir un fabrikası veya katı ya da akaryakıtla çalışan bir değirmen sahibiydi.

Edirne ölçeğinde örnek olarak Fındıklıyan Un Fabrikası’nı mimarca düşünce unsurlarıyla mutâlaa ettiğimizde aslında bu tahıl üretiminin mekânsal evrimi açısından da bu kent için bir fikir kalıbına sahip olabilmekteyiz. Buna göre, Tunca ile Meriç ırmaklarının arasında kalan ve bir akarsu adası olan Bülbül Adası’nda Tunca kıyısına yakın, Ekmekçizâde Köprüsü’nün hemen yanında yer alan bu un fabrikasının burada olmasının sebebi, muhtemelen bunun bir su değirmenden gelişerek değirmene sahip olan aynı kişilerin mülkü olan arazide bir fabrikaya gelişme ve dönüşme süreci yaşamış olmasıdır. Öte yandan burada üretilen unun su yoluyla sağladığı lojistik kolaylığın da değerlendirildiği düşünülmektedir. Üretimde yoğun bir su talebi gerektiren her fabrikada olduğu gibi akarsu yanında kurulan bu tesiste de su talebini bu doğal yolla karşılama isteği ve olası bir yangın için iş güvenliği temin etme nedenleri de yine fabrikanın kendisinden önce muhtemelen bulunan su değirmeninin arazisinde gelişmesine makul nedenler olmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Bülbül Adası’nda veya diğer bir ifadeyle “İki Köprü Arasında” kalan bu arazide Yakub Bey’in (Lefkosia caddesinin sağında³) “motorlu un değirmeni” okunmaktadır (Nikolaïdēs, 1993a: 146). Adından yola çıkarak Yakub Bey’in bir Türk olmasının yanı sıra Osmanlı modernizminde sermaye güçleri nedeniyle önemli yeri olan bir diğer etnik tebaa Yahudilerden biri olabileceği varsayımını önümüze koymalıyız. Ayrıca aynı mıntıkada adından bir Rum olduğu anlaşılan Nikola’nın tahıl deposunun da burada bulunduğu okunmaktadır (Nikolaïdēs, 1993a: 146). Aynı eserde Fındıklıyan olarak bildiğimiz un fabrikasının, “silindir değirmenli”

³ Nikolaïdēs (1993b) çalışmasının ikinci cildinde P5 paftasında yeri bulduğumuz Yakub Bey’in motorlu un değirmeni yeri iyi bilinen Fındıklıyan Un Fabrikasının cadde karşısında günümüzde Hanedan Restaurant’ın yer aldığı yerin arka tarafında bulunduğu tespit edilmiştir.

(yani valsli değirmen) “Fındıklıyan-Azarya-Bensissam” olarak da geçtiği okunmuştur (Nikolaïdēs, 1993a: 121).

Fındıklıyan Un Fabrikası’nda gördüğümüze benzer bir mantık, Karaağaç’ta (Meriç Irmağı’nın ötesindeki Edirne’ye bağlı banliyö) Karaağaç caddesi ile Ortaköy caddesinin kesiştiği köşede (dolayısıyla) Meriç Irmağı’nın bir kolu olan kıyıda yer alan Petru(ou)s Altınalmaz(is)’in motorlu un değirmeni ve buzhanesinin bulunduğu okunmaktadır (Nikolaïdēs, 1993a: 163-164). Daha önce Edirne’nin kuzeyinde ortasından Tunca Irmağı’nın geçtiği Avarız ve Değirmenyeni köylerinde Militiadis ailesi gibi çiftliklerinin bulunduğunu ve 1897 seliyle büyük zarar gördüğünü bildiğimiz Altınalmaz(is) ailesi (Nikolaïdēs, 1993a: 25), sermayelerini bu kez Meriç kıyısına taşımışlardır. 1923 yılında Yunan Ordusu’nun Karaağaç’ı terk etmesinin ardından Altınalmaz ailesi de burada yer alan iki fabrikasını da Yunanistan topraklarında kalan Kumçiftliği (Nea Orestiada) kentine taşıdıkları okunmaktadır. Bugün Karaağaç’ta Laleli Konak olarak bilinen seçkin konutun bu değirmenci aileye ait olduğu ve 1920 yılında Yunan işgali sürecinde Yunan Kralı Aleksandr’ın da burada konakladığı okunmaktadır (Nikolaïdēs, 1993a: 164). Edirne’de bulunan Fındıklıyan ve Altınalmazis un fabrikalarının / değirmenlerinin kıyı kenarında kurulmuş olması araştırmamız açısından değerlidir.

Aksu & Demircan-Büktel’in (2021) SALT Galata Arşivi’nde yer alan 1880-1938 yıllarını kapsayan “*Cervati (Indicateur Ottoman, Indicateur Oriental, Annuaire Oriental) Şark Ticaret yıllıklarından*” derledikleri ve bir yayın olarak henüz basılmayan ama çevrimiçi olarak bulunabilen (Cervati Yıllıklarında Edirne) çalışması (Aksu & Demircan-Büktel, 2021), araştırmamız için birtakım ipuçları vermektedir. Bu yıllıkların ilkinde kısa bir yer ayrılan Edirne için, kentte henüz o tarihte dahi “buharlı un değirmenlerinden / *moulins à vapeur pour farine*” bahsedilmiştir (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). Derlemede yer alan en erken tarihte dahi Edirne’nin kısa tanıtımı yapıldığında, Edirne’nin Rumeli’nin başkenti olduğu, Edirne’den İstanbul’a giden demiryolunun geçtiği ve Tunca ve Meriç Irmaklarının yakınında olduğundan bahsedilmektedir (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). Derlemede, 1881 yılına geldiğimizde 8 sayfa ayrılan Edirne’de değirmenler açısından 1880 yılıyla aynı ifade yer almaktadır. Bunu derlemede (Aksu & Demircan-Büktel, 2021) 1883, 1885, 1888 yıllıklarında aynı biçimde görmekteyiz. 1889-90 iki sene için çıkarılmış yıllıkta ilk kez

bir buharlı değirmen sahibine referansla karşılaşmaktayız. Buna göre, “*Buharlı değirmen: Stalio (Zaph.) ve ortakları*” yazmaktadır. Aynı firma sahibi 1892-93, 1893-94 kopyalarında da görülmektedir. Derlemede yer alan 1896 kopyasında herhangi bir firma okunmazken 1898 kopyasında buharlı değirmen firmaları bu kez 4’e çıkmıştır, sırasıyla; “*D’Orfani et Bonapace; Dervich Bey; Foudouklian (A.); Kiatibian (Mighirditch)*”. Burada görünen “*Foudouklian*” soyadının yukarıda Arakelian (2016: 188) ve Nikolaïdēs’in (1993a: 121) çalışmalarında okunan Fındıklıyan soyadının Fransız literasyonu olduğu âşikârdır. 1900 yılında 1898 yılındaki dört şirketin tekrar ettiği görülmüştür. 1901 yılına geldiğimizde, bu kez “*Altinalmazis (M.) et Cie.; D’Orfani et Bonapace; Dervich Bey; Foudouklian (A.); Kiatibian (Mighirditch)*” (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). Böylece ilk defa Nikolaïdēs’in (1993a: 25, 163-164) çalışmasında geçen değirmenci Altinalmaz soyadıyla karşılaşmıştır. Derlemede, 1902 yılında 1901’deki sıra ve kişiler değişmemiştir (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). 1903 yılında “*D’Orfani et Bonapace*” firmasının dışında hepsi aynı sırayla yazmakta, “*D’Orfani et Bonapace*” firması görülmemektedir (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). 1904 yılına geldiğimizde ise, “*Altinalmazis (M.) et Cie.; Astarjdian; Dervich İsmail Bey; Foudouklian (Léon) et Cie.; Mavridhi (N.)*” şeklinde okunmuştur. Derlemede bundan sonra görülen yıllık 1909’a aittir. İlk kez 1909 senesine ait ticaret yıllığında, bu kez “*Moulins à Vapeur Buharlı Değirmen*”in yanı sıra alfabetik sırayla daha önce “*Moulins à Petrole Dizel Değirmen*” de okunmaktadır. Buna göre, “*Dizel Değirmen*” firmaları, “*Apostalidès (Hadjı Constandi); Benlian (Lutfik); Papazoglou et Afsa*”. Aynı yıl için “*Buharlı Değirmen*” firmaları, “*Altinalmazis (M.) et Cie.; Astarjdian Frères; Dervich et İbrahim Bey; Foudouklian (L. et A.); Mihaelidis et Cie*” firmaları okunmaktadır. Derlemede bundan sonra yer alan yıllık 1912’dir. Buna göre, 1912’de hem dizel değirmen firmaları hem de buharlı değirmen firmaları aynı kalmıştır. 1913 yılında dizel değirmen firmaları aynıyken buharlı değirmen firmaları, “*Altinalmazis (M.) et Cie.; Astarjdian Frères; Azaria; Foudouklian (L. et A.); Bensussen et Cie.; Dervich et İbrahim Bey; Mihaelidis et Cie*” biçiminde yazılarak yeni firmaların yanı sıra alfabetik sıranın dışına çıkıldığı görülmüştür. Bunun nedeni belki de Nikolaïdēs’in (1993a: 121) çalışmasında “*Fındıklıyan-Azarya-Bensissam*” olarak geçen iki köprü arasındaki değirmen şirketinin Fransız literasyondaki karşılığı olarak yazılmasıdır, gerçi 1913 senesi Cervati Şark Yılığında “*Azaria; Foudouklian (L. et A.); Bensussen et Cie*” ayrı

firmalar olarak yazılmıştır (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). 1914 yılında 1913'te görülen aynı firmalar aynı sırayla yer almıştır (Aksu & Demircan-Büktel, 2021). Derlemede bundan sonra 1929 yılına rastlanmış ve bu sene değirmenler hakkında herhangi bir bilgi ile karşılaşılmamıştır. Aynı derlemede bundan sonra 1930, 1934 ve 1938 yılları yer almaktadır. Dünya Savaşı ve nüfus takas ve sürgünlerinin ardından yıllıkta genel olarak firma ve kişi adlarından anlaşılan kozmopolitan çehre değişmiş, genellikle Türk ve Yahudi adları görünür kalmıştır. 1938 yılında bir firma ismi yerine “meunier / değirmenci” ifadesi görülmekte ve karşılığında “Hasan, İki köprü arasında” ifadesi okunmaktadır. Bu kişi büyük ihtimal yukarıda geçen iki köprü arasındaki değirmenin yeni sahibidir.

Cervati yıllıkları (Aksu & Demircan-Büktel, 2021) ve yukarıda geçen Edirne Rum (Nikolaïdēs, 1993a) ve Edirne Ermeni (Arakelian, 2016) cemaatleri bakış açısından kentin tarihini okuyan çalışmalarda, kentin modernleşmesini sağlayan sermaye gücünün önemli bir kısmının gayrimüslimlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Edirne 20. yüzyıl ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı'nın bilançolarının en büyüklerinden birini göğüslemek zorunda kalmıştır. Kentin maruz kaldığı işgal ve diğer askeri felaketlerin yanında az bahsedilmesine rağmen yaşadığı belki de en büyüklerinden felaketlerden biri kentin demografik değişimidir. Çünkü kentin zenginliği de bu değişimde göç etmiştir. Altınalmaz ve Fındıklıyan örnekleri bunun bir delili olmaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda birçok yerden daha önce endüstrileşen Edirne için bu demografik değişimler sonrası endüstri öncesi sanayiye geri dönme ihtimalini aramalıyız. Bu nedenle bu tarihlerden sonra Edirne'de yel ve/veya su değirmeni aramak mantık dışı olmayacaktır. Bu nedenle biz çalışmamızın yöntem bölümünde ifade ettiğimiz yönergelerle burada da yel değirmeni aramaktayız.

Edirne kent çekirdeğinde gerçekleştirilen toponimi çalışmaları, geçmişteki ekonomik faaliyetlerin kent mekânına nasıl yansıdığına dair önemli veriler sunmaktadır. Bu doğrultuda, kentte “değirmen” adını taşıyan sokaklar tespit edilerek bu alanların coğrafi konumları ve rakımsal özellikleri analiz edilmiştir. Edirne Belediyesi Kent Rehberi Bilgi Sistemi üzerinden Netcad 2017/2021 verileri kullanılarak yapılan ölçümlere göre (Netcad. (2021); “Umurbey mahallesi Tekke Değirmen sokak” 80,95 m, “Umurbey mahallesi, Kambur Değirmen sokak” 81,50 m, “Talatpaşa mahallesi,

Mezbaha Değirmen sokak” 75,60 m, “Babademirtaş mahallesi, Değirmen çıkmazı sokak” 110,70 m ve “Çavuşbey mahallesi Değirmen sokak” 80,00 m rakımındadır. Ayrıca, Edirne Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü’nde görevli Zeynep Tokay’dan 04.06.2025 tarihinde edinilen bilgiye göre, Kıyık caddesi üzerinde geçmişte “Değirmen sokak” olarak adlandırılan ve 2007 yılında ismi “Hüseyin Civangil” olarak değiştirilen⁴ sokağın rakımı ise 130,07 metredir. Bu sokaklarda bir dönem bulunduğu düşünülen değirmenlerin su veya yel değirmeni olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, özellikle Baba Demirtaş mahallesindeki Değirmen çıkmazı ve Hüseyin Civangil (Değirmen) sokak gibi, kentin ortalamasına kıyasla daha yüksek kotlarda bulunan alanlar, yel değirmeni olasılığını güçlendirmektedir. Çavuşbey mahallesinde yer alan “Değirmen sokağın” kıvrılarak giden ve “Alaca Çeşme sokak” tarafından kesilen aksı hayali olarak devam ettirildiğinde Tunca Irmağı’na indiği, bu nedenle bu toponime neden olan değirmenin bir vakitler bir su değirmenine vardığı düşünülebilecektir. Benzer şekilde değirmen adlı sokaklardan rakımca en yüksek olan (Netcad. (2021) “Hüseyin Civangil (Değirmen) sokağın” çizdiği hayali ışının da hakeza Edirne’nin en yüksek rakımının yer aldığı “Buçuk Tepe”ye ulaştığı düşünüldüğünde buranında bir yel değirmenine işaret ettiği olasılığı görülecektir. Bu nedenle, çalışmada elde edilen rakım ölçümleri, değirmen tiplerinin belirlenmesinde dolaylı bir gösterge olarak değerlendirilmiştir.

⁴ Her ne kadar sokak adı 2007 senesinde değiştirilmiş dahi olsa sokak sakinleriyle yaptığımız görüşmelerde sokak tabelalarının 6-7 yıl önce 2018-2019 gibi bir tarihte değiştirildiğini öğrendik. Sokağın bulunduğu mahallenin uzun süredir değişmeyen muhtarı İrfan Deniz ile de gerçekleştirdiğimiz görüşmemiz neticesinde bu sokak adı değişiminin kendisine danışmadan ve hatta hakkaniyetli bir bilgilendirme olmaksızın yapıldığı tarafımızca öğrenilmiştir.



Şekil 4.1. 2025 yılında Edirne kent merkezinde “değirmen” adını taşıyan sokaklar ve bu sokakların bulundukları yükseklikler. Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025g).

6 Temmuz 2025 tarihinde Edirne’de gerçekleştirilen görüşmede, bölge sakini taş ustası Rafet Güngörür (1956), Tekke Değirmen ve Kambur Değirmen Sokakları yakınlarında, günümüzde bir petrol ofisi olarak kullanılan eski un fabrikasının bulunduğu alanda, geçmişte bir yel değirmeninin yer aldığını belirtmiştir (Yerler ve İzler, 2025c). Güngörür’ün aktardığına göre, söz konusu yel değirmeni 1960’lı yıllarda hâlen işlevini sürdürmekteydi. Daha sonraki yıllarda bu yapı yıkılmış, yerine daha büyük çaplı bir un fabrikası inşa edilmiştir (Yerler ve İzler, 2025c). Ancak zamanla bu yeni yapının da yıpranarak kullanılmaz hale gelmesi üzerine, restore edilerek günümüzde petrol ofisi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Aynı görüşmede, günümüzde Şehit İstiklal Vardar Caddesi ile Atatürk Bulvarı’nın kesişiminde yer alan ve halen Tuğra Market olarak faaliyet gösteren yapının bulunduğu alanın geçmişte harman yeri olarak kullanıldığı ve burada da bir Akdeniz tipi yel değirmeninin bulunduğu bilgisi de Güngörür tarafından paylaşılmıştır (Yerler ve İzler, 2025c). Görüşmecimiz burada yer alan yel değirmeninin sahibinin Edirne’de birkaç su değirmeninin de sahibi olan “Rabbani Bey” olduğunu da aktarmıştır. Çalışmamız için gerçekleştirdiğimiz kişisel

görüşmelerden biri de İnşaat Mühendisi ve Trakya Üniversitesi Mühendislik -Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğretim görevlisi olarak da bir dönem çalışan Erdoğan Köylüoğlu'yla (1938) idi. Kendisine “Rabbani Bey”i sorduğumuzda Edirne’de hali hazırda kullanılan İstasyon mahallesindeki (bir tip proje olan tren istasyonunun inşasının şantiye şefliği Erdoğan Köylüoğlu tarafından gerçekleşen) tren istasyonunun arazisinin daha önce Rabbani Bey’in çiftliğinin bulunduğu arazi olduğu bilgisini paylaşmıştır. Bu sözlü tanıklıklara paralel olarak, günümüzde söz konusu bölgeye yakın bir dönel trafik adasında konumlandırılmış değirmen figürü ile halk arasında bu alanın hâlâ “değirmen” olarak anılması, geçmişte burada gerçekten yel değirmenlerinin bulunduğu dair anlatıları güçlendirmekte ve Rafet Güngörür’ün aktardığı bilgileri doğrulamaktadır.

4.1.2. Edirne Keşan İlçesi

Tarihte karşımıza ilk olarak Zorlanis / Zerlanis adıyla çıkan Keşan’ın tanımı için Rhousion ve benzer çeşitleri kullanılmış hatta Evliya Çelebi burası için Rusköy’ü olarak telafuz etmiştir (Akın, 2014: 70). Doğu Trakya Bölgesi’nin güneydoğusunda yer alan Keşan, yolların kesişim ve birbirine yaklaştığı bir mntıkadadır (Edirne, 1992: 344). Keşan zamanla, Traklar, Antik Yunan, Pers, Makedonya ve Bizans egemenliği altına girmiştir (Mısırlı, 2021: 315). 1359 yılından itibaren Osmanlı tarafından yönetilmeye başlayan Keşan, Cumhuriyet Dönemi’nin başlarına kadar Gelibolu’ya bağlı yerleşim yeri olarak kalmıştır (Sezgin, 1998: 138; Öztemiz, 2023: 6). 1926’dan bu yana Edirne’ye bağlı bir ilçedir (Edirne, 1992: 344).

Keşan tarih boyunca çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla geçinen bir yerleşim yeridir. Buğday, arpa, ayçiçeği, susam, çeltik, tütün gibi toprağa bağlı tarım ürünlerinin yanı sıra ipek böcekçiliği gibi özelleşmiş hayvancılık uygulamalarına tarihinde rastlanılmaktadır (Çokona, 2016: 20). 20. yüzyılda tarıma dayalı ekonomisinin devam etmiş (Keşan, 1986: 6661) ve bu devamlılık günümüze kadar gelmiştir (Öztemiz, 2023: 166). Kırsal üretime dayalı çok çeşitli ekonomisi bölgede oldukça meşhur olan pazarında da kendini göstermektedir.

Konumuz itibarıyla Keşan’da hububat öğütümünün tarihine baktığımızda 1456 yılına ait tahrir defterlerini okuyan Akın’ın (2014: 91-92) çalışmasında bu tarihte 55 değirmen olduğu görülmektedir. Bu dönemde, buğday ve arpanın öğütüldüğü bu

değirmenlerin varlığı aktif bir tarımsal üretim olduğunun da göstergesidir. Ayrıca Keşan, kara ve deniz ticaret yollarına yakınlığı sayesinde geçmişte ticaretin de önemli olduğu bir merkez olmuştur. Buradan Keşan'ın üretim fazlasını kolaylıkla elden çıkarabilecek coğrafi potansiyelini göz önüne alabilmekteyiz. Bu durum bölgenin sanayileşmesi ve çevre köylerden gelen ham ürünün işlenip ticaretinin yapılmasına olanak sağlamıştır. 19. yüzyıl sonlarındaki Keşan hakkında sunduğu portre ile Mısırlı (2021: 321), nahiye statüsündeki Keşan'da o dönemde 32'si müslüman, 25'i Hristiyan ibadethanelerinin yanı sıra, “ (...) 60 depo, 2 tabakhane, 502 dükkân, 11 tuğla, kiremit ve çömlek fırını ve 117 adet yel değirmeni”nin olduğu bilgisini vermektedir.



Şekil 4.2. 1907 yılında Keşan ve Yenimuhacir köyünde (Bulgarköy/Bulgarköj) yer alan değirmenlerin haritadaki gösterimleri (Gautsch & Fischbacher, 1907).

Keşan nahiyesinde bu dönemde 117 yel değirmeni olması Keşan'ın kendi içinde tarımsal faaliyetlerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Keşan merkezi ve civar köylerdeki yel değirmeni varlığı haritalarda belirli bir yel değirmeni sembolüyle (Şekil 2.4.) gösterilmiş dönemin üretim faaliyetleri haritalarda dahi işlenmiştir (Gautsch & Fischbacher, 1907). O dönemde kent merkeziyle birlikte, Suluca (Fakırma), Karlıköy, Gökçetepe (Magaris), Sazlıdere, Çeltik (Ciftlikköj), Mahmutköy (Mahmudköj), Yenimuhacir (Bulgarköj), Sarıpolat (Teslimköj), Ahmetpaşa, Hasköy (Hasköj) ve Doluköy (Doluköj)'de aynı sembol ile yel değirmenleri varlığı gösterilmiştir (Şekil 4.2.) (Gautsch & Fischbacher, 1907).

1940'lı yıllara gelindiğinde Keşan'da un öğütme sanayisinde hala yel değirmenlerinin aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir (Öztemiz, 2023:148). Bu yel değirmenlerinin tipolojilerini 20. yüzyılın başında çekilmiş olan fotoğraflardan da gözlemlemek mümkündür. Konik çatılı ve taş silindir gövdeli, yelken kanatlı klasik Akdeniz tipi yel değirmenleri o dönemde Keşan kent merkezinde konumlanmıştır. Bu yel değirmenlerinin çalışır halde olduklarını da Bulgar işgali dönemlerinde çekilmiş video ve fotoğraflarda görülmektedir (Şekil 4.3.).



Şekil 4.3. Keşan yel değirmenlerinin görüldüğü bir video kesiti- videonun başlığı “Keschan Turcques Moulins au vent / Keşan: Türk Yel Değirmenleri” (Sascha Film, civ. 1912).

Keşan'da Bulgar işgali esnasında çekilmiş olan videoda Keşan'daki günlük hayatın içinde yel değirmenlerinin çalışır vaziyetteki halleri açıkça görülmektedir (Sascha Film, civ. 1912).

Günümüzde Keşan'ın ikonik simgesi haline gelmiş olan bu yapıların herhangi bir fiziki kalıntısı bulunmamaktadır. Bu nedenle geçmişte bulundukları yerlerin noktasal tespiti için 20. yy. başında çekilmiş fotoğraflar incelenmiştir. Bu fotoğraflarda bulunan ortak referans yapılar, sokaklar ve değirmenlerde bulunan karakteristik özellikler ile o dönemdeki yel değirmeni yapılarının günümüzdeki yerleri tespit edilmiştir. Fotoğraflardaki ana referanslar o dönemde Keşan için simge yapı özelliği taşıyan

binalar ve onlara ulaşan yolların kesiştiği yerler olan düğüm noktalarında bulunmaktadır. Bahsi geçen referans yapılar; Zafer İlkokulu (Günümüzde Ahmet Yenice Ortaokulu), Keşan Öğretmenevi, Keşan Hükümet Konağı bölgesi (Günümüzde Emniyet Müdürlüğü-aynı zamanda Cumhuriyet Meydanı), Eski Hastane (Günümüzde Keşan Kent Müzesi) ve Rasim Ergene caddesinde bulunan eski Yörük (Yörüker) Camisidir.

Keşan Kent Merkezi'nde edinilen fotoğraf ve sözlü kaynaklar ile ulaşılan bilgilere göre, yel değirmenlerinin bulunduğu ve çoğunlukta olduğu iki ana bölge bulunmaktadır. Bunların birincisi “*Değirmen kıyı*” adıyla bilinen (Ketenciler, 2024) günümüzde Keşan Lisesi'nin arka tarafında kalan Ahmet Yenice Ortaokulu'nun bulunduğu alanda değirmenlerin yer aldığı bilinmektedir. 1924 yılında aynı alanda Zafer Mektebi bulunmaktadır. Zafer Mektebi'nin karşısında bulunan Öğretmenevi binasının yanında yel değirmenlerinin bulunduğu, 1912 yılında Keşan'ın Bulgar ordusuyla işgale uğramasının ardından çekilen kutlama fotoğraflarında (Şekil 4.5. ve Şekil 4.6.) açıkça görülmektedir (Sis, 1912a; Sis, 1912b).



Şekil 4.4. Keşan Kent Çekirdeği ve incelenen alanlar – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025e).



Şekil 4.5. Keşan'ın Bulgar birlikleri tarafından ele geçirilmesinden sonra meydana yapılan hora dansı - Kasım 1912 (Sis, 1912a).

1912 yılında Keşan'ın Bulgarlar tarafından işgalinden sonra Slav milliyetçisi Çek muhabir Vladimir Sis tarafından çekilmiş olan kutlama fotoğraflarında günümüze de ulaşmış olan Keşan Öğretmenevi görülmektedir. Yan tarafında ise 12 kanatlı, kâğır gövdeye sahip konik çatılı bir yel değirmeni bulunmaktadır. Kutlama yapmak üzere buranın tercih edilmiş olması nedeniyle o dönemde bu alanın merkezi bir bölge olduğu söylenebilir; Kolev tarafından lostbulgaria web adresinde paylaşılan fotoğraflarda mekânın tanımlamasında “meydan” ifadesi kullanılmıştır (Sis, 1912a; Sis, 1912b). Aynı zamana ait bir diğer fotoğrafta ise Öğretmenevinin bir kısmı ve değirmen yapısının tamamı açıkça görülmektedir (Sis, 1912b). Diğer Akdeniz tipi yel değirmenlerinde bulunan özelliklerden biri olan çatı altındaki mazgal bu yapıda da mevcuttur. Fotoğrafta dans eden insanlar ile yel değirmeninin bu insanlarla hizasından değirmenin diğer yapıların oturduğu zeminlere göre biraz daha yükseğe konumlandığı söylenebilir (Şekil 4.6.).

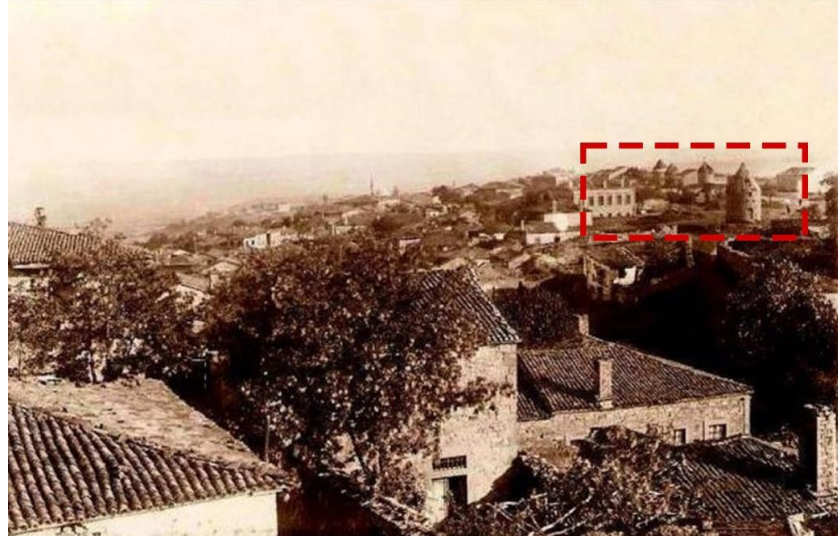


Şekil 4.6. Bulgar ordusunun Keşan'ı ele geçirmesinin ardından değirmenin etrafında askerler ve buna sevinenlerin hora dansı - Kasım 1912 (Sis, 1912b)



Şekil 4.7. Vladimir Sis'in 1912 yılına ait fotoğrafında yel değirmeninin yan arkasında görülen kâgir bina: Keşan Öğretmenevi ("Öğretmenevleri.net",t.y.).

Geçmişte yanında yel değirmeni olduğu görülen bu öğretmenevi yapısı günümüzde hala mevcut iken yel değirmenlerinin izi dahi bulunmamaktadır. Ancak Yukarı Zaferiye mahallesinde bulunan Keşan öğretmenevinin yakınındaki sokağın isminin "Çifte Yeldeğirmeni sokak" olması da dikkat çekicidir (Yandex, t.y.).



Şekil 4.8. Kadrajda Keşan Öğretmenevi'nin de görüldüğü, Keşan su deposu mevkiinden çekilmiş ve tarihi 1925 olarak rivayet edilen fotoğraf (Fıçıcı, 2015).

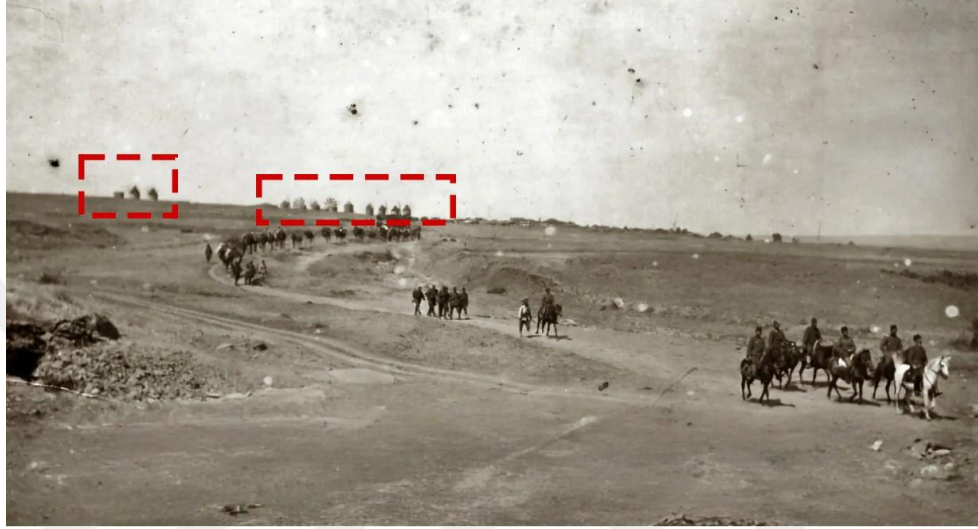
Keşan Öğretmenevi'ni başka bir açıdan alan bir fotoğrafta da diğer fotoğraflarda da gördüğümüz yel değirmeninin yanı sıra, ufuki perspektif ile 3 adet daha yel değirmen dizisi (Şekil 4.8.) görülmektedir (Fıçıcı, 2015). Bu fotoğrafın 1925 yılında çekildiği rivayet edilmektedir.



Şekil 4.9. Akdeniz tipi bir yel değirmeni ve cepheye gitmek üzere sıralanmış insanlar – 1915 (Çimen, 2025: 33).

Keşan 1. Dünya savaşı sırasında Çanakkale'ye olan yakın konumu nedeniyle Çanakkale ile arasında stratejik ve lojistik açıdan önemli bir ilişki vardır. Keşan'ın 1. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti Batı Cephesi'ne olan yakınlığı, ilçeyi taktik manevra açısından kritik bir nokta ve askeri hareketliliğin yoğun yaşandığı bölge haline getirmiştir

(Öztemiz, 2023: 143). Keşan, savaş sırasında özellikle günümüzde Keşan Kent Müzesi olarak kullanılan Tarihi Hastahane binası tedavi birimleri ile önemli bir rol üstlenmiştir (Öztemiz, 2023: 70-71). Bu dönemde çekilmiş bir fotoğrafı incelediğimizde yine bir yel değirmeni göze çarpmaktadır. Fotoğrafta cepheye gitmek üzere sıralanmış insanlar ve hemen yanlarında çatısının saçakları zarar görmüş taş gövdeli Akdeniz tipi bir yel değirmeni mevcuttur.



Şekil 4.10. Keşan'dan cepheye giden askerler ve arka planda sıralanmış yel değirmenleri – 1915 (Fıçıcı, 2023a)

1. Dünya Savaşı zamanında çekilmiş olan bir diğer fotoğrafta Keşan'dan çıkmakta olan askerler ve arka planda sıralanmış olan 9 adet sıralı yel değirmeni ve sol tarafta 2 adet daha konik çatılı yel değirmeni göze çarpmaktadır (Fıçıcı, 2023a). Çift halinde bulunan bu değirmenlerin yanındaki yapının ise bir değirmen mi yoksa diğer fotoğraftaki (Çimen, 2025: 33) askerlerin önünde sıralandığı yapı olup olmadığı da bir tartışma konusudur.

Günümüzde Keşan Lisesi'nin arkasında kalan ve Keşan Öğretmenevi'nin bulunduğu bölge, yel değirmelerinin orada konumlanması sebebiyle Keşan yerlileri tarafından “*Değirmen(ler) Kırı*” olarak isimlendirilmiştir (Ketenciler, 2024). O yıllarda fotoğraflarda görüldüğü üzere yel değirmenlerinin bulunduğu mevkide fazla yapılaşma bulunmamaktadır.



Şekil 4.11. 10 Haziran 1942 tarihli 6 adet yel değirmeninin görüldüğü bir fotoğraf ([Keşan Panayırı Fotoğrafı, 1942]; Ersin Fıçııcı kişisel arşivi, t.y.).

1942 yılına ait bir fotoğrafta Keşan’da yapılan panayır fotoğraflanmıştır ([Keşan Panayırı Fotoğrafı, 1942]; Ersin Fıçııcı Arşivi). Bu fotoğrafın⁵ ana ögesini tepenin üzerinde sıralanmış 6 adet yel değirmeni ve etrafındaki insanlar oluşturmaktadır. Konik çatılı Akdeniz tipolojisine sahip değirmenler arasından solda ikinci sıradaki değirmenin çatısının farklı ton/reng olduğu ve bu yel değirmeninin kanatlarına yelkenlerin takılmadığı göze çarpmaktadır. Çatısında ton/reng farklılığı tespit edilen değirmenin (Şekil 4.11. ve Şekil 4.13.) görüldüğü bir başka fotoğraf da Keşan’ın 1929 yılındaki futbol takımının kadrajında fark edilmektedir (Demir, 2023; Fıçııcı, 2023b).

⁵ Bu fotoğraf uzun bir dönem İstanbul Kadıköy – Yeldeğirmeni mahallesine adını veren yel değirmen(ler)i olduğu düşünülmüş, Atılğan’ın (2014) kaleminden çıkan itiraz ile Kadıköy Yeldeğirmeni semti/mahallesine ait olmadığı iddiası duyurulmuştur. Burada görülen yer Edirne – Keşan’dır.



Şekil 4.12. Yel değirmenleri Mevkisinde Keşan Gençlik Kulübü, 12 Temmuz 1929 (Demir, 2023).



Şekil 4.13. Yel Değirmenleri Önünde Maç Sonrası Poz Veren Keşan'lı Futbolcular-1930'lu Yıllar (Fıçıcı, 2023b).



Şekil 4.14. Keşan Atatürk Ortaokulu civarı yel değirmenleri (Fıçıcı, 2024).

Keşan merkezinde geçmişte yel değirmenlerinin olduğu bilinen bir diğer nokta ise Atatürk Ortaokulunun bulunduğu alandır (Fıçıcı, 2024). Hayvan pazarının da yapıldığı yere yakın olan bu bölgede o dönemde yağ fabrikalarının olduğu da bilinmektedir (Kılıçoğlu, 2019). Yukarıdaki fotoğraftaki yel değirmenleri ve yakındaki fabrika benzeri yapılardan da görüldüğü üzere bu fotoğrafın Atatürk Ortaokulu civarından çekilmiş olması olasıdır. Ancak ilçedeki diğer tüm yel değirmenince yoğun bölgelerde olduğu gibi burası için de günümüze hiçbir kalıntı ulaşamadığı söylenebilecektir. Yel değirmeni mirasını kentsel bellekte yaşatmak adına Atatürk Ortaokulu'nun civarındaki Paşayığit yolu olarak da bilinen Paşayığit caddesindeki bir dönel kavşağa Keşan Belediyesi tarafından bir yel değirmeni heykeli/mokapı dikilmiştir. Bu mokap (Şekil 4.15.), Keşan'ın günümüze ulaşmış ve varlıklarından eski görsel belgeler aracılığı ile haberdar olduğumuz yel değirmenlerinin kötü bir analogisi olduğu açıktır. Geçmişin yel değirmenleriyle bu değirmen arasındaki benzerlik oldukça düşük, bu yüzden de kentsel peyzajdaki etkisi kitschdir.



Şekil 4.15. Atatürk Ortaokulu ve Paşayığıt Caddesindeki yel değirmeni mokap, 11.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

4.1.3. Edirne Enez İlçesi

Edirne İlinin güney batısında bulunan Enez İlçesi, Saros Körfezi'nin uç yerleşim yerinde bulunan antik bir liman kentidir. Yazılı kaynaklarda ilk olarak İlyada destanında ismi "Ainos" olarak görülen kentin anlamının övgü olduğu düşünülmektedir (Ceylan, 2023: 326). Her dönem konum olarak oldukça stratejik bir noktada olan Enez, günümüzde de Meriç Irmağı'nın Ege Denizi'ne (Adalar Denizi) döküldüğü nokta yakınında konumlanmış bir sınır kasabasıdır. Topoğrafyasını Adalar Denizi ve Meriç Irmağı ilişkisinin doğal süreçleriyle meydana getirmiş, ırmağın getirdiği alüvyonlar ile Dalyan Gölü meydana gelmiştir (Erzen, 1997: 522, Başaran, 2013: 13). Antik limanı alüvyonların doldurmasıyla zengin ticaret avantajlarını yitirerek yavaş yavaş önemi azalan Enez, günümüzde doğal tabiatı ve yoğun tarihi çevresine rağmen küçük bir yerleşim yeri olarak kalmıştır (Çakıl & Özgüven, 2023: 94).

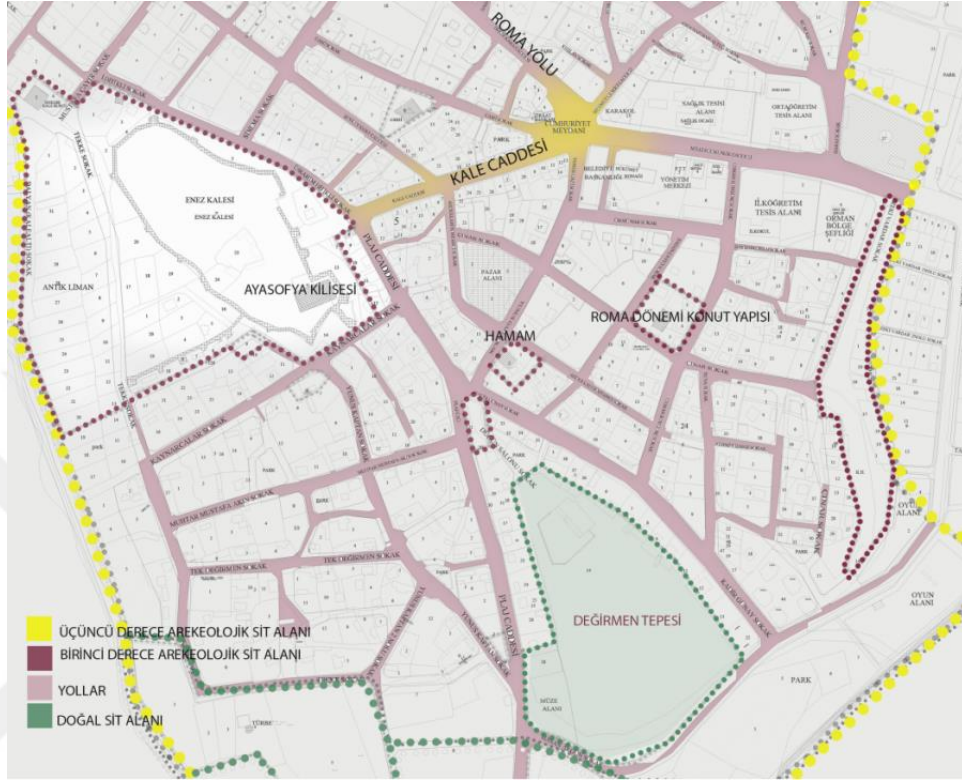


Şekil 4.16. 1877 yılında Enez (Ænos) (Kiepert, 1877).

Enez kent merkezi incelendiğinde birçok tarihsel tabakanın iç içe geçtiği görülmektedir. Kent çekirdeğinde bulunan mimari ve arkeolojik buluntuların birbirine olan mekânsal yakınlığı, kentin tarihsel gelişimini ve çok katmanlı kültürel yapısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Enez'in en görünür yapısı olan Enez Kalesi, askeri ve idari işleviyle bölgenin savunma stratejisine göre topoğrafyaya uygun olarak şekillenmiştir. Kaleye çok yakın konumda bulunan On Değirmenler mevki (Değirmen Tepesi) (“Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması” [TKGMPSU], 2025a) hem topoğrafik avantajı hem de tarımsal üretimle ilişkili teknik yapıları (örneğin yel değirmenleri) nedeniyle geçmişte dikkat çeken bir özelliğe sahiptir. Enez girişinde yer alan Kale'nin güney yamacında yer alan Taşaltı Nekropolü ise yerleşim merkezine oldukça yakın konumlanmasıyla birlikte ölü ve diri alanlarının kentsel peyzaj içinde birbirine geçişli bir şekilde örgütlendiğine göstermektedir.

Kaleye yakın bir noktada yer alan Roma Dönemi'ne tarihlenen hamam yapısı ve bir Roma evi kalıntısı, Enez'in gündelik yaşam pratiklerine dair özgün veriler sunar. Bu yapıların, kentsel merkezin içinde birbirlerine yakın konumlarda bulunması, kamusal ve özel alanların iç içeliğini ve antik dönemdeki kent dokusunun sıkışık ama işlevsel yapısını gözler önüne serer. Enez kent merkezindeki bu kalıntıların birbirine olan

yakınlığı, Enez'in kent içi organizasyonunun hem topoğrafyaya hem de çok dönemli kullanım şekillerine göre değiştiğini, böylece kentin tarihsel sürekliliğinin bu katmanlar ile mekânsal dokusu üzerinde okunabilir bir bütünlük oluşturur.

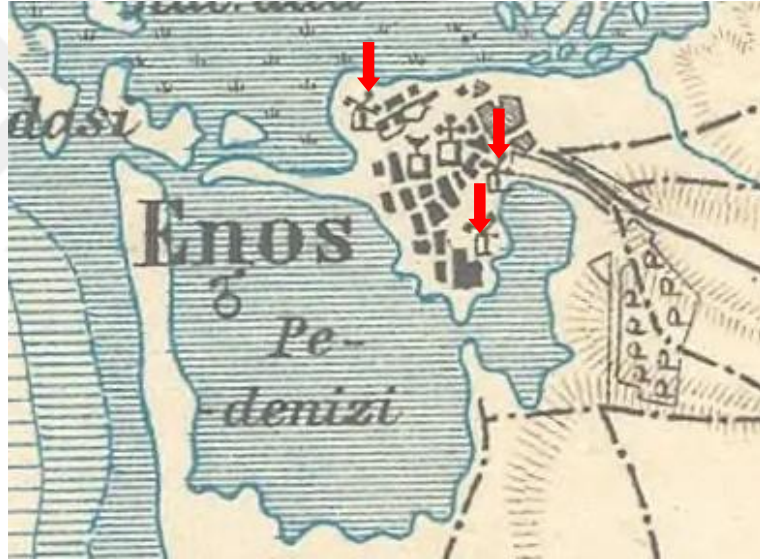


Şekil 4.17. Enez kent merkezinde sit alanları – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Çakıl & Özgüven, 2024: 103).

Çalışmamız için yararlandığımız kaynaklardan biri de Yılmaz'ın (2023: 96-103) Tanzimat Dönemi'ne ait Temettuât defterleri incelendiği eseridir. Bu çalışmada Enez'in 19. yüzyıl ortaları sosyo-ekonomik geçmişi ile alakalı önemli bilgiler bulunmaktadır. Eserde okunan ML. VRD. TMT. d. fon ve 5990 numaralı Enez Kazasına ait temettuât defterine göre Enez'in o dönemde 2 müslüman mahallesi 8 gayrimüslim mahallesi ve 1 mahallede ise gayrimüslim ve nüslümanların beraber yaşadığı Kaleiçi mahallesi olmak üzere toplam 11 mahalleden oluştuğu görülmektedir (Yılmaz, 2023: 96-103). Bu nedenle genel anlamda Enez'in nüfus yoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zaten Enez'in birçok noktasında bulunan şapeller de bu doğruyu kanıtlar niteliktedir. İncelenen temettuât defterinde sadece Kaleiçi mahallesinin sayımları kayıt altına alınmıştır. Bu defterde burada yaşayan kişilerin sahip oldukları mal varlıkları da görülmektedir. O tarihte bu tezin çalışma konusu olan değirmen

yapılarına ait bilgiye sadece bir yerde rastlanılmıştır. Kâtib Ali Efendi ibn Osman’a ait olduğu bilinen bir değirmen yapısı o yıllarda “*kullanılmayan-atıl*” durumda olarak kayda geçmiştir (Yılmaz, 2023: 110-111). Ancak değirmenin ne değirmeni olduğu konusunda bir açıklama bulunmamaktadır. Deftere göre o yıllarda bölgede kullanılan tarım arazilerinin kaydı; bağ, viran bağ, sebze bahçesi, tarla, olarak alınmıştır. Ürünler hakkında bir açıklama olmasa da o tarihlerde üzüm ve sebze yetiştiriciliğinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

1900’lü yıllara gelindiğinde Enez’e iki önemli kişinin bilimsel teknik gezi amacıyla uğradığı görülmektedir. Onların çektikleri fotoğraflar, Enez’in yakın tarihindeki mimari dokuyu anlamamızı sağlayan önemli kayıtlardır. Bu kayıtlardan ilki Georgios Lampakis’in 1902 tarihli gezisi sırasında çektiği şapel ve manastır fotoğraflarıdır (Ousterhout & Bakirtzis, 2007: 32).



Şekil 4.18. 1907 yılında bir haritada Enez ve Enez yel değirmenlerinin gösterimi (Gautsch & Fischbacher, 1907).

Enez’de yel değirmeni bulunduğu göstergesi ilk olarak 1907 tarihli haritadaki yel değirmeni simgeleri ile okunmaktadır (Şekil 4.18.). Bu haritada bulunan ve adeta rüzgâr gülü biçiminde grafik gösterimi (Şekil 2.4.) yapılmış yel değirmeni simgeleri, 20. yüzyılın ilk dönemlerinde Enez’de yel değirmeni varlığını gösteren klasik kartografik sembollerdir. Harita Enez (o dönemki adıyla Enos) kent merkezini ve çevresini göstermektedir. Haritada yer alan yel değirmeni sembollerinden birkaç tanesi, yerleşimin hemen kuzeydoğusunda, doğusunda ve kuzeyinde konumlanmıştır (Gautsch

& Fischbacher, 1907). Güneydoğuda bulunan yel değirmeni sembolünün bulunduğu alanın günümüzde “Yel Değirmeni Tepesi” ismiyle anılması da tesadüf olmamaktadır.

Değirmenlerin varlığının kaydı açısından önemli olan bir diğer çalışma ise 1908 yılında bölgeye gelen Frederick William Hasluck’ın yaptığı gezidir. Hristiyanlık anıtlarını belgelemek için Enez, Phocaea, Lemnos ve Midilli’yi ziyaret ettiğinde çektiği bir dizi görüntünün bir parçası da Enez’deki silindirik taş gövdeye sahip konik çatılı Akdeniz tipi yel değirmenleridir. 1907 tarihli haritada da simgeleri bulunan yel değirmenlerini Hasluck’ın fotoğraflarında (Şekil 4.19. & Şekil 4.21.) görmek mümkündür. Bir fotoğrafta bu değirmenlerden biri yakından görülmektedir (Şekil 4.19.). Fotoğrafta arka planda Enez Kalesi, Fatih Camisi’nin (Enez Ayasofyası) minaresi ve uzakta Meriç Irmağı net şekilde seçilmektedir. Kale surlarını, Fatih Camisi’nin minaresini ve o dönem kırsal endüstri elemanı olan yel değirmeni ve sivil mimari örneklerinin tek fotoğrafta görülebilmesi, Enez’in çok katmanlı kent örgütlenmesini ve tarihsel sürekliliğini mekânlarda nasıl taşıdığını açıkça göstermektedir. Bu fotoğraf, Enez’in askeri, ekonomik, dini ve sivil mimari bileşenlerinin birlikte, mekânsal olarak iç içe katmanlaştığını ve kentin palimpsest özelliğinin görsel bir kanıtıdır.

Fotoğrafın çekildiği bu noktayı günümüzde incelediğimizde (Şekil 4.20.) orada görülen yolun düğün salonuna çıkan eğimli bir sokak olduğu anlaşılmaktadır. Düğün Salonu sokak olarak adlandırılan bu yolun üst kısmındaki değirmen yapıları 1908 yılında sıralanmış bir şekilde görülmektedir. Günümüzde ilk fotoğraftaki değirmen yapısının yeri özel mülk ve yol arasındaki noktadır. Yapılan yerinde incelemeyle zeminde ve etraftaki evlerin bahçelerinin dış duvarlarında değirmenlerin taşlarına benzer taşlar kullanıldığı görülmüştür (Şekil 4.20.).



Şekil 4.19. Enez Değirmen Tepesinde yel değirmenleri (ikinci ve üçüncü yel değirmeni dikkatli bakıldığında fotoğrafın solunda görülmektedir) (Hasluck, 1908a).

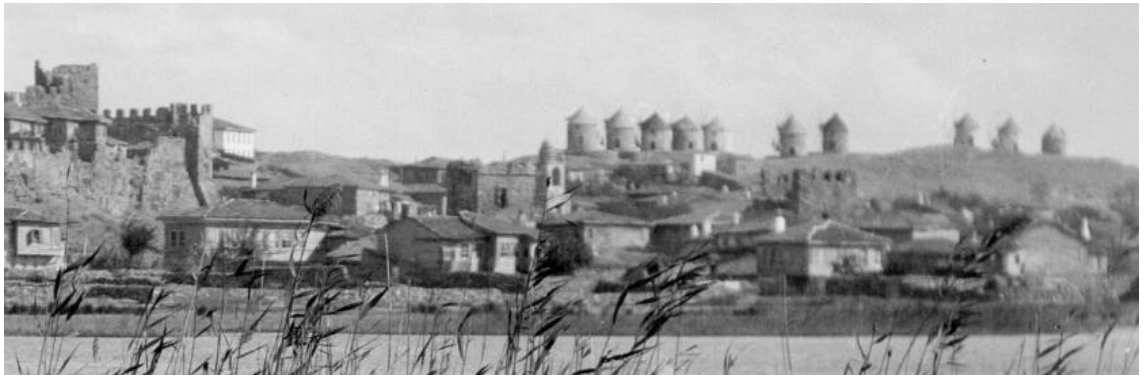


Şekil 4.20. Frederick William Hasluck'ın 1908 yılında çektiği fotoğraf (Şekil 4.19.) ile aynı açıdan çekilmiş 2024 yılına ait fotoğraf, Sıdika Çakıl yerinde çekimi

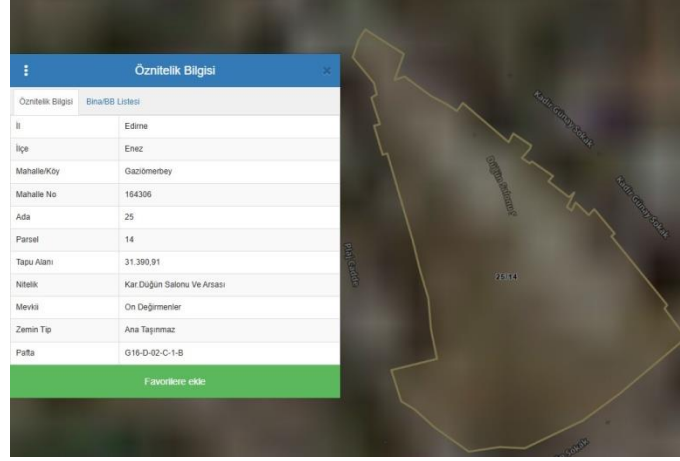


Şekil 4.21. Enez Dalyan Gölünden Enez’e bakış- sağda yel değirmenleri görülmektedir (Hasluck, 1908b).

Bir diğer fotoğraf açısı ise sahil tarafından çekilmiş Enez’in genel görünümü gösteren fotoğraftır (Şekil 4.21., Şekil 4.22.). Görselde sağ taraftaki tepede on adet sıralanmış yel değirmeni görülmektedir. Günümüzde Enez’in yaşı ileri kişiler tarafından Değirmen Tepesi olarak bilinen bölge, parsel sorgu kayıtlarında mevkii ifadesinin karşılığı olarak “On Değirmen” kaydı görülmektedir (Şekil 4.23.). Değirmenlerin tipolojileri bu iki fotoğrafta okunabilmektedir ve bunlar Akdeniz tipi yel değirmenleri grubuna girmektedir. Ayrıca değirmenlerin yapı malzemesi olan taşın kalenin beden duvarlarında görülen taş ile türdeş olduğu Hasluck’a (1908a) ait fotoğraf ile görülebilmektedir (Şekil 4.19.).



Şekil 4.22. Enez Dalyan Gölünden Enez’e bakış- sağda yel değirmenleri görülmektedir (Hasluck, 1908b).



Şekil 4.23. Enez Yel Değirmeni tepesi parsel sorgu bilgileri (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması, 2025a)

İlçede değirmenlerin varlığını hatırlayanlar ile yapılan sözlü tarih araştırma ve belgeleme girişimi için Semra Kasımoğlu ile 21.06.2024 tarihinde gerçekleştirilen röportajda, parsel sorgu uygulamasında (TKGMPSU, 2025a) “On Değirmen” mevki olarak geçen ve Hasluck’ın (1908b) fotoğrafında on adet sayılabilen değirmenlerin büyük bir kısmının 1960’lı yılların başında şu an mevcut bölgede varlığı devam eden Enez Düğün Salonu’nun yapımı nedeniyle ortadan kaldırıldığı öğrenilmektedir (Yerler ve İzler, 2024b). Semra Kasımoğlu (1951) ile görüşmemizde, ilkokul yıllarına ait bir anısında, anneannesinin at arabasıyla bir miktar buğday getirip burada öğüttürerek bulgur elde ettiğini; bu değirmende bulgur ve un üretildiğini öğrenmekteyiz. Semra Kasımoğlu’nun (1951) ilkokul yılları olan 1950’lerin sonunda 3 adet yel değirmeninin bulunduğunu fakat bunlardan yalnızca birinin çalışır halde olduğundan haberdar olmaktadır (Yerler ve İzler, 2024b). Yine aynı röportajda yörenin bu en geniş manzaralı mıntıkasının Enezli kadınların buluşma ve “dedikodu” yapma yani bir sosyal kamusal alan bölgesi olduğunu öğrenmekteyiz. Bu durum bize değirmenlerin tarımsal üretimdeki işlevselliğinin yanı sıra buluşmaları belirleyen sosyal bir “landmark” özelliğini de kaydetmektedir. İnsanları kendine çağıran döner aksamı bu yöre mimarisi öğelerinin peyzaja kattığı değer ve bunların en iyi rüzgâr alan yerde bulunuyor olması ve denizine tepeden bakan manzarasının güzelliği nedenlerinin toplamı, alanın halkın buluşma noktası olarak kullanmasını doğrulamaktadır. Ancak geçmişte 10 yel değirmeninin bulunduğu bu tepede günümüzde bir düğün salonu ve çarpık kentleşmenin boy gösterdiği konut yerleşimleri bulunmaktadır. Tez için yapılan teknik gezide bazı

değirmenlerin oturduğu alanlar günümüzde tespit edilebilmektedir (Şekil 4.31.). Bunun yanı sıra değirmenlerin bulunduğu tepenin altındaki yapıların konut ve bahçe duvarlarının sadece bu alana özgü olarak taştan yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum muhtemelen zamanla âtil kalan değirmenlerin taşlarının sökülerek yeniden kullanıldığını göstermektedir.



Şekil 4.24. Sosyal medyada hakkında farklı tarihlerin ifade edildiği Yalçın Bitikli arşivinden edinilen “Enez Yel Değirmeni Tepesinde Çalışır Durumda Yel Değirmeni” (Bitikli, civ. 1940).

Enez’de bulunan yel değirmenlerinin konumunu, üzerine tahminlerimizi keskinleştiren en önemli etken fotoğraflarda net bir şekilde görülen Enez Kalesi ve içinde bulunan Fatih Camisi (Enez Ayasofyası)’dır. Bu nedenle tez araştırması kapsamında kale ve değirmen tepesinin mekânsal konumları ve yolları ile ilişkisi titiz bir şekilde incelemiştir. Buna bağlı olarak fotoğrafların hangi açılardan çekilmiş olabileceği tespit edilmiş ve yerinde çekimler yapılmıştır.



Şekil 4.25. Enez kent merkezinde Değirmen Tepesi ve Enez Kalesi'nin konumları – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025a).



Şekil 4.26. Değirmen Tepesi ve Enez Kalesi ilişkisi – Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth 2025b).



Şekil 4.27. On Değirmenler mevki ve düğüm noktası ilişkisi – Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth 2025c).



Şekil 4.28. On Değirmenler mevkesine ulaşan ara yollar -Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025d).

Günümüz Enez kent merkezi incelendiğinde iki farklı düğüm noktası görülmektedir. Bunlardan ilki, üç ana aksın kesişim noktasında oluşmaktadır. Birinci aks Enez-Keşan kara yolunun Enez kent sınırındaki devamı olan “Milli Egemenlik caddesi”, ikinci aks günümüzdeki ismi “Bekir Kara caddesi” olan “Tarihi Roma Yolu”,

üçüncü aks ise doğrudan Kale kapısı hizasındaki “Kale caddesi”dir. Kentteki ikinci düğüm noktası, araştırma konusu olan Değirmen Tepesi’nin uç noktasında konumlanmaktadır. Bu uç nokta değirmenler için önem taşımaktadır. Çünkü Hasluck’ın 1908 yılında çektiği fotoğrafında da (Hasluck, 1908a) görüldüğü üzere değirmenlere ulaşım olduğu yol günümüzdeki “Düğün Salonu sokak”tır (Şekil 4.28.’te yer alan 1 numaralı yol ve ayrıca bkz. Şekil 4.29.).



Şekil 4.29. Değirmen Tepesine çıkan Düğün Salonu Sokak, 21.03. 2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Bu tepeye ulaşım günümüzde iki ayrı küçük yol ile sağlanabilir. Birincisi Hasluck’ın fotoğrafında görünen “Düğün Salonu sokak” (Hasluck, 1908a), ikincisi ise günümüzde kilit taşı döşenmiş, sokak adı olmayan patika bir yoldur (Şekil 4.28.’de yer alan 2 numaralı yol ve Şekil 4.31.). Bu patika yolun sonunda da sağ ve sol tarafı dikkatli incelendiğinde geçmişte bulunan değirmenlerin izini, kalan birkaç parça taşı görmek mümkündür (Şekil 4.31.). Yazılı veya sözlü kesin bir kaynak olmasa da geçmişte değirmenlere ulaşımında bu yolun da kullanılma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.



Şekil 4.30. Günümüzde düğün salonu sokağın girişinde bulunan maket

Günümüzde Düğün salonu sokağının girişindeki kavşakta, geçmişte Enez’de bulunan Akdeniz tip değirmenle ilgisi olmayan, kitsch bir yel değirmeni heykeli bulunmaktadır. Bu örnek Keşan’daki örnek gibi kentsel belleğe yarar sağlamaktan ziyade zarar vermekte ve estetik olarak kamuyu aşağı bir beğeniye zorlamaktadır.



Şekil 4.31. Değirmen Tepesi’nde yel değirmenlerinin günümüzdeki kalıntıları, 21.03. 2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Analiz edilen bu alanda dikkat çeken başka bir konu ise eskiden gayrimüslim ve müslümanların birlikte yaşadığı bilinen mahalledeki “Tek Değirmen” isimli sokaktır. Bu sokak isminin tek değirmen oluşu ve Tanzimat Dönemi’ndeki Kâtib Ali Efendi ibn Osman’a ait atıl kalmış tek bir değirmen kaydı bilgisi bir araya getirildiğinde kayıtlara geçen değirmenin bu sokakta olduğu düşünülebilir (Sıdika Çakıl tarafından sayısal

gerçekleştirdiğimiz kişisel görüşmede kendisinin bizim için gerçekleştirdiği yöre sakinleri ile yaptığı soruşturmada su değirmenlerinin yerleriyle hatırlanmasının yanı sıra yel değirmenlerinin hatırlanmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

4.2. Tekirdağ Çevresindeki Yel Değirmenleri

Tekirdağ ili geçmişte Bisanthé, Resisthon, Resisto, Rehaedestus, Rodosto ve Osmanlıların bölgedeki hâkimiyeti ile Tekürtağı, Rodosçuk, Tekfurtağı isimlerini almıştır (Kanal, 2015: 1). Edirne Vilayet Salnameleri'nde Tekfurdağı olarak anılan Tekirdağ (Kazancıgil, Gökçe & Öncel 2014: 352), 20. yüzyılın başlarında Marmara Denizi kıyısında, yarım daire biçiminde tepeler üzerine konumlanmış bir yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır. Şehir, Gelibolu'nun 97 kilometre kuzeydoğusunda ve İstanbul'un 127 kilometre batısında yer almakta olup, topoğrafyası bazı alanlarda dağlık olsa da genel itibarıyla ovalık karakterdedir. Tarımsal açıdan oldukça verimli topraklara sahip olan Tekirdağ, aynı zamanda tarihsel süreçte inşa edilmiş surlarla çevrili olması bakımından da dikkat çekmektedir. Tekfurdağı Sancağı; kuzeyinde Kırkkilise (Kırklareli), doğusunda Çatalca, güneyinde Marmara Denizi, batıda Edirne güneybatısında Gelibolu ve sancakları ile çevrili bir konumundadır (Kazancıgil, Gökçe & Öncel 2014: 352). Sancak; Merkez kazasının yanı sıra Çorlu, Malkara ve Hayrabolu kazaları ile toplamda 12 nahiye ve 261 köyden oluşmaktaydı. Merkez kazası ise kuzeyde Hayrabolu ve Çorlu, doğuda yine Çorlu, güneyde Marmara Denizi, güneybatıda Mürefte kazası, batıda ise Malkara ve Hayrabolu kazaları ile sınırlandırılmıştı (Kazancıgil, Gökçe & Öncel 2014: 352).

Tekirdağ kent merkezinde 20. yy. başlarında 8 yel değirmeni ve 6 un fabrikası bulunmaktadır. Malkara'da ise 137 yel değirmeni kayıtlıdır. Aynı dönemde Çorlu'da 12 Hayrabolu'da 30 değirmen adıyla kayıtlanmış yapı bulunmaktadır (Kanal, 2015: 173). 20. yy. başlarına dayanan Avusturya-Macaristan'ın 3. Askeri kartografya / topoğrafya araştırması sırasında çizilen 1907 tarihli haritada (Şekil 4.33.) Tekirdağ'ın Merkez ilçesi (günümüzdeki adı Süleymanpaşa, geçmişteki adı Rodosto), Kirazlı (Kerasia) civarları, Şarköy (Sarkoj), Dedecik (Dededzik), Çınarlı (Platana), İğdebağları (Arablı), Eriklice (Erekli), Bayramiç (Bajramdzi), Evreşe (Kadıköj), köylerinde yel değirmeni figürü işlenmiştir. Günümüzde Tekirdağ iline bağlı bazı mahallelerde (bazıları eski köyler olmakla beraber) saptanan yel değirmeni kalıntıları ile Avusturya-Macaristan

İmparatorluğu askeri coğrafya enstitüsü (k.u.k) tarafından çizilen haritaların ilgili paftasında (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907), belirtilen köyler arasında tarihî veya mekânsal bir ilişki kurmak olanaklıdır. Nitekim bu haritalarda yer alan değirmen sembollerinin, günümüzde bu köylerde tespit edilen değirmen kalıntılarıyla örtüştüğü görülmektedir. Ancak haritada işaretlenen bazı köylerde yel değirmenlerinin kalıntıları dahi günümüze ulaşamamıştır.



Şekil 4.33. Rodosto (Tekirdağ) harita paftasında Tekirdağ merkezde görülen yel değirmenleri (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Her ne kadar değirmenlerin fiziksel kalıntlarına rastlanmamış olsa da Tekirdağ’ın merkezi ve ilçelerinde yaptığımız araştırmalarda, değirmenlerin bulunduğu bilinen alanlarda sokak isimlerinin “Değirmen” temalı olması dikkat çekici bir örüntü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum, geçmişte bölgede bir değirmenin varlığına işaret eden toplumsal belleğin, mekânsal adlandırmalar yoluyla günümüze kadar taşındığını göstermektedir. Sadece Tekirdağ merkezinde değil, çevre mahalle ve kırsal yerleşimlerde de benzer biçimde “*Değirmen sokak*” gibi isimlendirmelere rastlanması, bu adlandırmaların tesadüf olmadığını, geçmişteki işlevsel yapıların yerel hafızada bıraktığı izleri yansıttığını ortaya koymaktadır (Çizelge 4.1’den Çizelge 4.10’a kadar).

Çizelge 4.1. Süleymanpaşa’da değirmen ismi geçen yer adları

Mahalle	Sokak / Cadde
Ortacami Mahallesi	Değirmenci Sokak
Barbaros Mahallesi	Taş Değirmen Sokak,

	Değirmenciler Sokak
Dedecik Mahallesi	Yel Değirmeni Caddesi
Yıl Mahallesi	Tepedeğirmenler Caddesi
Zafer Mahallesi	Tepedeğirmenler Caddesi
Aydoğdu Mahallesi	Tepedeğirmenler Caddesi, Değirmen Sokak
Karadeniz Mahallesi	Değirmencik Sokak
Otmanlı Mahallesi	Un Değirmeni Caddesi
Selçuk Mahallesi	Un Değirmeni Caddesi
Karahisarlı Mahallesi	Değirmendere Caddesi

Çizelge 4.2. Malkara’da değirmen ismi geçen yer adları

Mahalle	Sokak / Cadde
Hacısungur Mahallesi	Değirmen Bayırı Caddesi
Evrenbey Mahallesi	Değirmen Bayırı Caddesi
Hacıevhat Mahallesi	Değirmen Sokak

Çizelge 4.3. Marmaraereğlisi’nde değirmen ismi geçen yer adları

Mahalle	Sokak / Cadde
Cedid Ali Paşa Mahallesi	Değirmen Çıkmaşı Sokak
Yeniçiftlik Mahallesi	Değirmen Sokak

Çizelge 4.4. Velimeşe’de değirmen ismi geçen yer adları

Mahalle	Sokak / Cadde
Velimeşe Mahallesi	Değirmenciler Sokak, Değirmenler Sokak, Değirmenci Sokak
Misinli Mahallesi	Değirmen Caddesi

Çizelge 4.5. Şarköy’de değirmen ismi geçen yeradları

Mahalle	Sokak / Cadde
Kızılcaterzi Mahallesi	Değirmen Dere
Mürefte Mahallesi	Değirmen Sokak
Eriklice Mahallesi	Değirmenaltı Sokak
İstiklal Mahallesi	Karadeğirmen Caddesi
Gölcük Mahallesi	Yel Değirmeni Sokak
Güzelköy Mahallesi	Taş Değirmen
Bulgur Mahallesi	Kara Değirmen Dere

Çizelge 4.6. Hayrabolu’da değirmen ismi geçen yeradları

Mahalle	Sokak / Cadde
Hacıllı Mahallesi	Değirmenaltı Sokak
Hisar Mahallesi	Değirmenönü Sokak

Çizelge 4.7. Kapaklı’da değirmen ismi geçen yeradları

Mahalle	Sokak / Cadde
Kazım Karabekir Mahallesi	Karadeğirmenciler Sokak
Cumhuriyet Mahallesi	Değirmenciler Sokak, Değirmen Sokak

Çizelge 4.8. Saray’da değirmen ismi geçen yeradları

Mahalle	Sokak / Cadde
Pazarcık Mahallesi	Değirmen Sokak, Kavak Değirmeni Sokak

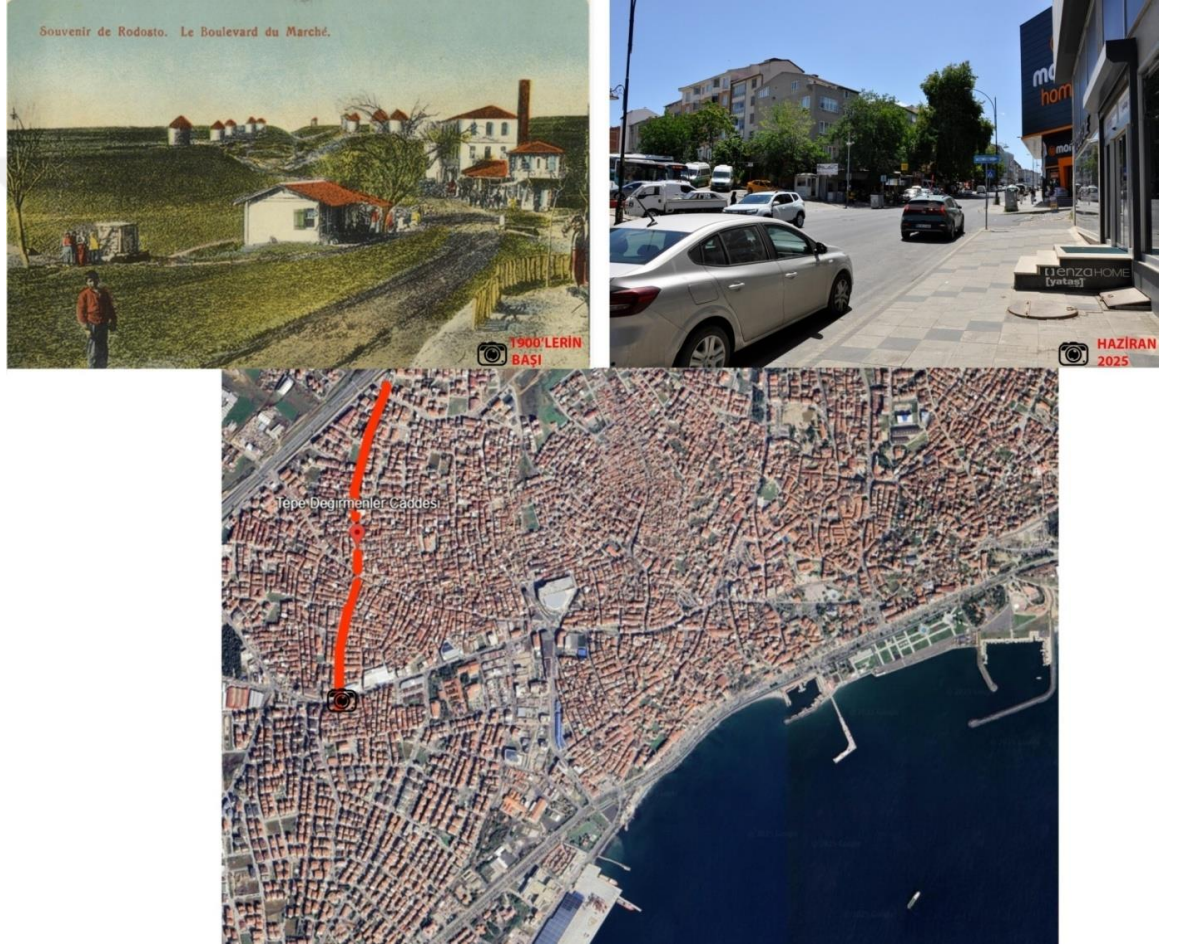
Çizelge 4.9. Çorlu’da değirmen ismi geçen yeradları

Mahalle	Sokak / Cadde
---------	---------------

Kemalettin Mahallesi	Yel Değirmeni Sokak, Yel Değirmeni Aralığı Sokak
----------------------	--

Çizelge 4.10. Çerkezköy’de değirmen ismi geçen yeradları

Fatih Mahallesi	Değirmen Sokak
-----------------	----------------



Şekil 4.34. Tekirdağ Tepedeğirmenler caddesi 29.06.2025 fotoğraf çekimi ve 1900 ‘ler karşılaştırması Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Eski Tekirdağ Fotoğrafları Müzesi arşivinden temin edilen “*Rodosto – Le Boulevard du Marché*” (Rodosto'dan Hatıra – Pazar Bulvarı) başlıklı 1904 tarihli kartpostalda görülen alanın, günümüzde Tekirdağ Süleymanpaşa ilçesinde yer alan Tepedeğirmenler caddesi üzerindeki yel değirmenlerinin bulunduğu bölge olduğu yapılan yerinde incelemeler sonucunda tahmin edilmektedir (Şekil 4.34.). Söz konusu

alan, Tekirdağ merkezindeki yüksek rakımıyla, geçmişte yel değirmenlerinin konumlanması açısından oldukça elverişli bir lokasyon niteliğindedir.

Aladár Edvi Illés⁶ tarafından 1904 (Dinç, 2018; Fodor, Kovács & Kövecsi-Oláh, 2018: 121; Hóvári, 2018: 94) yılında yapılan resimde yer alan yel değirmeninin, günümüz Gündoğdu mahallesi sınırları içerisinde, Namazgâh Mezarlığı'nın üst kotunda yer alan bir tepe üzerinde konumlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.35.). Bu değerlendirme, tarihî görsel ile güncel fotoğraflar arasındaki topoğrafik benzerliklere dayanarak yapılmıştır. Ancak, söz konusu alanda gerçekleştirilen saha çalışmalarında yapıya ait herhangi bir kalıntıya ya da sözlü tanıklığa ulaşılammıştır. Öte yandan resim ile konumun ilişkilendirilmesinde 29.06.2025 tarihinde gerçekleştirdiğimiz teknik gezimizde bize eşlik eden Tekirdağ ilindeki hemen tüm topoğrafyalara hakim olan

⁶ Aladár Edvi-Illés: 25 Mayıs 1870'de Macaristan'ın Peşt kentinde (Buda ve Peşt kentleri 1950 yılına değin ayırıldılar) dünyaya gelen ressam Aladár Edvi-Illés (soylu bir Macar ailesidir) 1888 ile 1893 yılları arasında Macar Kraliyet Desen ve Güzel Sanatlar Öğretmenliği Okulu'na (Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde) girdi. János Greguss ve Bertalan Székely atölyelerinde çalışıp mezun olunca Paris Académie Jullian'da öğrenim görüp suluboya tekniğini geliştirmek için Londra'ya gitti (Koller Gallery & Fine Art Dealers, 2021). Daha sonra Macar Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim elemanı olarak çalışmaya başlayan Edvi-Illés Macaristan'da ve dünyadaki birçok önemli müzelerde yağlı boya teknikli eserleriyle tanınmaktadır. Ancak Türkiye'deki şöhretini Tekirdağ resimleriyle perçinlemiştir. Edvi-Illés, Erdel Fejedelemine (Beyliği) ellerinde tutan Macar hanedan II. Ferec Rákóczi'nin danışmanı olarak 1717 yılında Türkiye'ye sığınan hanedan başdanışmanı Mikes Kelemen'in (Kelemen, 2006: 11) "Türkiye Mektupları" (ilk kez 1794 yılında basılmıştır) adlı edebi eserinin (1905-1906) özel baskısı için suluboya tekniğinde hazırladığı Tekirdağ serisiyle (1904 yılında) ülkemizde bilinmektedir (Dinç, 2018; Fodor, Kovács & Kövecsi-Oláh, 2018: 121; Hóvári, 2018: 94). Edvi-Illés'in, Tekirdağ'a ziyaretinin ardından Rákóczi Hanedanının Tekirdağ'da yaşadığı mülke ait taşınmaz kültür varlığının korunumu ve onarımı için de ulusal ve uluslararası bir kamuoyu oluşmasında da etkili olmuştur (Hóvári, 2018: 102-103). Türkiye dışında yöre gezilerinden çıkardığı başkaca koleksiyonları (Britanya, İtalya, Hollanda, Transilvanya) bulunmaktadır. Kendisinden önce doğmuş adaşı, ünlü Macar mühendisi ve Dış İşleri Bakanıyla (1858-1927) sıklıkla karıştırılmakla beraber, kendisinden 180 yıl önce doğmuş Rákóczi Hanedanlık Sekreteri Kelemen Mikes ile de eserinin özel baskısına yaptığı resimler nedeniyle karıştırıldığı kaynaklarda görülmektedir (Takaoğlu, 2016: 140, 143). Aladár Edvi-Illés, kendisinden önce Rákóczi mirasının izini sürmek için Tekirdağ'a gelen sanatçı (Edvi-Illés, 1904a; Edvi-Illés, 1904b; Edvi-Illés, 1904c) Beszédes Kálmán'ın 1891 ve 1892 yılları arasındaki çalışmalarını referans almıştır (elismondon, 2011; Hóvári, 2018: 103-104). Dönemin empresyonist ve post-empresyonist fırça vuruşlarını çalışmasına aktaran sanatçının işlerinden konumuz itibarıyla istifade ettiğimiz Namazgâh Tepe (Uzun, 2022) ve Tepe Değirmenler mevkiinde yer alan (tekirdagsehir, 2024b) yel değirmeni manzarasının sanatçının Œuvre'sı incelendiğinde sevdiği bir tema olduğu anlaşılmaktadır (Edvi-Illés, 1920a civ.; bkz. "Balaton'da yel değirmenli Macar balıkçı köyü"; Edvi-Illés, 1920b civ. bkz. "Yel değirmeni"). Sanatçı adının sosyal medyada yanlış transliterasyonu sonucu bilinirliği yprandığı da görülmüştür (tekirdagsehir, 2024a). Sanatçının imzası "E. ILLÉS A." şeklindedir (Koller Gallery & Fine Art Dealers, 2021).

Yüksek Arkeolog ve Tekirdağ Arkeoloji ve Etnografya müzesi önceki dönem müdürü Mehmet Akif Işın'ın yönlendirmeleri işimizi oldukça kolay ve güvenilir hale getirmiştir.



Şekil 4.35. Sanatçı Aladár Edvi Illés'in (1870-1958) 1906 yılında yaptığı resim (Uzun, 2022) ve 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi namazgâh tepesi.

Tez çalışması kapsamında yapılan teknik gezilerden edinilen bilgilere göre günümüzde Tekirdağ'ın merkez ilçesi Süleymanpaşa'ya bağlı bir köy olan “*Dedecik köyünde*” tescillenmiş bir yel değirmeni bulunmaktadır (Şekil 4.36.). Bu köy dışında Tekirdağ iline bağlı olan Şarköy'ün İğdebağları ve Kirazlı köylerinde, Kumbağ, Marmaraereğlisi, Çorlu ilçe merkezinde ve Ergene ilçesine bağlı Velimeşe beldesinde, Malkara ilçesi Gözsüz köyünde geçmişte yel değirmenlerinin olduğu bilgisine erişilmiş ve günümüzdeki durumları ile karşılaştırılmıştır.

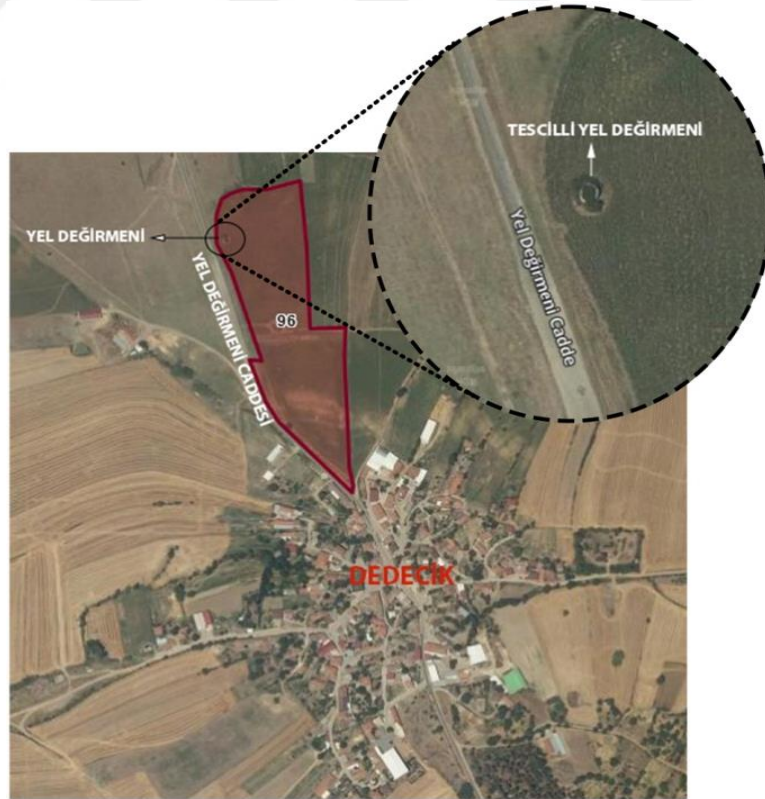
Tekirdağ, Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (2020) tarafından yayımlanan haritaya göre günümüzde 23,04 km/sa sabit rüzgâr hızına sahiptir. Tekirdağ'ın yıllık ortalama 23,04 km/sa rüzgâr hızına sahip olması, bölgedeki tarihi yel değirmenlerinin konumlandırılmasında iklimsel ve topoğrafik verilerin dikkate alındığını ortaya

koymaktadır. Bu durum, geleneksel yapılaşmanın doğal enerji kaynaklarıyla olan uyumunu yansıtmaktadır.

4.2.1. Tekirdağ Süleymanpaşa Dedecik Mahallesi



Şekil 4.36. Rodosto (Tekirdağ) harita paftasında Tekirdağ Dedecik köyünde görülen yel değirmeni (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



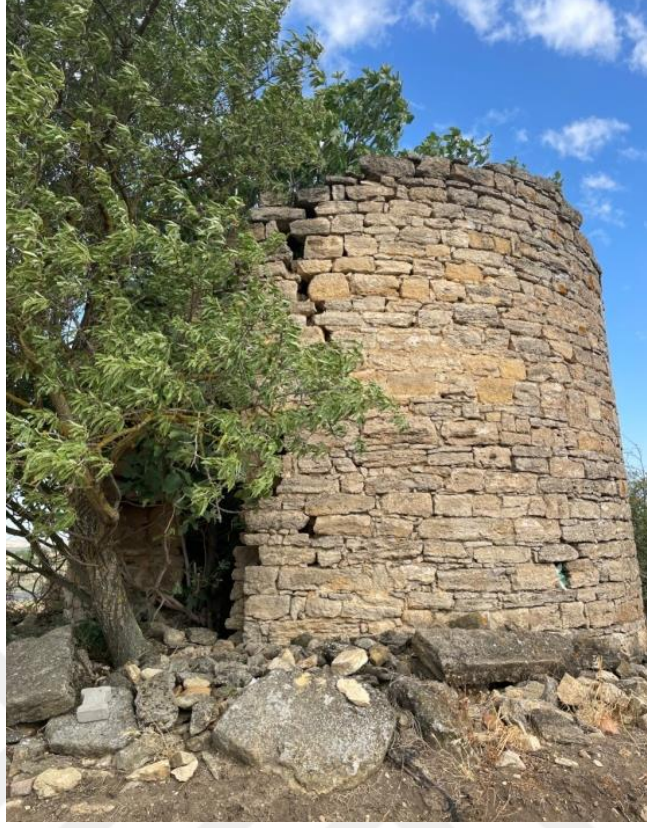
Şekil 4.37. Dedecik köyü ve tescilli yel değirmeninin konumu ([TKGMPSU], 2025e) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Dedecikte bulunan tescillenmiş yel değirmeni, Tekirdağ ilinin Generli köyünden Dedecik köyüne giderken yolun üçüncü kilometresi üzerinde sol tarafta yer almaktadır (Şekil 4.37). Dedecik köyü, 0 ada, 96 parselde, Karapınar mevkiinde yer alan yapı ([TKGMPSU], 2025e) günümüzde 44875m²'lik bir tarım arazisinde ve “*Yel Değirmeni caddesi*” üzerinde bulunmaktadır. Yapının varlığı önünden geçen yola da ismini vermiştir (Şekil 4.37.).

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Edirne Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün tescil arşivinden edinilen bilgilerde tescillendiği yıl da yapının oldukça bakımsız durumda ve üst örtüsü tamamen yıkılmış halde olduğu bilgisi edinilmiştir. Yerinde yaptığımız teknik gezi sonucu ise yel değirmeni kalıntıları incelendiğinde yapının yığma taş malzemeye ve silindir gövdeye sahip olduğu ve yukarıya çıktıkça gövdenin hafif daraldığı tespit edilmektedir (Şekil 4.39.). Dedecik köyü için kültürel miras unsuru olan bu yel değirmeni kalıntısı, zaman içerisinde doğal unsurların etkisiyle yıpranmaya uğradığı; değirmen yapısının içinde ve etrafında istilacı ağaç türlerinin kendiliğinden yetiştiği görülmektedir (Şekil 4.38., Şekil 4.39.).



Şekil 4.38. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni iç görünüm, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.39. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni ön görünüş, 29.06.2025 tarihinde Sıdıka Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Kapı açıklığı ve üzerindeki ahşap lento ve yapının iç kısmında üst örtüyle birlikte yıkılan taşlar, değirmen taşının ve çarkının sabitlendiği ahşaplar bulunmaktadır. Yapının iç kısmındaki duvarlar incelendiğinde değirmencinin ve mallarını öğütmek için gelen kişilerin kullanabileceği niş boşlukları göze çarpmaktadır (Şekil 4.38.). Değirmenin üst katına çıkan merdiven kalıntılarının bulunması değirmenin iki katlı olduğu bilgisini bize vermektedir.

Yapının çapı diğer Akdeniz tipi yel değirmenlerinin çaplarıyla benzerlik göstererek yaklaşık 6 metre çapındadır. Bu kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla Dedecik köyündeki yel değirmeni yapısının “Akdeniz tipi yel değirmeni tipolojisine” girdiği tahmin edilmektedir ancak değirmenin kanat yapısı günümüze ulaşmadığı için kesin bilgi vermek mümkün değildir (Şekil 4.40.).



Şekil 4.40. Tekirdağ Dedecik köyü tescilli yel değirmeni görünümü, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

29.06.2025 tarihinde köye gerçekleştirdiğimiz teknik gezide, 2021 yılında tescillenmiş olan mevcut yel değirmeni yapısının dışında, bölgede geçmişte başka bir yel değirmeninin daha bulunduğu dair bilgilere ulaşılmıştır (Yerler ve İzler, 2025d). İrfan Yıldırım (1939) ile yapılan röportajda, kendisinin babasının söz konusu yel değirmenini 1950 yılına kadar aktif olarak kullandığı, ayrıca çocukluk anılarına konu olan bu değirmenin çevresinde vakit geçirdiği ifade edilmiştir (Yerler ve İzler, 2025d).



Şekil 4.41. Tekirdağ Dedecik köyü ve yel değirmenlerinin birbirine göre konumu (Google Earth, 2025h), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

İfade edilen bilgilere göre, değirmenin 1950 yılından itibaren kullanım dışı kaldığı ve yapının taşlarının yerinden sökülerek konut inşaatında değerlendirildiği öğrenilmiştir (Yerler ve İzler, 2025e). Günümüzde bu taşların, yapının mevcut kalıntılarında hâlen gözlemlenebilir durumda olduğu tespit edilmiştir (Yerler ve İzler, 2025d). Yapımında değirmen taşları kullanılan konut yapısının ise yaptığımız teknik gezide bir cephesini görmek mümkün olmuştur (Şekil 4.43.). Kullanılan taşların, bölgeye özgü karakteristik özellikler taşıyan ve Karahasıl köyüne ait taş ocağından temin edildiği belirlenmiştir (Yerler ve İzler, 2025e).



Şekil 4.42. Tekirdağ Dedecik köyü yıkılan yel değirmeninin taşlarının kullanıldığı konutun bir bölümü, 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Değirmenin orijinal konumunun incelenmesi neticesinde, yapıya ait olduğu düşünülen bazı temel taş izlerinin halen yerinde gözlemlenebilir olduğu saptanmıştır. Söz konusu kalıntılar, yapının geçmişteki varlığına ilişkin yerel anlatıları destekler niteliktedir (Yerler ve İzler, 2025d).

İrfan Yıldırım ile yapılan görüşmede, kendisine tescilli yel değirmeninin 1950’li yıllardaki durumu sorulmuş; değirmeni hiçbir zaman çalışır halde görmediğini ve söz konusu dönemde yapının çatısının dahi bulunmadığını ifade etmiştir (Yerler ve İzler, 2025e). Bu durum, tescilli yel değirmeninin uzun yıllardır kullanım dışı ve âtil vaziyette olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, bu harabe görünüm köyün 1972 yılında kurulan spor kulübünün amblemine dahi yansımış; değirmen, orijinal formuyla değil, eksik ve yıkık hâliyle bir imge olarak sembolleştirilmiştir (Şekil 4.43.).

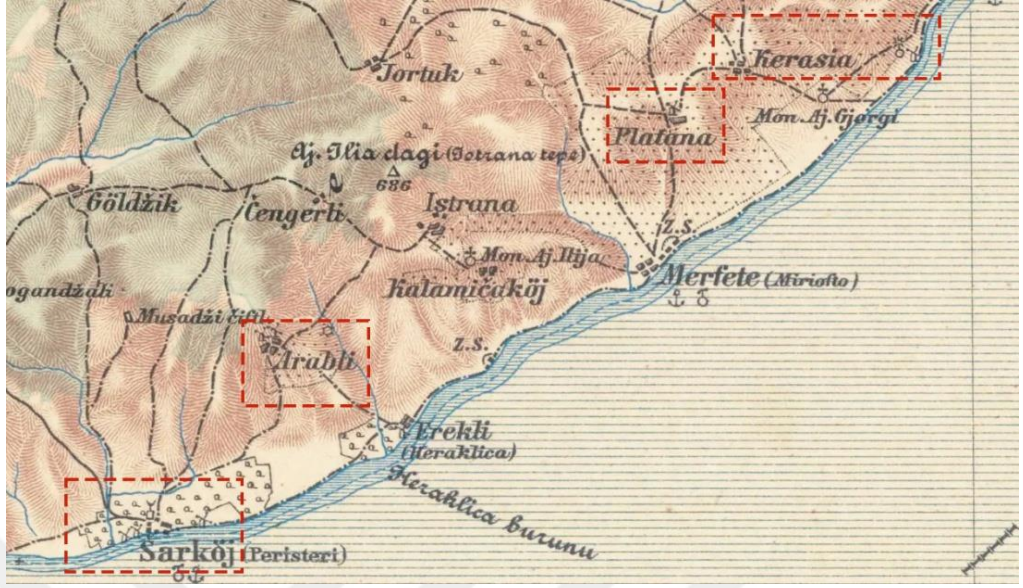
Amblemdede değirmenin “eksik ve yıkık” haliyle alınması, geçmişin idealize edilmesinden ziyade, yaşanmış gerçekliğin ve yerel hafızadaki izlerin sembolleştirilmesidir. Bu tür bir tercih, köy halkının değirmeni nostaljik değil, gerçekçi ve hatta biraz da hüznü (yıkık) bir imge olarak içselleştirdiğini gösterir. Aynı zamanda, mekânsal yıkımın kültürel ve simgesel bir temsile dönüşmesi, yerel kimliğin şekillenmesinde harabe kalıntılarının bile anlamlı bir rol üstlenebileceğini kanıtlar.



Şekil 4.43. Dedecik köy kahvehanesine asılmış olan Dedecik Spor Klubü amblemi (üzerinde yel değirmeni kalıntısı görülmektedir), 29.06.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Değirmenlerin kim tarafından ve hangi tarihte inşa edildiğine dair herhangi bir kitabe ya da doğrudan tanıklık bulunmadığından, bu bilgilere ulaşılamamaktadır.

4.2.2. Tekirdağ Şarköy ilçesi Kirazlı (Kerasia) Mahallesi



Şekil 4.44. Tekirdağ Şarköy çevresi yel değirmenleri simgeleri (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907).



Şekil 4.45. Tekirdağ ilinin Şarköy ilçesinde incelenen noktalar (Google Earth, 2025i), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıklarını Koruma Edirne Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde Harita Mühendisi Hakan Erden'den alınan Şarköy'e bağlı Tepeköy'de yel değirmeni bulunduğu dair bilgiye dayanarak öncelikle Tepeköy'e ulaşıldı. Tepeköy'de gerçekleştirilen görüşmeler ve yerinde incelemeler (11.02.2024)

doğrultusunda bu bölgede yel değirmeni değil su değirmenleri olduğu öğrenildi ancak tez konusu olan yel değirmenlerinin Kirazlı köyünde bulunduğu bilgisi edinildi.

Kirazlı köyünde yapılan teknik araştırma sonucu köyün Çınarlı-Kirazlı köy yolu (Seyit Onbaşı caddesi) üzerindeki girişinde 2 adet yel değirmen yeri tespit edilmiştir (Şekil 4.45.) (Yerler ve İzler, 2024x; Yerler ve İzler, 2024y; Yerler ve İzler, 2024z). Yel değirmenlerinin bulunduğu parsellerin düzgün olmayan parçalı yapıları hali geçmişte yel değirmenlerinin bulunduğu arsa parçasının dışında bırakıldığını düşündürmektedir. Bunu parselin mevcut durumu ve tarihi üzerinden okunmaktadır. Parsel olarak baktığımızda ise “*Değirmen Düzü*” mevkiinde 261/32 ([TKGMPSU], 2025f) ve 261/30 parselleri ([TKGMPSU], 2025g) üzerinde kalıntıları görülmektedir (Şekil 4.47).



Şekil 4.46. Yel Değirmeni parsellerinin konumu ([TKGMPSU], 2025f; [TKGMPSU], 2025g), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Yapılan saha araştırmasında 261/32 parselde bulunan yel değirmeninin günümüzdeki arsa sahipleri tarafından yıktırıldığı ve geri kalan kısımlarının ise üzerinde yetişmiş olan bitkiler (incir ağaçları) nedeniyle (Şekil 4.48.) tahrip olduğu görülmüştür (Yerler ve İzler, 2024y). Bir diğer yel değirmeninin ise aynı arazi doğrultusunda bu yel değirmeninin yaklaşık 50 m uzağında olduğu ve üzerine düşen elektrik direği ile yıkıma uğradığı geri kalan parçalarının ise define arayan kişiler tarafından patlatılarak tahrip edildiği tespit edilmiştir (Şekil 4.49).

Günümüzde 261/30 parsel numaralı yel değirmenine dair herhangi bir taş kalıntısı bulunmazken, temel çukuru (Şekil 4.49.) bulunmaktadır (Yerler ve İzler, 2024x). Kirazlı köyünde gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda yel değirmenlerinin silindirik gövdesinin son 15-20 yıl içinde bu hale geldiği öğrenilmektedir (Yerler ve İzler, 2024z).



Şekil 4.47. Kirazlı köyü ve yel değirmenleri konumu (Google Earth, 2025j) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.48. Kirazlı köyündeki 1 numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.49. Kirazlı köyündeki 2 numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Kirazlı köyünde yaşayan 1948 yılı doğumlu Şefik Başlıoğlu ve 1938 yılında doğmuş olan Salih Mutlu ile 11 Şubat 2024 tarihinde Kirazlı köyünde röportaj yapıp bilgileri kayıt altına alınmıştır (Yerler ve İzler, 2024z). Bu değirmenlerin 1924 yılı mübadele öncesinde bölgede yaşayan Rum halkı tarafından kullanıldığı, daha sonrasında bölgede Türk yerleşimi (çoğunlukla Selanik’den gelen Türkler) olduktan sonra değirmenlerden birinin tamir edilip Türkler tarafından da kullanıldığı öğrenilmiştir. Şefik Başlıoğlu da babasının bu değirmeni kullandığını ifade etmiştir (Yerler ve İzler, 2024z). O dönemlerde bölgede geçim kaynağı mısır ve buğday üretimi iken günümüzdeki geçim kaynakları ise köye “*Kirazlı*” ismini de veren başta kiraz olmak üzere zeytin ve üzüm yetiştiriciliğidir.

4.2.3. Tekirdağ Şarköy ilçesi İğdebağları Mahallesi



Şekil 4.50. İğdebağları köyünde yer alan (eski adı “Araplı”; Nişanyan, t.y.) yel değirmenin haritadaki gösterimi (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey, 1907).

Tekirdağ’da Kirazlı ve Dedecik köyü dışında yel değirmeni kalıntıları günümüze kısmen ulaşmış diğer bir nokta da yine Şarköy’e bağlı bir köy olan İğdebağlarıdır (Araplı). İğdebağları köyünün tarihi erken demir çağına (M.Ö. 1200) kadar uzanmaktadır. Köyün Araplı ismiyle (Nişanyan, t.y.) kullanıldığı vakitler konumu farklı bir noktadadır. Araplı köyü 1912 yılındaki deprem ile yıkılmış daha sonraları günümüzdeki mevkesine taşınmıştır. Şu an bulunduğu mevkide o dönemler çok fazla İğdebağacı bulunması sebebiyle adı bu yolla değişmiştir. İğdebağları köyü, 1920 yılında 2 senelik Yunan işgalinde kalmış ve 1922 yılına kadar adı “*Lupida*” olarak kaydedilmiştir (Çokona, 2016: 24). Geçmişte tarım, ipekböcekçiliği, bağcılık, hayvancılık ve arıcılıkla geçinen köyün kırsal ekonomik çeşitliliğinin tarihte de mevcut olduğu okunmaktadır (Çokona, 2016: 24). Bu köyde de Kirazlı’da olduğu gibi çoğunlukla mübadele öncesinden kalan eski Rum yapılarının mimari dokusu ve izlerini görmek mümkündür. Bunların arasında çalışma konumuz olan yel değirmenleri de gösterilebilmektedir (Şekil 4.51.). Oldukça hareketli bir topoğrafyaya sahip bu köydeki yel değirmenlerinden kimilerinin kullanımı daha sonradan bölgeye gelen Türkler tarafından devam etmiştir. Bazı değirmenlerin ise yapım malzemeleri yeniden değerlendirilerek yeni mekânlar üretilmiştir. 20. yy. başında köyde 4 adet yel değirmeni

olduğu bilinmektedir (Çokona, 2016: 24). Bölgede yel değirmenleri köyün çeşitli noktalarına dağılmış olmakla birlikte, köyün en çok rüzgâr alan noktasındaki bir tepe “*Değirmen Tepesi*” ismiyle anılmaktadır. Çalışma kapsamında Değirmen Tepesi olarak adlandırılan bölgeye ulaşıldığında günümüzdeki arsa sahipleriyle geçmişte değirmenlerin olduğu alanda röportaj yapılmıştır (Yerler ve İzler, 2024t). Bu röportaj doğrultusunda 1972 tarihinde doğan Ali Ayta; dedelerinin mübadele sonrası Selanik Mayadağ bölgesinden gelerek bu tepeye yerleştiklerini ve o dönemde bu arazide 2 adet yel değirmeni bulunduğunu, işlevini yitirip kullanılmadığı için zamanla onların taşlarını kullanarak başka yapılar inşa ettiklerini söylemiş (Yerler ve İzler, 2024t) ve yel değirmenlerinin arazide bulunduğu noktaları göstermiştir. Ancak günümüzde sadece yel değirmenlerinin tepeye verdiği ismi kalmış, herhangi bir temel izi bile günümüze ulaşamamıştır (Yerler ve İzler, 2024t).

Bölgeye Türkler yerleştikten sonra önceleri tütün, daha sonra üzüm, günümüzde ise çoğunlukla zeytin yetiştiriciliği ve zeytin ürünlerine bağlı geçim kaynakları kazanan bu köy ve hinterlandında, yel değirmenlerinin işlevini kaybetmesi gayet olağan bir durumdur. Ayrıca yapıların günümüze ulaşamaması mimarlık tarihi açısından önemli bir kayıptır.



Şekil 4.51. 3 Numaralı yel değirmeni kalıntısı, 11.02.24 Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekim.

İğdebağları köyünün bir diğer noktasındaki yel değirmeni izi ise bu köyde yaşayan Abdurrahman Dağlar (60) ve Mustafa Ögül (62) eşliğinde tespit edilmiştir. Köye 7 yıl (2017) önce gelen ve mübadele öncesinde burada yaşadığını söyleyen bir

kadın ile anısını anlatan Mustafa Ögöl; bu yel değirmeninin kadının dedesinin olduğunu bize aktarmıştır (Yerler ve İzler, 2024v). Alana Abdurrahman Dağlar ve Mustafa Ögöl ile tespit için gittiğimizde ise yel değirmeninin temel taşlarının üzerine 4-5 yıl önce bir ev inşa edildiği görülmüştür (Yerler ve İzler, 2024u). Ancak yel değirmeninin taşları sıralı bir biçimde hala görülmektedir (Şekil 4.51.). İğdebağlarında oraya özgü olan küfeki taşı üzerine ev yapmak sık görülmektedir (Şekil 4.52.). Burada da aynı teknik uygulanmış olup daha önceleri yel değirmeni de önü açıklık olan bir tepede küfeki taşı üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda köyde kiremit ve ateş tuğlası kullanımı sık görülmektedir. Teknik gezi esnasında eskiden bu yapıım malzemelerinin üretildiği ocağın yeri de aynı köyde görülmüştür ancak o da günümüze gelene kadar tahribattan kurtulamamıştır.



Şekil 4.52. Bölgede sık görülen küfeki taşı, 11.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

4.2.4. Tekirdağ Çorlu ilçesi

Tekirdağ'ın Çorlu ilçesi; il merkezine (Süleymanpaşa), yaklaşık 40 km kuzeydoğusunda konumlanmaktadır. Yerleşim yeri, Marmara bölgesinin Ergene Havzası'nda, deniz seviyesinden ortalama 100-180 metre yüksekte yer almaktadır (Güngör, 2021: 17). Stratejik konumu sayesinde özellikle sanayi, lojistik ve ticaret alanlarında bölgesel bir çekim merkezi haline gelmiştir. İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan karayolunun bu yerleşim yerinden geçmesi ve yine İstanbul'a ulaşan demir yolu hattının

Çorlu güzergâhından geçmesi, kentin ticari önemini artırarak onu bölgesel bir sanayi merkezi haline getirmiştir (Kanal, 2015: 174). İstanbul'a olan yakınlığı ve gelişmiş kara ve demir yolu bağlantıları birlikte değerlendirildiğinde, Çorlu ilçesinin Tekirdağ il merkezine kıyasla daha yoğun ekonomik ve demografik hareketliliğe sahip olması doğal karşılanacaktır.

Doğu Trakya'nın sanayi açısından erken gelişim göstermiş bölgelerinden biri olarak öne çıkan Çorlu ilçesinde sanayi dışında mevsim yağışlarına bağlı olarak da kuru tarım yapılmaktadır (Güngör, 2021: 17). Aynı zamanda ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı hammaddelerden olan deri, un ve ayçiçeği yağı işlenmektedir (Dağlı, 2010: 4). Bu hammaddelerin üretim tesislerinin ve taş ve tuğla ocakları gibi geleneksel sanayi kollarının bulunması bu yerleşim alanının sanayi altyapısının tarihsel kökenlerine işaret etmektedir (Dağlı, 2010: 4).

Balkan Savaşı esnasında Ekim 1912'de Balkanlara Hollanda Kızıl Haç ambulans grupları gitmiştir. Bu gruplar, savaş yaralılarının tedavisi ve bakımı için sahra hastaneleri kuran, tıbbi ekipman ve malzemeye sahip doktor ve hemşirelerden oluşmaktadır (Gelders Archief, t.y.). Arnhem doktoru Eduard Willem Sikemeier (1875-1945), Kasım 1912'de ambulans grubuyla birlikte trenle Sofya'ya doğru yola çıkmıştır. Sikemeier ve grubu Sofya'dan Bulgar-Osmanlı cephesine ordu treni ve öküz arabalarıyla seyahat etmiştir.



Şekil 4.53. Atlı üç adamın stereo fotoğrafı, Çorlu civarında 1912-1913 (Gelders Archief, 1912-1913b), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Sikemeier ve grubu, Çorlu'da ilkel koşullar altında çalışmış ve altı ay boyunca savaş bölgesinde kalmıştır. O dönem bu bölgede birçok bina, hastane olarak hizmet veriyordu. Sikemeier, 1906'dan beri Arnhem'de cerrah olarak çalışıyordu. Daha sonra Balkan savaş bölgesindeki çalışmalarından dolayı birçok ödül almıştır (Gelders Archief, t.y.). Sikemeier ve grubu; Sofya ve Türkiye Trakyası kırsalından başlığımıza konu olan Çorlu gibi, ziyaret ettikleri yerlerin fotoğraflarını çekmiştir (Gelders Archief, 1912; Gelders Archief, 1912–1913a; Gelders Archief, 1912–1913b). Bu fotoğraflarda da Çorlu bölgesinde yer alan yel değirmenlerinin tipolojisi, Akdeniz tipi yel değirmeni olarak görülmektedir.

Balkan savaşları sırasında çekilmiş olan bu fotoğrafta (Şekil 4.53.), ön planda üç asker, biri o dönemin yaygın ulaşım aracı olan ata (muhtemelen katır ya da küçük bir at) binmiş durumda görülmektedir (Gelders Archief, 1912-1913b). Arka planda iki yel değirmeni silik ama anlaşılır biçimde görmek mümkündür (Şekil 4.53.). Zemindeki yansımalarla fotoğrafın su kenarında çekilmiş olduğu (Gelders Archief, 1912-1913b) ve yel değirmenlerinin de suya yakın konumlanmış olduğu fark edilmektedir. 20.yy. başlarında “*La Hidira*” olarak adlandırılan (Ladino dilinde) Çorlunun mesire yerinin o dönem içinden su geçtiği bilinmektedir (Bardavit, 2007: 31). Su bulunan Hidira bölgesinde “*La Male del Molino*” ya da “*Değirmen mahallesi*” olması da bu fotoğraftaki değirmenlerin o bölgeye yakınlığı ihtimalini arttırmaktadır.



Şekil 4.54. İki çobanın ve arka planda iki değirmenin stereo fotoğrafı, Çorlu civarında 1912-1913 (Gelders Archief, 1912-1913a), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Ön planda koyun sürüsü ve iki insan figürünün (biri çoban, diğeri muhtemelen köylü) bulunduğu fotoğrafta (Şekil 4.54.) arka planda taş gövdeli, konik çatılı iki adet yel değirmeni net görülebilmektedir (Gelders Archief, 1912-1913a). Bu fotoğraf değirmenlerin kırsal yaşamla ilişkisinin görülmesi bakımından önem arz etmektedir. Sürünün yel değirmenlerinin çok yakınında otlaması, değirmenlerin köylü yaşamıyla iç içe ilişkiye sahip olduğuna delildir. Yel değirmenlerinde sadece buğday değil, bazen yem bitkileri yani hayvancılıkla bağlantılı tahılların da öğütüldüğünü düşündürmektedir.



Şekil 4.55. Çorlu civarında yel değirmeni, (Gelders Archief, 1912).

“Çorlu civarında” başlığı ile arşivlenen görselde (Şekil 4.55.) dikkat çeken en önemli unsur, merkezde yer alan klasik silindirik taş gövdeli, cephesinde yatay şeritler halinde tuğla örgüsüne sahip, konik çatılı, ahşap kanatlı bir yel değirmenidir (Gelders Archief, 1912). Değirmenin girişi açık bir şekilde görülmektedir. Kapının üst kısmı hafif kavisli bir kemer formundadır. Bu biçim, Osmanlı taş mimarisinde özellikle kırsal yapılarda sıkça kullanılmış bir tekniğin sonucu olup yükün yanlara aktarılmasını sağlayan ve taş örgü duvarlar üzerine gelen dikey basıncı yayarak yapıyı statik olarak güçlendiren bir pratiğe dayanmaktadır. Bu taş kemer, yapıda strüktürel bilinçle yapılmış olup dönemin kırsal mimarisinin işlevselliğini ve sadeliğini yansıtmaktadır. Kapının tam üzeride Akdeniz tipi yel değirmenlerinde sık görülen çatı altı aydınlık açıklık uygulaması mevcuttur (Şekil 4.55.). Bu mazgal benzeri küçük açıklık üst katın ılık ve hava almasında görevlidir. Yapının aerodinamiğini bozmamak amacıyla oldukça küçük bir pencere açıklığı bırakılır. Fotoğrafta, yapının pervane kanatlarının oldukça yıpranmış ve yelken bezi takılmadan ahşap kafes şeklinde olduğu görülmektedir.

(Gelders Archief, 1912). Değirmenin önünde ve sağ alt köşede görülen insanlar, dönemin kıyafetleriyle dikkat çeker.

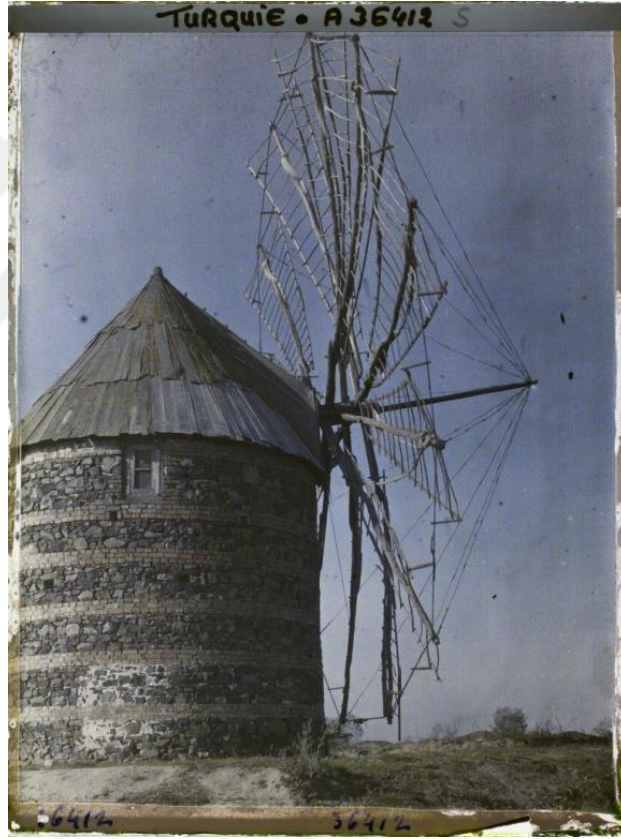


Şekil 4.56. Çorlu civarında yel değirmeni ve kağrı (Gelders Archief, 1912).

Çorlu’da aynı sağlık kafilesi tarafından çekilmiş olan bir diğer fotoğrafta, yine bir Akdeniz tipi yel değirmeni açıkça görülmektedir (Şekil 4.56.). Kapı üzerindeki ayrıntı farklılığından dolayı bu değirmenin Şekil 4.55.’deki değirmenden farklı bir değirmen olduğu anlaşılmaktadır. Burada başka bir mevsimde, kış koşullarında görüntülenmiş olan bu değirmen yapısının etrafındaki zemin, çamurlu ve karla kaplıdır (Gelders Archief, 1912). İnsanların güç koşullarda karla kaplı çamur içinde çalışması tarım toplumunun doğayla mücadelesini açıkça ortaya koymaktadır. Yel değirmeninin önünde yer alan öküzlerin çektiği kağrılar, dönemin tarımsal taşıma araçlarını göstermektedir. Bu fotoğraftaki öküzlerin çektiği kağrı arabaları, tahılların yel değirmenine getirilmesinde veya öğütülmüş ürünlerin taşınmasında kullanılıyor olabildiğini bize göstermektedir (Gelders Archief, 1912). 1912-1913 yıllarında kaydedilmiş bu sahne, aynı zamanda yel değirmeninin sadece hasat zamanı olan kuru havalarda değil, yıl boyunca ne kadar merkezi bir işleve sahip olduğunu da vurgulamaktadır.

Çalışmamız için başvurduğumuz bir başka çevrimiçi erişebilirliğe sahip görsel kaynaklar da Albert Kahn arşivinden gelmektedir. Albert Kahn, “*The Archives of the*

Planet / Les archives de la planete” [Gezegen Arşivi] projesi ile 22 yıl boyunca dünyanın çeşitli yerlerinden görsel ve işitsel kayıtlar almıştır. Kahn, 1922’de fotoğrafçıları “*Camille Sauvageot*” ve “*Frédéric Gadmer*”i Kasım 1922’de önemli bir seremoniyi kaydetmek üzere İstanbul’a göndermiştir (Gadmer, 1922a; Gadmer, 1922b; Gadmer, 1922c). Bu seyahat sırasında Çorlu’dan geçen fotoğrafçılar bölgenin o dönemki kültürel gündelik yaşamını ve mimari dokusunu bir dizi otokrom ve video ile kaydetmişlerdir. Özellikle Frédéric Gadmer’in 3 Kasım 1922 tarihinde Çorlu kırsalında çektiği yel değirmeni görüntüleri o dönemde bölgede bulunan yel değirmeni yapılarının mimari karakterini ortaya koymaktadır (Gadmer, 1922a; Gadmer, 1922b; Gadmer, 1922c).



Şekil 4.57. Çorlu yel değirmeni, yakın çekim, 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922a).

1922 yılında kaydedilen bu otokromda (Şekil 4.57.) yer alan yel değirmeni mimari olarak incelendiğinde, değirmenin silindirik gövdeye sahip cephesinde düzensiz kesilmiş taşların arasında belirgin tuğla sıralı düzen göze çarpmaktadır. Cephedeki bu malzeme farklılığı, yel değirmenine diğer Akdeniz tipi yel değirmenlerinden ayrı karakterde bir doku oluşturmuştur. Yapıdaki bu yatay şeritler ile sadece yapısal düzen

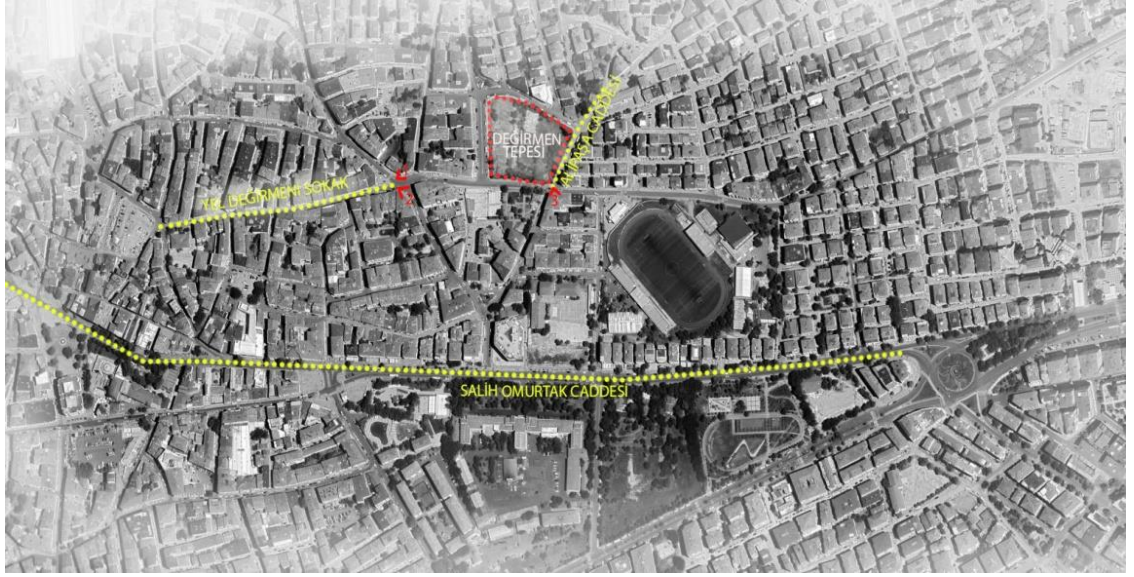
değil aynı zamanda estetik bir kaygı da güdülmüştür (Gadmer, 1922a). Çatısının tipik olarak konik formda olup ahşap iskelet üzerine yerleştirilmiş metal levha kaplamadan (eğer metal ise muhtemelen kurşun) oluştuğu gibi görülmektedir. Görsellerin otokromatik renk ayrımı (Gadmer, 1922a) nedeniyle metal olarak algılanmış da olabilmektedir. Gövdeye mil üzerinde bağlı 12 ahşap kanat iskeleti görülmektedir (Şekil 4.57 ve Şekil 4.58.). Ancak üzerine bir yelken bezi gerilmemiştir. Yel değirmeni, kanatların tam karşısında konumlanmış ahşap bir kapıya sahiptir (Gadmer, 1922b; bkz. Şekil 4.58.). Kapının önündeki ufak taş basamaklardan görüldüğü üzere; yapı, zemin seviyesinden yükseltilmiş taş temel üzerine inşa edilmiştir (Gadmer, 1922b). Bunun nedeni, bir subasman gibi yapının iç kısmını dış etkenlerden (yağmur, nem, haşereler vb.) korumak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Zemin katta ahşap kapı ve onun tam üzerinde yer alan konik çatının hemen altında konumlanmış bir adet küçük boyutlu pencere yer almaktadır (Gadmer, 1922b). Bu pencere, kanatların karşı hizasında olup havalandırma ve ışık sağlamaktadır. Değirmen konumunun seçimi rüzgâr akışının serbestçe dolaşmasına olanak sağlayan, etrafa göre biraz daha yüksek bir eğimde, rüzgâr verimliliğini maksimum oranda elde etmek için tercih edilen stratejik bir konumlandırma (Gadmer, 1922b; bkz. Şekil 4.59).



Şekil 4.58. Çorlu yel değirmeni genel görünüm, 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922b).



Şekil 4.59. Çorlu kırsalında yel değirmeni 3 Kasım 1922 (Gadmer, 1922c).



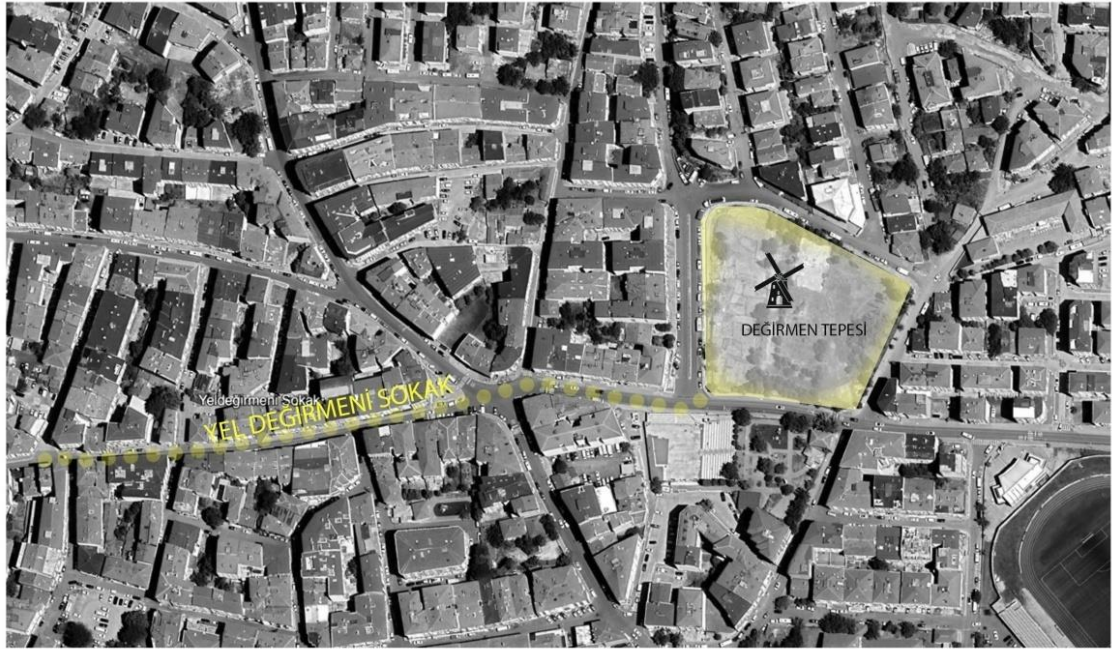
Şekil 4.60. Çorlu yel değirmeni sokak ve yel değirmeni tepesi konumu (Google Earth, 2025k), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

1970’li yıllardan itibaren İstanbul’a yakınlığı ve ulaşım kolaylığı sayesinde Trakya’nın sanayi merkezi haline gelen Çorlu, bu dönemden itibaren kırdan kente göç dalgası yaşamıştır. Gecekondulaşma ve plansız büyüme ile yeni mahalleler kurulmuş ve organize sanayi bölgeleri ile eski kır-kent dengesi tamamıyla değişmiştir (Özdemir, 2008:103; Güngör, 2021: 198). Bu nedenle geçmişte fotoğraflarda gördüğümüz o dönemin küçük üretim unsuru olan yel değirmenlerinin (Gelders Archief, 1912; Gelders Archief, 1912–1913a; Gelders Archief, 1912–1913b; Gadmer, 1922a; Gadmer, 1922b;

Gadmer, 1922c) bulunduğu alanlar günümüzde kent içinde kalmış ve fiziksel olarak izleri tamamen kaybolmuştur.



Şekil 4.61. Çorlu Nusratiye mahallesi (Kemalettin mahallesi) Yel değirmeni sokağına ait tabela 21.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekim.



Şekil 4.62. Çorlu Yel Değirmeni sokak ve Yel Değirmeni tepesi konumu (Google Earth, 2025l) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Albert Kahn ve Gelders arşivlerinde Çorlu da görülen yel değirmeni fotoğrafları üzerine Çorlu teknik gezisi yapılmıştır. Bu teknik gezide bize Velimeşe de eşlik eden Zeki Güler (1961) ve Çorlu’da yaşayan emekli tarih öğretmeni ve yazar Levent Güngör (1959) ilçede yel değirmeni olduğu söylenen bölgeleri bize gezdirmişlerdir. İlçe

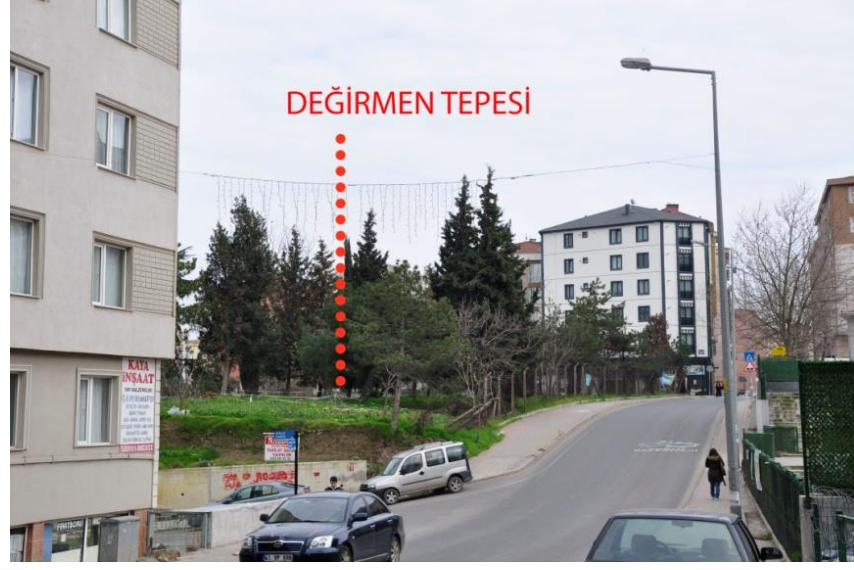
merkezinde “Yel değirmeni” isimli bir sokak (Şekil 4.60; Şekil 4.61; Şekil 4.62; Şekil 4.63.) olduğu öğrenilmiştir.

Çorlu merkezi Nusratiye mahallesinde ([TKGMPSU], 20251) bulunan yel değirmeni sokak⁷ üzerindeki esnaflardan “Ateş Bobinaj Atölyesi” sahibi Mürsel Ateş (1963) ile yaptığımız görüşmede babası Ramiz Ateş’in (1931) yel değirmenlerinin yerini bildiğini ve yel değirmeni sokağının sonundaki Alipaşa İlkokulunun bulunduğu bölgede aynı zamanda yerel halk tarafından “Yel Değirmeni Tepesi” olarak bilinen alanda (Şekil 4.64.) geçmişte yel değirmenlerinin bulunduğunu söylemiştir (Yerler ve İzler, 2024n). Bu bilgi ardından o bölgeye ulaştığımızda yol ile kot farkı bulunan bir tepede şu an halka kapalı olan bir yeşil alan görülmüştür (Şekil 4.64.). Ancak bu bölgede yel değirmenine ait sokak ismi haricinde hiçbir ize ulaşamamıştır (Şekil 4.61.). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Parsel Sorgu uygulamasında alanın nitelik veya mevkii bilgilerinde herhangi bir değirmen ifadesine rastlanmamıştır ([TKGMPSU], 20251).



Şekil 4.63. Çorlu Nusratiye mahallesi Yel değirmeni sokağı görünümü
21.02.2024 tarihinde Kutalmış Bayraktar tarafından yerinde çekimi, Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

⁷ Her ne kadar Şekil. 4.61.’de sokak adının altında “Kemalettin mahallesi” yazıyor olsa da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu uygulamasında caddenin ve geçmişte yel değirmenlerinin bulunduğu bilinen “Yel Değirmeni Tepesi” olarak bilinen arazinin “Nusratiye mahallesi” sınırları içinde olduğu görülmüştür ([TKGMPSU], 20251).



Şekil 4.64. Çorlu değirmen tepesi 21.02.2024 tarihinde Sıdıka Çakıl tarafından yerinde çekimi.

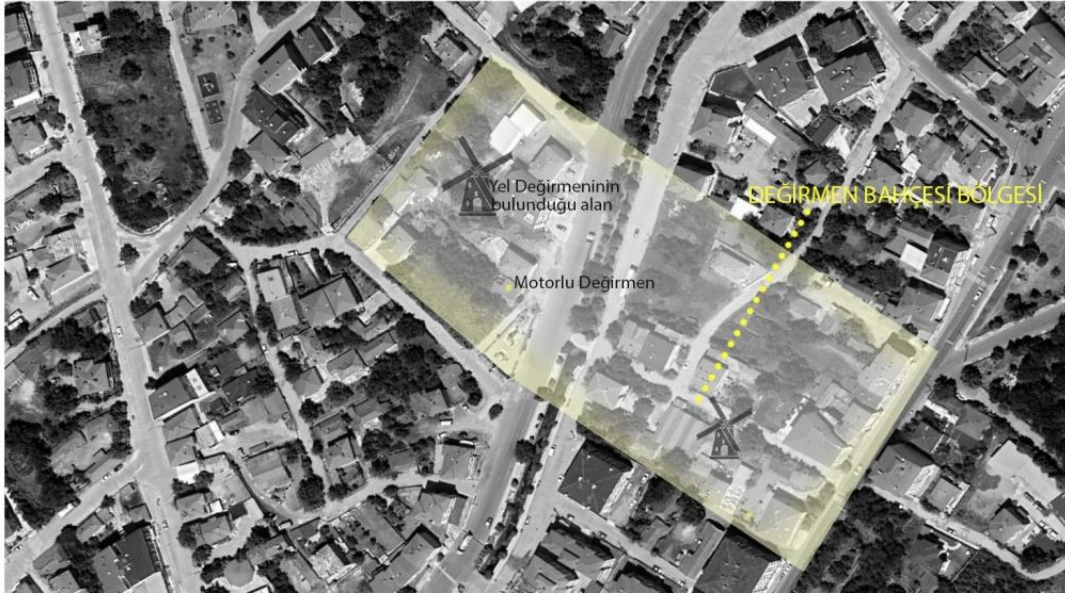
4.2.5. Tekirdağ Ergene İlçesi Velimeşe Beldesi

Velimeşe Tekirdağ ilinin Ergene ilçesine bağlı bir beldedir (mahalledir). Mahallede bir adet yel değirmeni yeri ve iki adet dizel motor ile çalışan değirmen olduğu tespit edilmiştir. Ancak sadece dizel motorla çalışan bir değirmen yapısı günümüze kadar ulaşmıştır. Değirmenlerin bulunduğu bölge, günümüzde “Değirmen Bahçesi” (Şekil 4.66.) olarak adlandırılmaktadır (Yerler ve İzler, 2024p).

Mübadele sonrası Tırnovadan Velimeşe’ye gelen “Dirmenciler” lakaplı bir aile, Tırnovada işlettiği değirmenciliği yeni yerleşim yerleri olan bu bölgede de gerçekleştirmek istemiş, buraya bir yel değirmeni kurmuşlardır (Yerler ve İzler, 2024r). Ancak bu değirmen yeterince rüzgâr olmadığı için birkaç yıl sonra kapanmıştır. Onun yerine ilk yıllarda buhar motoru 1950’li yıllardan sonra ise tek silindir bir dizel motor ile çalıştırılan yeni bir değirmen yapısı inşa edilmiştir (Güler, 2023: 54). Bu değirmen bölgedeki vatandaşların tanıklığına göre 1980’li yıllara kadar işlevini korumuştur (Yerler ve İzler, 2024r). Velimeşe, 1960’lı yıllara kadar bölgedeki en büyük un değirmenine sahip olduğundan, çevredeki bütün köyler un yaptırmak için Velimeşe’ye gelmişlerdir (Güler, 2023: 55). Velimeşe’de bulunan bir diğer değirmen yapısı ise “Değirmen Bahçesi” olarak anılan arazide (Şekil 4.66., Şekil 4.67.) bulunan başka bir yapıdır (Yerler ve İzler, 2024p). Bu değirmenin sahibi inşaat mühendisi olan Mikael isimli Ermeni asıllı bir kişidir. Bu değirmen işletildiği ilk yıllarda buhar motoruyla, 1950’li yıllarda ise tek silindir dizel motorla çalıştırılmıştır. 21.02.2024 tarihinde yaptığımız teknik gezide herhangi bir değirmen kalıntısı izine rastlanmamıştır (Yerler ve İzler, 2024p). Ancak değirmen bahçesinin bulunduğu bölgedeki sokak isimleri dikkat çekicidir (Şekil 4.67.). Geçmişte iki farklı noktada bulunan değirmenlerin yanlarındaki sokakların isimleri de değirmen yapısıyla ilişkilidir. “*Değirmenci sokak*” ve “*Değirmenler sokak*” adları, günümüzde var olmayan ya da âtıl kalmış değirmenlerin soyut birer mirası ve hatırasıdır.



Şekil 4.65. Velimeşe ve değirmen bahçesi konumu (Google Earth, 2025m) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.66. Değirmen Bahçesi olarak anılan bölge (Google Earth, 2025n) ve değirmenler Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.67. Değirmen Bahçesi olarak anılan bölgedeki (Google Earth, 2025n) sokaklar ve değirmen ilişkisi Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.68. Buharlı (Buhar motorlu) olarak başlayıp, dizel motorla çalışmaya devam eden değirmenin binası 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.69. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamına görünüm, 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.70. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamının görünümünün 21.02.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Motorlu Değirmen yapısının mimarisi incelendiğinde ahşap beşik çatılı ve kiremit örtülü, duvarları briket tuğlasından yapıldığı görülmektedir (Yerler ve İzler, 2024r). Ön ve sol cephesinde ışığı almak üzere pencere açıklıkları bulunmaktadır. Öğütmenin yapıldığı ana mekân etrafında ayrıca öğütülecek tahılın saklandığı ve

öğütülenlerin depolandığı küçük karanlık odalar mevcuttur. Ancak uzun zamandır âtil kalan bu yapıda, mekânlar günümüze tam anlamıyla sağlam bir şekilde ulaşamamıştır.



Şekil 4.71. Değirmenin iç mekânındaki makine aksamının görünümünün 21.02.24 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Değirmenin iç mekânı incelendiğinde günümüzde hala makine aksamının parçaları görülebilmektedir (Şekil 4.69; Şekil 4.70; 4.71.). Bunlar değirmenin ana parçası olan değirmen taşları, çarklar ve öğütülen parçaların ayrışmasını sağlayan elek hala yapının içinde durmaktadır (Şekil 4.70.). Bölgenin sakinlerinden yerel tarihçi ve yazar Zeki Güler ile yaptığımız röportajda bu değirmenin 80’li yıllara kadar çalıştığı, Velimeşe ve hinterlandındaki değirmen ihtiyacını karşıladığı öğrenilmiştir (Yerler ve İzler, 2024r). Velimeşe’deki insanların maaş karşılığı çalıştığı ilk iş yerleri olma özelliği taşıyan bu değirmenler daha sonraları endüstrileşmenin yaygınlaşmasıyla yerini Çorlu civarındaki un fabrikalarına bırakmıştır (Güler, 2023: 55). Günümüzde bulunan bu endüstri miraslarının yerinde adeta 1980’lerden beri el değmemiş şekilde korunur kalmış olması buranın bir post-endüstriyel miras kültür turizmi potansiyelini oluşturmaktadır.

4.2.6. Tekirdağ Marmaraeğlisi İlçesi



Şekil 4.72. (Dwight, 1915: 450) ve 29.06.2025 Sıdık Çakıl tarafından yerinde çekimi, Sıdık Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Günümüzde ortalama 25,92 km/sa rüzgâr hızına sahip (TWEA, 2020) olan Marmaraeğlisi'nin, birden çok yel değirmenine ev sahipliği yapmış olması, bölgenin rüzgâr potansiyelinin fark edilip değerlendirildiğini göstermektedir. 1915 yılına ait National Geographic dergisinde (o dönemki tam adıyla “*The National Geographic Magazine – An Illustrated Monthly*”) yayımlanan fotoğrafta da denize doğru bakan bir tepelik üzerinde sıralanmış 3 akdeniz tipi yel değirmeni görülmektedir (Dwight, 1915: 450). Fotoğrafta yer alan yel değirmenlerinin günümüzdeki konumu, herhangi bir kalıntıya rastlanamaması nedeniyle kesin olarak belirlenememektedir. Ancak arka planda görülen topoğrafyada Marmaraeğlisi Burnu'nun seçilebilmesi, değirmenlerin

Tekirdağ–İstanbul yolu üzerinde, denize bakan bir noktada konumlandığına dair önemli bir referans sunmaktadır (Şekil 4.72.).

4.2.7. Tekirdağ Kumbağ İlçesi



Şekil 4.73. L. Avgoustides'in imzalı ve 18.01.1886 tarihli Kumbağ resminde (Mantzavinos & Origoni-Mantzavinou, 2023) görülen yel değirmeni



Şekil 4.74. 29.06.2025 tarihli Sıdika Çakıl çekiminde tahmin edilen yeri (Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir)

Çalışmamızın yöntemlerinden biri olan sosyal medya grup ve beğeni sayfalarını tararken karşımıza çıkan bir görsel (Mantzavinos & Origoni-Mantzavinou, 2023) Tekirdağ'ın Kumbağ'a ait geçmiş ve günümüz peyzajını karşılaştırmalı olarak belgelediğini göstermiştir (Şekil 4.74.). Çalışmamız için anlamlı olan kısmı, karşılaştığımız görselin (bir resmin sayısal bir kopyası) ortasında bir yel değirmeni tasvirinin olmasıdır (Şekil 4.73.). Resmi analiz ettiğimizde, bu resmin, 1886 (18-1-86) yılında (tarihinde) Kumbağ'ın (o zamanki adıyla Κούμπαον) Rum halkı tarafından nasıl tasvir edildiğini gösteren, detaylı ve kişisel bir harita-resim olduğu sonucuna ulaşmaktayız. Yel değirmeni (Angelakakis'e ait), mahkeme binası (Δικαστήριο - Dikastíron), Aziz Rafael'e adanmış bir kilise, Redestos'un (Tekirdağ) uzak silueti ve yaşlılar sokağı gibi çeşitli sosyo-mekânsal unsurlar detaylandırılmış olduğu okunmaktadır.

Elimizdeki bu görseli referans olarak yaptığımız yerinde inceleme sonucunda görselde yer alan yel değirmeninin konumu hakkında güncel bir fikir sahibi olabilmekteyiz. Şekil 4.74.'te sol üstte yer alan orijinal harita-resmin dijital kopyasında deniz kıyısına yakın bir noktada konumlanan yel değirmeni ve çevresindeki yerleşim dokusu betimlenmiş; güncel fotoğraf ise resimde görülen bir başka tepedeki konumdan tarafımızca 29.06.2025 tarihinde çekilmiştir. Görseldeki topoğrafya, kıyı hattının eğimi, yerleşim yönelimi ve tepenin konumu gibi unsurlar karşılaştırılarak, tarihî resmin yaklaşık olarak hangi noktadan yapıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Günümüzde bu bölgede herhangi bir yel değirmeni kalıntısına rastlanmamakla birlikte, tarihî resim, geçmişte rüzgâr potansiyeli yüksek olan kıyı şeridinde yakın alanların değirmen yapıları için tercih edildiğini göstermektedir.

Hangi sanatsal teknikle yapıldığı bilgisine ulaşamadığımız bu naif resimde yel değirmeni üzerinde Yunanca büyük harflerle “ΑΓΓΕΛΑΚΑΚΗΣ” yani “Angelakakis” yazısı okunmaktadır. Bu “Melekçik” anlamına gelen ifadedir. Muhtemelen “Angelakakis” yel değirmeninin sahibi olan ailenin adıdır (Mantzavinos & Origoni-Mantzavinou, 2023).

4.2.8. Tekirdağ Malkara Gözsüz Köyü



Şekil 4.75. Gözsüz Köyü Yel değirmeni 1968 (Osman Savran Arşivi)

Tekirdağ ilinde yer alan bir başka yel değirmeni de Malkara ilçesinin Gözsüz köyünde yer aldığı bilgisi tarafımıza ulaşmıştır. 20. yüzyılın başlarında bir Rum köyü yerleşimi olan Gözsüz'de (Çokona, 2016: 32) Akdeniz tipi bir yel değirmeninin bulunduğu bilinmektedir. 1319 tarihli (Hicri veya Rumi) Edirne Vilayet Salnamesi'nde, Malkara'da 137 adet yel değirmeninin bulunduğu bilgisi yer almaktadır (Kazancıgil, Gökçe, Öncel, 2014: 356). Bu nedenle Malkara'ya bağlı olan bu köyde de bir yel değirmeninin bulunması tesadüf değildir. 1968 yılına ait bir fotoğraf (Osman Savran Kişisel Arşivi; bkz. Şekil 4.75.) üzerinden Malkara'ya bağlı Gözsüz köyünde yer alan yel değirmeni incelendiğinde, yapının silindirik formu bir gövdeye sahip olduğu ve beden duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Malzeme özelliklerine bakıldığında, zemin katta sıvanın döküldüğü küçük bir alanda görülebilen birkaç sıra taş örüntüsü, yapının taş malzeme ile inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Yapının o dönemde dış strüktürünün iyi durumda olduğu ancak ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Değirmenin üst kısmında, Akdeniz tipi yel değirmenlerine özgü olarak değerlendirilebilecek, çatı altına konumlanmış küçük bir havalandırma penceresi dikkat çekmektedir. Ancak yapının pervane sistemine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır; zira fotoğraf karesinde kanat yapısı görünür değildir.

4.3. Kırklareli’de Değirmen Yapıları

4.3.1. Kırklareli Kent Merkezi

Türkiye’nin kuzeybatısında yer alan Kırklareli ilinin merkez ilçesi, geçmişte Istranca adıyla da hatırlanan Yıldız Dağları’nın güneybatı eteklerinde, bu dağlarla Ergene Irmağı’nın havzası olan ovanın birleştiği kesimde, eğimli bir topoğrafik yüzeyde kurulmuştur (Kırklareli, 1992: 607). Bu kente Bizans Dönemi’nde Yunanca kırk anlamındaki “Saranta” ifadesiyle “*Saranta Ekklesies* veya *Ekklesiai*” (Kırk Kilise) denmekteydi (Tuncel, 2022: 478). 17. Yüzyıl başında gezgin Polonyalı Simeon’un aktarımına göre kayalık bir arazinin üzerinde kurulmasını hatırlatacak şekilde Kırklareli’ye buradaki Rumlar tarafından “*Dessara Kondi / Teresa Konta Ekklesiai*” olarak adlandırıldığını aktarmıştır (Yılmaz & Konyar, 2017: 33). Bulgarlar tarafından “*Lozengrad*” (Bağlarşehri) olarak ve Osmanlılar Dönemi’nde Cumhuriyet dönemine kadar “*Kırkkilise*” olarak adlandırılmıştır (Tuncel, 2022: 478). Farklı dönemlerde kullanılan az bilinen adlarıysa, sırasıyla “*Virisium*,” “*Verisse*,” “*Aya Saranda*”dır (Yılmaz & Konyar, 2017: 33). Osmanlılar bu kente bazen Süleyman Paşa’ya (Rumeli fütühattanı başlatan I. Murad’ın babası Orhan Gazi’den önce vefat eden ağabeyi) atfen Paşa İli olarak adlandırıldığı gibi bazı salnamelerde Heraklia-Kırkkilise şeklinde de kullanıldığı görülmüştür (Yılmaz & Konyar, 2017: 33). Şimdiki adı, 20 Aralık 1924’te Kırklareli olarak belirlenen kentin, adına dair bir halk etimolojisi gelişmiştir; buna göre Bizans’ta “*Saranta Ekklesiai*” (Kırk Kilise) olan adı önce Osmanlı egemenliğinde Türkçeleştirilmiş sonra da “*Kırk Kilise*” > “*Kırk Kimesne*” > “*Kırk Kimse*” şeklinde bir dönüşüm geçirmiştir (Yılmaz & Konyar, 2017: 33). Fakat bu dönüşüm bir rastlantı değildir; hikâyeye göre (Kırklareli, 1992: 606): “*Murad (I) Hüdavendigâr, kentin yerinde bulunan Saranta Kalesi’ni alması için Timurtaş Paşa’yı görevlendirir. Paşa kaleyi kuşatır. Ancak bir türlü alamaz. Günümüzde Kule Mahallesi diye anılan yerde bir kule vardır. Kalenin savunması buradan yönetilmektedir. Timurtaş Paşa önce bu kulenin düşmesi gerektiğini anlar ve kuleye girmek üzere kırk yiğidi ayırır. Kırk yiğit bir gece kaleye tırmanmaya başlar ve nöbetçilerle vuruşur. Kale neredeyse düşecektir. Durumu farkedene kale komutanı mahzene iner, barut fiçilerini ateşler. Kule büyük bir patlamayla havaya uçar, kırk yiğit de şehit olur. Kentin adı bu yiğitlerin anısına ‘Kırk Kimesne, Kırk Kimse’ olarak kalır. ‘Kırklareli’ adı da bu söyletiye dayandırılarak*

verilmiştir”.0 Bu halk toponimisi üzerine 1960 yılında Yanık Kışla caddesi ile Kırklar sokağının kesişiminde oluşan flatron parselde Kırklareli İmar Derneği tarafından 2. Ulusal Mimarlık Akımının güçlü üslup etkisiyle Kırkşehitler Anıtı inşa edilmiştir (Macit, Balkan, Candar, Korkmaz, Tuzkaya, Kurtulmuş, Mutluer, Subaş, Güven, Akdeniz, Cambaz, Hatipoğlu & Kabakan, 2014a: 253).

Ali Cevad’ın 1895 tarihli “*Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügati*” (Osmanlı Memleketlerinin Tarihî ve Coğrafi Sözlüğü) adlı eserinde Kırklareli’yi tüm ayrıntılarıyla tarif etmektedir (Toptaş, 2012: 6); bir sancak merkezi kasabasıdır ve o dönem Edirne Vilayeti’ne bağlıdır. Istranca Dağları’nın ovayla buluştuğu noktada olmasıyla askerî açıdan oldukça stratejik bir noktada bulunur. 8 büyük camisi ve birçok hafif sanayi üretim merkezi bulunmaktadır; buna göre bunlar genellikle kaba dokuma sanayileridir (Toptaş, 2012: 6). 19. yy. sonunda yazılmış bu tarife göre bir dokuma son ürünü olarak halı ve kilimde yörenin mamulâtından sayılmıştır. Kırklareli’nin dönemi için güçlü bir ihracat kalemi olan şarapçılıktan bahsedilmektedir. Genellikle Fransa’ya ihraç edilen şarabın dışında rakı üretimi de okunmuştur (Toptaş, 2012: 6). Şarapçılıktaki bu kırsal üretim başarısı 1907-1908 yılları arasındaki salnameleri inceleyen Sakaoğlu’nun (2007: 59) çalışmasında da Kırklareli’nin (Kırk Kilise) meşhur beyaz peynirinden sonra bahsedilmektedir. Sık yağış ve toprak yapısının bir sonucu olan Kırklareli’nin yoğun ormanları ve buna bağlı ormancılık faaliyeti 1895’te de öne çıktığı görülmektedir (Toptaş, 2012: 6). Metinde toprak yapısı ve yağış rejimleri nedeniyle çok elverişli görülmesine de Kırklareli kırsal üretiminde tahıl da sayılmış ve bunun en büyük kalemini çavdar oluşturduğu okunmuştur (Toptaş, 2012: 6). Buğday, mısır ve arpa ancak çavdardan sonra gelen üretim kalemleridir. Bu da bizi yörede bir değirmen mirası arama noktasında düşündürmektedir. Bu noktada yine müellif Ali Cevad’ın “*Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügati*”nda şu ifade dikkat çekmektedir (Toptaş, 2012: 6):

“ (...) Liva dâhilinde toplam 3.197 dükkân, 107 fırın, 167 han, **313 değirmen**, 9 fabrika, 3.180 ambar, 137 mektep, 128 kilise ve manastır, 3 havra, 83 camii ve mescit, 23 türbe, tekke ve medrese, (...) 31 tuğla ve kiremithane, 989 harman yeri (...)”

Ali Cevad’ın Liva yani (Kırkkilise) Sancak dahilinde “313 değirmen” ifadesinde değirmenlerin sayısı 313 adet verilse de ne tür değirmen yapıları olduğu

açıklanmamıştır. Sakaoğlu'nun (2007: 61), 1907-1908 yılları arasında Edirne Vilayeti içerisinde (6 sancak: Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Dedeağacı, Gümülcine) toplam sayıyla verdiği buhar gücüyle çalışan 29 tesisin varlığı ve bunların yarıdan fazlasının un fabrikası olması bölgede rüzgâr gücüyle tahıl öğütme işinin tıpkı Edirne gibi, (bkz. Edirne Merkez İlçesi) 20. yüzyılın öncesinde terk edilmiş olduğunu güçlü bir şekilde düşündürmüştür. Kırklareli (Kırkkilise) özelinde o dönem dahi bir makarna fabrikasının oluşu (Sakaoğlu, 2007: 61), bölgedeki tarımın ülkenin genelinden erken sayılabilecek bir dönemde endüstrileştiğini anlamamız için önemli bir noktadır.

Bu bölgedeki değirmen tipleri incelendiğinde ilk olarak Evliya Çelebi seyahatnamesine Kırklareli Pınarhisar'daki su değirmenlerinden bahsetmektedir (Kaplan, 2023: 736). Bölgenin Ergene Havzası nedeniyle sularca zengin bir noktası olması bölgede yel değirmenin yanı sıra su değirmeninin de yaygın olmasını makul kılmaktadır. Ancak yel değirmenleri tipolojisinde yapıların varlığını gördüğümüz ilk kaynak 1940 tarihli harita olmaktadır (Generalstab des Heeres, Abteilung für Kriegskarten und Vermessungswesen, 1940; bkz. Şekil 4.76.). Haritada Kırklareli merkezinde iki adet yel değirmeni simgesi görülmektedir. Ancak o döneme kayıtlı bir fotoğrafa rastlanılamamıştır. Bu haritadaki yel değirmeni indisinin yanı sıra Ali Rıza Dursunkaya'nın (1947: 69-70) "*Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik*" başlıklı çalışmasının ikinci cildinde: "(...) Fetihden sonra şehrin muhtelif semtlerinde cami, mescit, bedesten, çeşme ve kasaba kenarında **yel değirmenleri**, Büyükdere ayağında su değirmenleri, hanları gibi müesseseler ve eserler vücuda getirilerek tevsî ve imarına himmetler sarf olunmuştur."

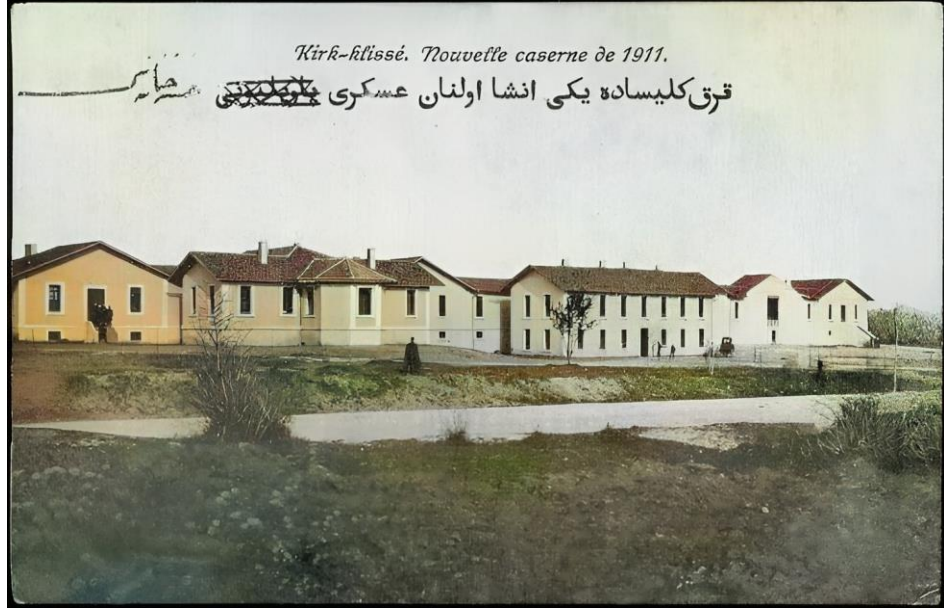


Şekil 4.76. 1940 Alman Ordu Savaş Haritaları ve Arazi Ölçüm Dairesi tarafından hazırlanan Balkan haritasında Burgaz paftasında görülen Kırklareli kentinde yel değirmeni indisleri (Generalstab des Heeres, Abteilung für Kriegskarten und Vermessungswesen, 1940).

Ali Rıza Dursunkaya'nın (1947: 177) çalışmasında bir diğer yel değirmeni ifadesi de şu şekilde geçmektedir:

“(...) Yaptığımız incelemeler ve ihtiyarlardan edindiğimiz bilgiye göre 1293 Rus harbi sonunda (M. 1878) ve şehrimizin Ruslar tarafından boşaltıldığı sırada Kırklareli’ni teslim almaya gelen Veysel Paşa zamanında şehrin kuzey doğusunda (Yanık Kışla) dediğimiz mevkide ilk önce (Sarı Kışla) denilen bina yapılmıştır.

O vakte kadar burası boşluk, taşlık araziden ibaretti. Sadece 2 yel değirmeni vardı. Halk kısmen ekinlerini burada öğütürlerdi (...)” Böylece haritada görülen yel değirmeni indisleri Ali Rıza Dursunkaya'nın okumasıyla doğrulanmaktadır.



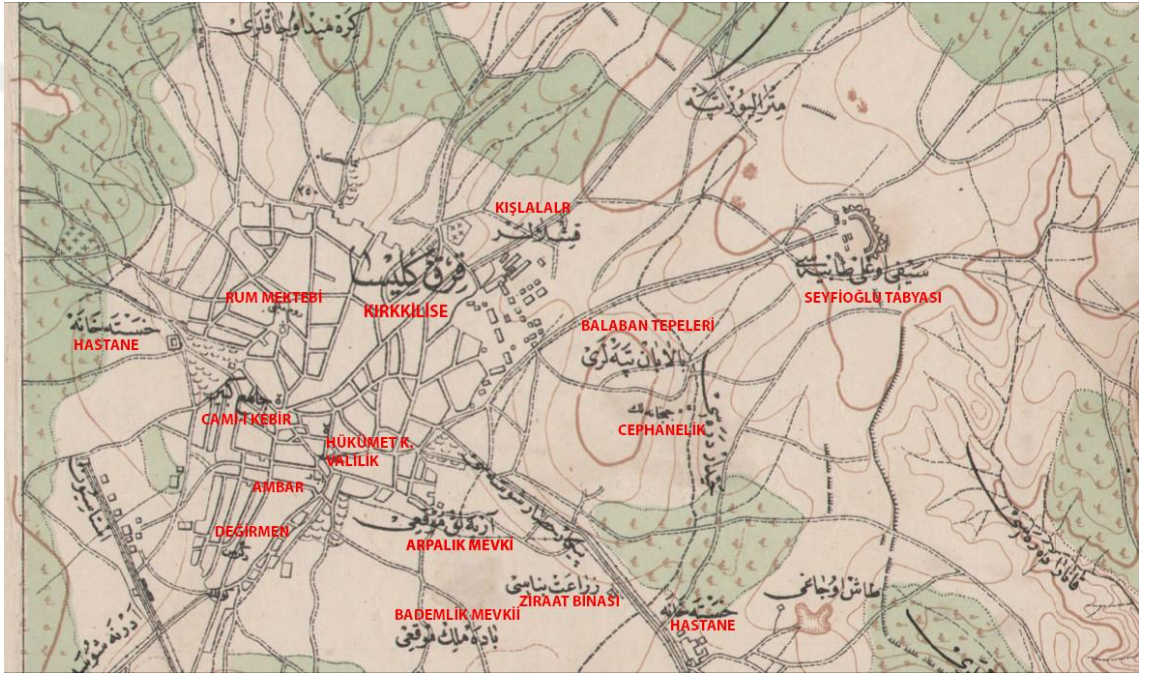
Şekil 4.77. Bulgar işgali döneminde Bulgar kuvvetlerinin saatli bomba ile yıktığı kışla o dönemki adı kart postalda yazdığı şekliyle "Yeni Kışla" (Barış Toptaş Arşivi, t.y.) günümüzde bu arazi ve civarına "Yanık Kışla Mevkisi" denmektedir.



Şekil 4.78. Yanık Kışla Mevki parsel sorgu genel görünümü ([TKGMPSU], 2025b).

Yanık Kışla (Şekil 4.77.) mevkisi (Şekil 4.78.) daha ayrıntılı incelendiğinde Bulgarların kaçarken saatli bombaları buraya atıp yakmaları nedeniyle bu adı aldığı bilinmektedir (Yılmaz & Konyar, 2017: 172). Çalışmamızın bir parçası olarak

yaptığımız yerinde incelemeye (20 Nisan 2025) günümüzde boş olduğunu tespit ettiğimiz bu alanda geçmişte burada bulunan Askeri Kışla yapılarının temeli ve yıkıntılarından izler görülebilmektedir (Yerler ve İzler, 2025b). Ancak yel değirmeni yapıları yanmış olan askeri yapılarından da önce burada varolduğu için onlara ait herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Kırklareli kent merkezine göre topoğrafik açıdan daha yüksek bir konumda olan Yanıkkışla Mevkisi, rüzgârın sürekliliği ve şiddetinden en iyi düzeyde yararlanabilme potansiyeli nedeniyle, yel değirmeni gibi rüzgâr enerjisini kullanan yapıların inşası için oldukça makul bir yer seçimi olarak değerlendirilebilir (Yerler ve İzler, 2025b).



Şekil 4.79. Kırklareli kent merkezini gösteren harita (Barış Toptaş Arşivi) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

1869 yılında imzalanan anlaşmayla Rumeli demiryolu ağına bir şube hattı olarak katılan Mandıra-Kırklareli hattı Kırklareli'ye lojistik kolaylık sağlamıştır (Emiroğlu, 2021: 6). Böylece demiryolu hattına sahip olan Kırklareli, sadece mekânsal bir ulaşım ağının parçası olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyo-ekonomik sirkülasyonun paydaşı olmuş, ticaret kapitalizmine sanayi kapitalizm ile dahil olmuştur (Emiroğlu, 2021: 6). Kırklareli ekonomik yapısının, erken Cumhuriyet döneminde tarım odaklı olduğu düşünüldüğünde (Kırklareli, 1992: 608), demiryolunun bu bölgeden geçiyor oluşu o dönem tarımsal üretim faaliyetlerinin pazara erişimi (Erdoğan, 2021: 17) ve mekânsal

dağılımı açısından önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir (Şekil 4.80; Şekil 4.81.). Bu demiryolu hattı, Kırklareli gibi kırsal üretim yapan bölgeler ile potansiyel olabilecek tüketim merkezleri arasında bağlantısını sağlayarak tarım ürünlerinin kısa zamanda daha düşük maliyetle pazara sunulmasına katkı sunmuş (Erdoğan, 2021: 22) ve bu sebeple ulaşım altyapısının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu ulaşım altyapısının sağladığı olanaklarla birlikte o dönemde Kırklareli kent merkezinde birden çok un fabrikası bulunduğu bilinmektedir (Toptaş, 2012: 41).



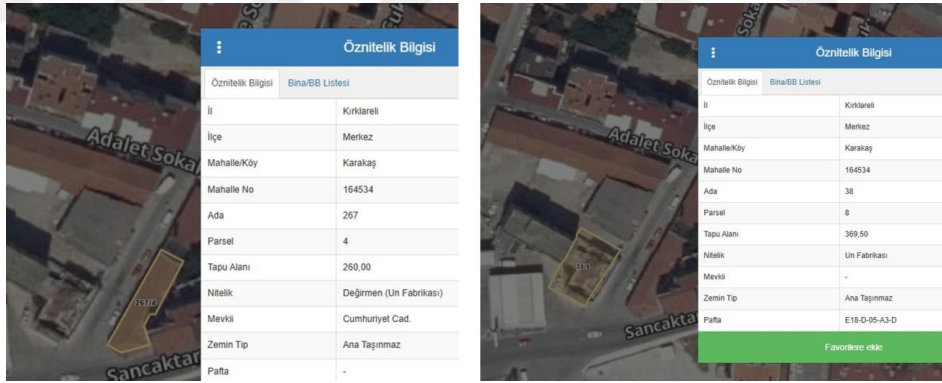
Şekil 4.80. Kırklareli kent merkezinde geçmişte değirmen bulunan Yanıkkışla mevki ve un fabrikalarının bulunduğu alan (Google Earth, 2025f), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Un fabrikalarının Kırklareli Tren garına yakınlığı da lojistik avantajlar kazandırmaktadır (Şekil 4.80., Şekil 4.81.). 20. yüzyılın başında Kırklareli’de Karakaş mahallesi Gazhane sokakta “*Dodopoulos (Dodoğlu) Un Fabrikası*” (Şekil 4.84.) ve “*Ahmet Ziya Çetintaş Un Fabrikası*” (Şekil 4.83.); İstasyon caddesinde ise “*Doktor Hacı Yanakî*”ye ait un fabrikası bulunmaktadır (Toptaş, 2012: 41). Çokona (2016) eserinde o dönemde Kırklareli mekreğinde Dodopulos, Hacıyannaki ve Soyannopulos’a ait üç modern değirmenin bulunduğunu ve büyük miktarlarda un üretildiğinden bahsetmektedir (Çokona, 2016: 10). Günümüzde 20. yüzyılın başındaki modern değirmen yapılarından yalnızca 38 ada ve 4 parselde yer alan “*Ahmet Ziya Çetintaş Un Fabrikası*” ([TKGMPSU], 2025d) olarak bilinen un fabrikası ayakta olup işlevi değişerek kullanılması planlanmış (Toptaş, 2012: 52; Macit, vd., 2014a: 312;), 2020

yılında bakımsızlıktan üst örtüsü çöken yapının onarımının devam ettiği 2025 yılına dair güncel bir çevrimiçi kaynakta belirtilmiştir (Başlı, Altınoğlu & Cangül, 2025).



Şekil 4.81. Un fabrikalarının bulunduğu bölge, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir (Google Earth, 2025f).



Şekil 4.82. Eski Un değirmenlerinin parsel sorgudaki izleri ([TKGMPSU], 2025c; [TKGMPSU], 2025d)



Şekil 4.83. Ahmet Ziya Çetintaş Değirmeninin güncel fotoğrafı (Kırklareli Değirmen Çorba, t.y.)

Karakaş mahallesi Gazhane sokakta bulunan un fabrikaları incelendiğinde 38 ada 8 parselde bulunan Ahmet Ziya Çetintaş Un Fabrikası'nın günümüzde parsel sorgudaki niteliğinin “*un fabrikası*” olarak onun karşısında bulunan 267 ada 4 parselde geçmişte yer alan “Dodopoulos (Dodoğlu) Un Fabrikası” ise “değirmen (un fabrikası)” olarak kayıtlı olduğu görülmektedir ([TKGMPSU], 2025c; [TKGMPSU], 2025d; Toptaş, 2012: 50, 52). Ahmet Ziya Çetintaş Un Fabrikası Ahmet Ziya Çetintaş'a satılmadan önce bölgedeki Rumlar tarafından işletilmektedir (Toptaş, 2012: 52). Satıldıktan sonra uzun süre un fabrikası işleviyle kullanılmış, ileriki yıllarda ayçiçeği yağı üretmek için de içine eklemeler yapılmıştır (Toptaş, 2012: 52). Dikdörtgen planlı bu yapının mimari özellikleri incelendiğinde moloz taş ve tuğla sıraları ile inşa edildiği görülmektedir. Yuvarlak kemerli giriş kapısının yanında ise basık kemerli, tuğlaların silmeler meydana getirdiği yüksek pencereler görülmektedir (Toptaş, 2012: 52). Değirmen yapısının tüm cephesinin yüzeylerinde, dışarıya doğru çıkıntılar halinde yatay tuğla hatılları göze çapmaktadır (Şekil 4.83.). Yapının beşik çatısının üzeri kiremit malzeme ile kaplıdır.



Şekil 4.84. Kırklareli Dodopoulos Un Fabrikası Fransızca kartpostalda “Dodopoulos’un değirmeni” ifadesi okunmaktadır (Barış Toptaş Arşivi).

4.3.2. Kırklareli İnece Beldesi



Şekil 4.85. 1903 yılına ait askeri bir haritada (Noltz & Kortsch, 1903) “Jenidže” şeklinde ifade edilmiş Kırklareli-İnece ve yel değirmeni sembolü, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Günümüzde Kırklareli iline karayoluyla 17,5 km mesafede yer alan ve bir belde olan İnece (İnece Belediyesi, t.y.), 1319 (Hicri veya Rumi) tarihli Edirne Vilayeti Salnamesi'ne göre, o dönemde Kırklareli Sancağı'na bağlı bir köy olan İnece, geçmişte Bulgar nüfusun yoğunlukta olduğu bir yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir (İnece Belediyesi, t.y.).

Simeon L. Stoykov'un (2002) “*Ениджия – една България, останала в миналото* [Enidzhia (İnece) – Geçmişte Kalan Bir Bulgaristan]” adlı eserinde, bölgedeki un öğütme faaliyetleri ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Eserde, köylülerin un öğütmek için genellikle “*Gerdeme*” bölgesinde yer alan dört taşlı değirmeni tercih ettikleri, bunun yanı sıra Lozengradlı (Kırklareli) büyük bir Rum çorbacıya ait olan ve komşu Dokuzyük (Dokuzhöyük) köyünde bulunan motorlu değirmene de gittikleri aktarılmaktadır. Bazı köylüler ise 20 kilometreden daha uzak mesafedeki “*Golyamata Reka*” (Büyük Dere) üzerindeki su değirmenini tercih etmekteydi. Bu değirmenin daha

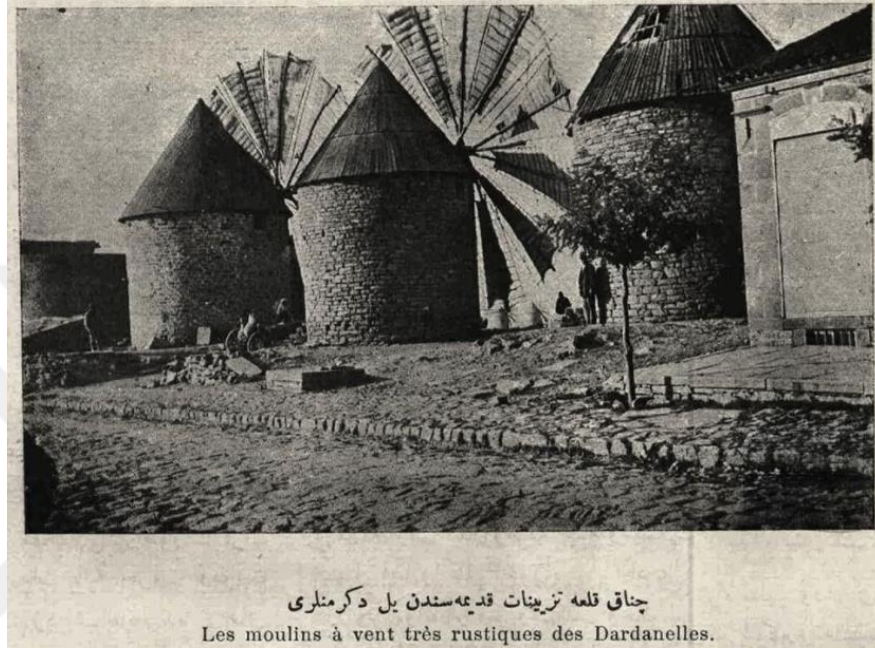
kaliteli un ürettiğine inanıldığı belirtilmiştir⁸ (Stoykov, 2002: 30). Bu noktada hatırlamalıyız ki su değirmenlerinde öğütülen unun yel değirmenlerinden daha lezzetli olduğu bilgisi Çatalca yel değirmenleri mirası üzerine yaptığımız saha araştırmasında görüşmecimiz Hüseyin Bükülmez de bu lezzet farkından bahsetmektedir (Yerler ve İzler, 2024j).

Ayrıca, eserde geçmişte Georgi Arnaudov tarafından inşa edilen bir yel değirmeninden de söz edilir. Ancak bu yel değirmeni işlevsel olmamış, kısa sürede terk edilmiş ve 1912 yılında harabeye dönüşmüştür (Stoykov, 2002). 1936 yılına ait bir haritada İnece’de yel değirmeni sembolünün yer alması (Şekil 4.85), bu yapının söz konusu harabe haldeki Georgi Arnaudov’un değirmeni olabileceği düşünülmektedir.

⁸ Bulgarca metinden çevrimiçi çeviri araçlarındaki tercümenin doğruluğu Bulgarca dili uzmanı Tuğçe Konaç’ın denetiminden geçmiştir.

4.4. Gelibolu Yarımadası'nda Yel Değirmenleri

Geçmişte yel değirmenlerinin Türkiye'de en çok görüldüğü yer olan, bolca rüzgâra sahip Çanakkale'de; araştırma konusu olan Doğu Trakya Bölgesi sınırlandırması nedeniyle bu tezde Çanakkale'nin Trakya bölgesinde kalan Gelibolu Yarımadası incelenmiştir (Takaoğlu, 2016: 19).



Şekil 4.86. 1915 yılı 11 Eylül tarihli Serveti-i Fünun dergisinin kapağında bulunan “Çanakkale Boğazı'nın çok rustik yel değirmenleri” başlıklı fotoğraf (Ahmed İhsan, 1915; Takaoğlu, 2016: 14).

20.yüzyılın başlarına kadar Gelibolu yarımadasında yel değirmenlerinin yoğun olduğu bilinmektedir. Geçmişte burada bulunan yel değirmeni mirası bölgenin tarım geçmişinin kavranması açısından önemlidir. Gelibolu Yarımadası'nda 1900'lü yılların başına kadar çokça yel değirmeni bulunmaktadır (Takaoğlu, 2016: 13). Yel değirmenleri, genellikle buğday, arpa ve mısır öğütülmesinde kullanılmıştır (Bir, Acar, Kaçar, 2012: 12). İki ilçeden (Gelibolu ve Eceabat) oluşan Gelibolu Yarımadası'nda yel değirmeni olduğunu bildiğimiz yerleşim alanları: Gelibolu merkez ilçesine bağlı Karainebeyli, Sütlüce, Tayfur, Bayırköy, Değirmendüzü, Bolayır, Ortaköy, Yeniköy, Burhanlı köyleri (Takaoğlu, 2016: 138-154); Eceabat ilçesine bağlı geçmişte bünyesinde yel değirmeni barındıran noktalar ise, Maydos (Merkez), Alçıtepe (Kitre/Krithia), Bigalı, Küçükanafta, Büyükanafta, Keçili, Beşyol, Yalova, Kilitbahir ve Seddülbahir'dir (Takaoğlu, 2016: 115-136).

4.4.1. Gelibolu İlçe Merkezi



Şekil 4.87. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasviri [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b:40v).



Şekil 4.88. Christoforo Buondelmonti'nin Liber Insularum Archipelagi adlı el yazması eserinde Gelibolu tasviri (Buondelmonti, 1420?a:35v).

Doğu Trakya’da kendi adı ‘‘Gelibolu’’ ismini taşıyan yarımada’nın güney kıyısında, oldukça stratejik bir konumda olan Gelibolu ilçesi, 16. yüzyıla kadar denizle kurduğu coğrafi ilişki nedeniyle Osmanlı Devleti’nde önemli bir deniz üssü olma özelliği kazanmıştır (Sezgin, 1991: 11; Kuruyazıcı, 1997: 384). 14. yüzyıldan itibaren Rum, Ermeni ve Yahudi halka sahip olan yarımada’ya, Balıkesir tarafından Karesi Türkmenleri yerleştirilip bölgede Türk demografisi arttırılmaya çalışılmıştır (Çanakkale, 1992: 287). Buna rağmen Gelibolu yarımadası nüfus mübadelesine kadar gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu birçok köy yerleşimine sahiptir. Öte yandan, Gelibolu Kalesi ve varoş⁹, yani bugün ilçe olan kent merkezinde çoğunluğun Müslümanlara yani Türklere ait olduğu ortaya konulmaktadır (Sezgin, 1991: 16). Bu köyler, ekonomisini çoğunlukla tarımdan sağlayan buğday, arpa ve yulaf ekiminin öne çıktığı geçmişten günümüze okunmaktadır (Sezgin, 1991: 46-47; Çanakkale, 1992: 287). Bu nedenle üretilenlerin işlenmesi için değirmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Değirmenlerin bölgede görülmesi oldukça eskiye dayanmaktadır (de Nicolay, 1586: 53). 15. yüzyılda seyyah ve kartograf Christoforo Buondelmonti’nin ‘‘*Liber Insularum Archipelagis*’’ adlı portalanında [Şekil 4.87. (ayrıntı için bkz. Şekil 4.90.) ve Şekil 4.88.’de (ayrıntı için bkz. Şekil 4.89.) görüleceği üzere] Gelibolu’da beş adet konik çatılı ve silindirik gövdeli yel değirmeni tasvir etmiştir (Buondelmonti, 1420?a: f. 35v.; Buondelmonti, 1420?b: f.41v).

⁹ Varoş: Günümüz Türkçesinde kentin dış mahallesini betimlemektedir (Özgüven, 2001: 179).



Şekil 4.89. Christoforo Buondelmonti'nin *Liber Insularum Archipelagi* adlı el yazması eserinde Gelibolu tasvirinde yer alan yel değirmenleri betisi ayrıntısı (Buondelmonti, 1420?a:35v).



Şekil 4.90. Christoforo Buondelmonti'nin *Liber Insularum Archipelagi* adlı el yazması eserinde Gelibolu tasvirinde yer alan yel değirmenleri betisi ayrıntısı [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b: 40v).

Tez araştırması için yapılan çalışma esnasında Gelibolu Yarımadası için yararlanılan ana kaynaklardan biri olan Takaoğlu'nun (2016: 139, 143) çalışmasında 1475 senesinde Gelibolu'da 25 yel değirmeni olduğu okunmaktadır. 1519 senesinde bu değirmenlerin sayısı 96'ya çıkarken 1530'da ise 139 yel değirmeni sayısına ulaştığı Osmanlı arşiv belgeleriyle doğrulanmıştır (Sezgin, 1998: 93). Bu değirmenler dışında su değirmeni ya da yel değirmeni olduğu belirtilmeyen 40 değirmen daha kayıt altına alınmıştır. Bu Osmanlı belgelerinde o dönemde değirmenlerin kimler tarafından işletildiği de değirmenlerin hangi bölgelerde bulunduğu ve sahiplerinin ne kadar vergi verdiği tahrir defterlerinde kayıt altına alınmıştır (Sezgin, 1991: 44-16). Örneğin devlet

mülkündeki değirmenlerin kale komutanı olan dizdara işletilmek üzere verildiği kayıtlarda geçmektedir (Sezgin, 1998: 93; Takaoğlu, 2016: 139). 1530’lu yıllarda bu bölgede bulunan 46 adet yel değirmeninin Gelibolu Kalesi Dizdarı’nın yönetiminde işletildiği bilinmektedir. Ancak benzer tarihlerde şahıs mülkiyetli değirmenler de mevcuttur. Örnek olarak 1530 yılında tahrir defterlerine kayıtlı farklı kişilerin mülkünde Sarıca Paşa İmareti yanında 8 adet yel değirmeni olduğu bilinmektedir (Sezgin, 1998: 93). Nikolas de Nikolay’ın 1568 yılında yayınlanan “*Türkiye’ye yapılan seyahatler, geziler ve yolculukların gerçek anlatımı ve tarihi*” adlı kitabında da okunduğu üzere yazar; Gelibolu merkezinde yel değirmenlerinin varlığından bahsetmiştir (de Nicolay, 1568: 54). İfadesi aynen şu şekildedir: “(...) *Sur le Cap, qui s’enfend dedans la mer y a vu haut Fanal en façon d’une tour odeogène, & à l’entour du Cap plumeurs moulins à vent (...)*” Türkçe ifadeye şu şekilde çevrilebilir: “(...) *denize uzanan burunda sekizgen bir kule şeklinde yüksek bir fener var; bunun etrafında birçok yel değirmeni bulunuyor (...)*”

Macar yazar Mikes Kelemen ise Sultan III. Ahmed’in (hük. 1703-1730) döneminde Osmanlı’ya gelen Macar mülteci grubuyla (Rákóczi Hanedanıyla) birlikte öncelikle Gelibolu’ya yerleştirilmiştir (Özvardarlı, 2018: 249). Osmanlı’da kaldığı süreçte mektup türündeki *Türkiye’den Notlar* adlı eserini yazmış ve bu bölgedeki mimari dokuyu da edebi olarak betimlemiştir (Kelemen, 2006: 11).

Akdeniz tipi yel değirmenlerinin genel tipolojisinde kanatların yelkenli biçiminde olduğu bilinmektedir. Ancak 20. yy. başına tarihlenen kartpostalda görüldüğü üzere (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; Şekil 4.91.) yel değirmenlerinde kafes kanat görmek mümkündür. Bu belki Çorlu örneklerinde de karşımıza çıktığı gibi (Şekil 4.53.’ten Şekil 4.59.’a kadar) geçici bir uygulama da olabilir. Bu kanat formunu aslında biz 1420 civarında nakşedilmiş Christoforo Buondelmonti’nin oldukça şematize edilerek gösterilmiş portalanında dahi farkedilmektedir (Şekil 4.89 ve Şekil 4.90). Bu kafes kanat uygulamasını Takaoğlu (2016: 143), çalışmasında “(...) ahşap kafes kanatların üzerine rüzgârın şiddetine göre gerektiği kadar yelken bezi geriliyordu (...)” cümlesiyle ortaya koymaktadır. Böylece değirmenci, yelkenli ve yelkensiz farklı rüzgâr şiddeti için farklı bir rüzgâr kolu oluşturulabiliyordu. Graham Lee kişisel arşivinden (t.y.) edindiğimiz 20. yüzyıl başına tarihlenen kartpostalda da ahşap kafes kanatlı vaziyette toplam dört adet yel değirmeni görülmektedir (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.;

bkz. Şekil 4.91.; dikkat edilirse değirmenlerden biri harap haldedir). Kartpostalın üzerinde Fransızca “Places des moulins à vent Gallipoli / Yel değirmeni Meydanı-Gelibolu” yazmaktadır. Ancak araştırmada başka hiçbir kaynakta bu şekilde bir adlandırmaya rastlanılamadığından bu alanın neresi olduğu bilgisi tespit edilememiştir. Aynı zamanda 20. Yüzyıl başında Gelibolu merkezinde yel değirmeni dışında bir tanesi Bandırmah kardeşlere, diğeri ise Alhanasios Kostas’a ait buharla çalışan iki değirmenin de bulunduğu okunmaktadır (Çokona, 2016: 17).



Şekil 4.91. Yel Değirmeni Meydanı, Gelibolu, 20. yy.ın başı (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).



Şekil 4.92. Gelibolu merkez ilçesi genelinde Fener Meydanı konumu uydu görüntüsü (Google Earth, 2025o) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Gelibolu Deniz Feneri'nin bulunduğu yer olan, Gelibolu'nun Çanakkale Boğazı'na bakan kısmı denizden 34 metre yükseklikteki tortul kayalıkların üzerindeki bölge, halk arasında “*Fener Meydanı*” ya da “*Fener Mevkii*” olarak adlandırılmaktadır. Hatta günümüzde de Fener meydanına ulaşım sağlanabilen sokağın ismi de “*Fener yolu sokak*” olarak kullanılmaktadır (Yerler ve İzler, 2024a).

9 metre uzunluğundaki kâgir yapıdaki deniz fenerinin 1856 yılından beri bölgede kullanımı devam etmektedir (Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, t.y.). Bu nedenle 20. yy. başlarında Fener Meydanı'ndan çekilmiş olan bazı fotoğraf ve kartpostallarda arka planda deniz feneri görülebilmektedir (Şekil 4.93; Şekil 4.94.). Bu durum o dönemdeki yapıların yerleşimini görmek adına fiziksel bir referans sağlamaktadır. Cemal Altın ile yaptığımız 22.12.2024 tarihindeki röportajda görüşmecimiz elinde tuttuğu fotoblok tam da bu şekilde mekânı tanımlamaktadır (Yerler ve İzler, 2024a).



Şekil 4.93. Gelibolu Deniz Feneri'ni gösteren olan bir kartpostal, 20. yy. başı, Gelibolu (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).

1920 tarihli bir diğer kartpostalda ise Fener Meydanı'nda oyun oynayan Beyaz Rus çocukları görülmektedir. Çocukların arka planında Gelibolu Deniz Feneri ve namazgâh görülebilmektedir (Şekil 4.94.). Rusya'da 1917 yılındaki devrim sonrası gemi ile gelerek Osmanlı Devleti'ne sığınan birçok Beyaz Rus Gelibolu'ya getirilmiştir (Acar-Kaplan, 2019: 3). Bu kartpostal incelendiğinde çocukların arkasında sağ tarafta

iki tane konik çatılı Akdeniz tipi yel değirmeni ve uzakta Gelibolu Deniz Feneri görülmektedir. Tez çalışması kapsamında 10.11.2024 tarihinde yapılan teknik gezide alan yerinde incelenmiştir (Şekil 4.95.). Kartpostaldaki fotoğrafla aynı açıda bölgenin günümüzdeki hali fotoğraflanmıştır. Ancak bu aşamada yel değirmenlerinin yeri bu fotoğrafa göre tam olarak tespit edilememiştir. Daha sonra 22.12.2024 tarihinde yaptığımız ikinci yerinde incelemede, Gelibolu Fener Bölgesi Koruma ve Yaşatma Derneği Başkanı Cemal Altın ile yaptığımız röportaj ile yeri tam olarak tespit edilmiştir.



Şekil 4.94. 1920 tarihli kartpostalda Gelibolu Deniz Feneri ve iki yel değirmeni önünde oynayan Beyaz Rus çocuklar (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).



Şekil 4.95. Gelibolu Deniz Feneri ve Fener Meydanı 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Fener Meydanı civarında çekilmiş bir diğer kartpostalda ise alan daha geniş bir kadrarla farklı bir açıdan alınmıştır (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; bkz. Şekil 4.96.). Bu

fotoğrafta da yine iki yel değirmeni görülmektedir. Burada, yel değirmenlerinin günümüzdeki konumlarını bulmamızı sağlayan referanslar ise sağ tarafta görünen Fransız Mezarlığı ve Saruca Paşa Türbesi'dir (Şekil 4.96) (Yerler ve İzler, 2024a). O dönemde Fener Meydanı'nda bu fotoğraf kadrajının yakalanabilmesi için fotoğrafın Deniz Fenerinden çekilme olasılığı muhtemeldir. Bu sayede diğer kartpostaldeki yel değirmeni ile burada görünen yel değirmeninin aynı yapılar olduğu anlaşılmaktadır.



Şekil 4.96. Gelibolu Fener Meydanında bulunan iki Akdeniz tipi yel değirmeni, sağda Fransız mezarlığı ve Saruca Paşa Mevlevihanesi (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.).

Fener meydanında yel değirmenlerini gördüğümüz fotoğraflar kartpostallarla sınırlı değildir. Britanyalı Lancashire Alayı'nın 9. Taburuna bağlı askerlerinin o dönemde (Gelibolu'da özellikle 1919 yılında) bölgede çekilmiş birçok fotoğrafı bulunmaktadır (Şekil 4.93, Şekil 4.94 ve Şekil 4.95). Bu fotoğrafların arasında Fener Meydanı'nda bulunan iki yel değirmeni de daha yakın açıdan görülebilmektedir (Şekil 4.97; Şekil 4.99.'a kadar). Değirmenlerin yelken kanatlı, ahşap çatılı ve silindirik taş gövdeye sahip olduğu söylenebilir. Şekil 4.98'te görüldüğü üzere ahşap çatının hemen altında küçük pencere ve onun hizasında kapı konumlanmıştır. Dış duvarlarındaki izlere bakıldığında üzerinin beyaz badana yapıldığı ya da açık renk bir sıva sürüldüğü ancak sıvaların yer yer döküldüğü gözlemlenmektedir. Arşivdeki bu iki fotoğraf incelendiğinde değirmenlerin dışındaki sıvaların aynı olmasından çekimlerin aynı değirmen etrafında gerçekleştiğini söylemek mümkündür.



Şekil 4.97. Fener Meydanı'nda Güney Lancashire Alayı'nın 9. Taburuna bağlı iki asker ve arka planda iki Akdeniz tipi yel değirmeni (Brunell, 1919a).



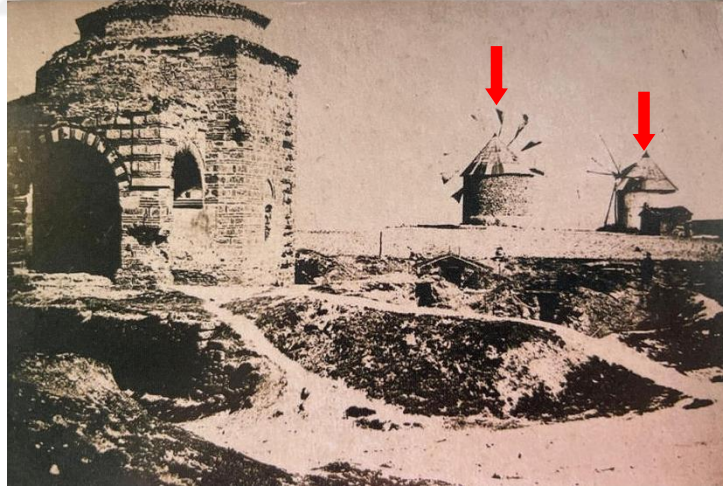
Şekil 4.98. Fener Meydanı'nda Güney Lancashire Alayı'nın 9. Taburu'na bağlı devriye halindeki iki asker ve arka planda iki Akdeniz tipi yel değirmeni-1919 (Brunell, 1919b).

Bölgede Lancashire Alayı'nın çektiği bir diğer fotoğrafta ise Gelibolu'daki bir tarlada o dönemin tarım hayatının bir parçasını gözlemlemek mümkündür (Şekil 4.99). Fotoğrafta bir harman yerinde iki öküz tarafından çekilen düven ve harmanları aktaran insanlar görülür. Imperial War Museum arşivindeki kaynakta fotoğraf “ *Men of the 9th Battalion, South Lancashire Regiment on guard over Turks threshing corn. Note a wooden plough drawn by two oxen* / Tabur, Güney Lancashire Alayı'nın adamları, mısır harmanlayan Türkleri gözetliyor” ifadesiyle açıklanmıştır (Brunell, 1919c). Fotoğrafın arka planında mahsüllerden oluşan yığınlar ve sol taraftaki yığının ardında iki yelken

kanatlı yel değirmeni göze çarpmaktadır (Şekil 4.99). Bu, yel değirmenleri ve tarım alanının mekânsal ilişkisini açıklayan makineli endüstri öncesine dair önemli bir belgedir.



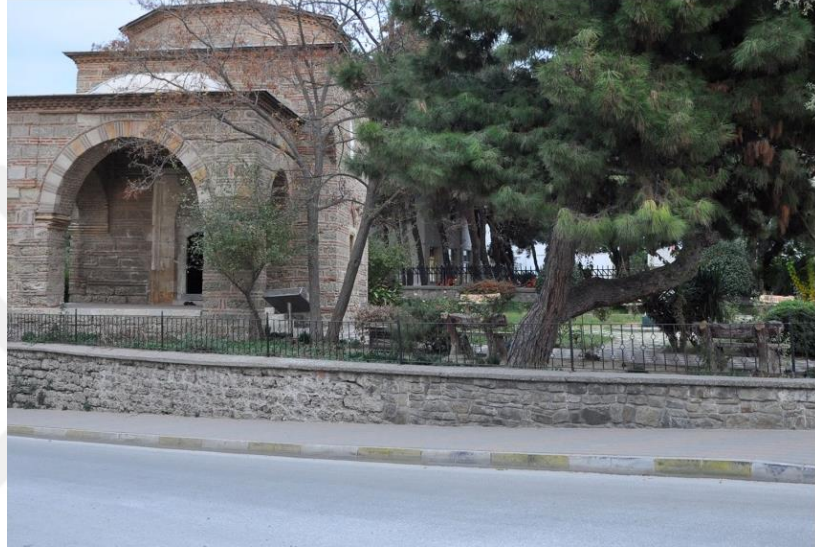
Şekil 4.99. Güney Lancashire Alayı 9. Tabur askerleri ve mahsulü harmanlayan Türkler, Solda iki farklı yel değirmeninin kanatları seçilebilmektedir (Brunell, 1919c). Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.100. 1920’li yıllarda Hallac-ı Mansur Türbesi arkasında konumlanmış iki Akdeniz tipi yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; Takaoğlu, 2016: 142)

Fener Meydanı’ndaki yel değirmenlerinin konumlarının bulunmasında önemli bilgi veren bir diğer referans noktası ise *Hallac-ı Mansur Türbesi*’dir (Yerler ve İzler, 2024a). Bu türbe günümüzde Fener Yolu sokağında bulunup Fener Meydanı’na yakın bir mesafede yer almaktadır. 1920’li yıllarda çekildiği bilinen fotoğrafta önde Hallac-ı

Mansur türbesi, arkada ise iki Akdeniz tipi yel değirmeni görülmektedir (Yerler ve İzler, 2024a). Bu değirmenlerin daha önceki fotoğraflarda incelemesini yaptığımız diğer değirmenlerle aynı yapılar olduğu saptanmıştır. Bu sonuca erişmede araştırma sırasında elde edilen fotoğrafların çekildiği açılara göre değirmenlerin yerlerinin hep aynı noktayı göstermesi etkili olmuştur. Günümüzde bu noktada Astsubay Orduevi bulunmaktadır (Yerler ve İzler, 2024a). Şekil 4.100'deki tarihi fotoğraf tarafımızca çekilen güncel Şekil 4.101'deki fotoğraf ile karşılaştırılarak gösterilmiştir (bkz. Şekil 4.102).



Şekil 4.101. Hallac-ı Mansur Türbesi 10.11.2024 tarihinde Sıdka Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.102. 1920'li yıllar ve 2024 yılı Hallac-ı Mansur Türbesi değişimi, Sıdka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

4.4.2. Çanakkale Gelibolu İlçesi Karainebeyli Köyü



Şekil 4.103. Karainebeyli köyü genelinde yel değirmenlerinin konumu (Google Earth, 2025p), Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.104. Karainebeyli köyü genelinde yel değirmenlerinin konumu ([TKGMPSU], 2025g; [TKGMPSU], 2025h; [TKGMPSU], 2025i; [TKGMPSU], 2025k) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Araştırma için yapılan teknik gezilerin bir diğer noktası Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Karainebeyli köyü gezisidir. Bu gezi tarafımızca 10.11.2024 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 14. yüzyılda Karesiler tarafından iskân edilen Karainebeyli köyü, içinde birçok tarihsel mimari unsur barındırmaktadır. Hamam, camii, çeşme gibi yapıların yanı sıra, Eceabat'a da ismini vermiş olan Ecebey'in de

mezarı Ecedağı'nın tepesinden köye bakmaktadır (Özden-Akarçay, 2021: 7). Köyü plansal olarak incelediğimizde köyün çeperinde 1899 tarihli kitabesi bulunan, dış duvarlarında devşirme malzemelerin kullanıldığı yakın zamanda restore edilmiş bir kahvehane bulunmaktadır (Yerler ve İzler, 2024ae) . Onun tam karşı hizasında ise geçmişte beş adet yel değirmeni görülmektedir. Bu değirmenlerin dördü birbirine yakın sıralanmaktayken bir tanesi onlara yaklaşık 225 m uzaklıkta ve bir evin bahçesine konumlanmaktadır. Bu değirmene halk arasında “*Yalnız Değirmen*” adı verilmektedir. Günümüze dek en çok korunmayı başaramamış değirmen bu “*Yalnız Değirmen*” olmuştur. Bu değirmen yapısını son işleten kişi İdris Sivrikaya'dır. Yerinde incelemede son sahip İdris Sivrikaya'nın torunu Nuri Sivrikaya ile yapılan röportajda değirmenin işletilmesi hakkında birçok bilgi edinmemiz mümkün olmuştur (Yerler ve İzler, 2024aa). Değirmenin konik çatısı ve yelken kanatları yakın zamanda yitirilmiş olsa da 6 metre çapındaki beden duvarları korunmuştur. Nuri Sivrikaya'dan edinilen bilgiye göre çatının son hali çinko kaplıdır. Üst katta bulunması gereken tek parçalı değirmen taşı yere düşmüş vaziyettedir. Çatının dönmesini sağlayan kasnağın bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Değirmenin içine girildiğinde kapının sol tarafından başlayan sokma taş merdivenler görülür. Duvarların içinde değirmencinin kişisel eşyalarını ve lambasını koyabileceği nişler bulunmaktadır. Değirmenin yerel kireçtaşı duvarlarının üzerine saman ve killi çamur karışımı bir sıva sürülmüştür. Değirmenin içinde yatay ahşap mil günümüzde de görülmektedir. Ahşap mildeki seren deliklerine bakıldığında değirmenin on iki kollu olduğu saptanmıştır (Takaoğlu, 2016: 149). Bu detayları yerinde incelememizi belgelediğimiz video kayıta görülebilecektir (Yerler ve İzler, 2024aa).



Şekil 4.105. Yalnız değirmenin üzerindeki ‘HÜSAM 1936’ yazılı kitabe 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.106. Kitabenin kapıya göre konumu, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.107. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin ön görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.108. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin güney doğu yönünden görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.109. “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan yel değirmeninin arka görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Köyde yan yana sıralanmış dört yel değirmeninin güncel akıbeti, “Yalnız Değirmen” ile benzerdir. Günümüzde sadece iki değirmen ayakta kalabilmiştir. Bunlardan birincisi Mehmet Yılmaz’a ait olduğu bilinen değirmendir (Şekil 4.110.). İç yapısı diğer tüm değirmenlerle benzerlik göstererek ahşap lentolu kapının tam karşısında kemerli bir ocaklık (Şekil 4.111.), duvarlarda nişler ve sol tarafta duvarla birlikte yükselen sokma taş merdivenler görülmektedir. İkinci katta çatının dönmesini sağlayan ahşap kasnağın hemen altında küçük bir pencere konumlandırılmıştır. Günümüzde döner çatısına ait bir ize rastlanılmamaktadır (Yerler ve İzler, 2024ab).



Şekil 4.110. Mehmet Yılmaz isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmeninin ön görünüşü, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.111. Mehmet Yılmaz isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmeninin içindeki ocak bölümü, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Kısmen korunabilen ikinci değirmen ise Hayrullah Dalyan'a ait yel değirmeni olduğu bilinen değirmendir (Şekil 4.113.). Bu değirmenin silindirik gövdesi hala ayakta iken çatıda bulunan ahşap dönme mekanizması çürüyerek yel değirmeninin içine doğru esnemiştir. Değirmenin üst katında parçalı değirmen taşı günümüze ulaşmıştır. Değirmen sahibi Hayrullah Dalyan 1970'li yıllara kadar bu değirmeni işletmiştir (Yerler ve İzler, 2024ab). Devletin yel değirmenlerine vergi koymasıyla birlikte çalışan son değirmen de kapanmış ve kaderine terk edilmiştir. Bu değirmenin önünde ise 1950 yılında yapılmış olup daha sonra taşları sökülen bir başka değirmenin de günümüzde sadece temel izleri görünmektedir (Yerler ve İzler, 2024ab).



Şekil 4.112. Hayrullah Dalyan isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmenin 2009 yılındaki durumu (The Plummed Goose, 2009)



Şekil 4.113. Hayrullah Dalyan isimli kişiye ait olduğu bilinen yel değirmenin çürümüş ahşap mekanizması, 10.11.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Alanda dördüncü yel değirmeni olan Emin Güngör isimli şahsa ait değirmenin de sadece temel izleri kalmıştır.

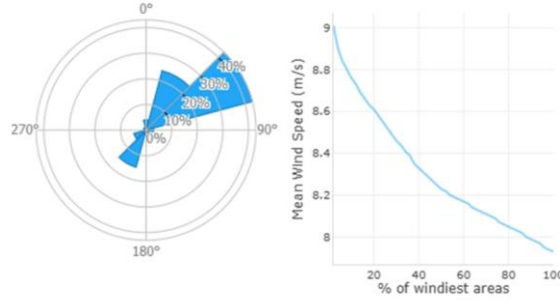


Şekil 4.114. Karainebeyli köyü yel değirmenlerinin konumu, ([TKGMPSU], 2025g; [TKGMPSU], 2025h; [TKGMPSU], 2025i; [TKGMPSU], 2025k) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.115. Karainebeyli köyü Yel Değirmenlerine ulaşım, 2024 Parsel Sorgu görüntüsü Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

4.4.3. Çanakkale Gelibolu İlçesi Sötlöce (Galata) Köyü



Şekil 4.116. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Sötlöce köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiğı (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Sötlöce (Galata) Gelibolu merkezine yakın uzaklıkta bulunan, aynı sahil şeridi aksında konumlanmış bir köydür. Sötlöce köyünün Takaoğlu'nun (2016: 149) çalışmasında 1890'lı yıllarda 230 Rum aileye sahip olduğı, okunmaktadır. Köyde, bu etnik ve dini insan dokusuna ait Theotokos Kilisesi ve Ayia Paraskevi Şapelinin bulunduğı okunmaktadır (Çokona, 2016: 19). Köye yakın uzaklıkta bulunan Bayırköy ile Lozan Antlaşmasına kadar Rum ağırlıklı bir demografiye sahip olmuştur (Takaoğlu, 2016: 149). Bu nedenle çoğı yerleşim yerinde göröldüğü üzere, burada bulunan yel değirmenlerinin sahiplerinin de Rum olma ihtimalinin yüksek olduğı söylenebilir. Bölgede bilinen üç yel değirmeni vardır (Takaoğlu, 2016: 149). 1844 yılında bölgede Truva savaşının izlerini araştıran Graves & Spratt'ın (1844) yaptığı harita çalışmasında Bayırköy ve Sötlöce kırsalında yel değirmenlerinin yerleri işaretlemiştir. Amerikan Hidrografiya bürosunun 1920 yılında yapmış olduğı bir çalışmada (The Hydrographic Office of the United States, 1920: 35), "*Rum köyleri Galata ve Bayır, kıyı şeridinin zirvesinde durdukları için dikkat çekicidir. Galata denizden yarım mil, Bahir ise 1,5 mil uzaklıktadır. Birkaç tane yel değirmeni; her iki köye de yakın konumlanmaktadır.*" ifadesi kullanılmıştır. Günümüzdeki sabit rüzgâr hızı 31,68 km/sa (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz. Şekil 4.116.) ile rüzgâr enerjisinin kullanılması açısından oldukça verimli bir bölge olmasıyla da bu cümleyi doğrular niteliktedir. Nitekim, bu rüzgâr verimliliğı tarihi bir haritada görölen yel değirmeni indisiyle de retrospektif olarak kanıtlanabilmektedir; buna göre, Avusturya (daha önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) askeri coğrafya enstitüsü (k.u.k) tarafından hazırlanan ve 1940 yılına

dek güncelenen Avrupa haritalarının ilgili paftasında (Gallipoli 44° 40°) Sötlüce’de yel değirmeni indisi âşikârdır (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940).

Gelibolu Yarımadası’nın çoğu bölgesinde olduğu gibi bu değirmenlerin de 1. Dünya Savaşı’nın sonunda onarılma ihtiyacı duyulmuştur. 1930’lı yılların başında onarılıp Türkler tarafından kullanımı devam ettirilmiştir. Aralarında 500 metre bulunan bu üç değirmenden biri köyün batı yönündeki yerleşim alanının dışındaki alçak bir tepede konumlanmış olup 1960’lı yıllara kadar Sötlüce köyünden Rıfat Ruhi tarafından işletilmiştir. Günümüze sadece üç sıra taşı ve içinde incir ağacının istila ettiği 1,7 metre çapındaki tek parça granit değirmen taşı ulaşabilmiştir (Takaoğlu, 2016: 150).

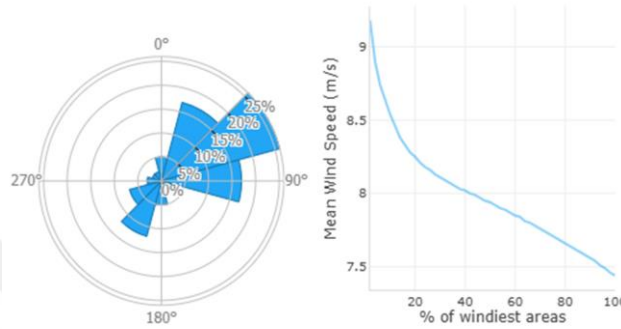
Köyde kalıntısı olan üç değirmenden ikincisi ise köy yerleşiminin olduğu bölgededir. 1945 yılında son işletmecisi Haciveli Dilbaz’ın vefatına kadar çalıştığı bilinen bu değirmenin günümüzde altı sıra taş örgüsü kalmıştır. Değirmenin altı metre çapında olduğu bilinmektedir. Değirmenin girişi güney doğu yönüne bakmaktadır ve ikinci kata çıkmasını sağlayan taş merdivenlerinden birkaç basamak korunmuştur. Değirmen taşı yekpare olup 1,6 metre çapındadır. Günümüzde değirmen yıkıntısının içinde görölmektedir (Takaoğlu, 2016: 150).

Köydeki üçüncü değirmenin ise Vahit Ağa isimli kişinin sahip olduğu bilinmektedir. Günümüzde temel kalıntıları ve etrafta Foça taşından yapılmış parçalı değirmen taşları bulunan yapı, köyün kuzeyinde denize tepeden bakan bir sırt üzerine konumlanmıştır. Köylülerce 1960’lı yıllara kadar kullanıldığı bilinmektedir (Takaoğlu, 2016: 150).

4.4.4. Çanakkale Gelibolu İlçesi Tayfur Köyü

20. yüzyıl başında Rum Ortodoks yerleşimi olan Tayfur köyünde, Ayios Yeoryios ve Ayios Konstandinos kiliselerinin varlığı bilinmektedir (Çokona, 2016: 19). Çanakkale savaşı öncesi boşaltılmıştır (Takaoğlu, 2016: 150). Savaştan önce Semadirek adasından gelen Rumların yaşadığı bilinen bu köyde iki adet kilise ve yel değirmeni olduğu bilinmektedir. Çanakkale savaşı sırasında bölgeden geçen bir asker olan 35. Alay Yedek Subayı İsmail Hakkı Sunat’ın hatıratına dair anekdottan Takaoğlu’nun (2016: 151) çalışmasıyla haberdar olduğumuz yel değirmeni imgesi okunmaktadır. Takaoğlu’nun (2016: 151) aktarımıyla hatıratta; *“Tekrar yıkık evlerin arasından, sökülmüş kaldırımlardan yalpalayarak geçtik. Yola devam. Gece saat on birde bir yere*

geldik. Burada bizden önce gelmiş askerler var, birkaç da yel değirmeni. Tayfur köy imiş (...)” ifadesi geçmektedir. Avusturya askeri coğrafya enstitüsü tarafından hazırlanan ve 1940 yılına dek güncelenen Avrupa haritalarının ilgili paftasında Tayfur’da yel değirmeni indisinin yanı sıra Burgaz (Değirmendüzü) arasında bir de su değirmeni görülmektedir (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940). Günümüzde de oldukça rüzgâr alan bölgenin sabit rüzgâr hızı 32,40 km/sa’tır (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz; Şekil 4.117).

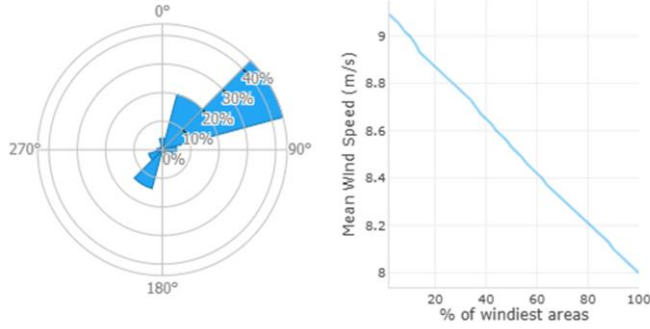


Şekil 4.117. Küresel Rüzgâr Atlası’na (GWA) göre Gelibolu, Tayfur köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

4.4.5. Çanakkale Gelibolu İlçesi Bayırköy

16. yüzyılda “*Karye-i Bayır*” olarak geçen bölge, önceleri küçük bir Türk tarım köyüdür (Takaoğlu, 2016: 151). 20. yüzyılın başında ise çoğunlukla Ortadoks Rum halkı köyün çoğunluğunu oluşturmaktadır ve “Bairi” olarak telaffuz edip kaydedildiği okunmaktadır (Çokona, 2016: 19). Çokona’daki (2016: 19), bilgiye göre vakfı olan kilisesinin adı Ayios Nikolaos’tur. Her ne kadar adı sonradan Rumcalaşsa da adını coğrafi şeklinin Türkçe’deki betiminden aldığı bilinmektedir (Sezgin, 1998: 143). Öte yandan bu köyde, tarihi kayıtlara göre burası bir hassa köyüdür (Sezgin, 1998: 203) ve 1569’daki Kariyaya nahiyesine tabi köylerden nüfusunun tamamen Rum olduğu okunmaktadır (Sezgin, 1998: 174). Köyde çalışmamız adına önemli olan dört adet yel değirmeninin geçmişte bulunduğu bilinmektedir (Takaoğlu, 2016: 151). Avusturya askeri coğrafya enstitüsü tarafından hazırlanan ve 1940 yılına dek güncelenen Avrupa haritalarının ilgili paftasında Bayırköy’de yel değirmeni indisi görülmektedir (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940). Çanakkale savaşı öncesi Rum halkı bölgeden göç ettiğinden dolayı yel değirmenlerinin sonraki zamanlardaki akıbeti bilinmemektedir. Küresel

Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre, köy ve çevresinde rüzgâr hızı 32,4 km/sa hızdadır (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; Şekil 4.118.).



Şekil 4.118. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Bayırköy'ün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.)

4.4.6. Çanakkale Gelibolu İlçesi Değirmendüzü (Burgaz/Pergaz) Köyü

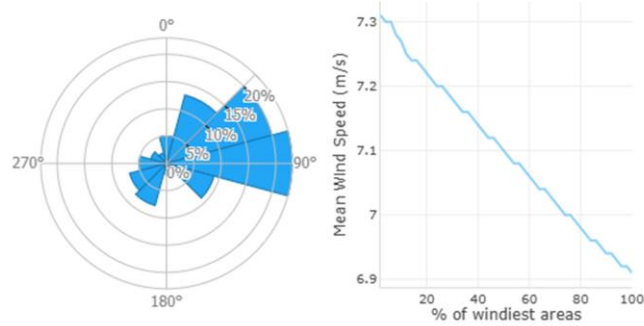
Eski isimleri “*Burgaz/Pergaz*” olan köyde 19. yüzyılda Rum halkının çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Eski adının “Burgaz veya Pergaz” (Nisanyan, t.y.) olmasının yanı sıra değirmen adlı toponimlerin birisi olması önemlidir. Burada bahsi geçen değirmen ifadesi, Gelibolu Yarımadası'nda oldukça sık bulunan “yel değirmeni”ne atfeden bir adlandırmadır. Çokona'nın (2016: 19) transliterasyonu ile Pergazi köyünde Ayios Nikolaos adına vakfedilmiş bir kilisesi bulunmaktaydı. Takaoğlu'nun (2016: 151) çalışmasında ise, Aziz Meryem'e vakfedilen bir kiliseye de sahip olduğu okunmaktadır.

Lozan Antlaşması sonrası göç ettikten sonra demografik yapısı değişerek Türkleşmiştir. Daha sonraları içinde barındırdığı değirmenlerden dolayı Türkçe ismi “Değirmendüzü” olan köyde günümüzde yel değirmeni kalıntısı dahi kalmamıştır. Takaoğlu (2016: 152) çalışmasında 1915 yılına ait Osmanlı Türkçesi haritalarda dört tane yel değirmeni görülmekte olduğunu belirtmektedir. Bunların ikisi Değirmendüzü köyünün güney batı kenarında iken diğer ikisi de kuzeybatı kenarındadır (Takaoğlu, 2016: 152). Enteresan olan, Gelibolu yarımadasındaki yel ve su değirmenlerini görebildiğimiz Viyana askeri coğrafya enstitüsü tarafından (k.u.k) 1890'lı yılların

sonundan 1940'lı yıllara kadar sürekli güncellenerek gelen harita paftasının köyü işaret eden noktasında bir yel değirmeni indisi yer almamaktadır (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940).

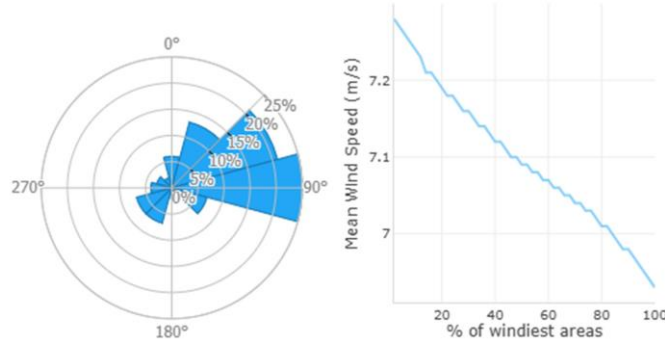
4.4.7. Çanakkale Gelibolu İlçesi Bolayır Köyü

Gelibolu yarımadasında yel değirmenlerinin sayıca en sık görüldüğü noktalardan biri, Bolayır köyüdür. Bölgenin sabit rüzgâr hızı 32,40 km/sa'tir (Şekil 4.119). Geçmişte (16. yy.) buradaki tarımsal ürünler buğday, arpa, yulaf, darı, bakla, mercimek, burçak, kabluca, pamuk, susam, bağ, bostandır. Ayrıca köyde arıcılık ve koyunculuk da yapılmaktadır (Sezgin, 1991: 43). 16. yüzyıldaki Gelibolu tahrir defterlerinde Bolayır'da 22 tane yel değirmeni olduğu kayıt altına alınmıştır (Sezgin, 1991: 44). Bu değirmenlerin sayısı zamanla otuzu bulmuş ve vergileriyle Gazi Süleyman Paşa'nın bu bölgede kurduğu vakfa da gelir getirmiştir (Orbay, 2011: 152). Günümüzde bu otuz yel değirmeninden yalnızca bir tanesinin kalıntısı Bolayır köyünün kuzeydoğusunda bir tarlanın içerisinde tespit edilmiştir (Takaoğlu, 2016: 152). İlginç olan Avusturya askeri coğrafya enstitüsü haritasının Saros'u gösteren ilgili paftasında (Dimotika 44 ° 41°) Bolayır'da yel değirmeni indisi görülmemektedir (Gautsch & Fischbacher, 1907). Öte yandan Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre, Bolayır ve çevresinde rüzgâr hızı 26,28 km/sa hızdadır (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz. Şekil 4.119.).



Şekil 4.119. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Bolayır köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

4.4.8. Çanakkale Gelibolu İlçesi Demirtepe (Doğanarslan) Köyü



Şekil 4.120. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Demirtepe (Doğanarslan) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Demirtepe eski adıyla Doğanarslan köyü 1475 yılındaki kayıtlarda Bolayır'a bağlı bir mahalle iken 1530 yılında köy yerleşimi haline gelmiştir. Köyde o dönem buğday, arpa, yulaf, burçak, keten, mercimek, susam, mürdümek, nohud ve bağ ürünleri elde edilmekte iken aynı zamanda arıcılık da yapılmaktadır. 1530 yılında bir değirmeni olduğu kayıtlara geçmiştir (Sezgin, 1991: 44). Bölgenin sabit rüzgâr hızı 32,40 km/sa (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; *bkz.* Şekil 4.120) olmakla birlikte günümüzde bulunmayan değirmen yapısının yel değirmeni mi yoksa bir başka değirmen tipi mi olduğu bilinmemektedir.

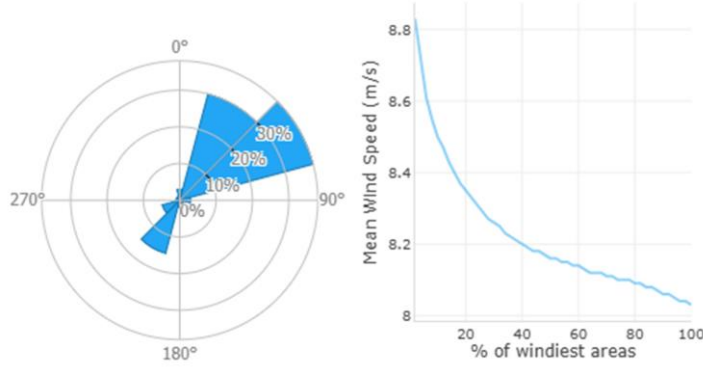
4.4.9. Çanakkale Gelibolu İlçesi Ortaköy (Eksamili)

Ortaköy, diğer adıyla Eksamili; 1475 yılında bir gayrimüslim köyü olarak bilinen Gelibolu nahiyesi'ne bağlı bir yerleşim yeridir. Bağcılık ve hububat tarımıyla geçinen bu köy (Çokona, 2016: 19) Çanakkale savaşı öncesi 1914 yılında bölgedeki çoğu yer gibi boşaltılmıştır. Bu tarihten önce köy yerleşimin içinde yedi adet yel değirmeni bulunmaktadır, bunlardan ikisi Hacıstrati kardeşlere ait olduğu bilinir (Çokona, 2016: 19). Takaoğlu'nun (2016: 153) çalışmasıyla, köyde Aziz Dimitri Kilisesi'nin bulunduğu tepede Hacıstrati kardeşlerin sahibi olduğu bilinen beş adet daha değirmen olduğu bilgisine erişilmiştir. Bu bilgiler ışığında köyde gayrimüslimlerce işletilen toplamda on iki adet gövdesi beyaz badanalı biçimde yel değirmeni bulunduğu okunmuştur (Takaoğlu, 2016: 153). Avusturya askeri coğrafya enstitüsünün 1890'ların sonundan 1940'lara değin sürekli güncellenmiş Avrupa haritasındaki ilgili paftada

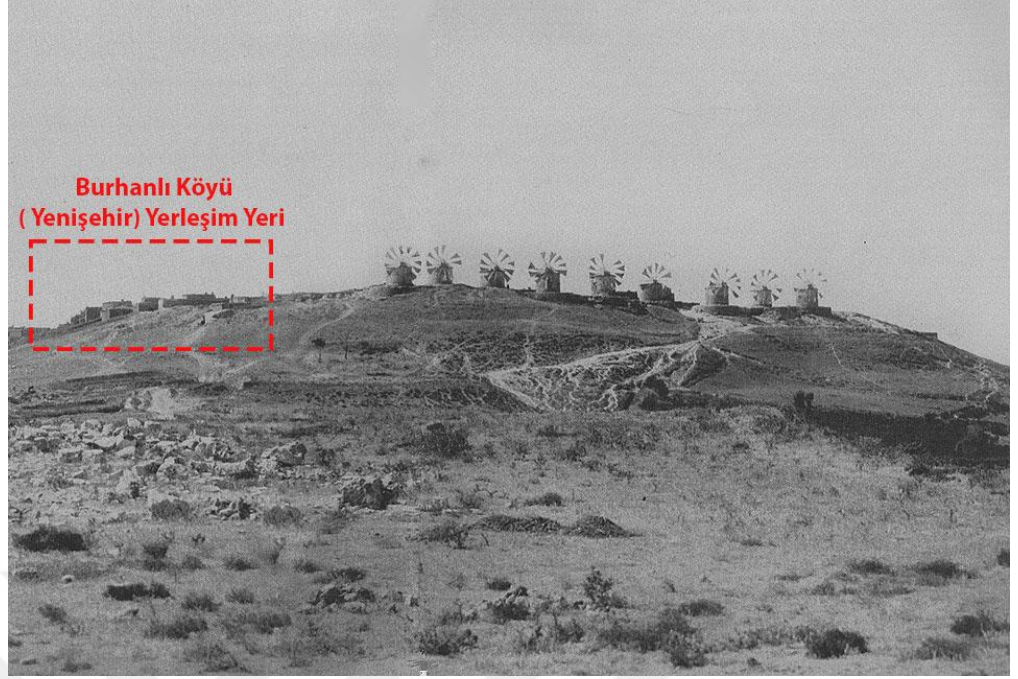
(Rodosto 45 ° 41°) “Eksamili” olarak okunan köyde yel değirmeni indisine rastlanmıştır (Gautsch, Fischbacher & Ginzkey: 1907).

4.4.10. Çanakkale Gelibolu İlçesi Burhanlı (Yenişehir) Köyü

Gelibolu Yarımadası’nda (Burhan) adına ilk kez 16. yüzyılda rastlanmaktadır (Uysal, 2010: 655). Gelibolu merkezinin güneybatısında Hızır Dede Tepesi’nin kuzey yamacında eğimli bir araziye konumlanan bu köyün yerleşim alanın jeolojik olarak uygun görülmemesinden dolayı 1953-1954 yıllarında şimdiki konumuna taşınmıştır. Terk edilen bu alanda hamam, camii, iki adet çeşme ve bir yel değirmeni kalıntısı gibi mimari unsurlar bulunmaktadır (Şekil 4.123.) (Uysal, 2010: 656). Burhanlı köyüne ait tarihi belirtilmeyen fotoğrafta (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Burhanlı köyünün hemen yanında tepede sıralanmış dokuz adet Akdeniz tipi yel değirmeni görülmektedir (Şekil 4.122.).



Şekil 4.121. Küresel Rüzgâr Atlası’na (GWA) göre Gelibolu, Burhanlı (Yenişehir) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).



Şekil 4.122. Burhanlı köyü yerleşim yeri ve yel değirmenleri ilişkisi (Graham Lee Arşivi)



Şekil 4.123. Burhanlı köyü yel değirmeni kalıntısı (Uysal, 2010; 660)

Yel değirmeni yerleşim alanının (eski) yaklaşık 200 m uzaklığında 200 m irtifa yüksekliğinde yer almaktadır (Uysal, 2010: 658). Oldukça yüksek bir tepede konumlanan Burhanlı köyünün sabit rüzgâr hızı 29,88 km/sa (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz. Şekil 4.121.) olduğundan yel değirmeni konumlandırılması için

gayet uygun şartlara satlara sahiptir Dış duvarlarının yığma taştan silindirik biçimde olduğu günümüze ulaşan kalıntılardan (Şekil 4.123) anlaşılan değirmenin ahşap mekanizması ve öğütme işlevine sahip değirmen taşları hakkında bir bilgi sahibi olunamamıştır. Yel değirmenlerinin sıralı şekilde bir arada bulunması, buranın üretim için bölgesel merkez olduğunu da göstermektedir. Yani sadece Burhanlı (Yenişehir) değil, çevredeki köyler de bu yel değirmenlerini kullanmış olabilirler.

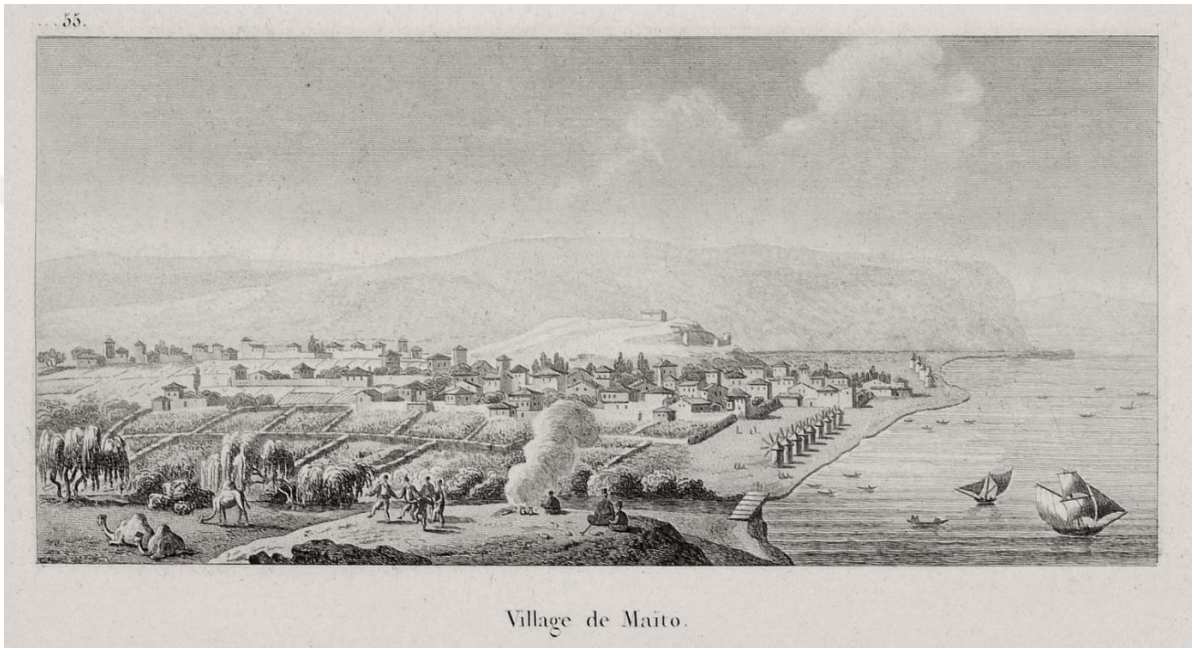
4.4.11. Çanakkale Gelibolu İlçesi Yeniköy

Ayios Yeoryios kilisesi ve Ayia Kiriaki ve Ayia Anna adlarında ayazmaları bulunan eski adının Nihori (Çokona, 2016: 19) ve Neoxóri(on) olarak okunan (Nisanyan, t.y.) anlamı yine “Yeniköy” olan yerleşim yerinde yel değirmenlerinin sadece temel kalıntısına ulaşılabilmektedir. 19. yüzyılın sonunda çalışır vaziyette sekiz yel değirmeni olduğu bilinmektedir (Takaoğlu, 2016: 154). Bu değirmenler köyün batı çeperinde üç, kuzeyinde dört ve doğusunda bir tane olmak üzere dağılmıştır. Bu değirmenlerin temel izlerini görmek mümkün olsa da köydeki Rum ahalisinin 10 Nisan 1915 tarihinde köyü boşaltmasının ardından daha sonra buraya yerleşen halk tarafından yel değirmenleri hakkında bilgi bulunamamıştır (Takaoğlu, 2016: 154).

4.4.12. Çanakkale Eceabat (Maydos) Merkez İlçesi

Osmanlı Dönemi’nde “Gelibolu Sancağı’nın nahiyesi” olarak bilinen, adını bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynayan Ecebey’den alan Eceabat; Gelibolu Yarımadasının batı ucunda konumlanmaktadır. Eceabat ilçesinin merkezi olan Maydos noktası ise yarımadaının güney kıyısında bulunmaktadır. Yarımada da hâkim olan rüzgarların çokluğu ve tarımın ekonomideki baskınlığı sebebiyle yel değirmenlerine bu bölgede sık rastlanmaktadır. Genellikle her küçük kırsal yerleşim alanında üretilen tahılların öğütülmesi için değirmen yapıları inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı Dönemi’ndeki tahrir defterlerinde geçen kayıtlara göre 1569 yılında Maydos ve çevresinde 38 yel değirmeni işletildiği kayıtlıdır (Sezgin, 1998: 93; Takaoğlu, 2016: 116). Evliya Çelebi “Seyahatname” adlı eserinde Maydos kasabasında Rumların çoğunlukta olup onların deniz kenarında güzel evlere sahip olduğundan bahseder. Kasaba dışında ise yel değirmenleri bulunduğunu ve Maydos’un ince, beyaz unlarının meşhur olduğunu yazmaktadır. Osmanlı arşivlerine göre 18. yüzyılda değirmen sayısı 22’ye düşmüştür (Sezgin, 1998: 93). 18. yüzyıla ait bir diğer kaynak ise bu dönemde

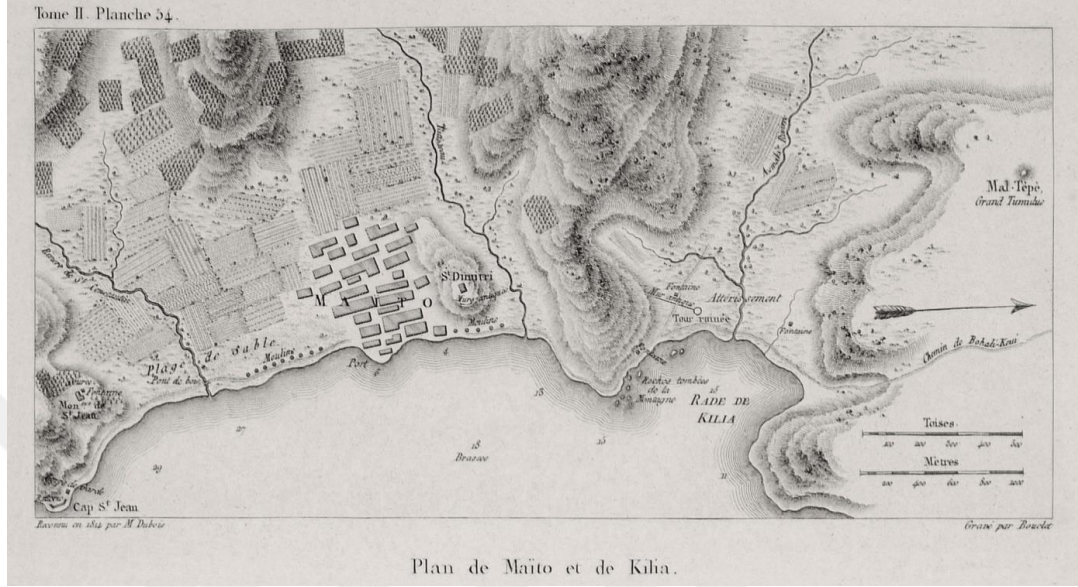
Fransız gezgin Choiseul-Gouffier'in bu bölgeye yaptığı geziye ilişkin "Maydos köyü" isimli gravüründe iki ayrı sıra düzeninde yel değirmenleri görülmektedir (Choiseul-Gouffier, 1822: lev 55). Gravür incelendiğinde orta kısımda günümüzde Kilistepe adıyla bilinen Aziz Dimitri Kilisesi'nin bulunduğu arkeolojik mirası barındıran tepenin önündeki deniz kıyısında beş Akdeniz tipi yel değirmeni görülmektedir (Şekil 4.124.). Bu değirmenlerin güney kıyı aksında ise dokuz adet daha yan yana sıralanmış Akdeniz tipi yel değirmeni sayılmaktadır.



Şekil 4.124. 18. yy.'da deniz kıyısında sıralanmış yel değirmenleri (Choiseul-Gouffier, 1822: lev. 55)

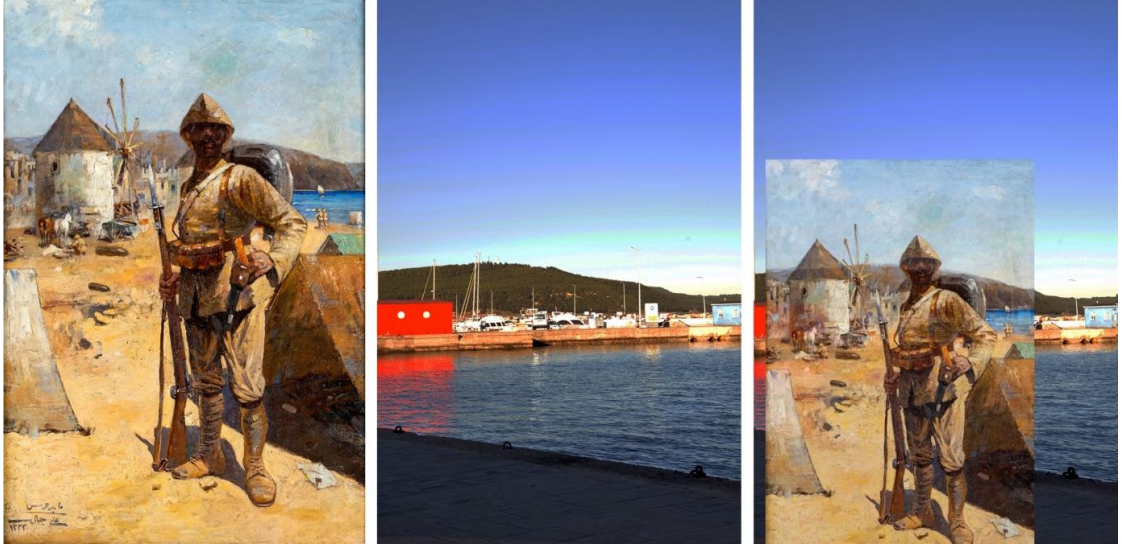
Maydos'taki deniz kıyısında sıralanmış yel değirmenleri, konum olarak incelendiğinde; diğer yerleşim alanlarında rüzgâr alan tepelere inşa edilen yel değirmenlerinin Maydos kasabasında neden deniz kenarında sıralanmış olduğu kentsel açıdan düşündürücü bir farklılık yaratmaktadır. Bu nedenle Maydos'un denizle olan ilişkisini ele almak doğru olacaktır. Coğrafi konumu nedeniyle antik dönemlerden beri önemli bir ticaret potansiyeli taşıyan Maydos'un, o dönemde küçük bir kırsal yerleşim alanı olmasına rağmen bu kadar çok yel değirmeninin bulunması üzerine düşünmek gerekir. Buradan, üretilen fazla unun deniz aracılığı ile başka bölgelere aktarıldığı ve/veya buraya başka noktalarda üretilmiş hammaddenin (buğday, arpa vs.) burada öğütülerek son ürüne dönüştürüldüğünü akla gelecektir. Ayrıca yel değirmenlerinin denize yakın olması da bu ticari aktarımı kolaylaştırmaktadır. Deniz kıyısındaki bu

değirmenleri Graves & Spratt'ın 1844 tarihli haritasında da görmek mümkündür (Graves & Spratt 1844). Değirmenlerin bu kez yerleşim yerinin batı kısmında dokuz adet, doğusunda ise yedi adet olduğu görülmektedir.



Şekil 4.125. Maydos'ta (Eceabat) deniz kıyısında sıralanmış yel değirmenleri plan görünümü (Choiseul-Gouffier, 1822: lev. 54).

Deniz kıyısındaki yel değirmenleri I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi'ni ele alan sanat işlerine bile konu olmuştur. Ressam “Ali Cemal Ben'im”in de içlerinde olduğu bir grup ressam, Çanakkale Cephesi'ni resmetmek için Gelibolu'ya gönderilmiştir (Takaoğlu, 2016: 121). Ressam Ali Cemal'in (Ben'im) yaptığı eserlerden biri olan “Maydos'tan” tablosu da o dönemde deniz kıyısında bulunan değirmenleri resim sanatıyla belgelemiş olması nedeniyle önem taşımaktadır. Eseri incelediğinde ilk olarak ön planda olan Türk askerini ve onun arkasında denize çok yakın konumlanmış beyaz badanalı, konik çatılı bir Akdeniz tipi yel değirmeni görülmektedir (Şekil 4.126.).



Şekil 4.126. Ali Cemal Ben'im'in "Maydos'tan" adlı eseri, 1917 ve günümüz karşılaştırması (Ankara Resim ve Heykel Müzesinin izniyle, Ankara Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu), 22.12.2024 tarihinde Sıdıka Çakıl tarafından yerinde çekimi ve düzenlemesi.

Deniz kıyısında konumlanan bu Akdeniz tipi yel değirmeni, Ali Cemal'in (Ben'im) "Maydos'tan" adlı tablosunda olduğu gibi, tarihi bilinmeyen bir başka fotoğrafta da atlarını denizde yıkayan askerlerin arka planında fark edilmektedir (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; bkz. Şekil 4.127.).



Şekil 4.127. Maydos (Eceabat) atlarını yıkayan askerler, arkada yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)

1916 yılına ait bir fotoğrafa bakıldığında ise Kilisetepe referans noktası olarak alındığında, onun karşısındaki yel değirmenlerinin azalıp bir tane kaldığı görülmektedir.

Bu durum “*Maydos ’tan*” tablosundaki (Şekil 4.126.) deniz kenarında tek başına bulunan yel değirmeni ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu sefer Kilisetepe’nin arkasında kalan sırt üzerinde sıralanmış yedi yel değirmeni ve onlardan biraz uzakta tek başına duran bir yel değirmeni fark edilmektedir (Şekil 4.128; Şekil 4.129.).



Şekil 4.128. Kuzey yönünden çekilmiş Maydos kıyısı, arka planda yel değirmenleri, 1916 (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)



Şekil 4.129. Eylül 1919'da Maidos'ta mısır ezmek için kullanılan yel değirmenleri (Brunell, 1919d).

Imperial War Museum arşivinde bulunan “*Eylül 1919'da Maidos'ta mısır ezmek için kullanılan yel değirmenleri*” başlığıyla sergilenen fotoğrafta ise ikisi çalışır

durumda toplamda yedi adet yel değirmeni sayılabilmektedir (Brunell, 1919d; bkz. Şekil 4.129.). Fotoğraf incelendiğinde iki fotoğrafta da değirmenlerin konumlarının sıralanışı büyük benzerlik göstermektedir. Bu iki fotoğraf (Şekil 4.128; Şekil 4.129.) aynı değirmen yapılarının üç yıl arayla farklı açılardan çekilmiş fotoğraflar olması mümkündür.

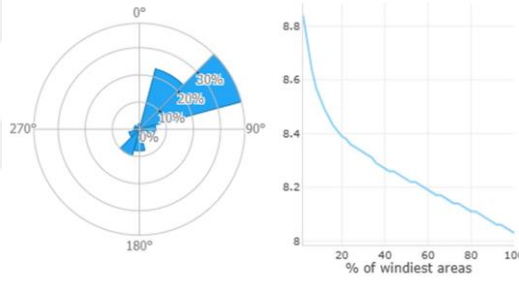


Şekil 4.130. Maitos'taki (Maydos) Yel Değirmenleri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)

“*Maydos Değirmenleri*” isimli üzerinde tarih olmayan kartpostalda (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.; bkz. Şekil 4.130) ise yine aynı alandaki yan yana sıralanmış yel değirmenleri ve kalıntıları görülmektedir. Bu fotoğrafta, uzaktaki yalnız yel değirmeni fotoğraf çekim açısının arkasında kalmış olması nedeniyle görülememektedir. Şekil 4.129'dan farklı olarak bu fotoğrafın çekildiği tarihte ikinci sırada yer alan yel değirmeninin ahşap kanatları hala yapı üzerinde bulunmakta olduğu anlaşılır. Değirmenlerin, 1919 yıllarından sonra bu derecede korunamamış ve terk edilmiş olmasının sebebi; Rum değirmencilerin Maydos'tan 1918-1923 tarihlerindeki işgal zamanlarında göç etmek zorunda kalması olabilir.



Şekil 4.131. Maydos Kilisetepede bulunan yel değirmenlerinden biri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)



Şekil 4.132. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat merkezinde (Maydos) rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Eceabat'ın sabit rüzgâr hızının 31,68 km/sa olması, bölgenin yıl boyunca rüzgâr enerjisine elverişli bir mikroklimaya sahip olduğunu göstermektedir (Şekil 4.132). Bu iklimsel özellik, geçmişte yel değirmenlerinin bölgeye yoğun biçimde inşa edilmesini teşvik eden etmenlerden biridir. Çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturan Eceabat'taki yel değirmenleri anlamak hususunda yoğun kaynakların yanı sıra 22.12.2024 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yöre gezisinde bize eşlik eden önceki dönem belediye başkanlarından Sayın Adem Ejder ile yaptığımız röportajlar da burada bulduklarımızı destekleyen sözlü tarih kayıtları olmuştur (Yerler ve İzler, 2024c; Yerler ve İzler, 2024ç; Yerler ve İzler, 2024d; Yerler ve İzler, 2024e; Yerler ve İzler, 2024f, Yerler ve İzler, 2024g).

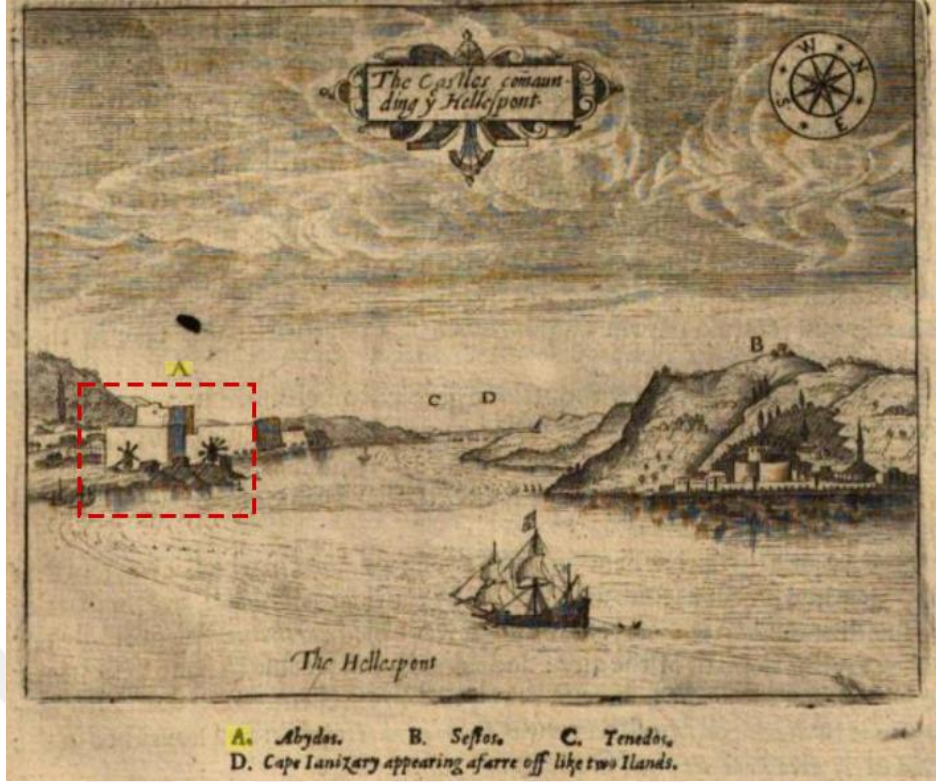
4.4.13. Çanakkale Eceabat İlçesi Kilitbahir Köyü

Eceabat'a 5 km uzaklıkta bulunan Kilitbahir köyü Gelibolu Yarımadasında, Çanakkale boğazının en dar noktasında bulunmaktadır (İpek, 2018: 10). Boğazdaki bu dar bölgenin güvenliğini sağlamak ve gelen gemileri kontrol altına almak amacıyla inşa edildiği bilinen Kilitbahir Kalesi ve hemen karşı kıyıda Çimenlik Kalesi bulunmaktadır (Sevgen, 1959: 92). Bu bölgede yel değirmeni yapısı ilk olarak Çimenlik Kalesi tarafında 1615 yılında Geoge Sandy'nin kitabındaki görselde görülmektedir. Bu gravür harita görseli detaylı incelendiğinde Çanakkale Boğazı ve çevresinin coğrafi tasviri anlatılmakta olup, Kilitbahir ve karşı kıyısındaki Çimenlik kalesinin yerleşimi ve çevresindeki yapılar hakkında görsel bilgiler sunmaktadır (Sandys, 1615: 24). Görsel (Şekil 4.133), yalnızca askerî veya coğrafi bir harita olmaktan ziyade tez kapsamında Çanakkale Boğazı kıyı yerleşimlerine dair önemli veriler sunmaktadır. Bu görselde dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri, Çimenlik Kalesi'nin doğusunda konumlanmış kafes kanatlı yel değirmenlerinin betimlenmiş olmasıdır. Çizimlerin Akdeniz tipi yel değirmeni değil de kafes kanat pervaneli şekilde detaylandırılması da o dönemde yel değirmenlerinin bu tipolojide olduğunu göstermektedir (Şekil 4.133). Bu yel değirmeni çizimleri, Çanakkale Boğazı etrafında yel değirmeni yapılarının en az 17. yüzyıl başlarında görüldüğünü ispatlama açısından oldukça kıymetlidir. 17. yüzyılda bu bölgede yel değirmeni yapılarının bulunması bize o dönemin kırsal üretim altyapısını ve rüzgâr enerjisi kullanma pratiğini göstermesi açısından önemlidir.

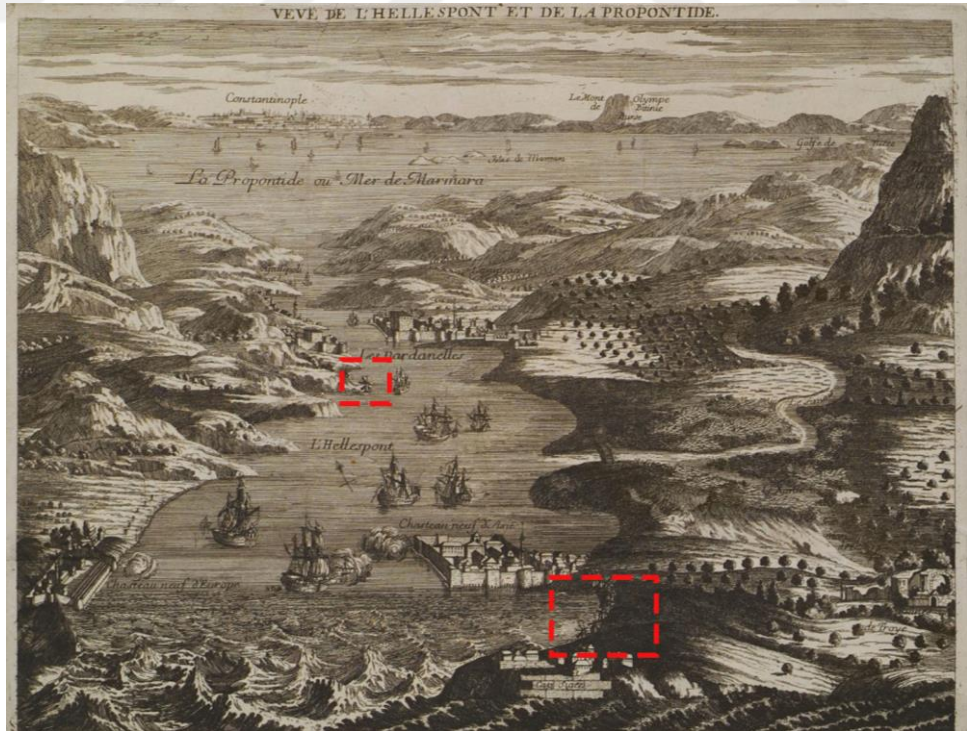


Şekil 4.133. Çanakkale Boğazı'nda görülen yel değirmenleri (Sandys, 1615: 24) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

George Sandys'in aynı kitabına ait bir başka görselde (Sandys, 1615: 87; bkz. Şekil 4.134) ise Hellespont (Çanakkale Boğazı) üzerindeki kaleleri betimlemektedir. Görselde açıklanan detaylar; *Abydus*: Günümüzde Çanakkale'nin Asya tarafındaki Çimenlik Kalesi civarı, *Sestos*: Gelibolu yarımadasındaki Kilitbahir Kalesi, *Troades*: Boğazın batısındaki Antik Troya bölgesi, *Cape Laxinar*: Boğazın daraldığı yer olan Kilitbahir Burnu'dur. Şekilde Çimenlik Kalesi'nin (Abydus) yanında kıyıya konumlanmış yel değirmenleri daha net şekilde incelenebilmektedir. Basitçe tasvir edilmiş bu yel değirmenlerinin yerden yükseltilmiş bir şekilde kuyruklu tipte yel değirmenleri olduğu görülmektedir (Şekil 4.134.).

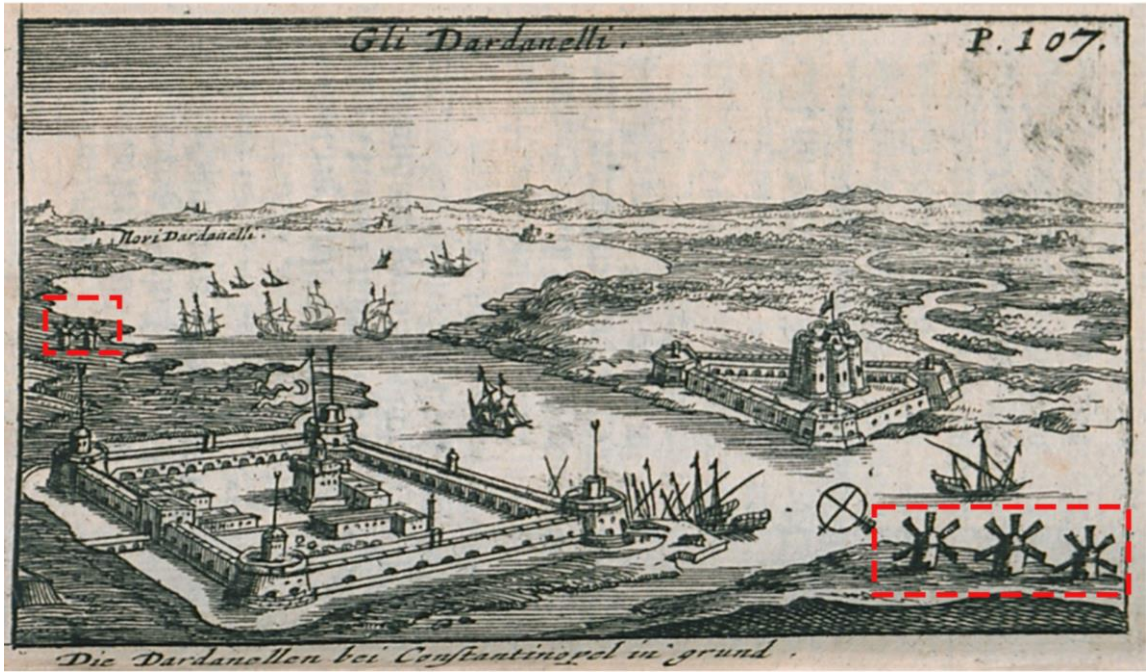


Şekil 4.134. George Sandys'ın 1610 yılına ait gravüründe Kilitbahir Kale'si karşısında yel değirmenleri (Sandys, 1615: 87). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



Şekil 4.135. Kilitbahir ve karşı yakadaki yel değirmenleri (Grelot, 1680: 32-33, lev. I) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

17. yüzyılda yaşamış Fransız ressam ve gezgin Guillaume-Joseph Grelot kitabında o yıllarda İstanbul ve çevresine yaptığı seyahatleri gravürlerle detaylı bir şekilde anlatmıştır. Kitapta yel değirmeni ifadesi şu şekilde geçmektedir: “*Sygée Burnu'na doğru giderken sıralanmış sekiz yel değirmeni dışında dikkate değer başka bir şey yoktur. Bu değirmenlerin her biri sekiz kanatlıdır. Tüm Türkiye'de bundan daha azı yoktur.*” “*Sygée Burnu'nun günümüzdeki konumu Kumkale ile Yeniköy arasında kalan kıyı şeridinde Bozcaada'ya bakan kısımdadır. 1680 yılına ait eserinde yer alan görselde artık Çimenlik Kalesi'nin bulunduğu kıyıda (Çanakkale'nin Asya tarafı) yel değirmenlerinin sayısının arttığı görülmektedir. Kilitbahir Kalesi yakınındaki bir kıyının ucundaki yel değirmeni figürü artık Çanakkale'nin Avrupa tarafında da yel değirmenlerinin kullanıldığını belgelemesi açısından önemli bir kanıttır (Grelot, 1680: 32-33, lev. I; bkz. Şekil 4.135.).*



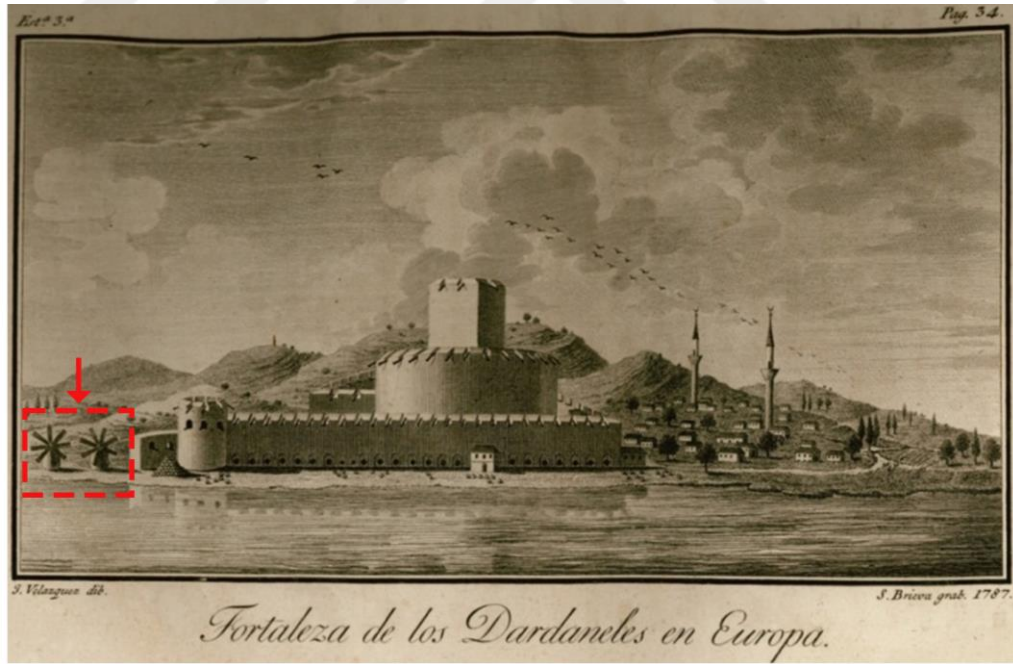
Şekil 4.136. Çimenlik Kalesi yanında yel değirmenleri (von Sandrart, 1687: 107; eserde gravürleri ve metni aynı kişi üstlenmiştir). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlendi.

1687 yılına ait bu gravürlerde (Şekil 4.136) plan biçiminden anlaşılabacağı üzere Kilitbahir Kalesi ve karşı tarafında birden fazla sıralı yel değirmeni görülmektedir (von Sandrart, 1687: 107). Aynı eserde yer alan bir başka gravürde (von Sandrart, 1687: 116;

bkz. Şekil 4.137.) de yapıların kanat yapıları ve biçimleri ile o dönemde Akdeniz tipi yel değirmen tipolojisinden farklılık göstermektedir.



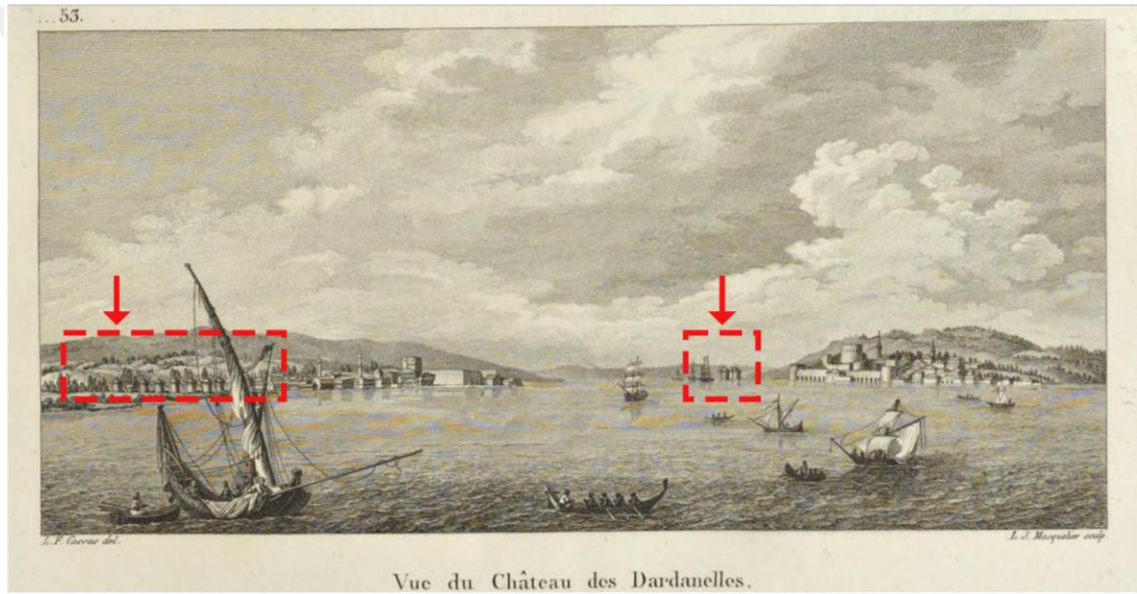
Şekil 4.137. Çanakkale Boğazında yel değirmenleri (von Sandrart, 1687: 116, eserde gravürleri ve metni aynı kişi üstlenmiştir). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlendi.



Şekil 4.138. 1787 Tarihli Gravürde Kilitbahir Kalesi Yanında İki Yel Değirmeni (Moreno & de Brieva, 1790: 34) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

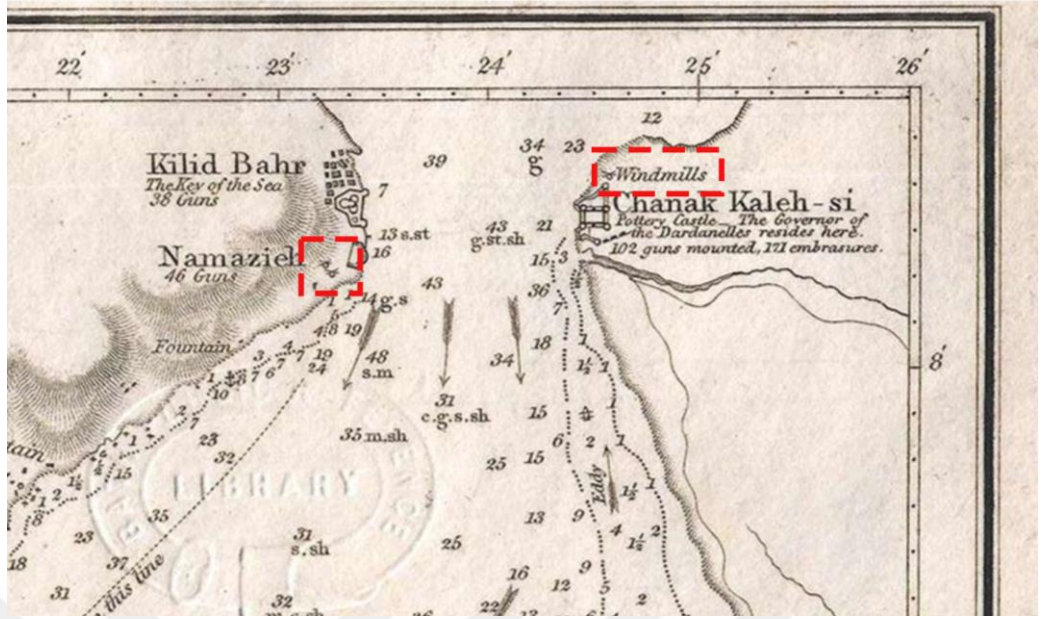
José Moreno'nun "*Viage á Constantinopla en el año de 1784*" (1784 Yılında İstanbul'a Seyahat) adlı kitabındaki J. Briera tarafından çizilen gravürde Kilitbahir

Kalesinin sol tarafında iki yel değirmeni açıkça görülmektedir. Çanakkale Boğazı'nda kuzey-güney yönlü rüzgârların hâkim olmasından kaynaklı maksimum verimlilik için kıyıya konumlanmış olabilecek olan bu değirmenler sekiz kanatlıdır (Moreno & de Brieva, 1790: 34; bkz. Şekil 4.138.). Aynı iki değirmen 1822 tarihli bir başka gravürde de Kilitbahir Kalesinin yanında görülmektedir (Choiseul-Gouffier 1822, lev 53; bkz. Şekil 4.139.). Karşı kıyıda ise Çimenlik kalesinin yanında sekiz yel değirmeni sıralanmış şekilde konumlanmıştır. Değirmenlerin gövdeleri silindirik biçiminde olduğu görülmektedir. 1844 yılına ait Graves & Spratt haritasında Kilitbahir kalesinin hemen yanında bulunan bu iki yel değirmeni simgesel olarak işlenmiştir (Graves & Spratt, 1844; bkz. Şekil 4.140.).



Şekil 4.139. 18. Yüzyılda Kilitbahir kalesinin yanında ve karşı kıyıda sıralanmış yel değirmenleri (Choiseul-Gouffier 1822, lev 53) Sıdıka Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Avustralya Tarih Misyonu'ndan Yüzbaşı CEW Bean'in yönetimi altında, Şubat ve Mart 1919 aylarında Gelibolu Yarımadası'nda çekilen bir dizi fotoğraftan biri de Kilitbahir Kalesinin hemen yanındaki tepelikte yel değirmenin bulunduğu görseldir. 1919 yılında bu noktada yer alan yel değirmeninin (Bean, 1919; bkz. Şekil 4.141), gravürlerde kalenin yanında görülen iki yel değirmeninden biri olduğu düşünülmektedir. Kilitbahir Kalesi'nin yanında yer alan bu yel değirmeni, bu konumu sayesinde tarihi bilinmeyen birçok fotoğrafta karşımıza çıkmaktadır (Graham Lee kişisel arşivi; bkz. Şekil 4.142; Şekil 4.143; Şekil 4.142).



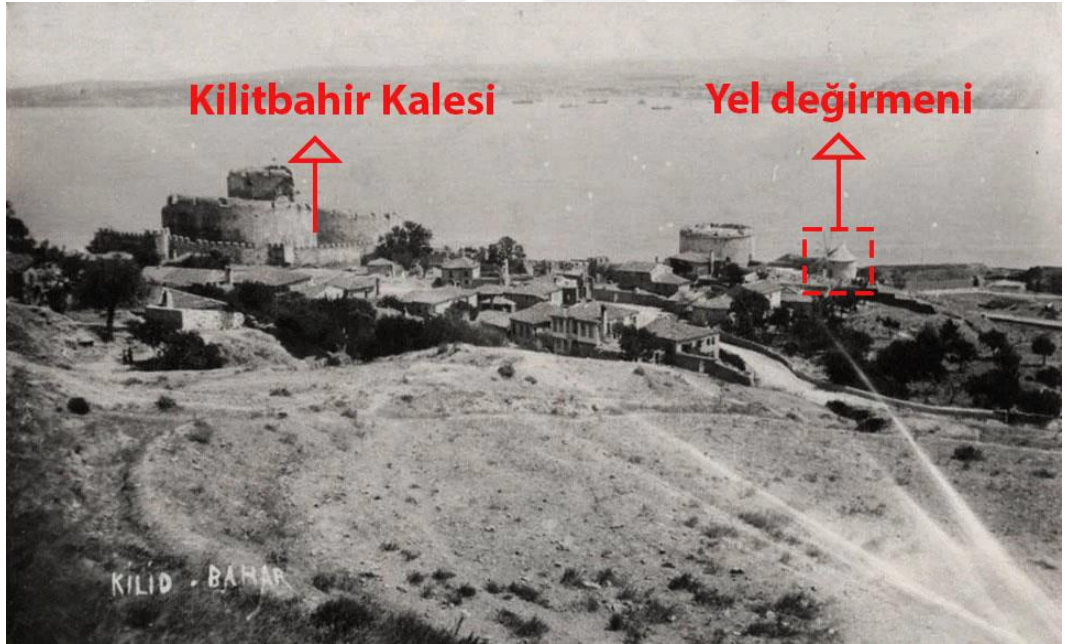
Şekil 4.140. Kilitbahir ve Çimenlik kalesini gösteren 1844 tarihli harita (Kaynak: Graves & Spratt). Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



Şekil 4.141. 1919 yılında yel değirmenin bulunduğu yer (Bean, 1919) ve günümüzdeki durumu, Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



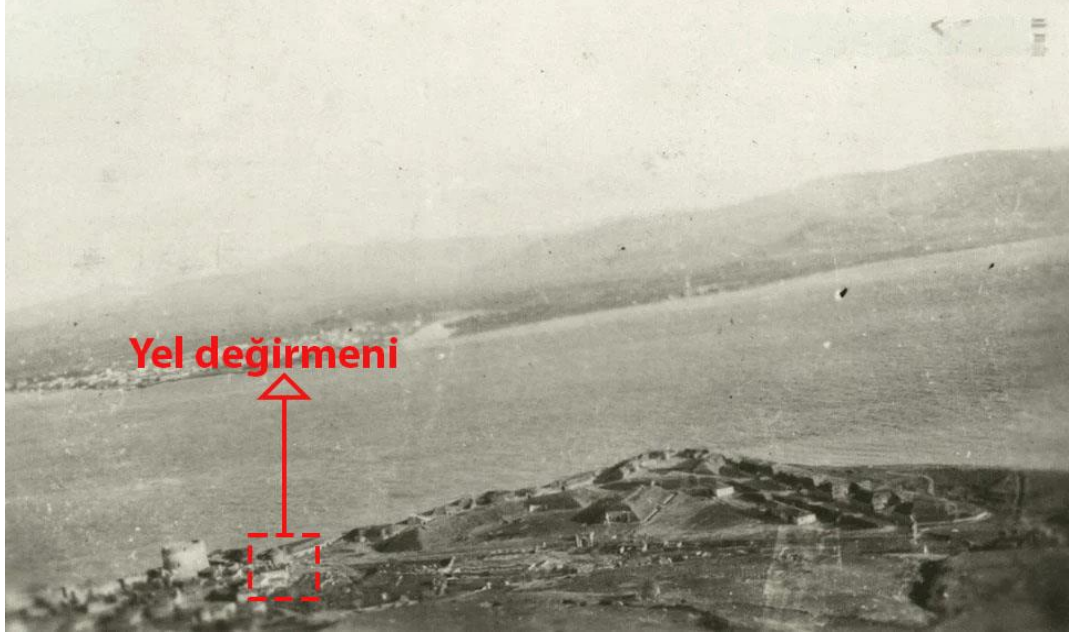
Şekil 4.142. Kilitbahir görünümlü kartpostal, tarih yok (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



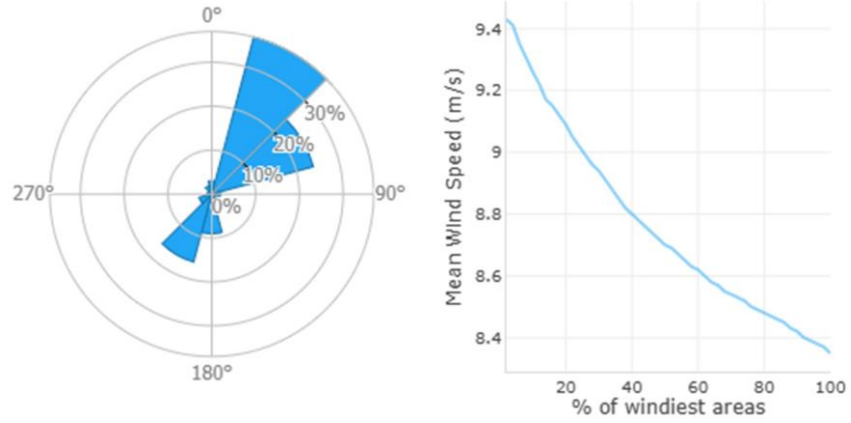
Şekil 4.143. Kilitbahir kalesi ve yanında bir yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



Şekil 4.144. Kilitbahir kalesinin yanında yel değirmeninin bulunduğu alanın günümüzdeki (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



Şekil 4.145. Kilitbahir kalesi ve yanındaki yel değirmeni (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.), Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

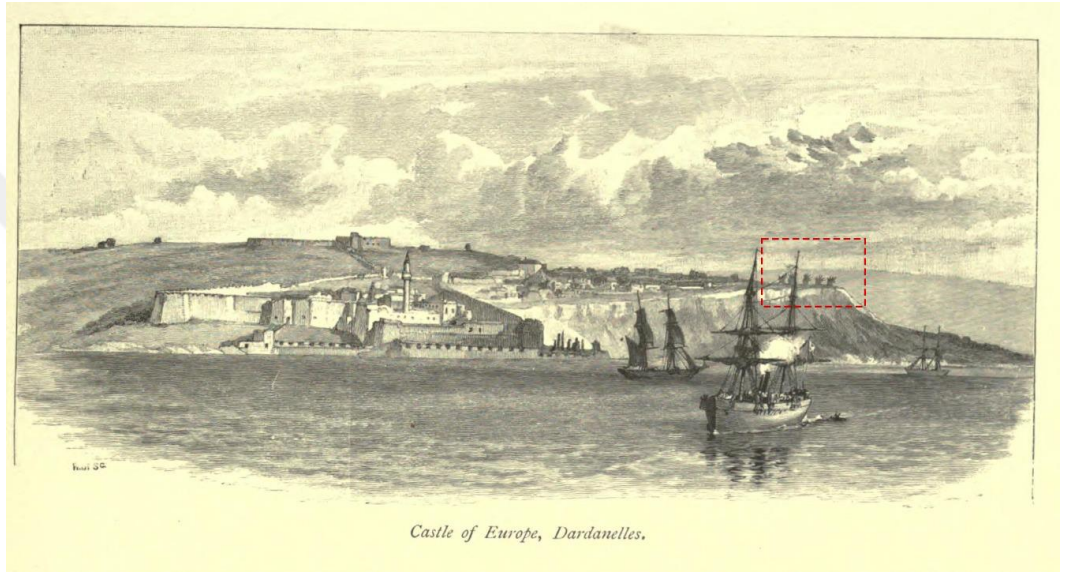


Şekil 4.146. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat ilçesi Kilitbahir köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

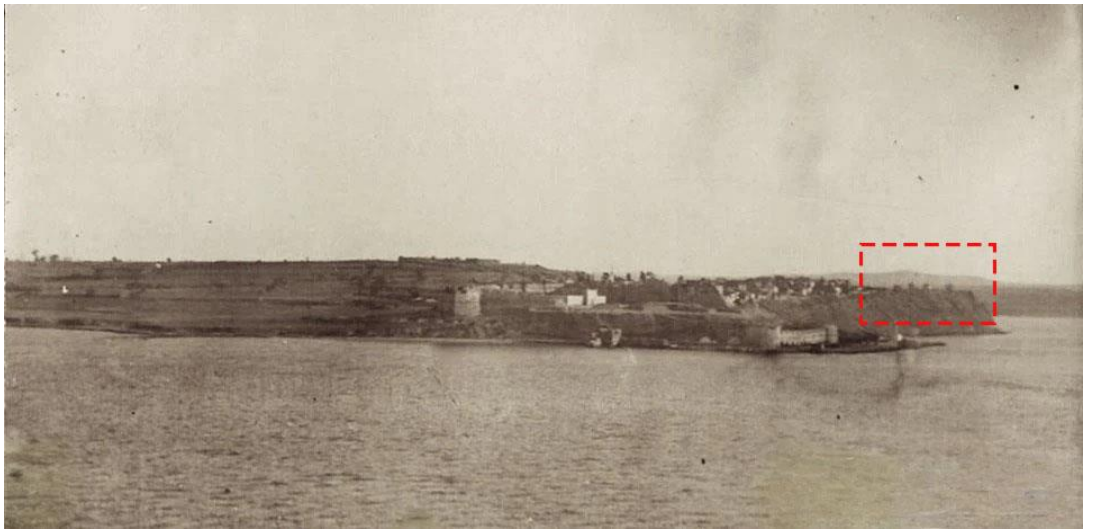
Boğazın dar bir kesiminde konumlanan Kilitbahir köyünün 33,84 km/sa sabit rüzgâr hızına sahip olması (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.), geçmişte yel değirmenlerinin yer seçiminin iklimsel ve coğrafi verilere uygun şekilde yapıldığını göstermektedir.

4.4.14. Çanakkale Eceabat İlçesi Seddülbahir Köyü

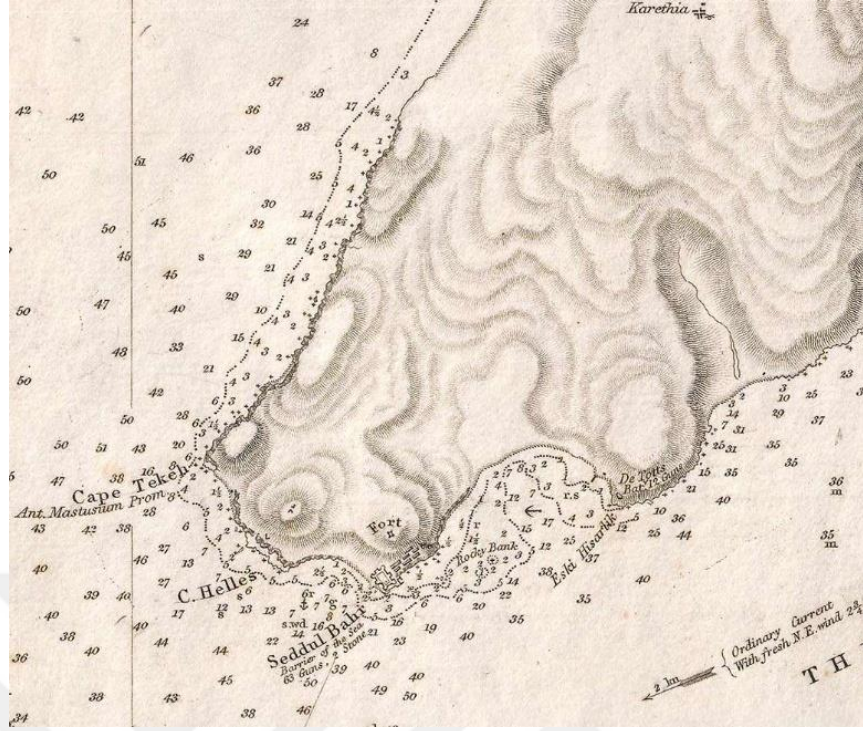
Seddülbahir Gelibolu Yarımadasının güney uç kısmında Eceabat ilçesine bağlı olan bir yerleşim yeridir. Stratejik konumu nedeniyle 1. Dünya Savaşı'nda büyük role sahiptir. Bu nedenle o dönemdeki askeri haritalarda da görülmektedir. Burada da 1800'lü yıllardan itibaren çizimlerde ve haritalarda denize bakan tepede sıralanış yel değirmenleri görülmektedir (Garnett, 1890: 25; bkz. Şekil 4.147; (Graves & Spratt, 1844; bkz. Şekil 4.149.).



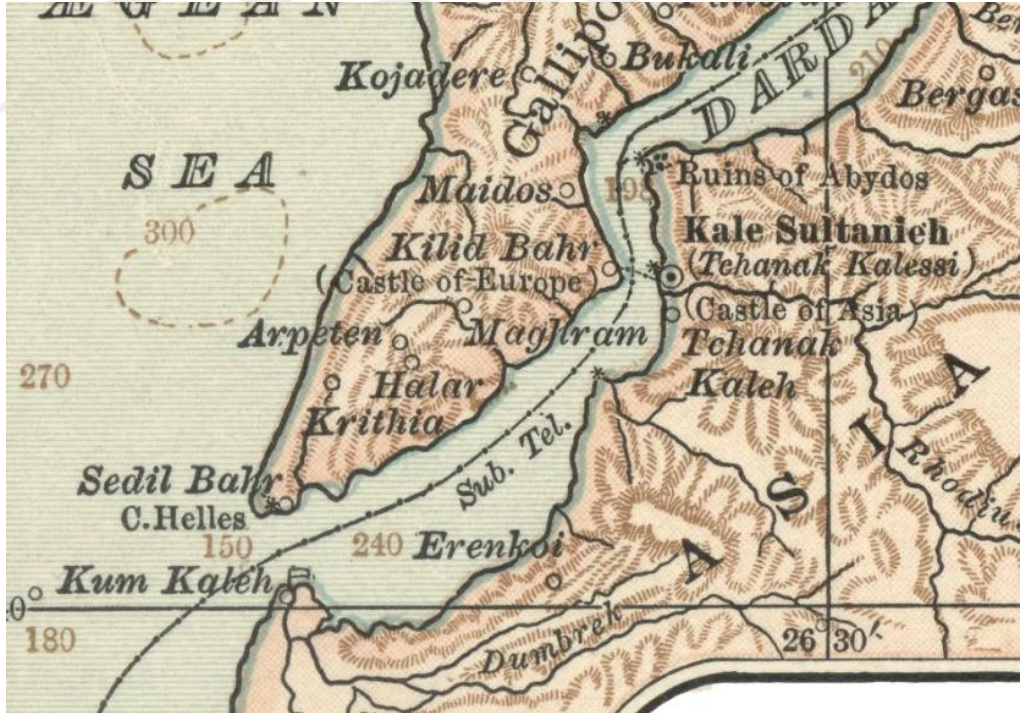
Şekil 4.147. Garnett'ın (1890: 25) eserinde ağaç baskı resmi William Simpson tarafından çizilmiştir. Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.148. 1895 yılında Seddülbahir görünümü, tepede yel değirmenleri, (Graham Lee kişisel arşivi), Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.



Şekil 4.149. 1844 Tarihli Seddulbahir haritası (Graves & Spratt, 1844).



Şekil 4.150. Çanakkale Boğazı Haritası (1900'ler civ.) [Çeviri makale; içindeki harita; (Hayatın İçi, 2022)].

4.4.15. Çanakkale Eceabat İlçesi Alçıtepe (Kirthe/Krithia) Köyü

Çanakkale'nin Eceabat ilçesine bağlı bir köy olan Alçıtepe, Osmanlı arşiv belgelerine göre 1475 yılından itibaren Rumların yaşadığı bir köy olmuştur. Rumlar bu yerleşim alanına “Arpalık” anlamına gelen Kirte/Krithia adını vermiştir (Çokona, 2016: 18). O dönemde Maydos ve Kirte köyleri, vergilerden muaf olmak amacıyla gayrimüslim kürekçi istihdam etmiştir (Sezgin, 1998: 167). Bu şekilde 16. yüzyıldan sonra köy gayrimüslim halktan oluşur hale gelmiştir (Sezgin, 1998:168). Kirte coğrafi konumu nedeniyle 1.Dünya Savaşı sırasında kilit noktada olup önemli çarpışmalara tanıklık etmiştir. Ancak bu süreçte köyün mimari dokusu büyük oranda zarar görmüştür. Bu zarara maruz kalanlardan biri de itilaf devletlerinin topçu ateşleriyle daha o dönemde yok olan yel değirmenleri olmuştur.



Şekil 4.151. Savaş sonrası Krithia'daki (Alçıtepe) kalıntılar Şubat/Mart 1919 (Wilkins, 1919)

Avusturalian War Memorial arşivindeki 1914-1918 tarihli haritada Kirte/Krithia köyünün çevresinde beş farklı alanda toplamda sekiz adet yel değirmeni fark edilmektedir (Australian War Memorial, 1914–1918; bkz. Şekil 4.153). 1916 yılına ait bir fotoğrafta (Mithat Atabay kişisel arşivi, t.y.; bkz. Şekil 4.152.) ise “*Uykuya Dalan Meryem Ana*” kilisesinin tam karşısında üç adet üst kısmı deforme olmuş yel değirmeni kalıntısı görülmektedir. Bu fotoğraf daha o tarihlerde yel değirmenlerinin ve kilisenin ne derece harap olduğunu gözler önüne sermektedir.



Şekil 4.152. Kirte’de “Uykuya Dalan Meryem Ana” kilisesi karşısında yel değirmenlerinin kalıntıları, 1916, (Mithat Atabay kişisel arşivi, t.y.).

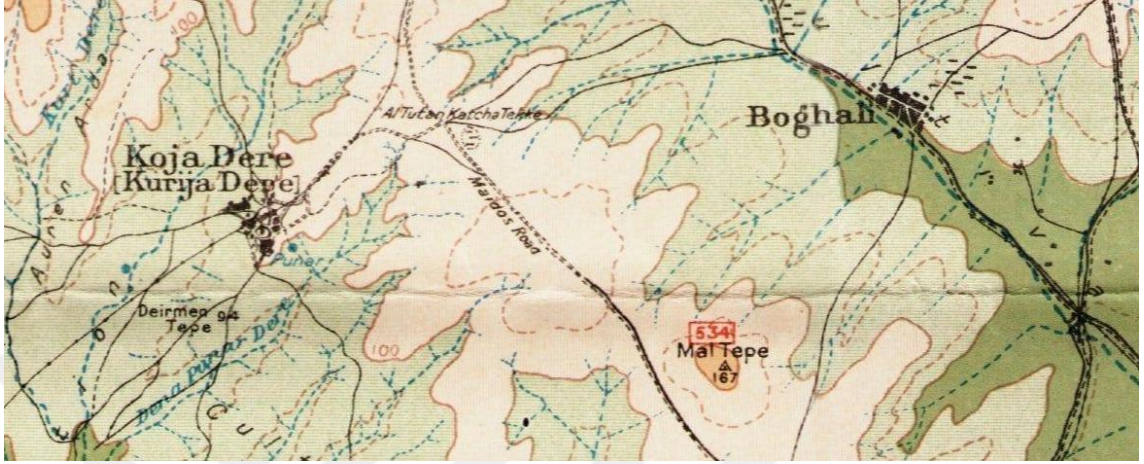


Şekil 4.153. Kirte (Alçıtepe) ‘deki harap yel değirmenleri (Australian War Memorial, 1914–1918).

Avusturya War Memorial arşivinde yer alan Kirte ve çevresini gösteren haritada (Australian War Memorial, 1914–1918), Kirte çeperinde farklı noktalarda bulunan yel değirmeni simgeleri “Yel değirmenleri (*Harap*)” şeklindeki ifadeler ile belirtilmiştir. O dönemde Kirte yerleşiminin savaş nedeniyle zarar görmüş ve büyük oranda yıkık

olduğunu belirtilmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında hazırlanmış bu harita savaşın yıkıcılığını belgeleme açısından önemli bir ayrıntıdır.

4.4.16. Çanakkale Eceabat İlçesi Bigalı Köyü



Şekil 4.154. Bigalı köyü haritası, (British War Office, 1916).

Eceabat ilçesine bağlı bir diğer yerleşim yeri de Bigalı köyüdür. 1902 yılındaki kayıtlarda “Boğalı” ismiyle anılan bu köy 1. Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesinde önemli bir mevzii de bulunmaktadır (Takaoğlu, 2016: 125). Bu nedenle 19. Tümen Karargâhı, İstihkâm Bölüğü, Süvari Bölüğü, Telgraf Müfrezesi ve Cebel Bataryası Bigalı köyünde, 57. Alay ise köyün batısında konuşlanmaktadır (Takaoğlu, 2016: 125-126). 25 Nisan 1918 tarihinde İtilaf Devletleri’nin çıkarma yapmasıyla birlikte 57. Alay bu noktadan savaşa katılmıştır (Takaoğlu, 2016: 125). O dönemdeki kayda geçen hatıratlardan biri olan Mustafa Kemal’in “Arıburnu Savaşları”nda da bahsedilen konum, bu tez araştırması için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Hatıratta geçen “Karargâh Bigalı köyünün doğusundaki sırtta ve değirmenin yakınındadır.” cümlesi ile bu köydeki değirmenlerin, savaş sırasında konumu işaret eden bir landmark oluşturduğu anlaşılmaktadır. Karargâhın mevzilendiği bu alan, o tarihlerde “Yel Değirmeni Düzlüğü” adıyla anılmaktadır (Takaoğlu, 2016: 125). Dönem haritaları da incelendiğinde Bigalı (Boğalı) köyünün çeperinde yel değirmenleri görülmektedir (British War Office, 1916; bkz. Şekil 4.154).



Şekil 4.155. Bigalı köyünde rekonstrüksiyon edilmiş yel değirmeni 22.12.2025 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Günümüzde değirmenlerden geriye yalnızca bir tanesi kalmış, o da diğer köylerdeki örneklerde olduğu gibi 2011 yılına kadar sadece temel kalıntılarıyla varlığını sürdürebilmiştir. Köyün doğusunda bulunan bir tümseğin altında bulunan değirmen, 2011 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesinin kurtarma kazısı ile açığa çıkarılmıştır (Takaoğlu, 2016: 125). Yapılan kurtarma kazı sonucunda değirmenin 6,4 metre çapında silindirik biçimde taş duvarlara sahip olduğu, ancak 1 metresinin günümüze ulaştığı anlaşılmıştır (Takaoğlu, 2016: 126). 2023 yılına gelindiğinde ise Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı tarafından yürütülen “*Mustafa Kemal Yolu*” projesi kapsamında söz konusu olan değirmenin rekonstrüksiyonu yapılarak müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

4.4.17. Çanakkale Eceabat İlçesi Küçükanafta Köyü

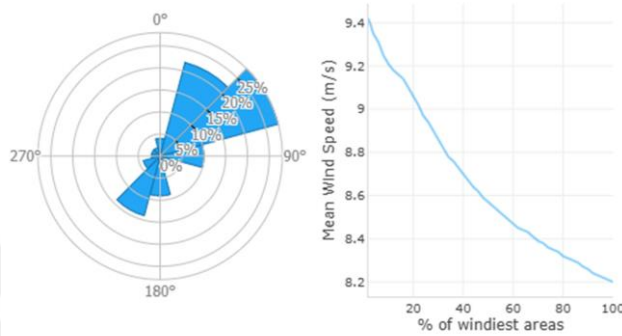


Şekil 4.156. Küçükanafta köyü yel değirmeni gösterimleri (Dokaupil, Telicka & von Mor, 1940).

Dünya savaşında Suvla koyuna yakınlığı sebebiyle o dönem haritalarında sık rastlanılan Küçükanafta köyündeki değirmenler de 1. Dünya Savaşı'na tanıklık etmiştir (Takaoğlu, 2016: 126). Bu haritalarda yer bilgisini pekiştirmek adına yel değirmenleri işaretlenmiş olarak görülmektedir. Savaş sırasında orada bulunan askerler tarafından yazılan notlarda yel değirmeni betimlemeleri görülmektedir. Örneğin İngiliz asker John Hargrave'in günlüğünde yazan "...sağ tarafta sıralanmış 4 adet yel değirmeni" ibaresiyle savaşın olduğu 1915 yılında bu köyde yan yana sıralanmış yel değirmeni olduğunu söylemek mümkündür. Takaoğlu'nun (2016: 126-128) yaptığı incelemeler doğrultusunda bölgede bu değirmenlerin 3 tanesinin 1960'lı yıllara dek kullanımda olduğu, diğer değirmenin ise savaş sonrası terk edildiği öğrenilmiştir. Kullanımı devam eden bu üç değirmenin son sahiplerinin isimlerini de söylemek mümkündür. Birbirine yakın konumda olan iki değirmenin sahiplerinin isimleri Değirmenci İbrahim ve Dombalak Ahmet'tir (Takaoğlu, 2016: 127). Bu değirmenler daha sonraları çocukları tarafından devralınmıştır. Üçüncü diğer değirmenin son sahibi ise Kör Ahmet lakaplı kişidir.

Değirmenlerin günümüzdeki durumu ise diğer köylerle benzer olarak sadece 6 m çapında temel kalıntısı bulunmaktadır (Takaoğlu, 2016: 128); ancak 22.12.2024 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yerinde incelemede bu kalıntılara rastlanmamıştır (Yerler ve İzler, 2024c). Küçükanafta demografisi Karainebeyli köyü ile benzerlik göstererek Karesi Türkmenlerinin bölgeye yerleşmesi sonucu Türklerden oluşmaktadır. 1475

yılında kürekçi ve haymanalardan oluşan bir Türk yerleşimi iken 16. yüzyıldan itibaren piyâde-müsellemeler tarafından savaş zamanları dışında çiftçilik yapılmıştır (Sezgin, 1998: 169-170). Bu sistemin kalkmasıyla birlikte köyde tarım devam etmiş ve yel değirmenleri 1960'lı yıllara dek kullanılmaya devam etmiştir. Bölgenin sabir rüzgâr hızının 32.40 km/s olması da yel değirmenlerinin rüzgâr enerjisini verimli bir şekilde kullanabildiğini göstermektedir (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz. Şekil 4.157.).



Şekil 4.157. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Küçükanafta köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

4.4.18. Çanakkale Eceabat İlçesi Büyükanafarta Köyü

Küçükkanafarta köyünün çok yakınında bulunan Büyükanafarta köyü de 16. yüzyıldan itibaren Gelibolu kazasının Eceovası nahiyesine bağlı bir Türk yerleşim yeridir. 15. yüzyılda tıpkı Küçükkanafarta köyü gibi kürekçilerin yaşadığı bir yer olan köy de 16.yüzyıldan itibaren piyade müsellemlerin tarımla uğraşmasıyla birlikte bir tarım köyü olmuştur. Takaoğlu'nun (2016: 128) köyde yaptığı sözlü tarih incelemelerinde 19. yüzyıldan beri yel değirmeni kullanıldığı görülmüştür. Köyde ikisi yan yana bir diğeri ise onlara yaklaşık 200 metre uzaklıkta olmak üzere üç değirmen olduğu bilinmektedir (Takaoğlu, 2016: 128). Günümüzde yan yana sıralanmış iki yel değirmenin yerinde ahır bulunmaktadır. Köydeki yaşlılardan öğrenildiği üzere bu değirmenleri son işletenlerin isimleri Emin Efendi ve Hatip Ağa'dır. Tek başına olan diğer üçüncü değirmen son sahibi ise Yağcı Mustafa (Döver)'dir. Bu değirmenin 1930'lu yıllarda mezarlık yakınında olduğu daha sonra bu yere taşındığı bilinmektedir.

4.4.19. Çanakkale Eceabat İlçesi Beşyol (Tursun) Köyü

15. yüzyılda yakınındaki Küçükanafta ve Büyükanafta gibi piyade-müşellemlerden oluşan küçük bir köy olan Tursun köyün (Karye-i Tursun) (Sezgin, 1998: 171), günümüzde adı Beşyol olarak geçmektedir. Bu köydeki değirmenlerin varlığı 1. Dünya Savaşı sırasında çekilen fotoğraflardan görülebilmektedir. Fotoğraflarda dört adet yan yana sıralanmış şekilde konik çatılı, silindir biçimli taş örgü duvarlara sahip, 12 kollu yelken, çatı altında küçük pencereleri bulunan kanatlı Akdeniz tipine uygun yel değirmenleri görülmektedir. Bu değirmenlerin bir tanesinin çatısı o dönemde yıkılmış vaziyettedir. Bu yel değirmenlerinin bulunduğu fotoğrafta (Takaoğlu, 2016: 130, *bkz.* Şekil. 4.159) Osmanlı Ordusu süvari birliklerin toplandığı bir alan olduğu görülmektedir.

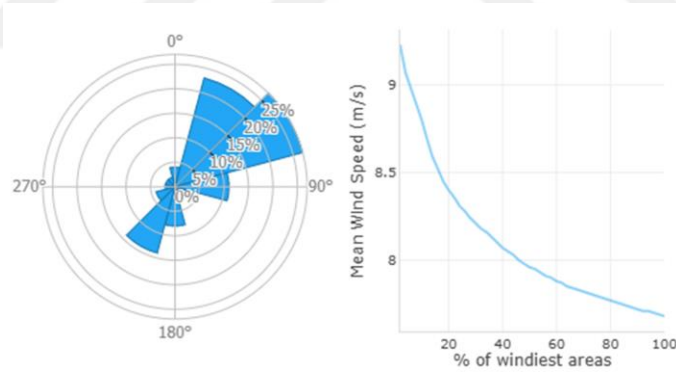


Şekil 4.158. Birinci Dünya Savaşında Tursun köy yol kenarında sıralanmış yel değirmenleri ve Osmanlı Ordusu süvari askerleri, 2 Kasım 1915 (Takaoğlu, 2016: 130)



Şekil 4.159. Tursun köyü yel değirmenleri (Graham Lee kişisel arşivi, t.y.)

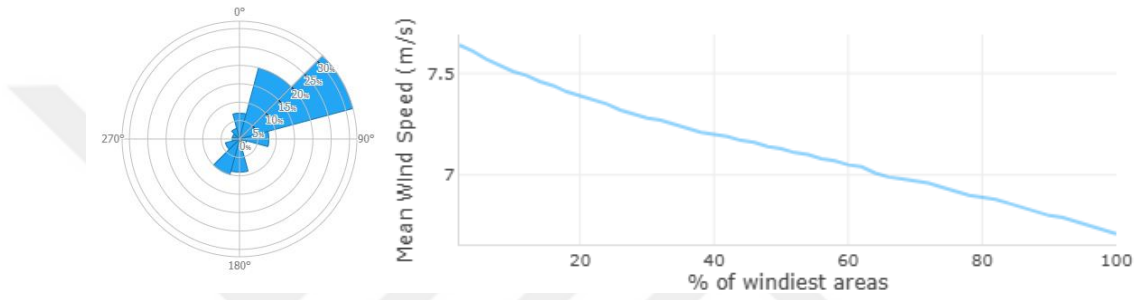
Takaoğlu'nun (2016: 131) bölgede köyün yaşlıları ile yaptığı görüşmeler neticesinde değirmenlerin taşlarının başka yapıların inşasında kullanılmak üzere söküldüğü tespit edilmiştir. Fotoğrafta bulunan sağ taraftaki ilk değirmenin Adil Efendi'ye ait olduğu ve 19. yüzyılda İmroz adasından gelen Rum değirmen ustalarına yaptırıldığı öğrenilmiştir. Bu değirmeni en son çalıştıran kişinin Adil Efendi'nin damadı Hacı Süleyman (Sivrikaya) olduğu ve 1940'lı yılların sonunda çalışmaya devam ettiği bilgisine ulaşılmıştır (Takaoğlu, 2016:131). Fotoğraftaki ikinci değirmen sahibinin ise Kaykı Hüseyin olduğu ve 1960 yıllara kadar oğlu Kaykı Mehmet (Ersöz)'in çalıştırdığı bilinmektedir. Fotoğrafta çalışır durumda görünen son değirmenin sahibi ise Hacı Hüseyin (Davutlar) adlı kişiye ait olduğu bilinmektedir. Tüm bu değirmenler dışında köyün kuzey doğu yönünde bulunan “*Değirmentepe*” olarak adlandırılan bölge de araştırma için ilgi çekici bir noktadır. Adını bir zamanlar burada bulunduğu düşünülen değirmenlerden alan “Değirmen Tepe”, bugün herhangi bir fiziksel kalıntı barındırmasa da kuzeydoğudan esen 32,40 km/s sabit rüzgâr hızı, geçmişte yel değirmenlerinin burada neden kurulmuş olabileceğini anlamamıza yardımcı olmaktadır ((DTU Wind Energy & World Bank; t.y.; bkz. Şekil 4.160.).



Şekil 4.161. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Beşyol (Tursun) köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

4.4.20. Çanakkale Eceabat İlçesi Yalova Köyü

Maydos'a 15 km uzaklıkta bulunan Yalova köyünde Değirmen bayırı mevki olarak bilinen alanda dört adet yel değirmeni olduğu bilinmektedir. Takaoğlunun (2016: 132) çalışmasında belirttiği üzere 1915 tarihli haritalarda yerlerinin tespit edilebilmesine rağmen kalıntılar köyde yapılan tefsiye çalışmaları nedeniyle yok olduğu bilinmektedir. Güncel rüzgâr verilerine göre, bölgenin ortalama 28,08 km/s sabit rüzgâr hızına sahip olması, geçmişte yel değirmenlerinin burada konumlandırılmasının rasyonel ve verimli bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).



Şekil 4.162. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Yalova köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

4.5. İstanbul Avrupa Yakasında Yer Alan Değirmenler

4.5.1. 15. Yüzyıl İstanbul Tasvirlerinde Değirmenlerin Varlığı



Şekil 4.163. Christoforo Buondelmonti'nin 1420 civarına tarihlenen İstanbul kent planı tasviri [Fransız Nüshası] (Buondelmonti, 1420?a: 37r).

Çalışmamızın kapsamı nedeniyle ortasından Avrupa ve Asya kıtasını ayıran İstanbul Boğazı'nın yer aldığı tüm İstanbul İlinin Trakya kısmını oluşturan Avrupa yakasını inceledik. Bu doğrultuda tıpkı Doğu Trakya'nın büyük bir kısmında olduğu gibi burada da günümüze ulaşmış bir yel değirmeni mirasıyla karşılaşmadık. Öte yandan Konstantinopolis'in (Konstantiniyye / İstanbul) Türkler tarafından fethedilmesinin ardından erken bir tarih kabul edilebilecek “*Nürnberg Kroniği*” inkunabulum eserinde yer alan toplamdaki 3 farklı kent tasvirinin ikisinde de Suriçi'nde görülen değirmen betileri bu noktada önemlidir (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 130v-130r, f. 274r; Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 130v-130r, f. 249r). Bazı görüşlere göre, Hartmann Schedel'in (1493) kroniğini görselleştiren Michael Wohlgemut ve Wilhelm Pleydenwurff (ve hatta Albrecht Dürer?) için İstanbul tasvirinin

altlığı Christoforo Buondelmonti'nin 1420 civarında tamamlandığı düşünülen el yazması eserinde 37. sağ varak'ta (recto) yer alan kent planı tipindeki İstanbul tasviridir (Kaya-Zenbilci, 2018: 1111; Buondelmonti, 1420?: 37r). Bu tartışmaya değirmen tasvirini bir ayraç olarak kullanarak baktığımızda İstanbul'un Osmanlı egemenliğine girdiği tarihten önce tasvir edilen bu betimlemede Schedel'in kroniğinin aksine Suriçi'nde hiçbir değirmen motifi bulunmamaktadır. Buondelmonti'nin tüm eserini gözden geçirdiğimizde, yazar ve nakkaşın Gelibolu'yu tasvir ettiği 34. sol varakta yel değirmenlerini göstermekten çekinmemiştir (Buondelmonti, 1420?: 34v). 1493 yılında yayımlanan Nürnberg Kroniği olarak bilinen eserde iki farklı tasvirde Suriçi'nde değirmen motifleri yer alırken (Şekil 4.171; Şekil 4.172; Şekil, 173.) 1420 civarına tarihlenen eserde Haliç'in karşı yakasında muhtemelen Kağıthane Deresi kenarında bir değirmen betisi görülmektedir (Şekil 4.169; Şekil 4.170). Buondelmonti'nin İstanbul tasvirinde gösterdiği Haliç'in karşı kıyısındaki değirmen betisi ile Gelibolu'yu tasvir ettiği varakta görülen değirmen betisini kıyasladığımızda dere kenarında yer alan tasvirin daha çok bir su değirmeni betisi olduğu düşünülecektir. 1420 el yazması eserde yer alan Kağıthane Deresi kenarındaki değirmen tasvir ile 1493 incunabulum eserde yer alan Suriçi değirmen tasvirini yan yana getirdiğimizde ise bu ikisinin birbirine benzediğini görülecektir. Atina Amerikan Klasik Çalışmalar Okulu, Gennadius Kütüphanesi'nde 71 numarayla envantere kayıtlı bulunan bir başka Cristoforo Buondelmonti portalanında da tıpkı Vatikan nüshasında görüldüğü gibi değirmen kanatları külahlı üst örtünün hizasında gösterilmiştir (Drakoulis, 2014: 221). Atina'da bulunan bu nüshayı inceleyen Drakoulis'de (2014: 222) oluşturduğu lejantta bu betiyi “Ανεμόμυλος” ifadesiyle yani “yel değirmeni” olarak okumuştur.



Şekil 4.164. Christoforo Buondelmonti'nin 1420 civarına tarihlenen İstanbul kent planı tasviri [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b: 42r).

Schedel'in kroniğine geri dönecek olursak, açık erişimle ulaşabildiğimiz Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a) ve Cambridge Üniversitesi nüshaları (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b) arasında tek bir varakta gösterilmiş (iki nüshada da CXXX yani 130. varakta görülmektedir.) İstanbul panoramasının bu iki nüsha arasında çizgisel bir farkı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra manzarayı betimleyen yapı öğelerinin tasvirinde renk farklılığı bulunmaktadır.



Şekil 4.165. 1493 yılında basılan Nürberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 130v-130r).

Schedel'in eserinde yer alan İstanbul panoramaları adeta İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği dönemin öncesine öykünür bir eda ile tasvir edilmiştir. Hâlbuki kitabın baskı tarihi 1493'tür. Özellikle iki ayrı varakta gösterilen panoramada Türklere ait hiçbir yapı unsuruna rastlanmamaktadır. Erken matbaa baskısı bu eseri inceleyen bir çalışmada metinlerde de Türk karşıtı ifadeler ortaya konmuştur (Kaya-Zenbilci, 2018: 1115-1121).



Şekil 4.166. 1493 yılında basılan Nürberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 130v-130r)



Şekil 4.167. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 274. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r)



Şekil 4.168. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 249. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması- Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 249r)

Nürnberg Kroniği olarak bilinen inkunabulum eserde 130. folyo ya da varağa yayılan bu panoramanın yanı sıra, Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshasında 274. varakta sağ sayfada, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında ise 249. varakta sağ sayfada yer alan İstanbul panoramasına dikkat edecek olursak bu iki nüshadaki

panorama da tıpkı önceki panoramalarındaki birbirine benzerlik devam etmektedir. Ahşap baskı tekniği ile oluşturulduğu bilinen (Kaya-Zenbilci, 2018: 1110) bu panoramik kent planının birbirinden farklı nüshalarında renklendirmede farklılık bir önceki nüshalar arasındakile aynıdır (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r; Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 249r).



Şekil 4.169. Christoforo Buondelmonti'nin *Liber Insularum Archipelagi* adlı el yazması eserinde İstanbul'da yer alan muhtemelen Kağıthane deresi kenarında bulunan su değirmeni betisi ayrıntısı [Fransız Nüshası] (Buondelmonti, 1420?a:37r).



Şekil 4.170. Christoforo Buondelmonti'nin *Liber Insularum Archipelagi* adlı el yazması eserinde İstanbul'da yer alan muhtemelen Kağıthane deresi kenarında bulunan yel değirmeni şeklindeki motif ayrıntısı [Vatikan Nüshası] (Buondelmonti, 1420?b:42r).

Yukarıdaki tartışmamıza geri dönecek olursak, Cristoforo Buondelmonti portalanında yer alan İstanbul betiminde Kâğıthane Deresi yanında görülen değirmen biçimlerinin farklılaşması kuşkusuz ki eserin bir el yazması olması nedeniyle müstensihlerin (scribal), nakkaşların veya kartografların istinsah hatası (parablepsis) yapmış olmalarıyla ilgilidir. Buondelmonti'nin Gelibolu tepelerinde gösterdiği

değirmenlerin rüzgâr gücüyle çalışan yel değirmenleri olduğu barizdir. Fakat Kâğıthane Deresi yanında şematize edilen değirmenin nüshadan nüshaya değişen kanatlarının konumuna bağlı biçimi değişmektedir. Kâğıthane Deresi yanında bir su değirmeni mi vardır yoksa bu bir yel değirmeni midir sorusu her ne kadar suyun yanında bir su değirmeni olması gerektirdiğini düşündürecekse de bunu kesin bilmek mümkün değildir.



Şekil 4.171. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 130v-130r)



Şekil 4.172. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 130. folyoda bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 130v-130r)



Şekil 4.173. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 274. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Amerikan Kongre Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r)

Nürnberg Kroniği nüshalarında bizim açımızdan önemli yani değirmen betisinin yer aldığı iki farklı İstanbul betimi bulunmaktadır. Bunlardan bir varak boyunca tasvir edilen daha ayrıntılı panoramik kent planında 3 farklı değirmen sıralanmış halde bulunurken (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r; Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 249r) bir sayfada yer alan kent panoramasında ise tek bir değirmen olarak şematize edilmiştir (Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 274r; Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493b: f. 249r). Bu değirmenlerin bir yel değirmeni mi yoksa bir su değirmeni mi olduğu kesin değildir. Çünkü adeta bir kroki değerinde olan bu şematize panoramalarda değirmenlerin bulundukları yer İstanbul Suriçi'nin tarih boyunca bilinen tek akarsu kaynağı olan Lycus veya Bayrampaşa Deresi'nin girdiği yatak hizasında düşünülebilir. Diğer taraftan iki farklı panoramada (iki sayfaya yayılmış ve tek sayfada yer alan olmak üzere) da bulunan değirmenlerin bir şematize grafik bir anlatım olduğunu düşünmeliyiz. Bu doğrultuda tek sayfada verilmiş İstanbul panoramasında tek olan değirmenin arkasından dolanan ve değirmenin

arkasında son bulan çift çizginin bir akarsu şeması yerine bir karayolu şeması olduğunu düşünmemiz daha makuldür. Çünkü bu su veya kara yolu olarak anlamlandırılacak çift çizgili grafik iki sayfada (tek varakta) verilen panoramada değirmenlerin kapısına uğrayan bir yol ağının biçimlendirmektedir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde buradaki tasvirin bir yel değirmeni olarak düşünülmesi gerekir.



Şekil 4.174. 1493 yılında basılan Nürnberg Kroniği'nin 249. folyo sağ sayfada bulunan İstanbul panoraması değirmen detayı - Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nüshası(Schedel, Wohlgemut, Pleydenworff, 1493a: f. 249r)

4.5.2. Osmanlı İstanbul'undaki Yel Değirmenleri

Salih Aynural'ın çalışmasında İstanbul'daki yel değirmenlerinin özellikle zahire tedarikinde kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir. Örneğin, 1763 yılında İstanbul'da 1118 ekmekçi değirmen taşı ve 382 uncu değirmen taşı kaydedilmiştir (Aynural, 2001: 4). Bu değirmenlerin bir kısmı yel değirmenleri olup, kentin un ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştır. İstanbul'daki değirmenlerin çoğunluğunu at değirmenleri oluştursa da rüzgâr koşullarına uygun bazı semtlerde yel değirmenlerine de rastlanmaktaydı (Aynural, 2001: 85). Yel değirmenleri yoğunlukla Galata, Eyüp ve Üsküdar gibi bölgelerde bulunduğu, rüzgârın güçlü olduğu tepelere kurulduğu aktarılmaktadır (Aksu-Kılıç, 2024: 57). İstanbul'daki değirmenlerin çoğunluğunu at değirmenleri oluştursa da

rüzgâr koşullarına uygun bazı semtlerde yel değirmenlerine de rastlanmaktaydı (Aynural, 2001: 85). Ari Çokona eserinde (2016), 20. yüzyıl başlarında sur dışında Rumlara ait birkaç yel değirmeni bulunduğundan da bahsetmektedir (Çokona, 2016: 87)

4.5.3. Osmanlı İstanbul’unda Su Değirmenleri

İstanbul’un su değirmenleri, özellikle dere kenarları ve su kaynaklarına yakın bölgelerde faaliyet göstermiştir. Aynural, 18. yüzyılda İstanbul’un iâşesi için su değirmenlerinin önemini vurgular. Örneğin, Değirmendere ve Kazıklı iskelelerindeki su değirmenleri, saray ve imaretlerin un ihtiyacını karşılamıştır (Aynural, 2001: 36-37). Yangınlar sonrasında (1756 ve 1782) bu değirmenlerin yeniden inşasına öncelik verildiği görülmektedir (Aynural, 2001: 36-37). Özellikle Eyüp ve çevresi gibi su kaynaklarının bulunduğu semtlerde bu değirmen türü yaygındı. Su tartışmaları, bağ-bahçe sahipleriyle değirmenciler arasında zaman zaman anlaşmazlıklara neden olmuştur (Aynural, 2001: 85).

4.5.4. İstanbul’un Atlı Değirmenleri

Atlı değirmenler, İstanbul’da özellikle zahire nakliyesinin zor olduğu dönemlerde kullanılmıştır. Aynural, atlı değirmenlerin taşra bölgelerinden getirilen hububatın öğütülmesinde alternatif bir yöntem olarak devreye alındığını belirtir (Aynural, 2001: 85). Ancak, bu değirmenlerin verimliliğinin düşük olması nedeniyle su ve yel değirmenlerine kıyasla daha az tercih edildiği aktarılır (Aynural, 2001: 85). At değirmenleri 4 at ile çevrilmekteydi. Biz de çalışmamızda Çatalca bölgesinde bu tip bir değirmen binasının harabe halindeki mirasına tanık olduk (Yerler ve İzler, 2024h; Yerle ve İzler, 2024i).

İstanbul genelinde akarsu kaynaklarının azlığı ve rüzgâr alabilen yerlerin yerleşime uzaklığı nedeniyle atlı değirmenler İstanbul’da en çok karşılaşılan değirmen tipi olmaktaydı (Aksu-Kılıç, 2024: 195). Atlı değirmenleri çeken atların Midilli türündeki atlar olduğu okunmaktadır (Aksu-Kılıç, 2024: 196). Jan (baba) ve Casper (oğul) Luyken tarafından 1698 yılında yayımlanan meslek tasvirleri serisi “*Het Menselyk Bedryf*” veya “*100 Verbeeldingen van Ambachten*” adlarıyla bilinen ahşap baskı resim koleksiyonu olan kitapta yer alan bir tasvirde, atlı bir değirmen düzeneği ile çalışan bir un değirmencisi betimlenmektedir (Luyken & Luyken, 1694: 100). Dikkat

edilecek olursa orada görülen at, midilli tipinde kısa bir attır. Bu bize atlı değirmenlerde kısa at kullanımının yalnızca İstanbul'da değil, Hollanda'da da benzer bir uygulama olduğunu düşündürmektedir. Atlı değirmenlerin bir başka avantajı da bu hayvan gücüne dayanan sistemin, hava şartlarından bağımsız çalışabilmesidir; böylece üretimde süreklilik sağlanabilmektedir.

4.5.5. Semtlere Göre Değirmen Dağılımı

Eyüp, Hasköy ve Piripaşa'da 1739 yılında 7 uncu değirmeni bulunmaktaydı, 1763'te taş sayısı 25'e ulaşmıştır. Mülkiyet yapısı açısından çoğunluk gayrimüslimlere aitti (Aynural, 2001: 108).

Galata ve Kasımpaşa semtlerinde 1763 yılında 31 uncu değirmeni bulunmakta, toplam taş sayısı 111'e ulaşmaktaydı. Aynural (2001: 108) eserinde değirmen taşı değişimini incelediği tarihi dökümanlardan tespit etmiştir; buna göre 24 yılda (1739-1763) yalnızca 3 değirmen taşı ilave edildiği okunmaktadır. Bu değirmenlerin önemli bir kısmı gayrimüslimlerin kontrolündeydi (Aynural, 2001: 108-109).

Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy ve Bebek semtlerinde 1739'da 7, 1763'te 9 adet ekmekçi değirmeni vardı. Bu semtlerdeki değirmenlerin önemli kısmı birçok yerde olduğu gibi burada da gayrimüslimlerin tasarrufundaydı (Aynural, 2001: 101).

Rumelihisarı, Yeniköy, Büyükdere ve Sarıyer semtlerinde 1763'te toplam 12 değirmen vardı. Bunlardan 2'si peksimet üretiminde kullanılıyordu. Değirmenlerin neredeyse tamamı gayrimüslimlere aitti (Aynural, 2001: 101).

Suriçi ise İstanbul'un değirmen merkeziydi. 1763'te burada toplam 126 fırıncı değirmeni vardı. Bunlardan 43'ü müslümanlara, 49'u gayrimüslimlere, 34'ü ise karma ortaklıklara aitti. En büyük değirmen 12 taşlı olup Unkapanı'ndaydı (Aynural, 2001: 95).

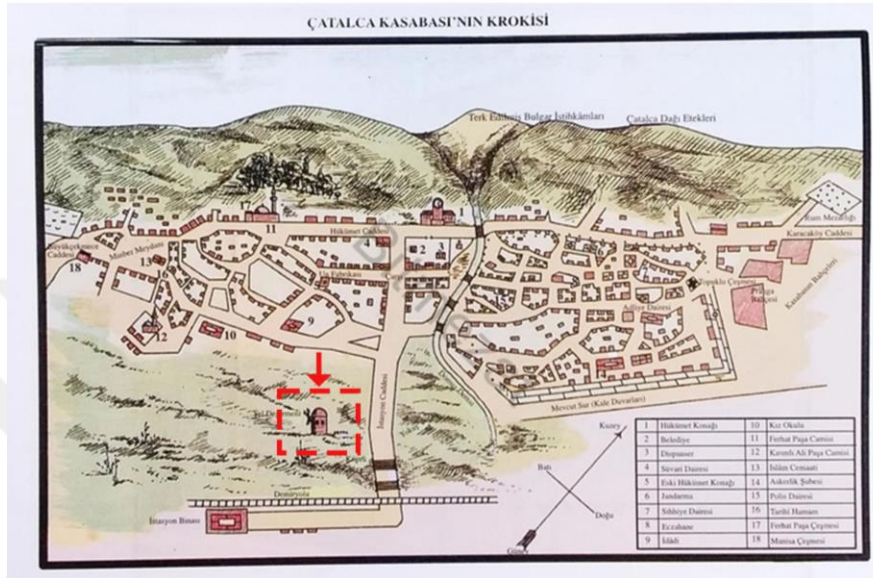
4.5.6. İstanbul Çatalca İlçesi



Şekil 4.175 *Itinéraire de Jérôme Maurand d'Antibes à Constantinople* (1544) adlı eserde İstanbul ve Trakya gösterimi (Maurand, 1901: lev. XV)

İstanbul'un Doğu Trakya kısmında bulunan Çatalca ilçesi batı rüzgârlarına elverişli bir konumda bulunmaktadır. Eğimli çokça tepeye sahip bu ilçenin güneydoğusunda tüm tepelerden daha belirgin olarak Çatalca İstasyon'una ve ovasına bakan bir tepe bulunur. Fransız seyyah *Jérôme Maurand*'ın 1544 yılında Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatini anlatan "*Itinéraire de Jérôme Maurand d'Antibes à Constantinople*" ("*Jérôme Maurand*'ın Antibes'ten İstanbul'a Yolculuğu) isimle eserdeki 1544 yılına ait çizimde de İstanbul'un arka tarafında "*Trasia*" olarak adlandırılmış bölge muhtemelen Trakya'nın İstanbul ayağı olan sur dışından Çatalca'ya kadar olan yerleri ifade etmektedir. O dönemde bu bölge yan yana sıralanmış yel değirmenleri çizimi ile tasvir edilmiştir. 1925 yılında yazılmış olan "*Türkiye'nin sıhhi-ictimâî coğrafyası Çatalca Vilâyeti*" kitabında da yer alan krokide de görüldüğü üzere Çatalca istasyonuna bakan yeşillik alan üzerinde de bir yel değirmeni çizimi bulunmaktadır. Ancak tez araştırması kapsamında bölgede yaşayan halk ile yapılan sözlü tarih kayıtlarında, yel değirmeninin sadece bu alanda olmadığı ve ayrıca ilçede su değirmeni ve atlı değirmen olduğu bilgisine de erişilmiştir (Yerler ve İzler, 2024h; Yerler ve İzler, 2024i; Yerler ve İzler, 2024j).

Çatalca'da 1925 yılında 2 un fabrikası mevcuttur (Doktor Mehmet Ali, 1991: 40). Çatalca Vilayet krokisinde (Doktor Mehmet Ali, 1991) okunan un fabrikasının bulunduğu sokağın konumu ile günümüzdeki Çatalca sokakları karşılaştırıldığında “*Un fabrikası*” yazan sokağın isminin günümüzde “*Değirmen sokak*” olarak isminin devam ettiği görülmektedir.



Şekil 4.176. Çatalca Vilayet Krokisi (Doktor Mehmet Ali, 1991)

Tarım ürünleri yoğunluklu olarak buğday, mısır ve ayçiçeği olan Çatalca'da, geçmişte yel değirmeni bulunan alanların günümüzdeki durumları incelendiğinde birinci bölgenin Çatalca krokisinden yola çıkarak istasyona yakın bir kırsal alanda olduğu görülmektedir. Orası halen tarım alanı olarak kullanılmakta ve yel değirmenine ait bir iz bulunmamaktadır. İkinci nokta ise Çatalca'nın yerli halkından olan Çatalca Avcılar ve Atıcılar Derneği Başkanı Hüseyin Bükülmez ile yapılan sözlü tarih röportajlarımızda (Yerler ve İzler, 2024j) edinilen bilgiye göre günümüzde Ferhatpaşa mahallesinde İstanbul Ticaret Odası Ortaokulu'nun bulunduğu alanda yel değirmenleri bulunmaktadır (Şekil 4.180; Şekil 4.181.). Hüseyin Bükülmez, 1968 yılında yapılaşan bu alanın önceleri tarlalık bir arazi olduğu bilgisini vermiştir (Yerler ve İzler, 2024j). İlçede diğer mahallere görece daha yüksek bölgeye konumlanan bu alan yel değirmeni inşa etmek için avantajlı noktadır (Şekil 4.180; Şekil 4.181.).

1912 yılında Bulgar birliklerinin bulunduğu sırada çekilmiş olan “*Çatalca hattının gerisindeki Lorghis'in yel değirmenleri*” olarak tanımlanan fotoğrafın

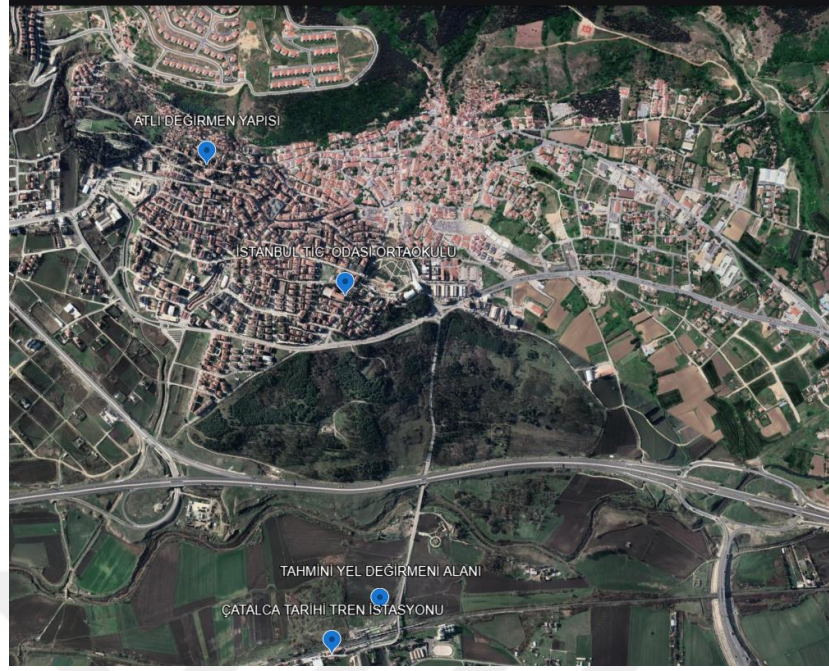
günümüzde İstanbul Ticaret Odası ortaokulun bulunduğu noktada bulunmuş olması yüksek ihtimaldir (Rémond, 1912: 534). 2025 yılındaki harita verileri incelendiğinde geçmişte yel değirmenlerinin bulunduğu bu alanın çok yakınında “Yel Değirmeni” isimli sokak bulunması da eskiden bu tepede rüzgâr ile salınan değirmenlerin artık yalnızca ismiyle var olduğunu bize göstermektedir. “Lorghis” -isminden de anlaşılabileceği üzere yel değirmeni işletilen diğer bölgelerde olduğu gibi- değirmen sahibinin Rum olduğu sonucuna ulaşılabilir (Rémond, 1912: 534). Rumların mübadele ile Çatalca’dan gidişiyle yel değirmenleri âtil durumda kalmış ve günümüze ulaşamamıştır.



Şekil 4.177. L'illustration dergisinin 3642 no.lu sayısında görülen Çatalca Yel Değirmenleri "Çatalca Hatlarının arkasında Lorghis'in yel değirmenleri" (Rémond, 1912: 534).



Şekil 4.178. Çatalca Genel Görünüm ve Değirmen yapılarının noktaları (Google Earth 2025r), Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.179. Çatalca genel görünüm ve değirmen yapılarının noktaları (Google Earth 2025s), Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 4.180. Yel değirmeni alanı, Yel değirmeni sokak ve yollar ilişkisi (Google Earth 2025t), Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Çatalca da yapılan bölgenin yerli halkından olan Hüseyin Bükülmez ile yaptığımız sözlü tarih röportajlarına göre ilçede kalıntıları günümüze ulaşmış bir atlı değirmen yapısı bulunmaktadır (Yerler ve İzler, 2024h; Yerler ve İzler, 2024i). Diğer yel değirmenlerinin kuzeybatısında bulunan bu dikdörtgen planlı yığma taş yapının

günümüzde beden duvarlarının bir kısmı ayakta olup üst örtüsü yıkılmıştır. Yapılan röportajda da o dönemde buğdayın su değirmenlerinde en iyi kalitede öğütüldüğü, su değirmenlerine ulaşamayan insanların daha yakında bulunan yel değirmenlerine gittiği, yel değirmenlerine de ulaşım sağlayamayan daha fakir halkın ise tahıllarını yakındaki atlı değirmende öğüttüğü öğrenilmektedir (Yerler ve İzler, 2024i; Yerler ve İzler, 2024j).

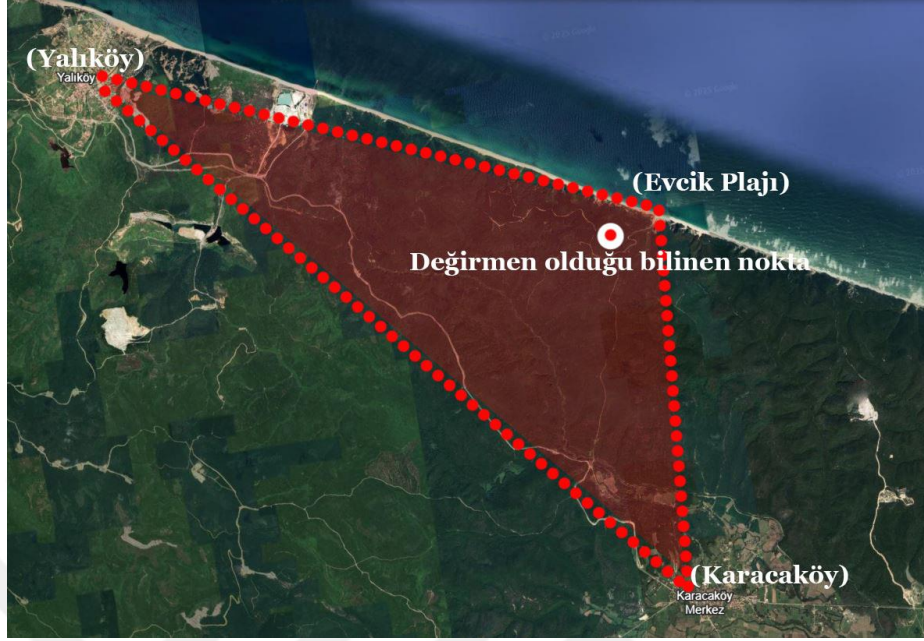


Şekil 4.181. Geçmişte yel değirmeni olduğu bilinen alanın günümüz hali, 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.



Şekil 4.182. Çatalca'da bulunan atlı değirmen yapısı 12.05.2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

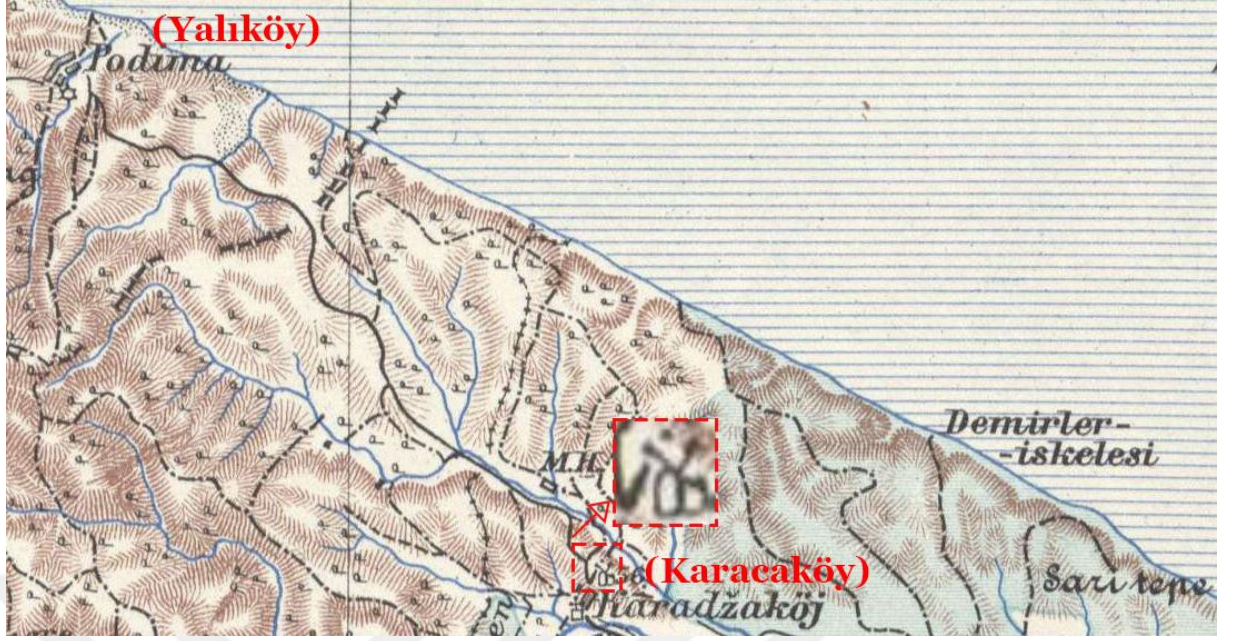
4.5.7. Çatalca, Yalıköy ve Karacaköy çevresi



Şekil 4.183. Yalıköy’de yel değirmeni olarak bilinen kalıntının bulunabileceği alan (Google Earth 2025u) Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Çatalca merkezinin kuzeyinde, Karadeniz kıyısında yer alan Yalıköy ve yakınındaki Karacaköy arasında, günümüzde sık orman örtüsüyle kaplı olan ve 1960’lı yıllarda mera olarak kullanılan bir alanda, geçmişte bir yel değirmeninin bulunduğu dair bilgiler, Yalıköy sakini Bülent Tarakçı’nın (1965) tanıklığına dayanmaktadır. Tarakçı, 1960’lı yıllarda Evcik Plajı yakınında yer alan bu bölgede, o dönemde hâlen mera olan alanda, yel değirmeni olduğu düşünülen silindirik biçimli yıkık bir taş yapıya tanıklık ettiğini belirtmiştir. Günümüzde söz konusu alan idari olarak Karacaköy sınırları içerisinde (Yerler ve İzler, 2025h).

1903 tarihli haritada Karacaköy’ün üzerinde bir yel değirmeni simgesinin bulunması (Noltz & Kortsch, 1903; *bkz.* Şekil 4.184.), bu tanıklığı destekler nitelikte bir veri sunmaktadır. Ancak, yapılan arazi incelemeleri sırasında Evcik Plajı’na ulaşılırken Anastasius Surları’nın izleri boyunca görülebildiği tespit edilmiştir. Bu durum, Bülent Tarakçı’nın söz konusu yapı hakkında verdiği bir başka önemli bilgiyle örtüşmektedir: Tarakçı, yapının taş malzemesinin Anastasius Surları ile aynı özellikte muhtemelen devşirme taşlar olduğunu ifade etmektedir (Yerler ve İzler, 2025h).



Şekil 4.184. 1903 yılında Karacaköy’de görülen yel değirmeni simgesi (Noltz & Kortsch, 1903) Sıdika Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında üç olasılık değerlendirilebilir:

- Yapının Aslen Bir Yel Değirmeni Olduğu:

Tanıklık edilen yapı, gerçekten de dönemine ait bir yel değirmeni olabilir. Karacaköy ile Yalıköy arasında yer alması, bu iki köyün de kullanımına açık bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu bölgenin rüzgâr rejimi açısından uygunluğu bu varsayımı desteklemektedir.

- Söz Konusu Yapının Aslen Surlara Ait Bir Burç Olduğu:

Yapının silindirik formu ve yapı malzemesinin surlarla benzerlik göstermesi, bunun sur sistemine ait yarım daire planlı bir burç olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir.

- Burç Yapısının İşlev Değiştirilerek Yel Değirmenine Dönüştürülmüş Olması:

Yıkılmış burçların zamanla farklı işlevlerle kullanıldığı bilinmektedir. Bu yapı da bir dönemde değirmene dönüştürülmüş olabilir.

Bölgeyi yakından tanıyan sanat tarihçisi ve Bizantolog Dr. Hayri Fehmi Yılmaz da yaptığımız kişisel görüşmede bu üç olasılığı desteklemektedir. Özellikle, Evcik Plajı'na giden yol üzerinde, tespiti güç olan bazı burç kalıntılarının varlığından söz etmiştir. Ancak bölgede yapıya dair herhangi bir arşiv fotoğrafı ya da mimari belgeye rastlanmamış olması, tüm bu olasılıkları şimdilik yalnızca varsayım düzeyinde tutmaktadır. Öte yandan 1903 tarihli haritada Karacaköy içinde görülen yel değirmeni simgesinin de bu yapıya ya da farklı bir yapıya işaret edip etmediği netlik kazanmamıştır. Bu sebeple, arkeolojik, mimari ve arşiv kaynaklı yeni çalışmalarla desteklenmedikçe, söz konusu yapının işlevi ve kimliği üzerine yapılan bu değerlendirmeler kesinlik taşımaz.

4.5.8. İstanbul Silivri ilçesi



Şekil 4.185. 1903 yılına ait askeri bir haritada (Noltz & Kortsch, 1903) yel değirmeni sembolü, Sıdıka Çakıl tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Silivri, günümüz yerleşiminin doğusunda yer alan dik ve sarp bir tepe üzerinde, ölü bir falez hattında kurulmuştur (Üçöş, 2017: 112). Bu ilk yerleşim alanı, günümüzde Fatih mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Stratejik ticaret yolları üzerinde bulunmasının yanı sıra doğal bir limana sahip olması, kenti kara ve deniz yönlerinden gelebilecek saldırılara karşı savunmasız kılmıştır. Bu nedenle, yerleşim alanı zamanla surlarla tahkim edilmiştir (Çokona, 2016: 40).

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Silivri çokkültürlü bir toplumsal yapıya sahiptir; kasabada Ermeni, Yahudi, Rum ve az sayıda Türk cemaati bir arada

yaşamaktadır. 1892 yılı verilerine göre, nüfusun mutlak çoğunluğunu oluşturan 550 hanelik Rum nüfusun yanı sıra, 60 Musevi hanesi de kasabada ikamet etmekteydi (Çokona, 2016: 40). Aynı dönemde bölgede dört adet yel değirmeni bulunmaktaydı (Çokona, 2016: 40). Bu değirmenlerin varlığı, yalnızca dönemsel kayıtlarla sınırlı kalmayıp, 1903, 1931 ve 1939 tarihli askeri haritalarda da simgeler aracılığıyla açık biçimde görülmektedir.

4.6. İncelenen Değirmenlerin Sınıflandırılması

Bu bölümde, tez çalışması kapsamında Trakya Bölgesi'nde teknik gezi gerçekleştirilen alanlarda yer alan yel değirmenlerinin konumları tespit edilmiş; fiziksel kalıntısı bulunan ya da konumu kesin olarak belirlenen değirmenler saptanmıştır. Tespit edilen bu değirmenler, konumları, tipolojileri (değirmen tipi), sıralı ya da tekil yapıda olmaları, ulaşılabilirlik durumları, yapısal özellikleri (strüktürü) ve korunma durumlarına göre sınıflandırılmıştır.



Şekil 4.186. Teknik Geziler sonrası sınıflandırmak üzere seçilen değirmenler (Google Earth 2025v) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Çizelge 4.11. İncelenen Yel Değirmenlerinin Sınıflandırılması

Numara	Konum	Değirmen tipi	Güncel durumu
1 numaralı değirmen	Çanakkale Eceabat Bıgalı köyü	Tek değirmen	Rekonstrüksiyon edilmiş
2 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut
3 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
4 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut
5 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
6 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü	Tek değirmen	Kalıntı Mevcut
7 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu İlçe Merkezi	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
8 numaralı değirmen	Çanakkale Gelibolu İlçe Merkezi	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
9 numaralı değirmen	Edirne Enez	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut
10 numaralı değirmen	Edirne Keşan	Tek değirmen	Kalıntı Mevcut değil

11 numaralı değirmen	Tekirdağ Şarköy Kirazlı köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut
12 numaralı değirmen	Tekirdağ Şarköy Kirazlı köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut
13 numaralı değirmen	Tekirdağ Şarköy İğdebağları köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
14 numaralı değirmen	Tekirdağ Şarköy İğdebağları köyü	Sıralı değirmen	Kalıntı Mevcut değil
15 numaralı değirmen	Tekirdağ Şarköy İğdebağları köyü	Tek değirmen	Kalıntı Mevcut

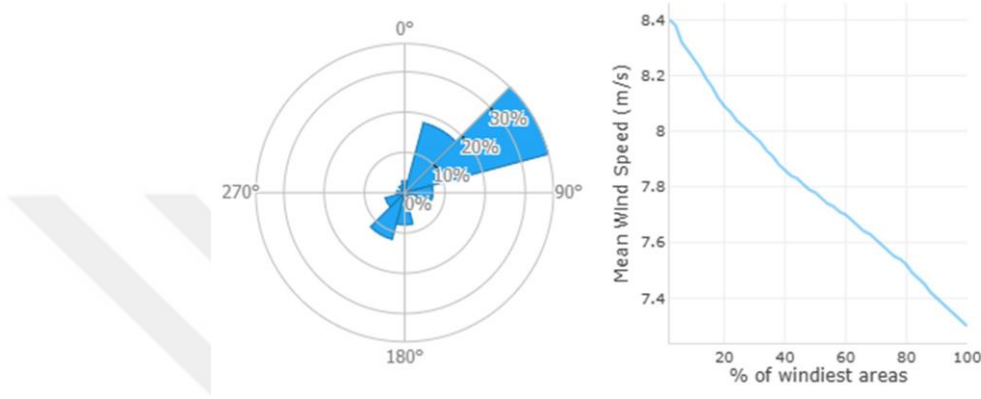
4.6.1. 1 Nolu Değirmen

Yer bilgisi: Çanakkale Eceabat, Bigalı köyü,

Yapı sahibi: Günümüzde Müze Yapısı

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni – Tek Değirmen

Konumlandığı Alan: Köyün çeperindeki tepeye konumlanmıştır.



Şekil 4.187. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Eceabat, Bigalı köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,24 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Köy merkezinin çeperinde bulunduğu için muhtemelen tarım alanına yakın bir şekilde konumlanmıştır. Hasat edilen ürün direkt olarak değirmene ulaşabilmektedir.

Yapının strüktürü ve Korunma Durumu: 6,40 m çapında olan silindirik formda olan yapı, 2011 yılında temel halinde yaklaşık bir metre yüksekliğinde iken 2023 yılında yapılan çalışmalar ile yitirilen diğer yapı elemanları eklenerek yeniden inşa edilmiştir. Rekonstrüksiyonu yapılan değirmeni incelediğimizde metal kaplama ile örtülmüş çatıya sahiptir. Yapıda kanatları taşıyan milin çatıya bağlandığı nokta, geleneksel Akdeniz tipi yel değirmenlerinden farklı olarak çatı formunun içinde gizlenmiştir. Bu bağlantı, çatının ön yüzeyinde ekstra bir kırma yüzey oluşturularak çözülmüş ve böylece dışarıdan bakıldığında milin yapıya giriş noktası gözle görünür biçimde öne çıkmamıştır. Bu durum, klasik tipolojide görülen ve genellikle çatının hemen alt kenarından çıkan açıkta kalan mil yapısından farklı bir çatı tipidir. Taş gövdeye açılan

basit formlu ahşap giriş kapısı ve onun üzerinde Akdeniz Tipi değirmenlerde gördüğümüz tipik küçük pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencere doğal aydınlatma sağlamakta hem de iç hava sirkülasyonunu sağlamaktadır. Yapının gövdesinde farklı renklerde taşlar kullanılmış ve yapının ortasından iki sıra tuğla hatıl kullanılmıştır.

Kat sayısı: 2 katlı olarak inşa edilmiştir.

4.6.2. 2 Numaralı Değirmen

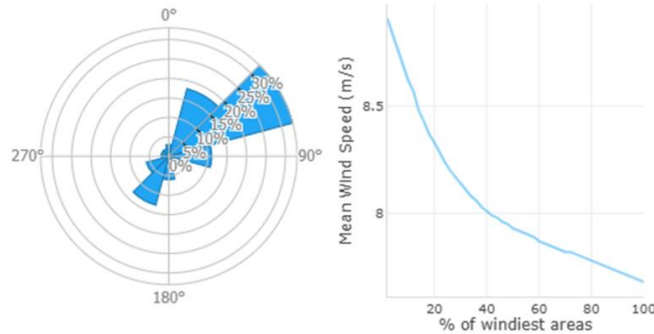


Şekil 4.188. Mehmet Yılmaz'a ait değirmenin kapı girişinin görünümü 10.11. 2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü 307 Ada 37 Parsel

Yapı sahibi: Mehmet Yılmaz

Konumlandığı Alan: Köyün yerleşim yerinin hemen karşısında hizalanan dört adet yan yana sıralanmış yel değirmenlerinin bir parçasıdır. Diğer üç değirmene göre en yüksek bölgeye konumlanmıştır.



Şekil 4.189. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,6 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Röportajlara göre yapıya at ve eşekler ile toprak bir yoldan erişim sağlanmaktadır.

Yapının strüktürü: Yapının beden duvarları ilk katı kısmen ayakta durmaktadır. Çatısı yapının iç kısmına çökmüş ve mekanik yapısı yitirilmiştir. Farklı ölçülerde bölgenin yerel taşı kullanılarak inşa edilmiş olan değirmenin dış yüzeyinin kimi kısımlarında beton sıva izleri görülmektedir. Yapılan röportajlarda geçmişte çatı malzemesinin sac olduğu bilgisine erişilmiştir.

Kat sayısı: Geçmişte yapı 2 katlı olarak inşa edilmiştir. İçinde sokma taş merdivenlerin kalıntıları bulunmaktadır.

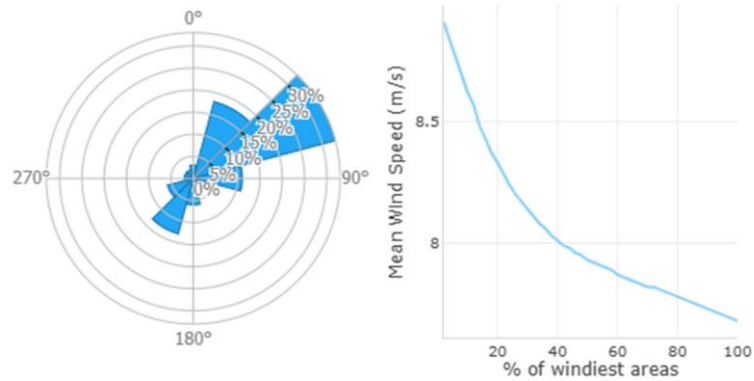
Korunma Durumu: Yapı üzerinde birçok mirasçının hak sahibi olmasından dolayı ilgisiz kalmış bir yapıdır.

4.6.3. 3 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü 307 Ada 28 Parsel

Yapı sahibi: Emin Güngör

Konumlandığı Alan: Mehmet Yılmaz'a ait değirmenin bir kot aşağısında bulunan 4 sıralı yel değirmeninden biridir.



Şekil 4.190. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alanadan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,6 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Röportajlara göre yapıya at ve eşekler ile toprak bir yoldan erişim sağlanmaktadır.

Yapının strüktürü: Geçmişte çekilmiş fotoğraflardan görüldüğü üzere sıralı değirmenlerin yapısal özellikleri birbiriyle benzerdir. Silindir taş gövdeye sahiptir ve konik çatısı sac malzeme kaplıdır.

Kat sayısı: Geçmişte yapı 2 katlı olarak inşa edilmiştir.

Korunma Durumu: Yapının sadece oturduğu alanın izi belli olmaktadır. Tüm duvarlar yıkılmış olup, geçmişte var olan taş duvarların günümüzdeki akıbeti belirsizdir.

4.6.4. 4 Numaralı Değirmen



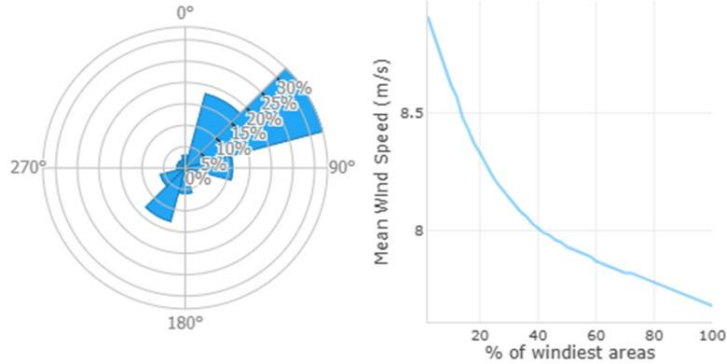
Şekil 4.191. Hayrullah Dalyan'a ait değirmenin görünümleri, 10 Kasım 2024 tarihinde Sıdika Çakıl tarafından yerinde çekimi

Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü, 307 Ada 29 Parsel

Yapı sahibi: Hayrullah Dalyan

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni – Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Köyün yerleşim yerinin tam karşısındaki dört sıralı değirmeninden biridir.



Şekil 4.192. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,6 km/h olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Röportajlara göre yapıya at ve eşekler ile toprak bir yoldan erişim sağlanmaktadır.

Yapının strüktürü: Taş malzemeyle örülmüş yapının çatısı Çökmüştür. Yapının iç kısmında günümüzde çöken ahşap çatı aksamı ve kanatları döndüren ahşap mil çürümüş bir şekilde bulunmaktadır. Ahşap mildeki izlere bakıldığında değirmenin 12 kanatlı olduğu düşünülmektedir. Yapının iç kısmında ocak ve niş boşlukları görülmektedir. Kuzeye konumlanmış kapısı ve onun tam karşısında güneye bakan çatı altı penceresi ile yapı klasik bir Akdeniz tipi yel değirmenidir.

Kat sayısı: Geçmişte yapı 2 katlı olarak inşa edilmiştir.

Korunma Durumu: Yapı doğal istilaya uğramış içinde birçok bitki yetişmektedir. Çatısı da çökmüş olan yapının içindeki bitkiler ile birlikte daha da zarara uğradığı görülmektedir.

4.6.5. 5 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü, 307 Ada 30 Parsel

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni

Konumlandığı Alan: Köyün yerleşim yerinin tam karşısındaki dört sıralı değirmeninden yola en yakın olan ve tepenin en aşağısında konumlanan değirmendir. Diğer üç değirmene göre kot olarak en alçak yerde bulunur.

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,6 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Röportajlara göre yapıya at ve eşekler ile toprak bir yoldan erişim sağlanmaktadır.

Yapının strüktürü: Fotoğraflarda akdeniz tipi yel değirmeni olduğu görülmektedir.

Kat sayısı: Geçmişte yapı 2 katlı olarak inşa edilmiştir.

Korunma Durumu: Yapı 1950'li yılların başında inşa edilmiş daha sonraları ise sökülerek taşları başka yapılarda kullanılmıştır. Günümüzde ise sadece yapının oturduğu alanın izleri belirgindir.

4.6.6. 6 Numaralı Değirmen



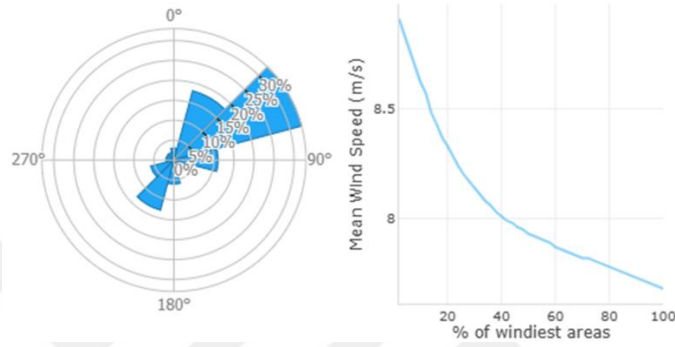
Şekil 4.193. İdris Sivrikaya'ya ait yel değirmeni, 10.11.2024 tarihinde Sıdıka Çakıl tarafından yerinde çekimi.

Yer bilgisi: Çanakkale Gelibolu Karainebeyli köyü, 305 Ada 2 Parsel

Yapı sahibi: İdris Sivrikaya

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Tek Değirmen

Konumlandığı Alan: Karainebeyli köyünün karşısında ve sıralı değirmenlerin kuzaydoğusunda tek olara konumlanmıştır.



Şekil 4.194. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu, Karainebeyli köyünün rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,6 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Röportajlara göre yapıya at ve eşekler ile toprak iki patika yoldan erişim sağlanmaktadır. Bu yolların birincisi yapıya öğütülecek ürünlerin ulaşımını sağlarken diğer yol ise değirmende öğütülerek üretilen unun yapıdan çıkarılışı yoldur.

Yapının strüktürü: Yapının üzerinde ahşap lentolu kapının hemen sol tarafında HÜSAN 1936 yazılı bir kitabe bulunmaktadır. Taş gövdeye sahip yapının çatısı çökmüştür. Zemin kata kapıdan girildiğinde, çöken katın kalıntılarıyla birlikte tek parça hâlindeki değirmen taşı hemen dikkat çekmektedir. İçeride ikinci kata çıkılmasını sağlayan taş merdivenlerin kalıntısı, ocaklık ve nişler görülmektedir.

Kat sayısı: Geçmişte yapı 2 katlı olarak inşa edilmiştir.

Korunma Durumu: Karainebeyli köyünde en iyi şekilde korunmuş yel değirmenidir. Yapının çatısı çökmüş ancak değirmen taşı içindedir. Kapının üzerindeki lentoda anahtarları dahi bulunmaktadır.

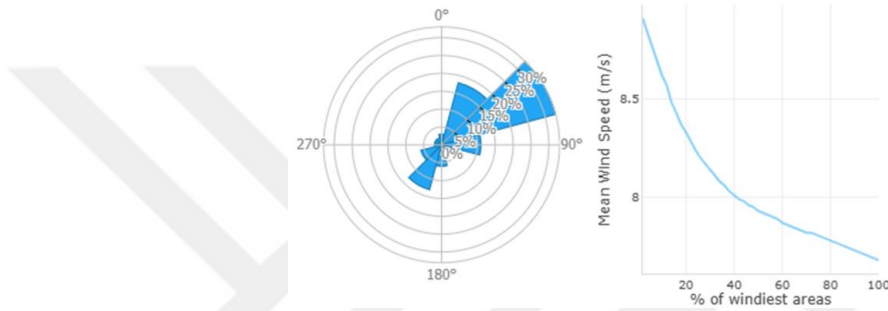
4.6.7. 7 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Çanakkale, Gelibolu ilçe merkezi

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni – Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Yapı, deniz fenerinin yer aldığı bölgeye yakın konumda, “Fener Meydanı” olarak adlandırılan ve deniz seviyesinden yüksekliği ile belirgin bir tepe üzerine iki tane yan yana sıralanmış şekilde bulunmaktadır.



Şekil 4.195Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu merkezi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alanadan geçen ortalama rüzgâr hızı 28,08 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Yüksek bir tepede olmasına karşın o dönemde Lancashire Alayı'nın çektiği 1919 yılına ait fotoğrafta görüldüğü üzere tarım alanına çok yakın bir konumdadır.

Yapının strüktürü: Akdeniz tipi yel değirmeni grubuna ait olduğu görülen değirmen yapısının strüktürel olarak, silindirik bir gövdeye sahip olan yapı, taş duvarlarla örülmüştür. Konik biçimli ahşap çatılarla örtülmüş olan yapının on iki kollu yelken bezi gerilmiş kanatları açıkça görülmektedir. Dış cephesinde yer yer beyaz badana ya da sıva izleri mevcuttur. Kapı ve pencere açıklıklarının konumlanması rüzgârın geldiği yönün tersi olduğu görülmektedir.

Korunma Durumu: Günümüzde yerinde yapılan bir röportajda, sıralı değirmenlerin bulunduğu alandaki bu değirmenin, Orduevi inşaatı sırasında yıkıldığı öğrenilmiştir

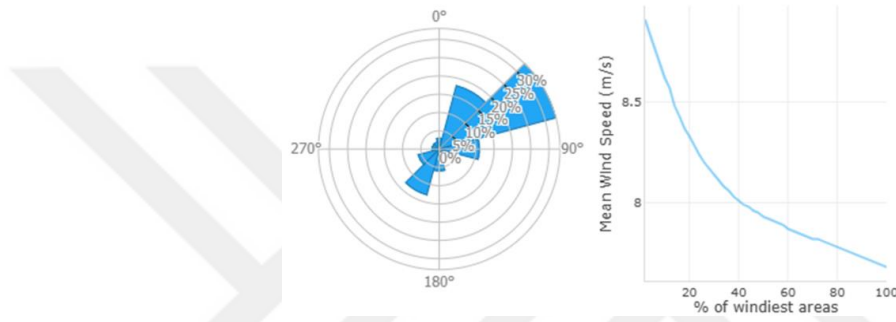
4.6.8. 8 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Çanakkale, Gelibolu ilçe merkezi

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni – Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Yapı, deniz fenerinin yer aldığı bölgeye yakın konumda, “Fener Meydanı” olarak adlandırılan ve deniz seviyesinden yüksekliği ile belirgin bir tepe üzerine iki tane yan yana sıralanmış şekilde bulunmaktadır.



Şekil 4.196Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Gelibolu merkezi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı rüzgâr km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Yüksek bir tepede olmasına karşın o dönemde Lancashire Alayı'nın çektiği 1919 yılına ait fotoğrafta görüldüğü üzere tarım alanına çok yakın bir konumdadır.

Yapının strüktürü: Akdeniz tipi yel değirmeni grubuna ait olduğu görülen değirmen yapısının strüktürel olarak, silindirik bir gövdeye sahip olan yapı, taş duvarlarla örülmüştür. Konik biçimli ahşap çatılarla örtülmüş olan yapının on iki kollu yelken bezi gerilmiş kanatları açıkça görülmektedir. Dış cephesinde yer yer beyaz badana ya da sıva izleri mevcuttur. Kapı ve pencere açıklıklarının konumlanması rüzgârın geldiği yönün tersi olduğu görülmektedir.

Korunma Durumu: Günümüzde yerinde yapılan bir röportajda, sıralı değirmenlerin bulunduğu alandaki bu değirmenin, orduevi inşaatı sırasında yıkıldığı öğrenilmiştir

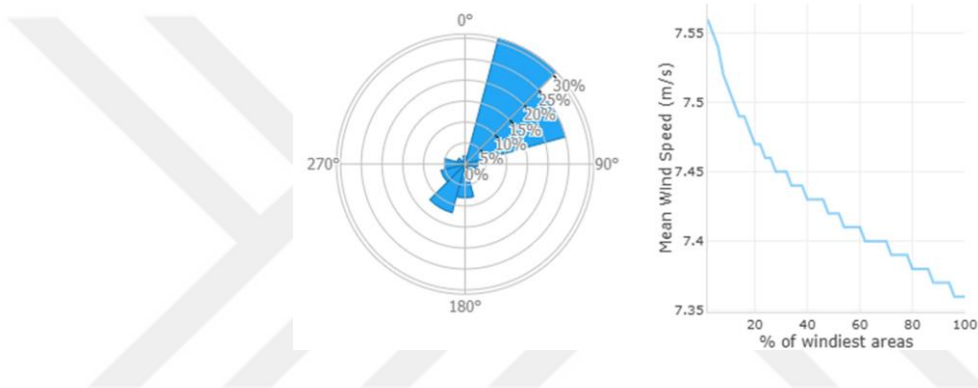
4.6.9. 9 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Edirne Enez ilçesi, 25 Ada 14 Parsel, On Değirmenler Mevki

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Enez kent merkezinde, “Değirmen Tepesi” adıyla bilinen yükselti üzerinde yer alan on değirmenden biridir. Bulunduğu nokta incelendiğinde fotoğraflarda görülen on değirmenden sol başlangıcındaki ilk iki değirmenden biri olduğu görülmektedir.



Şekil 4.197. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Edirne Enez ilçesi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı rüzgâr km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Yapıya Düğün salonu sokak olarak bilinen eğimli yoldan at ve eşekler ile erişim sağlanmaktadır.

Yapının strüktürü: Hasluck'ın 1908 tarihli fotoğraflarında alandaki on değirmen yapısının Kapılarının güney batı yönünde konumlandığı ve Akdeniz tipi yel değirmenigrubuna girdiği görülmektedir. Yapı inşa malzemesi olarak taş kullanılmıştır ve çatısının ahşap konik biçiminde olduğu görülmektedir.

Kat sayısı: Değirmenlerin insan ölçeğine göre yükseklikleri değerlendirildiğinde, yaklaşık iki katlı yapılar olduğu düşünülmektedir.

Korunma Durumu: Günümüzde numaralandırılarak belgelenen bu değirmenin bulunduğu alanda sadece yığılı taşlar gözlemlenmekte; diğer dokuz değirmenin

sıralandığı alanlarda ise dağınık taş kalıntılarının yanı sıra bir düğün salonu yer almaktadır. Yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen bilgilere göre, bölgede ayakta kalan son üç yel değirmeni, 1960'lı yılların başlarında söz konusu düğün salonunun inşası sırasında yıkılmıştır.

4.6.10. 10 Numaralı Değirmen



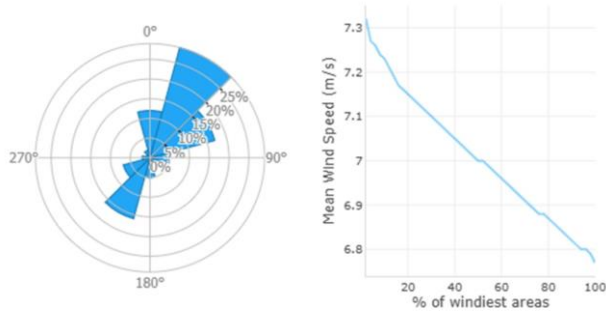
Şekil 4.198. Keşan Öğretmenevi yanında konumlanan yel değirmeni, (Sis, 1912b) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Yer bilgisi: Edirne, Keşan ilçe merkezi

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni – Tek Değirmen

Konumlandığı Alan: Yapı, Keşan'ın yerleşim merkezinin ortasında, öğretmenevi ve okul gibi yapıların bulunduğu önemli bir noktada bulunmaktadır. Yapı 1912 tarihli fotoğraflarda Öğretmenevinin hemen yanında görülmektedir.



Şekil 4.199. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Edirne Keşan ilçesi, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 25,92 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Elde edilen fotoğraflarda kutlamaların bu yapının önünde yapılıyor olması

Yapının strüktürü: Yapının 12 kollu kafes kanatların üzerine yelken bezlerin gerildiği pervaneye sahip olduğu ve duvar örgüsünde taş malzeme kullanılmış olduğu görülmektedir. Öğretmen evi ile kurduğu ilişkiden anlaşıldığı üzere kapısı güneybatı yönünde konumlanmaktadır.

Korunma Durumu: Günümüzde bu alan yapılaşmış olup yel değirmenine dair bir iz bulunamamıştır.

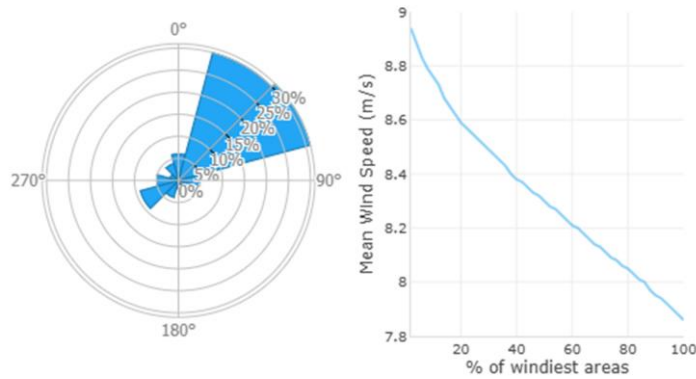
4.6.11. 11 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Tekirdağ, Şarköy, Kirazlı köyü 261 ada 32 parsel

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Kirazlı köyünün girişinde yol kenarında bulunmaktadır. Bölge “Değirmen Düzü Mevkii” olarak geçmektedir.



Şekil 4.200. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, Kirazlı köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alanadan geçen ortalama rüzgâr hızı 32,4 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Yapı, Seyit Onbaşı Caddesi olarak adlandırılan ve köye ulaşımı sağlayan yol üzerinde yer almaktadır.

Yapının strüktürü ve Korunma Durumu: Günümüzde yapının zemin katına ait yalnızca birkaç sıra duvar taşı ayakta kalabilmiştir. Doğal istilacılar, özellikle incir ağaçlarıyla çevrelenmiş olan yapı, büyük ölçüde tahrip olmuştur.

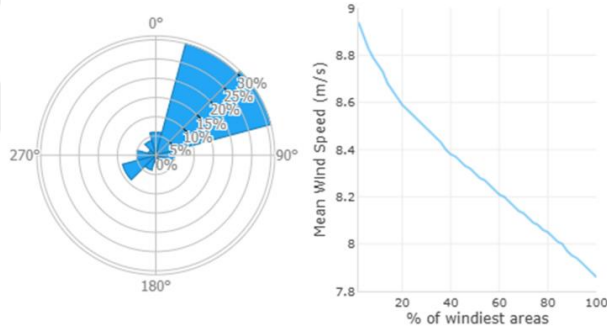
4.6.12. 12 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Tekirdağ, Şarköy, Kirazlı köyü 261 ada 30 parsel

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: Kirazlı köyünün girişinde yol kenarında bulunmaktadır. Bölge “Değirmen Düzü Mevkii” olarak geçmektedir.



Şekil 4.201. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, Kirazlı köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alanadan geçen ortalama rüzgâr hızı 32,4 km/h olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Ulaşılan yollar: Yapı, Seyit Onbaşı Caddesi olarak adlandırılan ve köye ulaşımı sağlayan yol üzerinde yer almaktadır.

Yapının strüktürü ve Korunma Durumu: Günümüzde temeline ait birkaç taş kalıntısı bulunmaktadır. Doğal istilacılar, özellikle incir ağaçlarıyla çevrelenmiş olan yapı, büyük ölçüde tahrip olmuştur.

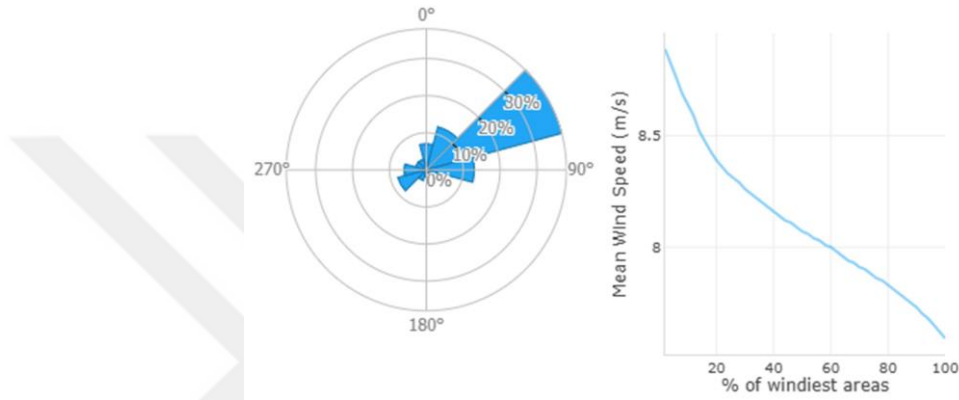
4.6.13. 13 ve 14 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Tekirdağ, Şarköy, İğdebağları köyü Değirmen Tepesi

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: İğdebağları köyünün kuzeydoğusunda bulunan tepeye konumlanmış iki değirmenden biridir.



Şekil 4.202. Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, İğdebağları köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

Bölgenin ortalama rüzgâr rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgâr hızı 30,60 km/sa olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Yapının strüktürü ve Korunma Durumu: Günümüz tapu sahipleriyle yapılan röportajda, Mübadele sonrası bölgeye taşındıklarında burada var olan yel değirmenlerinin taşlarını sökerek ev yaptıkları öğrenilmiştir. Bu nedenle yapılar fiziksel varlığını koruyamamıştır.

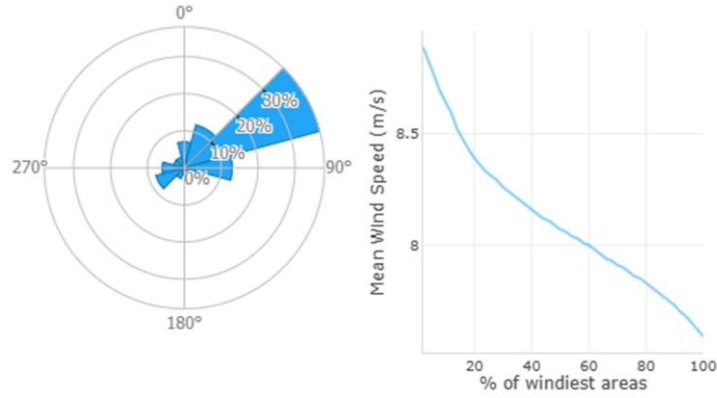
4.6.14. 15 Numaralı Değirmen

Yer bilgisi: Tekirdağ, Şarköy, İğdebağları köyü

Yapı sahibi: -

Değirmen Tipolojisi: Akdeniz Tip Yel değirmeni- Sıralı Değirmen

Konumlandığı Alan: İğdebağları köyünün güney batısında bir noktada bulunmaktadır.



Şekil 4.203.Küresel Rüzgâr Atlası'na (GWA) göre Şarköy ilçesi, İğdebağları köyü, rüzgâr hızı rüzgârlı bölge yüzdesi grafiği (DTU Wind Energy & World Bank; t.y.).

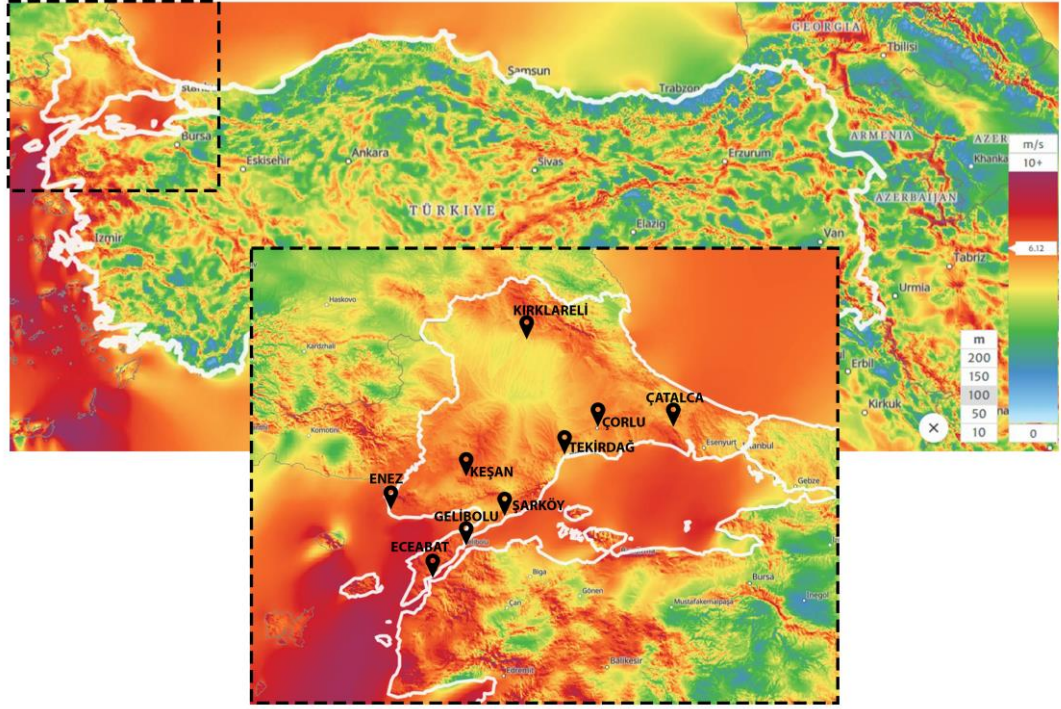
Bölgenin ortalama rüzgar rejimi: Alandan geçen ortalama rüzgar hızı 30.60 km/h olmakla birlikte çoğunlukla kuzeydoğudan gelen rüzgarlar hakimdir.

Yapının strüktürü ve Korunma Durumu: Mübadele öncesi bölgede yaşayan Rumlar tarafından yapıldığı bilenen yapının günümüzde birkaç sıra taşı bulunmaktadır. İğdebağlarına özgü taştan dizilmiş olan bu sıra taşların üzerine günümüzde bir ev inşa edilmiştir.

4.7. İncelenen Alanlardaki Rüzgar Rejimi

Rüzgâr enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesi, sürdürülebilir enerji sistemlerine geçişte kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, *Global Wind Atlas (GWA)*, yüksek çözünürlüklü rüzgâr kaynak verileri ve interaktif bir web uygulaması sunarak küresel, ulusal ve yerel ölçekte rüzgâr enerjisi potansiyelini incelemek için önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Davis vd, 2023: E1507).

Global Rüzgâr Atlası (GWA), Antarktika hariç olmak üzere tüm kara alanları ve kıyıdan 200 km mesafeye kadar olan deniz bölgeleri için yüksek çözünürlüklü rüzgâr kaynağı verileri ve haritaları sağlayan kapsamlı bir veri tabanıdır (Davis ve diğerleri, 2023: E1507). WA, sayısal rüzgâr atlası metodolojisini kullanarak kaba çözünürlüklü verileri mikro ölçekte downscale etmekte ve yüksek çözünürlüklü topoğrafik verilerle birleştirerek rüzgâr hızı ve yön dağılımlarını hassas bir şekilde modellemektedir (Davis vd, 2023: E1508).

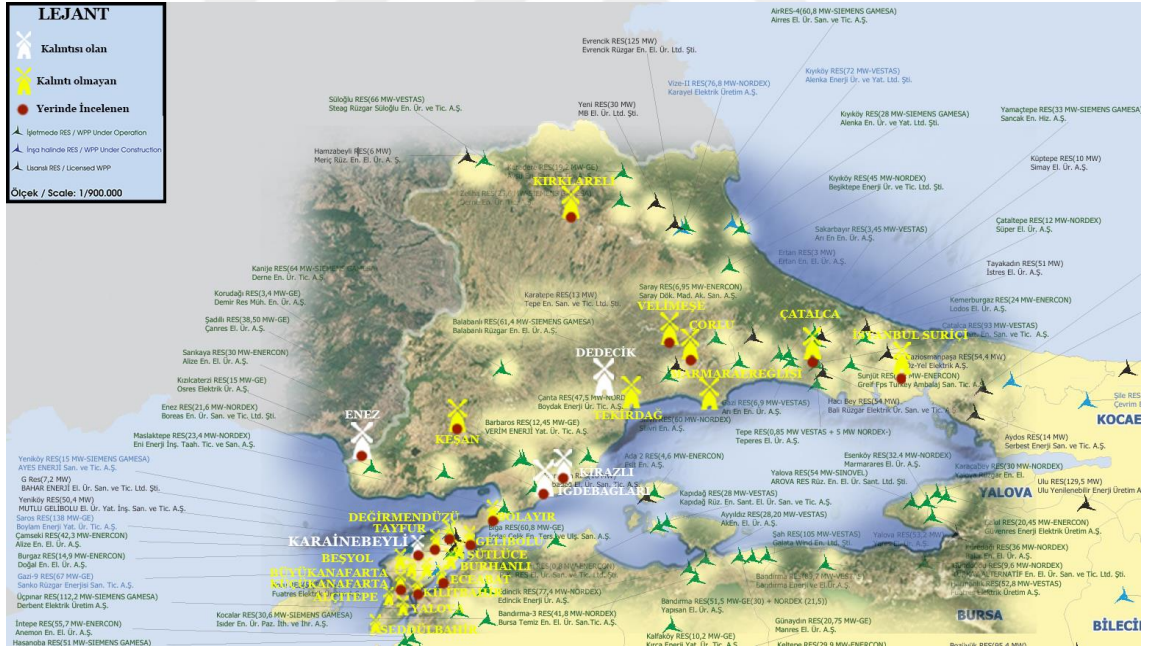


Şekil 4.204. DTU Wind and Energy Systems, 08.06.2025 Sıdık Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Yapılan rüzgâr analizi sonuçlarına göre, harita üzerinde kırmızı tonlarla belirtilen bölgeler, yüksek rüzgâr hızlarının yıl boyu sürekliliğinin gözlemlendiği alanları göstermektedir. Bu bağlamda, incelenen bölgelerin rüzgâr enerjisi potansiyelinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Trakya bölgesi özelinde değerlendirildiğinde, özellikle koyu kırmızı renkle gösterilen alanların geçmişte yel değirmenlerinin yoğun olarak inşa edildiği bölgelerle örtüşmesi dikkat çekicidir. Bu durum, tarihsel bilgi ve uygulamaların, doğal kaynakların değerlendirilmesinde ne denli isabetli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, geçmişte yel değirmenlerinin kurulmuş olduğu bu alanların günümüzde de rüzgâr enerjisi üretimi açısından stratejik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu tarihsel ve meteorolojik verilerin örtüşmesi, rüzgâr enerjisi yatırımları için alan seçiminde tarihsel yerleşim örüntülerinin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.



Şekil 4.205. Trakya'da bulunan Rüzgâr Enerji Santralleri (RES), Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (2020).



Şekil 4.206. Trakya'da bulunan Rüzgâr Enerji Santralleri (RES) ve Yel değirmenleriyle ilişkisi, Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (2020) verileri Sıdıka Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Trakya gibi Batı Anadolu'nun rüzgâr rejimi açısından avantajlı bölgelerinde yel değirmenlerinin hem kırsal üretimi desteklediği hem de yerel enerji ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Günümüzde bu tarihsel bilgi, rüzgâr enerji santrallerinin (RES) konumlandırılmasında dolaylı bir yol gösterici rolü oynamaktadır. Nitekim Trakya'da kurulan modern RES'lerin büyük bölümü, geçmişte yel değirmenlerinin yer aldığı ve rüzgârın yıl boyunca istikrarlı şekilde estiği alanlarda yoğunlaşmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü'nün ölçümlerine göre, Edirne'nin Keşan ve Enez, Kırklareli'nin Pınarhisar, Vize ve Kofçaz ile Tekirdağ'ın Malkara, Şarköy ve Çerkezköy ilçeleri rüzgâr hızının 6,5–7 m/s arasında değiştiği ve RES kurulumu için yüksek potansiyele sahip bölgeler olarak tanımlanmıştır (Dursun, Demir, Kocabey & Gönüloğlu, 2015: 49–50). Nitekim yapılan rüzgâr potansiyel analizleri, geçmişte yel değirmeni kurulumları için tercih edilen alanların, bugünkü RES projeleri için de uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, bölgedeki rüzgâr enerjisi kullanımının sadece teknolojik değil, aynı zamanda coğrafi ve kültürel bir süreklilik taşıdığını göstermektedir. Bu veriler doğrultusunda, geçmişin yel değirmenleri ile bugünün RES'leri arasında mekânsal bir süreklilik ve enerji üretim biçiminde bir dönüşüm ilişkisi kurulabilir. Söz konusu süreklilik, geleneksel bilgi birikiminin modern enerji planlamasında dolaylı olarak nasıl yeniden değerlendirildiğini ve coğrafi uygunluğun yüzyıllar boyunca değişmeden kalabildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME



Şekil 5.1. Trakya'daki değirmenler (Google Earth 2025y) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Trakya bölgesinde çoğunlukla denize yakın kıyı kesimlerdeki tepeleri bulunan Tekirdağ ve çevresi Gelibolu Yarımadası gibi rüzgârı bol alan kesimlerinde yel değirmenlerine sık rastlanmıştır. Genellikle yakın köylerde bile bulunan bu değirmenlerin varlığı muhtemelen tepeliklere konumlanmış bu köyler arasındaki ulaşım zorluğu nedeniyle rüzgârı bol olan köyler kendi değirmenlerini kurmuşlardır. Örneğin Kirazlı, Çınarlı, Mürefte, İğdebağları, Şarköy birbirlerine yakın olmalarına rağmen her

köyün kendi değirmeni olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin bu köylerin her birinin rüzgârı ortalama 30 km/sa sabit hızda aldıkları için rüzgârı verimli bir şekilde kendi köylerinde kullandıkları söylenebilir. Gelibolu Yarımadasındaki değirmenlerin sıklığı ise Çanakkale Boğazı ve Marmara Bölgesi arasındaki kuzeydoğu yönlü şiddetli rüzgâr alanını tarım ürünlerinin işlenmesinde en verimli şekilde kullandığını bize göstermektedir.



Şekil 5.2. Gelibolu Yarımadası'ndaki yel değirmenleri (Google Earth 2025z) Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

Kıyı kesimde olmayıp Trakya bölgesinin iç kısımlarında yer alan Edirne, Keşan, Çorlu, Velimeşe, Kırklareli gibi yerleşim yerlerinde de ise Trakya bölgesindeki verimli rüzgâr alınabilen noktalardan birkaçıdır. Bu noktalarda günümüzde yel değirmen yapılarının kalıntılarına ulaşılmasa da bu alanlara yakın konumlanan günümüzdeki rüzgâr enerji santralleri (RES) rüzgârın geçmişten bu yana bu noktalarda şiddetli estiğinin ve mimaride işlevsel olarak kullanıldığının göstergesidir. Edirne ve Kırklareli, erken dönemde fabrikalaşmasıyla diğer yerleşim yerlerinden ayrılmaktadır. Bu durum, yel değirmenlerinin kullanım tarihinin buralarda daha erken bir dönemde sona ermesine neden olmuştur. Yel değirmenlerinin terk edilerek fabrikalaşmaya geçilmesinde, Kırklareli'nden geçen demiryolu hattının önemli bir rol oynamış olabileceği düşünülmektedir. Edirne'de ise, Balkan Savaşlarıyla Türk sermayesini büyük oranda kaybetmiş, muhtemelen Edirneli Türkler İstanbul'a göçmüş, daha sonra 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Ermeni ve Rumlar göç etmek zorunda kalmış daha sonra Yahudiler de göç etmiştir. Bunlar beraber düşünüldüğünde Edirne'deki endüstrileşme ve endüstri öncesi sanayiye geri dönme anlaşılır olacaktır.

Çorlu’da ise yel değirmenlerine ait kalıntıların günümüze ulaşmaması, ani yapılaşma ve sanayileşmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Hızlı kentleşme süreci, bu tür tarihi yapıların korunmasını zorlaştırmış ve çoğunun yok olmasına neden olmuştur. İstanbulda ise yel değirmeni varlığı çok daha eskilere dayanmaktadır. 1459 tarihinde olduğunu bildiğimiz yel değirmenleri fazla işlemeyip, hayvanların (atlı) kullanıldığı değirmenler rağbet görmüştür. Daha sonraları atlı değirmenler de zamanla kendini buğdayın tanecik olarak girip sıcak bir ürün olarak çıktığı fırınlara dönüştürmüştür. Değirmen taşı olarak bakılan değirmenler artık yel değirmeni gibi küçük ölçekli olarak işletilmemiştir. İstanbul’da endüstri öncesinde dahi yel değirmeninin yerine atlı değirmenin daha popüler olmasının büyük nüfusa sahip kentte un talebinin yüksek olması ile ilişkili bulunacaktır.

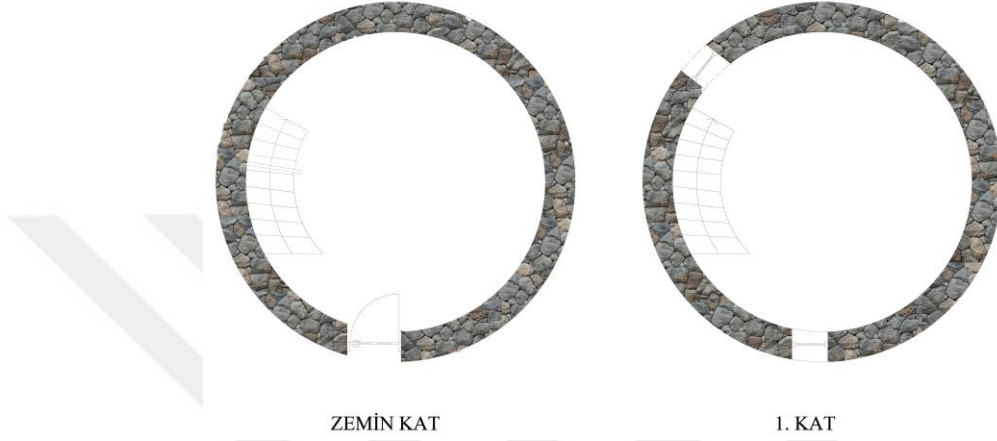
İstanbul merkezi yakınındaki Çatalca’da ise durum İstanbul ve Trakyanın diğer alanlarındaki bir köprü niteliğindedir. Hem atlı değirmen hem yel değirmeni hem de su değirmeni bulunan Çatalca hem kırsal hem de kentleşen özelliğini dengeli ölçüde korumuştur.

Araştırılan alanlardaki yel değirmeni tipleri incelendiğinde, bu değirmenlerin “Akdeniz Tipi Yel Değirmeni” tipolojisine uyduğu görülmektedir. Her bölgenin kendi yerel taş malzemesi kullanılarak silindirik formda, yaklaşık 6 metre çapında gövdeler inşa edilmiştir. Araştırmada iki katlı yapılara rastlanmıştır.

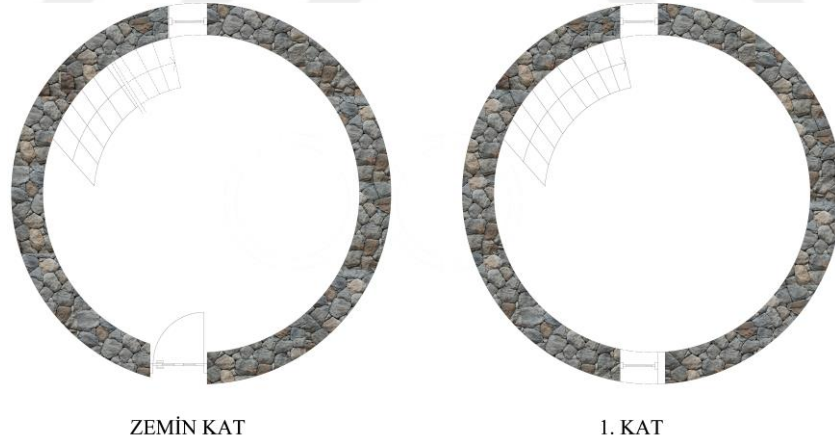
Yapıların zemin katında değirmencinin yaşamını kolaylaştıracak nişler ve ocak açıklıkları dikkat çekmektedir. İkinci kata çıkan sokma taş merdivenler ile yapının üst katında yer alan küçük pencere arasındaki ilişki de dikkat çekicidir. Genellikle kapının tam üzerinde ve karşı duvarda konumlanan bu pencereler, merdiveni aydınlatacak şekilde yerleştirilmiştir. Yani kapı, merdiven ve pencere ilişkisi kendi içinde işlevsel bir düzenlemeye sahiptir. Yapının yüksekliği ve merdivenin bitiş noktasına bağlı olarak pencerenin yeri, doğal olarak merdiveni aydınlatacak biçimde belirlenmiştir.

Bu durumun en iyi örneği, tez araştırmasında Trakya bölgesinde korunmuş bir yel değirmeninin iç mekânına ulaşamadığından dolayı, yine Akdeniz tipi bir örnek olan Yunanistan’ın Mikonos Adası’ndaki yel değirmeninde gözlemlenmiştir. Bu değirmenin içinde çekilen videoda söz konusu mimari düzenleme açıkça görülmektedir.

Değirmenlerin konumlandırılması incelendiğinde, Trakya genelinde hâkim olan kuzeydoğu (poyraz) yönlü rüzgârların belirleyici olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, dönemin yapım anlayışına paralel olarak, değirmenlerin kapıları rüzgârın ters yönüne gelecek şekilde inşa edilmiştir. Rüzgârı her yönden alabilecek nitelikte tasarlanan çatı formu ile açıklıkların rüzgâr yönüne göre deneyimsel olarak yerleştirilmesi, yapının aerodinamik performansına önemli katkı sağlamıştır.



Şekil 6. 1. Yunanistan Mikonos'ta bulunan “Boni’nin Yel değirmeni” planı, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.



Şekil 5.3. Tez araştırması sırasında rastlanılan pencere merdiven ilişkisi, Sıdika Çakıl tarafından düzenlenmiştir.

İncelediğimiz alan olan Türkiye Trakya’sında yel değirmenlerinin yapım tarihleri ve bu yapıları inşa ettiren sahipleri hakkında net bilgilere ulaşamamıştır. Her ne kadar yel değirmenleri tip proje benzeri geleneksel ve yerel mimari yapılar (mimarsız mimarlık yapıları) olsa da rüzgâra karşı dayanıklı ve sağlam olmaları gerektiğinden, inşası ve kullanımı belirli bir uzmanlık gerektirmektedir.

Yapılan sözlü tarih röportajlarında, bu yel değirmenlerinin genellikle mübadele öncesinde bölgede yaşayan Rumlar tarafından inşa edildiği; mübadele sonrasında bölgeye gelen Türkler tarafından bir süre kullanıldığı, ancak zamanla önemini yitirip terk edildiği öğrenilmiştir. Bu duruma örnek olarak Şarköy'ün Kırazlı köyü verilebilir. Benzer bir örnek de İğdebağları köyünde, Ali Ayta (1972) ile yapılan röportajda görülmektedir. Bu görüşmeden, İğdebağları köyündeki iki adet sıralı yel değirmeninin mübadele sonrası köye gelen Türkler tarafından yıkılarak taşlarının ev yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu tespitler, günümüzde Edirne, Enez, Keşan, Kırklareli, Velimeşe, Çorlu, Kırazlı köyü, İğdebağları köyü, Tekirdağ, Kumbağ, Marmaraereğlisi, Gelibolu, Eceabat, Karainebeyli köyü, Küçükanafartalar, Büyükanafartalar, Kilitbahir, Seddülbahir, Çatalca, Yalıköy vd. gerçekleştirdiğimiz teknik geziler sırasında da gözlemlenen yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

Gerçekleştirilen geziler sırasında, Trakya bölgesinde duvarları büyük oranda korunmuş ve içinde değirmen taşı hâlâ mevcut olan yel değirmenlerine rastlanabilmektedir. Ancak, çatısı sağlam olan ve ikinci katına çıkılabilen bir yapıya ne yazık ki ulaşamamıştır. Bu nedenle, yapının işleyişini ve mekânsal organizasyonunu daha iyi anlayabilmek adına, Yunanistan'da ziyaret edilen ve içine girilip teknik aksamı incelenebilen “Boni'nin Değirmeni” önemli bir referans noktası olmuştur. Ülkemizde Trakya bölgesinde ise tarımsal üretim kültürünü ve tarımsal tarihi yansıtan bu yapıların büyük ölçüde yok olmuş olduğunu görmek ise oldukça üzücüdür.

Teknik geziler sırasında gerçekleştirdiğimiz röportajlarda öne çıkan bir diğer önemli unsur, görüştüğümüz kişilerin bir kuşak daha yaşlı olmamaları nedeniyle, değirmenler ve sahipleri hakkında yeterli bilgiye ulaşamamış olmasıdır. Eğer bu çalışma yaklaşık 60 yıl önce gerçekleştirilmiş olsaydı, muhtemelen bu yapılara dair daha fazla bilgi toplanabilir ve korunmaları adına daha fazla olanak yaratılabilmesini mümkün kılabilirdi.

Ayrıca, araştırma alanımız olan Türkiye Trakya'sında, Çanakkale Eceabat'a bağlı Bigalı köyünde yer alan bir yel değirmeni rekonstrüksiyon edilerek müze hâline getirilmiş ve kültürel mirasa kazandırılmıştır. Bunun dışında, resmi olarak tescil kaydı alınmış yel değirmenleriyle yalnızca iki yerde karşılaşmıştır, bunlardan ilki Tekirdağ'a

bağlı Dedecik köyünde, diğer ikisi de Çanakkale'nin Karainebeyli köyünde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Mustafa Kemal kültür yolu projesiyle tescillenen bir diğer yel değirmeni de Bigalı köyünde bulunan örnektir. Dedecik ve Karainebeyli örnekleri dikkate alındığında, Dedecik köyünde beden duvarları nispeten korunmuş örnek ile Karainebeyli köyünde yer alan sıralı yel değirmenleri ile “Yalnız Değirmen” olarak adlandırılan tekil değirmenin fiziksel durumu Biga'daki tescillenmiş ve müze hâline getirilmiş değirmenin ilk halinden (kurtarma kazısı yapılmadan önceki halinden) çok daha iyi durumdadır.

Özellikle Eceabat'a ismini veren Ecebey'in türbesinin de bulunduğu Karainebeyli köyünde, restore edilmiş kıraathanenin hemen karşısındaki tepede konumlanan bu yel değirmenlerinin korunarak restore edilmesi ve peyzaj düzenlemeleri ile çevreye kazandırılması, bölgenin tarihi dokusuna ve turizm potansiyeline anlamlı katkılar sağlayacaktır. Bu sayede hem kırsal kültürel miras korunmuş olacak, hem de yerel halkın kültürel aidiyeti güçlendirilecektir.

Bu tez çalışması, Türkiye'nin en fazla rüzgâr alan bölgelerinden biri olan Trakya'da, giderek kaybolmakta olan bir kültür mirasına dikkat çekmek amacıyla hazırlanmıştır. Bölgedeki yel değirmenlerinin büyük bir kısmı günümüzde yalnızca kalıntı hâlinde varlığını sürdürmektedir. Araştırmanın temel amacı, bu yapıların taşıdığı kültürel, mimari ve tarihi değerin fark edilmesine katkı sağlamak ve mevcut kalıntıların tamamen yok olmasının önüne geçecek farkındalığı artırmaktır.

Bilindiği üzere, mekâna özgü yapılar yalnızca işlevsel olmakla kalmayıp, bulundukları yerin kimliğini ve toplumsal aidiyet duygusunu da şekillendirirler. Günümüzde bu değirmenleri aktif olarak kullanan kimseler kalmamış olsa da bu durum, toplumun bu yapılarla olan bağının tamamen koptuğu anlamına gelmemektedir. Aksine, geçmişin tarımsal üretim kültürünü ve mimari birikimini yansıtan bu yapılara sahip çıkılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tez kapsamında tespit edilen yapıların gelecek yıllara aktarılabilmesi için, öncelikle bu yapıların mevcut sahipleri ve yerel halk bilgilendirilmeli; yapıların restore edilerek kontrollü bir şekilde yeni işlevler kazanması sağlanmalıdır. Aksi takdirde, bu yapılarla ilgili anılar da bu yapıları tanıyan son kişilerle birlikte yok olacak; geriye sadece eski fotoğraflar ve belgeler kalacaktır.

Bu çalışma, Trakya bölgesindeki yel değirmenlerinin kültürel miras değerine vurgu yaparak bu yapıların korunmasına yönelik daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamayı hedeflemektedir.



KAYNAKLAR

EL YAZMALARI, İNKUNABULA & KİTAPLAR

- Aksu [Lee], İ. [G.] & Demircan-Büktel, E. (Der.). (2021). *Cervati Directories / Cervati Yıllıkları: Edirne 1880–1938 (Indicateur Ottoman, Indicateur Oriental, Annuaire Oriental, Şark Ticaret Yıllığı)* [Yayımlanmamış fasikül, SALT Galata Arşivinden derlenmiştir]. Edirne. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/112889311/Cervati_Directories_Cervati_Y%C4%B1ll%C4%B1klar%C4%B1_Indicateur_Ottoman_Indicateur_Oriental_Annuaire_Oriental_%C5%9Eark_Ticaret_Y%C4%B1ll%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Edirne_1880_1938
- Arakelian, R. (2016). *Edirne (Adrianopolis) ve Ermeni Toplumu / Andrinople (Edirne) et sa Communauté Arménienne*. İstanbul: Paros Yayıncılık.
- Arık, R. (1976). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atabay, M. (2013). *İmparatorluktan Ulus Devletlere Türkiye ve Balkanlar*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Aynural, S. (2002). *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bir, A.; Acar, M., Ş.; Kaçar, M. (2012). *Anadolu'nun Değirmenleri*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Buondelmonti, C. (1420?a). *Liber Insularum Archipelagi* [El yazması, Fransa Nüshası]. Bibliothèque Nationale de France, Département des Manuscrits, Gallica Arşivi-Latin 4825. Çevrimiçi erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55010482q>

- Buondelmonti, C. (1420?b). *Liber Insularum Archipelagi* [El yazması, Vatikan Nüshası]. Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatikan Urbinate Latini Arşivi-Urb.lat.458. Çevrimiçi erişim: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.lat.458
- Casson, L. (1986). *Ships and Seamanship in the Ancient World*. New Jersey: Princeton University.
- Çokona, A. (2016). *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Çoruh, H. (2022). *Osmanlı Devleti'nde Nehir Islah Çalışmaları – Meriç Nehri Islahı 1840-1915*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- de Nicolay, N. (1586). *Discovrs et Histoire Veritable des Navigations, Peregrinations et Voyages, Faicts en la Tvrqvie* [Türkiye'ye yapılan seyahatler, geziler ve yolculukların gerçek anlatımı ve tarihi]. Antwep: Arnould Coninx. [Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi]. Çevrimiçi erişim: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/rbc/rbc0001/2008/2008rosen1207/2008rosen1207.pdf>
- Doktor Mehmet Ali. (1991). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası Çatalca Vilâyeti*. Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi. (İlk Baskısı 1925).
- Durak, M. & Özer, S. (2012). *Rüzgâr Enerjisi: Teori ve Uygulama*. Ankara: Enermet-Meteoroloji Müşavirlik ve Mümessillik Limited Şirketi. (2. Baskı). (Sayısal nüsha). Çevrimiçi kopya için erişim: https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/RUZGAR-ENERJISI-TEORI-VE-UYGULAMA_MURAT-DURAK-PDF.pdf
- Dursunkaya, A., R. (1947). *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik – 2. Cilt*. Kırklareli: Yeşilyurt Basımevi. Ayrıca erişim: <https://archive.org/details/kirklarelivilayetitarhiicilt21948dursunkaya>
- Dursunkaya, A., R. (1948). *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik – 1. Cilt*. Kırklareli: Yeşilyurt Basımevi. Ayrıca erişim: https://archive.org/details/kirklarelivilayetitarhiicilt11948dursunkaya_images

- Grelot, G.-J. (1680). *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople: Enrichie de plans levez par l'auteur sur les lieux, & des figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette ville* [İstanbul'a yapılan yeni bir seyahatin anlatımı: Yazar tarafından yerinde çizilmiş planlar ve bu şehirdeki en dikkat çekici şeylerin çizimleriyle zenginleştirilmiştir]. Paris: Chez la veuve de D. Foucault. Ayrıca erişim için: https://archive.org/details/gri_relationnouv00grel
- Güler, Z. (2023). *Geçmişten Günümüze Velimeşe*. İstanbul: Dionysus Yayınları.
- Güngör, L. (2021). *Çorlu Kent Tarihi*. Edirne: Ceren Yayıncılık & Kitapevi
- Habicht, C. (1998). *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Berkeley & Los Angeles: University of California Yayınları.
- Hasol, D. (2021). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları. (19. Baskı).
- Homer (Yaz.) & Murray, A. T. (Çev.). (1928). *The Illiad*. London: William Heinemann LTD & New York: G. P. Putnam's Sons. [Vol. I]. [Büyük Britanya Kopyası]. Çevrimiçi erişim: <https://dn790005.ca.archive.org/0/items/iliadmurray01homeuoft/iliadmurray01homeuoft.pdf>
- Homer (Yaz.) & Erhat, A.; Meriçboyu, İ., A. (Çev.). (2018). *İlyada*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İlk kez MÖ 190 civarında yazılmış ve bundan yüzlerce yıl sonra tekrar keşfedilerek çoğaltılmıştır. (Metnin orijinalinin de Menandros'un (MÖ 342/41- 290) günümüze tam metniyle ulaşamayan Yunanca Dis Exapaton adlı eserden Latinceye uyarlanmıştır.)
- İnalcık, H. (2021). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I: Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (69. Basım).
- Jireček, K. J. (1990). *Belgrad İstanbul Roma Askerî Yolu* (A. K. Balkanlı, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Kazancıgil, R., Gökçe, N. & Öncel, M. (Haz.). (2014). *Edirne Merkez Vilâyet Salnâmesi H. 1319 – M. 1901 (Cilt 2)*. İstanbul: Edirne Valiliği adına Seçil Ofset. (2. Baskı).

Kelemen, M. (2006). *Türkiye Mektupları*. Tekirdağ: Tekirdağ Valiliği adına Toprak Matbaası. (Mektuplar 1758 yılında tamamlanmış olsa da ilk kez 1794 yılında yayımlanmıştır.).

Lucretius. (1920). *On the Nature of Things (De Rerum Natura) Translated with an Analysis of the Six Books*. H. A. J. Munro (Çev.). Londra: George Routledge & Sons, Limited. (Orijinal eser MÖ 58’de ilk kez kaleme alınmıştır). Çevrimiçi kopya için erişim: <https://archive.org/details/onnatureofthing00lucr/page/n5/mode/2up>

Luyken, J. & Luyken, C. (Ahş. Bas. & İllüs.) (1694). *Het Menselyk Bedryf* [Meslekler Kitabı]. Amsterdam: Jan Luyken & Caspar Luyken Basım Evi. Ayrıca erişim: <https://archive.org/details/hetmenselykbedry00luikuoft/mode/2up>

Mansel, A. M. (2020). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu (TTK). (11. Baskı).

Maurand, J. (1901). *Itinéraire de Jérôme Maurand, d’Antibes à Constantinople (1544)* (L. Dorez, Haz. & Çev.) [Jérôme Maurand’ın Antibes’ten İstanbul’a yolculuğu (1544)]. Paris: Ernest Leroux. Ayrıca erişim için: <https://archive.org/details/itinrairedej00morauf/page/n491/mode/2up>

Moreno, J. (Yaz.) & de Brieva, S. (Grav.) (1790). *Viage á Constantinopla, en el año de 1784, escrito de orden superior* [Gravürlü seyahatname: 1784 yılında İstanbul'a yolculuk, üst makam emriyle yazılmıştır]. Madrid: Lázaro Gayguer. Ayrıca erişim için: https://www.google.ca/books/edition/Viage_%C3%A1_Constantinopla_en_el_a%C3%B1o_de_17/-erNETf4McAC?hl=tr&gbpv=1

Nikolaïdēs, N. P. [Νίκος Π. Νικολαΐδης]. (1993a). *Η Αδριανού μας: Τεύχος I, Κείμενο. Απόψεις Αδριανούπολης* [Bizim Edirnemiz: Cilt I, Metin. Edirne’ye Bakışlar]. Atina: [s.n.].

Nikolaïdēs, N. P. [Νίκος Π. Νικολαΐδης]. (1993b). *Η Αδριανού μας: Τεύχος II, Λεύκωμα. Τα Τείχη της Αδριανούπολης* [Bizim Edirnemiz: Cilt II, Albüm. Edirne’nin Surları]. Atina: [s.n.].

- Ousterhout, R. & Bakirtzis, C. (2007). *The Byzantine Monuments of the Evros / Meriç River Valley*. Thessaloniki: European Center for Byzantine and Post-Byzantine Monuments.
- Özden-Akarçay, M. (2021). *Karainebeyli - Gelibolu Yarımadasında Keşfedilmeyi Bekleyen Köy*. İstanbul: Fen Bilimleri Dershanesi Yayınları.
- Özgüven, B. (2001). *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Pausanias (Yaz.) & Shilleto, A., R. (Çev. ve Yor.). (1886). *Pausanias' Description of Greece Translated into English with Notes and Index. (Vol. I)*. Londra: George Bell and Sons. (Miladi 2. yüzyılda yazılmış eser orijinalinde MS 150 ile 180 arasında yazıldığı düşünülmektedir.) Çevrimiçi erişim: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/68946/pg68946-images.html>
- Plautus, T., M. (Yaz.) & McCosh, J. (Yor.). (1896). *Plauti Bacchides: Edited with Introduction, Commentary, and Critical Notes* [Archive.org]. London: Methuen & Co. Adına Belfast: J. A. Murphy. Çevrimiçi kopyaya erişim: <https://dn790004.ca.archive.org/0/items/bacchideseditedw00plauuoft/bacchideseditedw00plauuoft.pdf>
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Reynolds, J. (1970). *Windmills & Watermills*. New York: Praeger Publishers, Inc.
- Rifat Osman. (2013). *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)* (Akt. R. Kazancıgil). Edirne: Edirne Valiliği Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2007). *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası [1907-1908]*. İstanbul: Denizbank Finansal Hizmetler adına Cem Turan Ofset.
- Sandys, G. (1615). *A Relation of a Journey Begun an Dom. 1610. Foure Bookes Coutaining a Description of the Turkish Empire, of Ægypt, of the Holy Land, of the Remote Parts of Italy, and Islands Adjoyning* [1610 Yılında Başlanan Bir Seyahatin Anlatımı: Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Kutsal Topraklar, İtalya'nın Uzak Bölgeleri ve Ona Komşu Adaların Tasviri Üzerine Dört Kitap]. London: W. Barren. Ayrıca erişim:

https://www.google.com.tr/books/edition/A_Relation_of_a_Journey_Begun_an_Dom_161/6jxFnu9A_MYC?hl=&gbpv=0

Schedel, H. (Yaz.); Wohlgemut, M. & Pleydenworff, W. (İllüs. – Ksi.). (1493b). Liber Chronicarum – *Die Schedelshe Weltchronik / Nürnberger Chronik* [Latince Versiyonu]. [Incunabulum, Cambridge Universitesi Kütüphanesi Nüshası]. Nürnberg: Anthonien Koberger Baskı Atölyesi. Çevrimiçi erişim: <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/PR-INC-00000-A-00007-00002-00888>

Schedel, H. (Yaz.); Wohlgemut, M. & Pleydenworff, W. (İllüs. & Ksi.). (1493a). Liber Chronicarum – *Die Schedelshe Weltchronik / Nürnberger Chronik* [Latince Versiyonu]. [Incunabulum, Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi Latince Nüshası]. Nürnberg: Anthonien Koberger Baskı Atölyesi. Çevrimiçi erişim: https://tile.loc.gov/storage-services/service/gdc/gdcwdl/wd/1/04/10/8/wdl_04108/wdl_04108.pdf

Sevgen, N. (1959). *Anadolu Kaleleri – I.Cilt*. Ankara: Doğu Ltd Şti. Matbaası.

Stewart, A., T. & Peshall, C., J., E. (1917). *The Immortal Gamble and the Part Played in it by H.M.S. "Cornwallis."* Londra: A.&C. Black, Limited.

Stoykov, S. L. [Стойков, С. Л.] (2002). *Enidjiya – Edna Bălgariya, Ostanala v Minaloto* [Ениджия – една България, останала в миналото; *Yenice – Geçmişte Kalmış Bir Bulgaristan*]. Plovdiv: Баш Клисе. Eserin sayısal sürümü: <https://macedonia.kroraina.com/giliev/sls/>

Strabo. (1961). *The Geography of Strabo with An English Translation in Eight Volumes*. (Vol. V.). H. L. Jones (Çev.). Londra: William Heinemann Ltd. & Harvard University Yayınları. (Büyük Britanya Baskısından Sayısallaştırılmış Kopya). (Orijinal eser MS 7’de yazdığı düşünülmektedir.). Çevrimiçi kopya için erişim: <https://archive.org/details/Strabo08Geography17AndIndex/Strabo%2005%20Geography%2010-12/>

Takaoğlu, T. (2016). *Çanakkale Kültürel Mirasında Yel Değirmenleri*. İstanbul: Ege Yayınları.

The Hydrographic Office of the United States. (1920). *The Black Sea Pilot: The Dardanelles, Sea of Marmara, Bosphorus, and Sea of Azov*. Washinton

D.C.: The Hydrographic Office under the Authority of the Secretary of the Navy at Government Printing Office (Amerika Birleşik Devletleri Donanma Sekreterliği yönetiminde Hidrografi Bürosu tarafından Hükümet Basımevi).

Çevrimiçi kopya için erişim:
https://play.google.com/books/reader?id=1W4DAAAAYAAJ&pg=GBS.PP6&hl=en_CA

Vitruvius. (2021). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. S. Güven (Çev.). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı adına Matsa Basımevi. (Eserin orijinali MÖ 31 yılında ömür boyu emeklilik hakkı kazanan Vitruvius'un bu tarihte yazmaya/derlemeye başlayarak MÖ 25'te tamamladığı düşünülmektedir.).

von Sandrart, J. (1687). *Kurtze und vermehrte Beschreibung von dem Ursprung, Aufnehmen, Gebiete, und Regierung der weltberühmten Republick Venedig: Merentheils den Jahren nach und in Form einer kurtzen Chronick verabfasset: Wie auch eine Beschreibung von Griechenland, dem Archipelago und Morea, samt der jetzigen türckischen Krieges-Handlung: Mit 64. curiosen Kupffern von Land-Taffeln, Insuln, Städten und Vestungen* [Venedik Cumhuriyeti'nin kökeni, yükselişi, toprakları ve yönetimi hakkında kısa ve genişletilmiş bir tasvir: Ayrıca Yunanistan, Takımadalar ve Mora hakkında bir tasvir; güncel Osmanlı savaşlarıyla ilgili bilgi ve 64 bakır gravür eşliğinde]. Nürnberg: Kupfferstechern und Kunst-Händlern.

https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=tnw5AAAACAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=%22Kurtze+und+vermehrte+Beschreibung+von+dem+Ursprung,+Aufnehmen,+Gebiete,+und+Regierung+der+Weltber%C3%BChmten+Republik+Venedig+...:+Wie+auch+eine+Beschreibung+von+Griechenland,+dem+Archipelago+und+der+vornehmsten+Griechischen+Provintz+und+Pen-Insul+Morea%22&ots=xJecWPA-MY&sig=eMXUQowI5a7uZ07XAe4SWl-8Bjw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Woelfle, G. (2012). *The Wind at Work – An Activity Guide to Windmills*. Chicago: Chicago Review Press Incorporated. (Sayısal sürüm).

Yılmaz, Y. & Konyar, B. (2017). *Kırklareli İl Merkezi*. Edirne: Kırklareli Belediyesi & Kırklareli Üniversitesi.

RESİM, FOTOĞRAF & ÇİZİM KAYNAKLARI

- [Keşan Panayırı Fotoğrafı]. (1942, Haziran 10). [Sayısallaştırılmış Basılı Siyah Beyaz Fotoğraf]. Ersin Fıçıcı Kişisel Arşivi.
- Ahmed İhsan. (Sahib-i imtiyaz ve müdiri mesulü). (1915, Eylül 11). Servet-i Fünun. Çevrimiçi erişim: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/118154>
- Bean, C. E. W. (1919). *Two Turkish torpedo tubes on trucks at an old fort at Kilid Bahr* [Fotoğraf]. Australian War Memorial. G02113. <https://www.awm.gov.au/collection/G02113>
- Bitikli, İ. (farz.). (civ. 1940). Enez Yel Değirmeni Tepesinde Çalışır Durumda Yel Değirmeni [Renklendirilmiş ve Sayısallaştırılmış Fotoğraf]. Yalçın Bitikli Arşivi.
- Brunell, W. J. (1919a). Men of the 9th Battalion, South Lancashire Regiment on Guard Duty on the Cliffs above Gallipoli. İçinde *The British Army in the Mediterranean, 1919-1939*. [Fotoğraf Grubu]. Imperial War Museum, Londra, İngiltere, Birleşik Krallık. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205249420>
- Brunell, W. J. (1919b). A Patrol of the 9th Battalion, South Lancashire Regiment on the Cliffs above Gallipoli. İçinde *The British Army in the Mediterranean, 1919-1939*. [Fotoğraf Grubu]. Imperial War Museum, Londra, İngiltere, Birleşik Krallık. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205249428>
- Brunell, W. J. (1919c). Men of the 9th Battalion, South Lancashire Regiment on Guard over Turks Threshing Corn. Note a Wooden Plough Drawn by Two Oxen. İçinde *The British Army in the Mediterranean, 1919-1939*. [Fotoğraf Grubu]. Imperial War Museum, Londra, İngiltere, Birleşik Krallık. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205249419>
- Brunell, W. J. (1919d). Greek windmills for crushing corn at Maidos, September 1919. İçinde *The British Army in the Mediterranean, 1919-1939*. [Fotoğraf Grubu]. Imperial War Museum, Londra, İngiltere, Birleşik Krallık. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205249049>

- Çimen, E. (2025, Mart). 110. Yıl Dönümünde Çanakkale'nin Saklı Kareleri Atatürk Kitaplığı'ndan Gün Yüzüne Çıkan Tarih. *İstanbul Bülteni*, 30-39. Ayrıca erişim: https://webapi.ibb.istanbul/uploads/istanbul_bulteni_mart_2025_internet_8db7d438e5.pdf
- Demir, S. [Keşan (Zerlanis)]. (2023, Mayıs 2). 12 Temmuz 1929- Keşan Gençlik Kulübü (Kırmızı- Yeşil Çubuklu Formalı) ile Altın Şafak Futbol Takımı (Beyaz Formalı) Yer: Yel Değirmenleri Mevkii (Değirmenler Kırısı- Keşan Lisesi Arkası, Öğretmenevi'nin Bulunduğu Alan) [Fotoğraf]. Facebook. https://www.facebook.com/photo/?fbid=688577693274102&set=a.380553694076505&locale=tr_TR
- Deutsches Hygiene-Museum. (2025, 6 Ocak). *Windmühlen sind vom Mittelalter bis zum Beginn des fossilen Zeitalters allgegenwärtig...* [Facebook fotoğrafı; Orta Çağ'dan fosil çağının başlangıcına kadar yel değirmenleri her yerdeydi...]. Facebook. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1022154053283238&id=100064659580751&set=a.634090718756242>
- Edvi-Illés, A. (1904a). *Gate of Rodosto* [Kağıt üzerine suluboya, 23 × 13.5 cm]. Pintér Auctions. <https://pinterauctions.com/gate-of-rodosto-4>
- Edvi-Illés, A. (1904b). *Street of Rodosto* [Kağıt üzerine suluboya, 26 × 17 cm] (Lot No. 552). Satıcı: Pintér Auctions. <https://www.invaluable.com/auction-lot/aladar-edvi-illes-1870-1958-street-of-rodosto-552-c-ee04eae630>
- Edvi-Illés, A. (1904c). *Street of Rodosto* [Kağıt üzerine suluboya, 13.5 × 23 cm]. Pintér Auctions. https://axioart.com/tetel/edvi-illes-aladar-1870-1958-rodostoi-utca_1650424?set_lang=en
- Edvi-Illés, A. (civ. 1920a). *Ungarisches Fischerdorf mit Windmühle am Balaton (?)* [Ahşap üstüne yağlı boya, 10,5 × 18 cm, çerçevesi: 24 × 31,8 cm; “Balaton’da yel değirmenli Macar balıkçı köyü”] (Lot No. 69). Satıcı: Schmidt Kunstauktionen Dresden OHG. Erişim: <https://www.invaluable.com/auction-lot/aladar-edvi-illes-ungarisches-fischerdorf-mit-win-69-c-2b14a4490f>

Edvi-Illés, A. (civ. 1920sb). *Szélmalom* [Ahşap üzerine yağlı boya, 14 × 23.5 cm; “Yel Değirmeni”]. MutualArt.

<https://www.mutualart.com/Artwork/Szelmalom/0F0DDBC3F3E7C55AC2255F2CA96C7E30>

Fıçıcı, E. [Keşan (Zerlanis)]. (2015, Aralık 1). *Yeldeğirmenleri Manzaralı Keşan* [Fotoğraf]. Facebook.

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10153756712506649&set=1926-yilinda-ke%C5%9Fan-zafer-mektebi-zafer-mektebinin-%C5%9Fimdiki-ahmet-yenice-o>

Fıçıcı, E. [Keşan (Zerlanis)]. (2019, Mart 17). *Onlar Geri Dönmeyi Hiç Düşünmediler. Keşan'dan Çanakkale'ye, Cepheye Gitmek Üzere Askerlik Şubesi Önünde Toplanan Kahraman Askerlerimiz* [Fotoğraf]. Facebook.

https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10157070689986649&id=142369686648&set=a.416611306648&locale=ms_MY

Fıçıcı, E. [Keşan (Zerlanis)]. (2023a, Mart 17). *Keşan'dan Çanakkale Cephesine, Savaşmaya Giden Askerlerimiz- 1915* [Fotoğraf]. Facebook.

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=656546879810517&set=a.380553694076505>

Fıçıcı, E. [Keşan (Zerlanis)]. (2023b, Nisan 7). *Yel Değirmenleri Önünde Maç Sonrası Poz Veren Keşan'lı Futbolcular - 1930'lu Yıllar* [Fotoğraf]. Facebook.

https://www.facebook.com/photo/?fbid=671362464995625&set=a.380553694076505&locale=tr_TR

Fıçıcı, E. [Keşan (Zerlanis)]. (2024, Aralık 21). *Keşan'ın Tarihi Fabrikaları: Yel Değirmenleri.* Arif Doğan Arşivi [Fotoğraf]. Facebook.

https://www.facebook.com/Zerlanis/photos/ke%C5%9Fan%C4%B1n-tarihi-fabrikalar%C4%B1-yel-de%C4%9Firmenlerikaynak-arif-do%C4%9Fan-ar%C5%9Fivi/1118580183607182/?_rdr

Gadmer, F. (1922a, 3 Kasım). *Çorlu, Turquie. Moulin à vent des environs de Çorlu* [Çorlu, Türkiye. Çorlu civarındaki yel değirmeni] (Autochrome no. A36412S), İçinde *Musée Albert-Kahn, The Archives of the Planet / Les archives de la planete* [Gezegen Arşivi]. Erişim: <https://collections.albert-kahn.hauts-de->

[seine.fr/document/corlu-turquie-moulin-a-vent-des-environs-de-corlu/617a7a43cf8b8968b337f8b6](https://collections.albert-kahn.hauts-de-seine.fr/document/corlu-turquie-moulin-a-vent-des-environs-de-corlu/617a7a43cf8b8968b337f8b6)

Gadmer, F. (1922b, 3 Kasım). *Çorlu, Turquie. Moulin à vent de la campagne thrace* [Çorlu, Türkiye. Trakya kırsalındaki yel değirmeni] (Autochrome no. A36411S), İçinde *Musée Albert-Kahn, The Archives of the Planet / Les archives de la planete* [Gezegen Arşivi]. Erişim: <https://collections.albert-kahn.hauts-de-seine.fr/document/corlu-turquie-moulin-a-vent-de-la-campagne-thrace/617a7a43cf8b8968b337f8b5?filtrerParMission%5B0%5D=1922-1923%20-%20Turquie%20-%20Fr%C3%A9d%C3%A9ric%20Gadmer%20et%20Camille%20Sauvageot%20-%20-%20%2829%20octobre-6%20f%C3%A9vrier%29&v=mosaic&s=dateDePriseDeVue&so=desc&pos=1206&pgn=80>

Gadmer, F. (1922c, 3 Kasım). *Çorlu, Turquie. Paysage de la campagne de Thrace avec un moulin à vent* [Çorlu, Türkiye. Trakya kırsalında bir yel değirmeni manzarası] (Autochrome no. A36414S), İçinde *Musée Albert-Kahn, The Archives of the Planet / Les archives de la planete* [Gezegen Arşivi]. Erişim: <https://collections.albert-kahn.hauts-de-seine.fr/document/corlu-turquie-paysage-de-la-campagne-de-thrace-avec-un-moulin-a-vent/617a7a43cf8b8968b337f8b7?filtrerParMission%5B0%5D=1922-1923%20-%20Turquie%20-%20Fr%C3%A9d%C3%A9ric%20Gadmer%20et%20Camille%20Sauvageot%20-%20-%20%2829%20octobre-6%20f%C3%A9vrier%29&v=mosaic&s=dateDePriseDeVue&so=desc&pos=1208&pgn=80>

Gelders Archief. (1912, Ekim). Tschorlou 1912/13 [Çorlu 1912/13] (Collectie 4385, item no. 71). İçinde *Collectie Uitzending ambulancegroep Nederlandse Rode Kruis naar Bulgarije* [Hollanda Kızılhaçı'nın Bulgaristan'a gönderdiği ambulans grubuna ait koleksiyon]. [Fotoğraf Grubu] <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en->

[films?mivast=37&miadt=37&mizig=284&miview=gal&mizk_alle=%C3%87orlu](https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&miadt=37&mizig=284&miview=gal&mizk_alle=%C3%87orlu)
[u](#)

Gelders Archief. (1912–1913a). 59 Stereofoto van twee schaapherders met op de achtergrond twee molens, waarschijnlijk in de omgeving van Çorlu [Arka planda iki yel değirmeniyle birlikte iki çoban, muhtemelen Çorlu civarında] (Collectie 4385, item no. 59). İçinde *Collectie Uitzending ambulancegroep Nederlandse Rode Kruis naar Bulgarije* [Hollanda Kızılhaçı'nın Bulgaristan'a gönderdiği ambulans grubuna ait koleksiyon]. [Stereo Fotoğraf].
https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=284&miadt=37&miview=gal&milang=nl&misort=lastmod%7Cdesc&mistart=25&mizk_alle=%C3%87orlu

Gelders Archief. (1912–1913b). 46 Stereofoto van drie mannen met paard bij water, waarschijnlijk in de omgeving van Çorlu [Suda duran bir atla birlikte üç adamın yer aldığı stereofoto, muhtemelen Çorlu civarında] (Collectie 4385, item no. 46). İçinde *Collectie Uitzending ambulancegroep Nederlandse Rode Kruis naar Bulgarije* [Hollanda Kızılhaçı'nın Bulgaristan'a gönderdiği ambulans grubuna ait koleksiyon]. [Stereo Fotoğraf]. https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&miadt=37&mizig=284&miview=gal&mizk_alle=%C3%87orlu
[u](#)

Hasluck, F. W. (1908a). *Aenos [Modern Enez]: Mills and Citadel* [Negatif Fotoğraf Filmi]. Referans No. BSA SPHS 01/4588.9427. British School at Athens Digital Collection. Erişim:
<https://digital.bsa.ac.uk/results.php?event=Latin+Monuments+1907-1909&irn=145529>

Hasluk, F. W. (1908b). *Panorama from S. [outh] of Aenos [Modern Enez]* [Negatif Fotoğraf Filmi]. Referans No. BSA SPHS 01/4587.9426. British School at Athens Digital Collection. Erişim:
<https://digital.bsa.ac.uk/results.php?event=Latin+Monuments+1907-1909&irn=145528>

- Kırklareli Değirmen Çorba. (t.y.). *Ahmet Ziya Çetintaş Değirmeni* [Fotoğraf].
<https://kirklarelidegirmencorba.com/>
- Koçak, M. (Yaz.) & Büyükgür, P. (Çiz). (2019, Nisan). Yel Değirmenleri, *Bilim Çocuk*, 22(256), 20-21. Ayrıca erişim:
<https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?dergiKodu=8&cilt=22&sayi=256&sayfa=20&yil=2019&ay=4&yaziid=42891>
- Majlesi, A. (2020, 18 Ekim). *Asbads, the Windy Pride of Nashtifan* [Asbadlar, Neştifan'ın Rüzgârlı Gururu] [Fotoğraf içeren haber makalesi]. Tehran Times.
<https://www.tehrantimes.com/news/453683/Asbads-the-windy-pride-of-Nashtifan>
- Mantzavinos, P. & Origoni-Mantzavinou, N. [(To Χρυσάμπελο των Αναμνήσεων, Κορασίνα η Κουμπαγιώτισσα / To Chrysampelo ton Anamniseon, Korasina i Koumpagiotissa) / Anıların Altın Yumruğu, Korasina ya da Koubagiotissa]. (2023, 9 Ocak). L. Avgoustides tarafından 18 Ocak 1886 tarihinde yapılmış, “Κούμπαον” (Kumbağ) yerleşimini betimleyen resim [Facebook gönderisi]. Facebook.
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=613911270733919&set=a.509358661189181>
- MFA Boston (Ed.). (t.y.). *Serving Statuette of a Woman Grinding Grain* [Arkeolojik eser]. Museum of Fine Arts, Boston / Boston Güzel Sanatlar Müzesi. Harvard Üniversitesi ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi 1921 Giza kazısında bulunmuş figürin. Çevrimiçi erişim: <https://collections.mfa.org/objects/144023>
- Öğretmenevleri.net. (t.y.). *Keşan Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu* [Fotoğraf]. Erişim: <https://ogretmenevleri.net/edirne/kesan-ogretmenevi>
- Sis, V. (1912a, Kasım). *Войници и население играят хоро на площада след превземането на град Кешан (Keşan) от българската войска, ноември 1912 г.* [Askerler ve Halk, Kasım 1912'de Bulgar Ordusunun Keşan'ı Ele Geçirmesinin Ardından Meydanda Hora Oynuyor]. P. Kolev (Yayımlayan) Professor Vladimir Sis Kişisel Arşivinden, Lost Bulgaria [Websitesi]. Erişim: <https://www.lostbulgaria.com/pic3/5407.jpg>

Sis, V. (1912b, Kasım). Празнично хоро на площада след превземането на Кешан (Keşan) от българските войски, ноември 1912 г. [Keşan'ın Bulgar Birlikleri Tarafından Ele Geçirilmesinden Sonra Meydanda Şenlikli Hora, Kasım 1912]. P. Kolev (Yayımlayan) Professor Vladimir Sis Kişisel Arşivinden, Lost Bulgaria [Websitesi]. Erişim: <https://www.lostbulgaria.com/pic3/5406.jpg>

The Plummed Goose. (2009, 17 Haziran). *Picture of one of the 2 windmills* [Forum gönderisine eklenmiş fotoğraf]. İçinde *By Oak* (Başlatan), Windmills, east of Sedd-el-Bahr village [Çevrim içi forum gönderisi]. Great War Forum. <https://www.greatwarforum.org/topic/128182-windmills-east-of-sedd-el-bahr-village/> Görsel bağlantısı: https://media.invisioncic.com/r224821/monthly_07_2009/post-7070-1247839594.jpg

Wilkins, G. H. (1919, Şubat–Mart). *Krithia, Gelibolu, Türkiye (Siyah beyaz cam orijinal yarım plaka negatif)* [Fotoğraf]. Australian War Memorial. <https://www.awm.gov.au/collection/C57962>

VIDEO ARŞİVİ

Sascha Film. (civ. 1912). *Keschana: Turques Moulins au vent* [Keşan: Türk Yel Değirmenleri] [Sessiz film bölümü, 09:08–10:09]. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Film Mirasım. <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/canakkale-muharebeleri>

MAKALELER, KİTAP BÖLÜMLERİ VE TAM METİN SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Acar-Kaplan, K. (2019). Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 1-22. Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/769043>

Arısoy, İ. A. (2013). Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa. *Avrasya Etüdleri*, 43(1), 79-104. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/422090>

- Avkıran, B., & Yılmaz, H. (2024). Çeltik Üreticilerinin Sürdürülebilir Tarım Algılamalarının Faktör Analiziyle İncelenmesi. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi (Turk J Agric Res)*, 11(2), 216–224. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3878553>
- Başaran, S. (2013). Enez – Ainos. İçinde A. Yeşil; A. Uzun; G. A. Aksu & A.İ. Gökçen *Enez Doğal, Kültürel ve Turistik Güzellikleri*. (ss. 11-90). İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Ayrıca erişim için: <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/KITAP/2013-27721.pdf>
- Ceylan, O. (2023). 1970’li Yıllarda Edirne’nin Göller Yöresi Enez’de Tarım ve Köylülük. İçinde H. Kayıcı & E. Ünsal (Ed.) *Enez Kitabı*. Edirne: Ceren Yayıncılık & Kitabevi. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/112893810/1970li_Y%C4%B1llarda_Edirnenin_G%C3%B6ller_Y%C3%B6resi_Enezde_Tar%C4%B1m_ve_K%C3%B6yl%C3%BCl%C3%BCk
- Choiseul-Gouffier, M.-G.-A. (1822). *Voyage pittoresque de la Grèce*. Tome II. [Yunanistan'ın resimli seyahati. Cilt 2] (Çizimler: J.-B. Hilaire & J.-B. Le Barbier; Gravür: F. Piranesi, L.-F. Legrand, De Saint-Aubin, De Sève & Tardieu). Paris: J.J. Blaise, Libraire. https://archive.org/details/gri_33125008503118
- Çakıl, S. & Özgüven, B. (2024). Bir Kent Olarak Enez’in Gelişim Süreci. İçinde Y. Yeşiloğlu; H., Palüzar & D., Z. Ütebay (Ed.) *Geçmişten Günümüze Edirne* (ss. 94-106). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/143164879/Bir_Kent_Olarak_Enezin_Geli%C5%9Fi_m_S%C3%BCreci
- Dan, A., Başaran, S., Brückner, H., Erkul, E., Pint, A., Rabbel, W., Shumilovskikh, L., Wilken, D., & Wunderlich, T. (2019). Ainos in Thrace: Research Perspectives in Historical Geography and Geoarchaeology. *Anatolia Antiqua*, XXVII, 127–144. Ayrıca erişim: <https://doi.org/10.4000/anatoliaantiqua.882>
- Darkot, B. (1993). Edirne – Coğrafi Giriş. İçinde *Edirne – Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* (ss. 1-12). Ankara: Türk Tarih Kurumu. (2. Baskı).

- Drakoulis, D. P. (2014). Η Κωνσταντινούπολη του 15ου αι. κατά τον Cristoforo Buondelmonti: Το χειρόγραφο 71 της Γενναδείου Βιβλιοθήκης [Cristoforo Buondelmonti'ye Göre 15. Yüzyıl Konstantinopolis'i: Gennadius Kütüphanesi'ndeki 71 Numaralı El Yazması]. İçinde D. P. Drakoulis & G. P. Tsotsos (Ed.), *Ιστορική, κοινωνική και πολεοδομική ανάλυση του χώρου: Αφιέρωμα στον καθηγητή Ευάγγελο Π. Δημητριάδη* [Mekânın Tarihsel, Sosyal ve Kentsel Analizi: Prof. Evangelos P. Dimitriadis'e Armağan] (ss. 199-226). Selanik: A. Stamoulis Yayınları. Ayrıca erişim: <https://doi.org/10.13140/2.1.3096.6724>
- Dumitrescu, G., C. (2015). Central and Eastern European Countries Focus on the Silk Road Economic Belt, *Global Economic Observer*, 3(1), 186-197. Ayrıca erişim: https://www.globeco.ro/wp-content/uploads/vol/split/vol_3_no_1/geo_2015_vol3_no1_art_018.pdf
- Dursun, B., Demir, C., Kocabey, S., & Gönülol, E. (2015). Trakya'da Tarımda Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Etkin Kullanımı. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 11(1), 47-53. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/444999#:~:text=Trakya%20B%C3%B6lgesi%27nde%20tar%C4%B1mda%20yararlan%C4%B1labilecek,artt%C4%B1ran%20bir%20pozisyon%20arz%20etmektedir>.
- Dwight, H., G. (1915, Mayıs). The Gates of the Black Sea – The Dardanelles, the Bosphorus, and the Sea of Marmora. *The National Geographic Magazine – An Illustrated Monthly*, 27(5), 435-459. Ayrıca erişim için: <https://archive.org/details/nationalgeograph271915nati>
- Emiroğlu, K. (2021, Temmuz). Demiryolunun Anlamı ve Araştırılması, *KA Dergi*, 5(12), 4-13. Ayrıca erişim: https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/KA-Dergi/KaDergi_S12.pdf
- Erbil, Ü., Okay, A., I. & Hakyemez, A. (2021). Late Oligocene-Early Miocene Shortening in the Thrace Basin, Northern Aegean. *International Journal of Earth Science / GR Geologische Rundschau*, 110(1), 1921-1936. Ayrıca erişim: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00531-021-02047-3>

- Erdoğan, H. T. (2021, Temmuz). Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nde İzlenen Demiryolu Politikasının Ekonomik Etkileri. *KA Dergi*, 5(12), 14–23. Ayrıca erişim: https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/KA-Dergi/KaDergi_S12.pdf
- Ertuğrul, Ö. (2019). Mimarlık Tarihi İçinde İstanbul Bizans Su Mimarisinin Durumu-I, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi / The Meriç Journal*, 3(8), 276-325. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/910281>
- Fodor, G., Kovács, M. G., & Kövecsi-Oláh, P. (2018). A Rodostói Rákóczi-Ház Megvásárlásának Körülményei: Adalékok A Magyar–Török Kapcsolatok 20. Századi Történetéhez [Rodosto'daki Rákóczi evinin satın alınma koşulları: 20. yüzyıl Türk–Macar ilişkileri tarihine katkılar]. *Építés-Építészettudomány*, 46(1-2), 117-143. Ayrıca erişim: <https://www.academia.edu/34976167/>
- Garnett, L. M. J. (1890). The Dardanelles. İçinde W. Simpson (Grav.), *The picturesque Mediterranean: Its Cities, Shores, And Islands* (Cilt 2, ss. 18–32) içinde. New York: Cassell Publishing Company. Ayrıca erişim için: <https://archive.org/details/picturesquemedit02newyuoft/page/n7/mode/2up>
- Gümüşsoy, E. (2015). 19. Yüzyıl Osmanlı Belgelerinde Meriç. İçinde Ş. Batmaz & Ö. Tok (Ed.) *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 1. Cilt (02-03 Mayıs 2013)*. [Bildiri Kitabı – Tam Metin], (ss. 631-650). Kayseri: Not Yayınları
- Adına Ekspres Baskı. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/36118043/19_Y%C3%9CZYIL_ORMANLI_BELGELER%C4%B0NDE_MER%C4%B0%C3%87
- Hasluck, F. W. (1908/1909). Monuments of the Gattelus. *The Annual of the British School at Athens*, 15(0), 248-269. Ayrıca erişim için: https://www.jstor.org/stable/pdf/30096415.pdf?casa_token=EXdO-Zhv_ncAAAAA:YANuSskjm6Kf9W0LWTIdJVQTltdeL4k9ieRp3UxplwafCBwul1Xcsz4OtnQvr9I-ZeCW2OzEDimmmmt06ELKWfiNGMQTqnev4R1qWhsxFdNAdBecQ1iB
- Hóvári, J. (2018). Rodostó Rákóczi-emlék múzeum. *Rubicon*, 2018(11–12), 94–105. Ayrıca erişim:

https://epa.oszk.hu/03100/03122/00031/pdf/EPA03122_rubicon_2018_11-12_094-105.pdf

- Kaplan, B. (2023). Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Kırklareli ve Çevresi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(2), 729–744. Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3294645>
- Karaca, E. (2020). Arkeolojik Verilere Göre Doğu Trakya Kuzey Yolu. *Belleten*, 84(299), 29-42. Ayrıca erişim: <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/2631/tur>
- Kaya-Zenbilci, İ. (2018). Scheldel'in Dünya Tarihi / Nürnberg Kroniği'nde (Liber Chronicarum) Konstantinopolis Tasvirleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 11(2), 1107-1135. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/564085>
- Lebküchner, R. (1974). Orta Trakya Oligoseninin Jeolojisi Hakkında. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi / Bulletin of Mineral Research and Exploration*, 83(83), 1-59. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/592585>
- Meghraoui, M., Aksoy, M. E., Akyüz, H. S., Ferry, M., Dikbaş, A., & Altunel, E. (2012). Paleoseismology of the North Anatolian Fault at Güzelköy (Ganos Segment, Turkey): Size and Recurrence Time of Earthquake Ruptures West of the Sea of Marmara. *Geochemistry, Geophysics, Geosystems*, 13(4), 1-26. Ayrıca erişim: <https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1029/2011GC003960>
- Mısırlı, A. (2021). Tarihsel Süreç İçinde Keşan Kentinin Gelişimi ve Değişimi. İçinde F., Çalik-Orhun & B., İşçimen (Ed.). *Keşan Araştırmaları Keşan'ın Kurtuluşunun 100. Yılı Anısına*. (ss. 315-328). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/65880854/Ke%C5%9Fan_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1_Ke%C5%9Fan%C4%B1n_Kurtulu%C5%9Funun_100_y%C4%B1l%C4%B1na_Arma%C4%9Fan
- Mills Archive Trust. (t.y.). *Horse oil pressing* [Fotoğraf]. New Mills Archive. <https://new.millsarchive.org/product/horse-oil-pressing/>

- Müderrişoğlu, F. (1991). Edirne II. Bayezid Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, (22), 151–198.
Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202992>
- Okay, A. I., & Özcan, E. (2014, Eylül 13). *Faulting, Basement Uplift and Carbonate Sedimentation: The Geology of the Çatalca Region, West of İstanbul* [AAPG 2014 Konferansları Öncesindeki Saha Araştırması – Jeolojik Saha Rehberi]. İstanbul: Turkish Association of Petroleum Geologists- AAPG International Conference & Exhibition. Ayrıca erişim: https://web.itu.edu.tr/~okay/dersler/Catalca_guidebook_2014_08_22.pdf
- Okay, A. I., Özcan, E., Hakyemez, A., Siyako, M., Sunal, G., & Kylander-Clark, A. R. C. (2019). The Thrace Basin and the Black Sea: the Eocene–Oligocene Marine Connection. *Geological Magazine*, 156(1), 39–61. DOI:10.1017/S0016756817000772. Ayrıca erişim: https://web.itu.edu.tr/~okay/makalelerim/150_okay_et_al_2019_thrace_basin_and_blacksea_eocene-oligocene_GM.pdf
- Ongan, A.; Sayın, A., Z. & Baysal, A., F. (2022). Emre Köyü Carullah Bin Süleyman Camii Kalemişleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (56), 427-451. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2845341>
- Orbay, K. (2011). Gazi Süleyman Paşa Vakfı'nın Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30(49), 145-182. Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/781289>
- Özbayoğlu, E. (2006). Bizans Döneminde Zeytinburnu / Zeytinburnu in the Byzantine Period. İçinde B. Evren (Ed.) *Surların Öte Yanı / The Other Side of City Walls Zeytinburnu*. (ss. 14-37). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. (3. Baskı). Ayrıca erişim: https://zeytinburnu.istanbul/wp-content/uploads/2021/10/dokumann_surlarin_ote_yani-tur.pdf
- Özer, M., Dündar, M., Güner, Y., & Uçar, H. (2016). Edirne Yeni Saray Kazısı (Sarayı Cedîd-i Âmire) 2011 Yılı Çalışmaları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 24(1), 73–106. Ayrıca erişim için : <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254020>
- Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (6), 1-36. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3057>

- Özşahin, E. (2015). Ganos Dağı ve Yakın Çevresinin Tektonik Jeomorfolojisi (Tekirdağ). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 8(37), 398-418. Ayrıca erişim: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/tectonic-geomorphology-of-ganos-mount-and-its-surroundings-tekirdag.pdf>
- Özvardarlı, B. (2018). Kelemen Mikes Türkiye Mektupları. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 249-256. Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/553040>
- Rémond, G. (1912, Aralık 14). La Guerre de Trente Jours: C'est le nom qu'on pourra donner à la guerre turco-bulgare. Le 18 octobre exactement, trois jours après la rupture officielle des relations diplomatiques, les Bulgares prenaient contact avec les Turcs et s'emparaient de Mustapha-Pacha. Le 18 novembre, après un mois de campagne victorieuse, l'élan bulgare se brisait sur les lignes de Tchataldja et dès ce moment, en fait, avant même la signature de l'armistice, les grandes opérations militaires étaient arrêtées en Thrace, *L'Illustration*, 3642, 527-534. Ayrıca erişim: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19219>
- Sakaoğlu, N. (2006). Çırpıcı Çayırı / Çırpıcı Meadow. İçinde B. Evren (Ed.) *Surların Öte Yanı / The Other Side of City Walls Zeytinburnu*. (ss. 442-479). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. (3. Baskı). Ayrıca erişim: https://zeytinburnu.istanbul/wp-content/uploads/2021/10/dokumann_surlarin_ote_yani-tur.pdf
- Shepherd, D. G. (1990). *Historical Development of the Windmill* (NASA Yüklenici Raporu No. 4337; NAS 1.26:4337; DOE/NASA/5266-2). NASA Lewis Araştırma Merkezi. Ayrıca erişim için: <https://ntrs.nasa.gov/api/citations/19910012312/downloads/19910012312.pdf>
- Tekdemir, A. (2015). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Meriç Nehri'nde Vapur İşletme İmtiyazı. İçinde Ş. Batmaz & Ö. Tok (Ed.) *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller* 1. Cilt (02-03 Mayıs 2013). [Bildiri Kitabı – Tam Metin], (ss. 651-672). Kayseri: Not Yayınları

Adına Ekspres Baskı. Ayrıca erişim:
https://www.academia.edu/12863187/XIX_Y%C3%BCzy%C4%B1l%C4%B1n_%C4%B0kinci_Yar%C4%B1s%C4%B1nda_Meri%C3%A7_Nehrinde_Vapur_%C4%B0%C5%9Fletme_%C4%B0mtiyaz%C4%B1_Uluslararası%C4%B1_Osmanlı%C4%B1_Devletinde_Nehirler_ve_G%C3%B6ller_Sempozyumu_02_03_May%C4%B1s_2013_Kayseri

Tekin, N. (2018). Albert Kahn'ın "Gezegen Arşivleri" Projesinin İçeriği ve Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 45-65. Ayrıca erişim için: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/479699>

Temel, R. Ö. & Çiftçi, N. B. (2002). Gelibolu Yarımadası, Gökçeada ve Bozcaada Tersiyer Çökellerinin Stratigrafisi ve Ortamsal Özellikleri. *Türkiye Petrol Jeologları Derneği Bülteni (TPJD Bülteni) / The Bulletin of Turkish Association of Petroleum Geologist (TAPG Bulletin)*, 14(2), 17-40. Ayrıca erişim: https://www.researchgate.net/publication/315521553_Stratigraphy_and_depositional_environments_of_the_Tertiary_sedimentary_units_in_Gelibolu_Peninsula_and_islands_of_Gokceada_and_Bozcaada_Northern_Aegean_region_Turkey#fullTextFileContent

Turoğlu, H. (1995). KB Trakya'nın Karadeniz Kıyıları Oluşum ve Gelişimine Morfolojik Yaklaşım. *Türk Coğrafya Dergisi*, (30), 345-356. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198804>

Uysal, A., O., (2010). Gelibolu Yarımadasında Bir Osmanlı Yerleşimi Yenişehir (Burhan). İçinde K. Pektaş, S. Cirtil, S. Özgün-Cirtil, Gökçen, Kurtuluş-Öztaşkın, H. Özdemir, E. Aktuğ, R. Uykur (Ed.) *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (14-16 Ekim 2009)*. [Bildiri Kitabı – Tam Metin], (ss. 653-661). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü adına Zero Books. Ayrıca erişim için: https://www.academia.edu/44806609/XIII_ORTA%C3%87A%C4%9E_VE_T%C3%9CRK_D%C3%96NEM%C4%B0_KAZILARI_VE_SANAT_TAR%C4%B0H%C4%B0_ARA%C5%9ETIRMALARI_SEMPOZYUMU_B%C4%B0L_D%C4%B0R%C4%B0LER%C4%B0_PROCEEDINGS_OF_THE_XIII_th_SY

MPOSIUM OF MEDIEVAL AND TURKISH PERIOD EXCAVATIONS
AND ART HISTORICAL RESEARCHES AYRIBASIM OFFPRINT

- Üçoş, Z. (2017). Silivri Şehrini Yerleşme Tarihi ve Mesken Özellikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 110–121. Ayrıca erişim: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274993>
- Yavaşca, M. (2023). Gelibolu Cephesi'ni Resmetmek Osmanlı Kültürel Kimliğinin Yeniden İnşasında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi. İçinde D. Kürşad, M. Kalın-Sali, E. Özdoğan (Ed.) *Sanat ve Tasarım Perspektifinden Çanakkale İzlenimleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi. Ayrıca erişim: https://www.academia.edu/123772075/Gelibolu_Cephesi_ni_Resmetmek_Osmanli_K%C3%BClt%C3%BCrel_Kimli%C4%9Finin_Yeniden_%C4%B0n%C5%9Fas%C4%B1nda_%C5%9Ei%C5%9Fli_At%C3%B6lyesi_Ve_Viyana_Sergisi
- Yılmaz, H. (2023). Temettuât Defterine Göre Enez'in Kaleiçi (Derun-ı Hisar/Derun-ı Kal'a) Mahallesi. İçinde H. Kayıcı & E. Ünsal (Ed.) *Enez Kitabı* (ss.95–133). Edirne: Ceren Yayıncılık & Kitabevi. Ayrıca erişim için: https://www.academia.edu/113491859/Temettu%C3%A2t_Defterine_G%C3%B6re_Enezin_Kalei%C3%A7i_Derun_%C4%B1_Hisar_Derun_%C4%B1_Kala_Mahallesi

ANSİKLOPEDİLER, ENVANTERLER ve SÖZLÜKLER

- Aydoğan, Ş. (1997). Thrakia. İçinde *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (Cilt 3, ss. 1771-1772). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Çanakkale (1992). İçinde Kamacıoğlu, Y. (Ed.), Karakaya, F., Pınar, S., Eyüboğlu, A., Öztürk, T. Altay, S. & Hünelp, A. (Yay. Kur.) *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 283-294). İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş.
- Değirmen. (1972). İçinde S. Yazıcıoğlu, D. Hızlan & R. Aşçıoğlu (Yön.), *Masa Ansiklopedisi* (s. 162). İstanbul: Hürriyet Yayınları.

- Değirmen. (1986). İçinde Adalı, O., Akar, N., Akarsu, B., Alçora, E., Alpman, Y., Altunkaş, A., Arıt, A., Bağdatlı, S., Balel, M., Bayka, M., Benk, A., Coş, N., Değirmenci, G., Dener, M., Deveci, T., Erdoğan, T., Erinç, S., Erkan, S., Erman, P., Erol, A., Ertop, K., Fidan, A. F., Gökçe, T., Gündoğdu, Ö., Hilav, S., İnsel, R., Karakaya, C., Karaküçük, M. N., Kıranbağlı, M., Koraltürk, G., Kosifoğlu, G., Köseoğlu, D., Kudret, C., Kut, T., Mazlum, D., Ormanlar, G., Özçelik, T., Özçiftçi, S., Özkolçak, U., Öztürk, İ., Sert, M., Somer, K., Soysal, İ., Taner, B. A., Tibet, A., Tokmakçıoğlu, E., Tunçdoğan, T., Ulusoy, H., Ülgenci, D., Yakovlevski, M., Yalkut, A., Yaraş, M., Yars, Ö., Yazıcı, T., Yelkenci, D., & Yürüşen, M. (Yay. Kur.), *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 2940). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Edirne (1992). İçinde Kamacıoğlu, Y. (Ed.), Karakaya, F., Pınar, S., Eyüboğlu, A., Öztürk, T., Altay, S. & Hünel, A. (Yay. Kur.) *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 341-352). İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş.
- Erzen, A. (1997). Enez. İçinde *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (C. 1, ss. 522-523). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Geographica – Ansiklopedik Dünya ve Ülkeler Atlası. (2005). *Türkiye* (N. Elhüseyni, Çev., ss. 190–191). G. Cheers, M. Olds, K. Kocatürk, O. Ergun & I. Özgüner (Ed.). Almanya: Literatür Yayınları. (Orijinal çalışma: Geographica – The Complete Illustrated Atlas of the World).
- Keşan. (1986). İçinde Adalı, O.; Akar, N.; Akarsu, B.; Alçora, E.; Arıt, A.; Bağdatlı, S.; Balael, M.; Bayka, M.; Coş, N.; Değirmenci, G.; Dener, M.; Deveci, T.; Erdoğan, T.; Erinç, S.; Erkan, S.; Erol, A.; Ersöz, H.; Ertop, K.; Fidan, A., F.; Gökçe, T.; Gündoğdu, Ö.; Gür, A.; Güven, K.; Hilav, S.; İnsel, R.; Karakaya, C.; Koraltürk, G.; Kosifoğlu, G.; Kudret, C.; Kut, T.; Mazlum, D.; Ormanlar, G.; Özçelik, T.; Özçiftçi, S.; Özkolçak, U.; Özturan, C., P.; Öztürk, İ.; Sert, M.; Somer, K.; Soysal, İ.; Taner, B., A.; Tanyeli, H.; Temizyürek, M.; Tibet, A.; Tokmakçıoğlu, E.; Tunçdoğan, T.; Ulusoy, H.; Ülgenci, D.; Yalkut, A.; Yaraş, M.; Yars, Ö.; Yazıcı, T.; Yelkenci, D.; Yürüşen, M.; Alpman, Y.; Altunkaş, A.; Erman, P.; Karaküçük, M., N.; Şahin, H., Z.; Uzun, Y. (1986). İçinde *Büyük*

- Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 6661). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Kınık, D. (1997). Edirne. İçinde *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (Cilt 1, ss. 500-502). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları.
- Kırklareli (1992). İçinde Kamacıoğlu, Y. (Ed.), Karakaya, F., Pınar, S., Eyüboğlu, A., Öztürk, T. Altay, S., Hüenalp, A. & Doğan, T. (Yay. Kur.) *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 2, ss. 605-616). İstanbul: Milliyet Yayın A.Ş
- Kuruyazıcı, H. (1997). Çanakkale. İçinde *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (Cilt 1, ss. 383-384).
- Macit, F., Balkan, D., Candar, İ., Korkmaz, G., Tuzkaya, E., Kurtulmuş, Z., Mutluer, M., Subaş, T., Güven, F., Akdeniz, G., Cambaz, E., Hatipoğlu, İ., & Kabakan, M. (Ed.) (2014a). *Kırklareli kültür varlıkları envanteri projesi – Taşınmaz kültür varlıkları* (Cilt 1). Trakya Kalkınma Ajansı; Kırklareli İl Özel İdaresi; Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Gökçe Ofset. Ayrıca erişim: <https://kirkclarelienvanteri.gov.tr/>
- Macit, F., Balkan, D., Candar, İ., Korkmaz, G., Tuzkaya, E., Kurtulmuş, Z., Mutluer, M., Subaş, T., Güven, F., Akdeniz, G., Cambaz, E., Hatipoğlu, İ., & Kabakan, M. (Ed.) (2014b). *Kırklareli kültür varlıkları envanteri projesi – Taşınmaz kültür varlıkları* (Cilt 2). Trakya Kalkınma Ajansı; Kırklareli İl Özel İdaresi; Kırklareli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Gökçe Ofset. Ayrıca erişim: <https://kirkclarelienvanteri.gov.tr/>
- Su Değirmeni. (1980). İçinde Akarsu, F., Dalay, N., Dölen, E., Erdoğan, F., Günsel, E., İrzık, G., Oğuz, L., Savat, G., Soytürk, E., & Dalgıç, O. (Yay. kur.), *Araçlar, Gereçler, Aygıtlar, Teknolojik Yöntemler ve Sistemler Nasıl Çalışır: Gelişim A'dan Z'ye Bilim, Teknoloji ve İcatlar Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss. 1997–1999). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Traklar ya da Thraklar* (1986). İçinde A. Benk & A. Yalkut (Ed.), *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Cilt 19, s. 11677). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Trakya*. (1986). İçinde A. Benk & A. Yalkut (Ed.), *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss. 11677–11678). İstanbul: Gelişim Yayınları.

Trakya. (1992, Nisan). *Grand Master Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss. 1448–1449). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tuncel, M. (2022). Kırklareli- Marmara Bölgesinin Trakya Kesiminde Şehir ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl. İçinde A. H. Çavuşoğlu & M.S. Mertoğlu (Ed.). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA) (C. 25, ss. 478-480). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ayrıca erişim: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/25/C25008332.pdf>

Türkiye (Avrupa Kesimi ya da Trakya). (1981). İçinde *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 721–734). İstanbul: Gelişim Yayınları.

Yelkenli. (1980). İçinde Akarsu, F., Dalay, N., Dölen, E., Erdoğan, F., Günsel, E., Irzık, G., Oğuz, L., Savat, G., Soytürk, E., & Dalgıç, O. (Yay. kur.), *Araçlar, Gereçler, Aygıtlar, Teknolojik Yöntemler ve Sistemler Nasıl Çalışır: Gelişim A'dan Z'ye Bilim, Teknoloji ve İcatlar Ansiklopedisi* (Cilt 7, ss. 2317–2319). İstanbul: Gelişim Yayınları.

TEZLER

Akın, S. (2014). *Osmanlı Klasik Döneminde Tekirdağ ve Keşan: 1456-1556* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksu-Kılıç, L. (2024). *Osmanlı İstanbul'unda Ekmekçiler, Fırıncılar ve Değirmenciler (19. Yüzyılın İlk Yarı)* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Altın, B., N. (1992). *Işıklar (Ganos) Dağı ve Çevresinin Neotektonik Dönem Jeomorfolojik – Tektonik Gelişimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü.

Bardavit, B. (2007). *Judeo-Espanyol Atasözlerinde 1850-1950 Arası Çorlu Musevilerinin Günlük Yaşamı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bektaş, B., N. (2019). *Understanding the Conversation Process of the Gallipoli Historical Site* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çekirdek, M. (2015). *Türkiye'deki Akdeniz Tipi Yel Değirmenlerinin Endüstriyel Miras Bağlamında Korunması ve Yeniden Değerlendirilmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dağlı, B. (2010). *Tekirdağ ve Çorlu'nun İklim Özellikleri Bakımından Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, M. (2018). *Kilitbahir Kalesi Geç Dönem Osmanlı Yapılarının Arkeolojik ve Tarihsel İncelemesi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanal, H. (2015). 20. *Yüzyıl Başlarında Tekfırdağı Sancağı (1900-1912)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okçuoğlu, T. (2000). 18. ve 19. *Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2008). *Türkiye'de İçgöç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztemiz, A. A. (2023). *Keşan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Kentsel Fonksiyonları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezgin, İ. (1991). *1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazâsı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezgin, İ. (1998). *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Toptaş, B. (2012). *Kırklareli Merkez İlçe ve Köylerindeki Gayrimüslim Eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HARİTALAR

Australian War Memorial. (1914–1918). *Kirthia* [Harita]. Yayınlanmış Koleksiyon. G7432.G1 S65 VIII.44b. Erişim adresi: <https://www.awm.gov.au/collection/C1235196>

British War Office. (1916). Dönemin haritası: İngilizlerin 1916 yılında yaptığı haritada Mal Tepe [Harita]. Çanakkale Muharebeleri 1915. <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/ariburnu/237-mal-tepe>

Dokaupil, R., Telicka, A., & von Mor, E. (1940). *Gallipoli 44° 40'* [Harita, 1:200.000]. Kartograf: ObOffiz. R. Dokaupil; Führ. A. Telicka (Geripp); Techn. Rat. E. v. Mor (Terrain). Viyana: K.u.k. Militärgeographisches Institut. <https://www.oldmapsonline.org/en/%C3%87anakkale?gid=a1847301-5bf9-5ed3-89ad-cb82a7df8fe7#position=11.4227/40.3367/26.3942&year=1940>

Gautsch, E. & Fischbacher, R. (1907). *Dimotika 44 ° 41'* [Harita]. 1:200 000 [Ölçek]. Viyana: K.u.k Militärgeographisches Institut. Ayrıca erişim: <https://www.oldmapsonline.org/en/maps/364f0247-0aef-50c3-8f32-cdb35761ef84?gid=20bf6a48-81ca-5bbc-8434-2ec29cd42121&year=1907#position=8.1257/40.992/26.334>

Gautsch, E., Fischbacher, R. & Ginzkey, K. (1907). *Rodosto 45 ° 41'* [Harita]. 1:200 000 [Ölçek]. Viyana: K.u.k Militärgeographisches Institut. Ayrıca erişim: <https://www.oldmapsonline.org/en/S%C3%BCleymanpa%C5%9Fa?gid=d505ac1a-1cc3-59ff-a2a4-8dd5ff17fd79#position=12.13/40.957/27.4915&year=1931>

Generalstab des Heeres, Abteilung für Kriegskarten und Vermessungswesen. (1940). *Generalkarte von Mitteleuropa: Balkan* [Harita]. 1:200.000 [Ölçek]; Blatt 45/42: Burgas; Sonderausgabe XI, Nur für den Dienstgebrauch]. Berlin: Generalstab des Heeres. Ayrıca erişim: <https://www.oldmapsonline.org/en/maps/2e0c5191->

[6efb-5dac-9327-e1d9de2b32e0?gid=6f9fc230-5113-52a2-a687-0138bab91b2f#position=10.7401/42.5354/27.3293/-0.21&year=1940](https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/dardanellestroy-sprattgraves-1844)

Graves, T. & Spratt, T., A., B. (1844, Haziran 25). *Asia Minor: Entrance of the Dardanelles with the Plain of Troy and Tenedos*. [Harita]. 1:76000. London: British Hydrographic Office adına J. & C. Walker. Ayrıca erişim için: <https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/dardanellestroy-sprattgraves-1844>

Jarekadam. (2019, Kasım 5). Via Militaris ve Via Egnatia (Via Militaris and Via Egnatia) [Harita]. Wikipedi. Çevrimiçi erişim: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Via_Militaris_and_Via_Egnatia_EN.jpg

Kiepert, H. (1877). *Special-Karte vom Östlichen Rumelien (Ant: Thracien) nach den Englischen und Russischen Küstenaufnahmen Österreichischen und Russischen Recognoscirungen verschiedenen Eisenbach-Vermessungen und Reiserouten, vorzüglich Aug: Viquesnel's zusammengestellt von H. Kiepert* [Harita]. 1:540000 [Ölçek]. Bibliothèque nationale de France Gallica [Fransız Ulusal Kütüphanesi – Sayısal Kütüphanesi]. Erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53102731h/fl.item.zoom#>

Noltz, F. & Kortsch, F. (1903). Burgas 45 ° 42° [Harita]. 1:2 000 000 [Ölçek]. Viyana: K.u.k. Militärgeographisches Institut. Ayrıca erişim: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/45-42.jpg>

Noltz, F., & Ritt von Mor, E. (1899). *Midia 46 ° 42°* [Harita]. 1:200 000 [Ölçek]. [Kısmen düzeltilmiş 22 Aralık 1910]. Viyana: K.u.k. Militärgeographisches Institut. Ayrıca erişim: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/200e/46-42.jpg>

Ortelius, A. (civ. 1595). *Thraciae Veteris Typus* [Harita]. Parergon içinden; Theatrum Orbis Terrarum'ın eşlik kitabı. İlk yayın: Antwerpen. Ayrıca erişim: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e9/Thraciae-veteris-typvs.jpg>

Pakko (Πακκο). (t.y.). *Trakya: Tarihi ve Coğrafi Bölge ile Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin Günümüzdeki Sınırları* (Θράκη: Ιστορική και γεωγραφική περιοχή)

και τα σύγχρονα σύνορα Ελλάδας, Βουλγαρίας, Τουρκίας) [Harita]. Vikipedi. Çevrimiçi erişim:

https://el.wikipedia.org/wiki/Θράκη#/media/Αρχείο:Thrace_and_present-day_state_borderlines-gr.png

Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (TWEA). (2020, Ocak). *Turkish Wind Power Plant Atlas* [PDF harita]. Erişim tarihi 8 Haziran 2025, <https://www.tureb.com.tr/lib/uploads/be0b88c2fa145370.pdf>

ÇEVİRİMİÇİ UYDU GÖRÜNTÜLERİ

DTU Wind Energy & World Bank. (t.y.). *Global Wind Atlas: Turkey*. Küresel Rüzgar Atlası (Global Wind Atlas). Çevrimiçi erişim: <https://globalwindatlas.info/en/area/Turkey/>

Google Earth. (2025a). [Koordinatlar: 40°43'13"N 26°04'55"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Enez,+Edirne/@40.72033672,26.08198848,6.48643417a,4775.99540784d,35y,0h,0t,0r/data=CnsaTRJHCiUweDE0YjE4YTgxM2QyMTEzNDE6MHg4ZThkMmFlZGUyNjFhMzNiGVVoIjBnXERAIYcXRKSmFTpAKgxFbmV6LCBFZGlybmUYAiABliYKJAKBPkh8_C9EQBFpMsxKuRJEQBmcjTBR7d46QCF1Fq-OLzg6QEICCAE6AwoBMEICCABKDQj8BEAA

Google Earth. (2025b). [Koordinatlar: 40°43'08"N 26°05'05"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/Enez,+Edirne/@40.72235601,26.08279254,18.85408522a,601.10510593d,35y,37.60167765h,0t,0r/data=CiwiJgokCQE-SHz8L0RAEWkyzEq5EkRAGZyNMFHt3jpAIXUWr44vODpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA>

Google Earth. (2025c). [Koordinatlar: 40°43'18"N 26°05'04"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/Enez,+Edirne/@40.72187161,26.08446852,27.40246673a,805.29484264d,35y,31.84374075h,0t,0r/data=CiwiJgokCQE-SHz8L0RAEWkyzEq5EkRAGZyNMFHt3jpAIXUWr44vODpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA>

- Google Earth. (2025d). [Koordinatlar: 40°43'20"N 26°04'58"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Enez,+Edirne/@40.72245715,26.08298277,20.45379476a,1192.27518025d,35y,14.8409819h,0.17969233t,0r/data=CiwiJgoKQE-SHz8L0RAEWkyzEq5EkRAGZyNMFHt3jpAIXUWr44vODpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA
- Google Earth. (2025e). [Koordinatlar: 40°51'09"N 26°37'59"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Ke%0c5%9fan+Lisesi,+A%0c5%9fa%0c4%9f%0c4%b1+Zaferiye,+Hastane+Caddesi,+Ke%0c5%9fan%2fEdirne/@40.85256574,26.63307611,130.91316775a,1327.32604536d,35y,36.95476843h,0.22328029t,0r/data=CiwiJgokCdCmgPn5bURAEbtJjIEQbERAGbBH4Y8ApTpAIXCNKWZ-nzpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA
- Google Earth. (2025f). [Koordinatlar: 41°43'58"N 27°13'32"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/%0c4%b0stasyon,+K%0c4%b1rklareli+Merk ez%2fK%0c4%b1rklareli/@41.7327467,27.22567316,2869.86903017a,10.04431109d,35y,3.24347538h,0.0994538t,0r/data=CiwiJgokCbMtkXcd30RAEXDVwXB43URAGbzG4RiTPztAIQmG0qEBNjtAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA
- Google Earth. (2025g). [Koordinatlar: 41°40'27"N 26°34'19"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/edirne/@41.67444937,26.57207078,103.51195118a,5723.46155224d,35y,3.77754905h,0.20549408t,360r/data=CiwiJgokCRgenqY6SUVAEZqZ0Yco3j5AGcp9b0x3HktAIVhdLGRvtDJAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA
- Google Earth. (2025h). [Koordinatlar: 40°58'13"N 27°09'38"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Dedecik,+S%0c3%bcleymanpa%0c5%9fa%2fTekirda%0c4%9f/@40.97041698,27.16079831,130.41698476a,650.18492416d,35y,3.41986332h,0t,0r/data=CiwiJgokCdGwC09w1kRAEWepF6O1URAGYHldDLXkDpAIfvjzRiyizpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA
- Google Earth. (2025i). [Koordinatlar: 40°40'04"N 27°11'08"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/%0c5%9eak%0c3%b6y,+Tekirda%0c4%9f/@>

[40.66793498,27.1855613,272.92026099a,23037.10379844d,35y,342.51799642h,0t,0r/data=CiwiJgokCVE_BhuybkRAEfre7p88VERAGcDr3rJvmjtAlE0gC4WPAjtAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0](https://earth.google.com/web/search/Kirazl%c4%b1,%c5%9eark%c3%b6y%2fTekirda%c4%9f/@40.70263235,27.26299387,333.13809125a,768.97253135d,35y,-13.49979332h,0.08871432t,0r/data=CiwiJgokCa9yoxEUY0RAEVWKH9rgR0RAGUFGYehuZDtAlbKmNCOO-jpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0)

Google Earth. (2025j). [Koordinatlar: 40°42'09"N 27°15'46"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Kirazl%c4%b1,%c5%9eark%c3%b6y%2fTekirda%c4%9f/@40.70263235,27.26299387,333.13809125a,768.97253135d,35y,-13.49979332h,0.08871432t,0r/data=CiwiJgokCa9yoxEUY0RAEVWKH9rgR0RAGUFGYehuZDtAlbKmNCOO-jpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0

Google Earth. (2025k). [Koordinatlar: 41°09'35"N 27°48'19"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Kaz%c4%b1miye,+Salih+Omurtak+Cadde si,%c3%87orlu%2fTekirda%c4%9f/@41.15979624,27.80551644,178.46149674a,1653.96146341d,35y,11.69696514h,0t,0r/data=CiwiJgokCVJlms54mkRAEe6q4CH7j0RAGbSHWZJx7DtAIYSMbSnvrztAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0

Google Earth. (2025l). [Koordinatlar: 41°09'37"N 27°48'27"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Kaz%c4%b1miye,+Salih+Omurtak+Cadde si,%c3%87orlu%2fTekirda%c4%9f/@41.16045285,27.80751277,172.33864076a,421.03754847d,35y,20.87559734h,0.12243949t,0r/data=CiwiJgokCVJlms54mkRAEe6q4CH7j0RAGbSHWZJx7DtAIYSMbSnvrztAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0

Google Earth. (2025m). [Koordinatlar: 41°15'17"N 27°52'39"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/Velime%c5%9fe,+Ergene%2fTekirda%c4%9f/@41.25489674,27.87750263,136.01804341a,3770.78885707d,35y,0.0118808h,0t,0r/data=CiwiJgokCRwfXwroIERAEX6_JbkrlERAGWd4R7gW0DtAlcIa4UVczTtAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_wEQAA?authuser=0

Google Earth. (2025n). [Koordinatlar: 41°15'25"N 27°52'47"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/@41.25715156,27.87992143,138.17577005a,622.35873277d,35y,->

3.42962841h,0.30531867t,0r/data=CgRCaggBOgMKATBCaggASgOI_
ARAA?authuser=0

Google Earth. (2025o). [Koordinatlar: 40°24'45"N 26°40'01"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/@40.41269918,26.66715684,21.85849126a,4258.62355156d,35y,-32.51144679h,0.30551125t,0r/data=CgRCAggBOgMKATBCAggASgOIARAA?authuser=0>

Google Earth. (2025p). [Koordinatlar: 40°21'02"N 26°25'47"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/Karainebeyli,+Gelibolu%2f%c3%87anakkale/@40.35058826,26.42990445,86.30351826a,1376.59596626d,35y,359.99984108h,0t,0r/data=CiwiJgokCd-vxSf0N0RAETH2lyC1MURAGXDOWN9wtDpAlaWqG5McoTpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA?authuser=0>

Google Earth. (2025r). [Koordinatlar: 41°09'39"N 28°28'59"E]. Erişim:
<https://earth.google.com/web/search/%c3%87ATALCA/@41.14903316,28.47218381,17.79604325a,2728.83746738d,35y,-115.93745638h,73.19375324t,0r/data=CiwiJgokCVNokcbe1URAEZbNRi5T1URAGXDPvzk9kzpAIQ48LNdFkDpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA>

Google Earth. (2025s). [Koordinatlar: 41°10'28"N 28°27'54"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/%c3%87ATALCA/@41.14542519,28.4675873,81.51989771a,5078.43415384d,35y,242.73177228h,0t,0r/data=CiwiJgokCVNokcbe1URAEZbNRi5T1URAGXDPvzk9kzpAIQ48LNdFkDpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA>

Google Earth. (2025t). [Koordinatlar: 41°09'01"N 28°27'51"E]. Erişim: <https://earth.google.com/web/search/%c3%87ATALCA/@41.14594123,28.46437864,86.4020248a,710.56224601d,35y,242.73188413h,0t,0r/data=CiwiJgokCVNokcbe1URAEZbNRi5T1URAGXDPvzk9kzpAIQ48LNdFkDpAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCPwEQAA>

Google Earth. (2025u). [Koordinatlar: 41°26'15"N 28°25'11"E]. Erişim: [https://earth.google.com/web/search/Evcik+Plaj%*c4*%*b1*,+%*c3*%*87*atalca%*2f*%](https://earth.google.com/web/search/Evcik+Plaj%c4%b1,%c3%87atalca%2f%)

[c4%b0stanbul/@41.462998,28.34893361,35.34410933a,11125.76390418d,35y,359.99996807h,0t,0r/data=Co4BGmASWgokMHg0MGEwNzl0ZTg3MjY0MW E3OjB4MTFiNjQyNmU1N2VhNmY5GUw8VtvuURAlSXqYFhZYjxAKiBFd mNpayBQbGFqxLEsIMOHYXRhbGNhL8Swc3RhbmJ1bBgCIAEiJgokCYwF ECe4v0RAEarvbVObtKRAGbQEsWpAdDxAIbcBtADQQjxAQgIIAToDCgEw QgIIAEoNCP_____wEQAA](https://earth.google.com/web/search/gelibolu/@41.462998,28.34893361,35.34410933a,11125.76390418d,35y,359.99996807h,0t,0r/data=Co4BGmASWgokMHg0MGEwNzl0ZTg3MjY0MW E3OjB4MTFiNjQyNmU1N2VhNmY5GUw8VtvuURAlSXqYFhZYjxAKiBFd mNpayBQbGFqxLEsIMOHYXRhbGNhL8Swc3RhbmJ1bBgCIAEiJgokCYwF ECe4v0RAEarvbVObtKRAGbQEsWpAdDxAIbcBtADQQjxAQgIIAToDCgEw QgIIAEoNCP_____wEQAA)

Google Earth. (2025v). [Koordinatlar: 40°07'19"N 28°00'01"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/gelibolu/@40.50225788,27.01324352,6.5543121a,186660.24834003d,35y,359.99998432h,0t,0r/data=CiwiJgokCWHcPw4LvERAESnwGQl04UNAGRbJ30Esjz1AIbK4KUEx7ThAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA

Google Earth. (2025y). [Koordinatlar: 40°07'12"N 29°41'52"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/gelibolu/@40.83275673,27.40878264,340.19880818a,360801.90516595d,35y,359.99998505h,0t,0r/data=CiwiJgokCWHcPw4LvERAESnwGQl04UNAGRbJ30Esjz1AIbK4KUEx7ThAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA

Google Earth. (2025z). [Koordinatlar: 40°06'58"N 27°07'38"E]. Erişim: https://earth.google.com/web/search/gelibolu/@40.28839654,26.53485061,12.1384022a,105131.82252321d,35y,359.99998717h,0t,0r/data=CiwiJgokCWHcPw4LvERAESnwGQl04UNAGRbJ30Esjz1AIbK4KUEx7ThAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA

Netcad. (2021). *Netcad 360 Edirne Kent Rehberi* [Harita verisi]. Erişim: <https://webgis.edirne.bel.tr/keos/>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025a, Mayıs 30). Parsel sorgu: Edirne, Enez, Gaziömerbey, 25 Ada, 14 Parsel, G16-D-02-C-1-B Pafta, On Değirmenler Mevkii. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/40.72140856551039/26.08480989933014>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025b, Haziran 4). Parsel sorgu: Kırklareli, Merkez, Hacızekeriya, 430 Ada, 56 Parsel, Yanıkkışla

Mevkii. Askeri Resmi Kargir Binalar ve Eğitim Alanı [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogرافي/41.73892075027746/27.235311269760135>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025c, Haziran 6). Parsel sorgu: Kırklareli, Merkez, Karakaş, 267 Ada, 4 Parsel, Değirmen (Un Fabrikası) Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogرافي/41.728138157207916/27.219057083129886>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025d, Haziran 6). Parsel sorgu: Kırklareli, Merkez, Karakaş, E18-D-05-A3-D Pafta, 38 Ada, 8 Parsel, Un Fabrikası Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogرافي/41.7282222312053/27.21886932849884>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025e, Ağustos 1). Parsel sorgu: Tekirdağ, Süleymanpaşa, Dedecik, 5 Pafta, [-] Ada, 96 Parsel, Tarla Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogرافي/40.96897887231117/27.162408828735355>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025f, Ağustos 1). Parsel sorgu: Tekirdağ, Şarköy, Kirazlı, G-18-C-01-D-4 Pafta, 261 Ada, 32 Parsel, Arsa Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/164863/261/32/1754070987122>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025g, Ağustos 1). Parsel sorgu: Tekirdağ, Şarköy, Kirazlı, G-18-C-01-D-4 Pafta, 261 Ada, 30 Parsel, Arsa Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim: <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogرافي/40.70220986826018/27.261258959770206>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025g, Ağustos 1). Parsel sorgu: Çanakkale, Gelibolu, Karainebeyli, H-16-B-14-C-4-D Pafta, 307

Ada, 29 Parsel, Yel Değirmeni Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim:

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/155255/307/29/1754076876165>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025h, Ağustos 1).

Parsel sorgu: Çanakkale, Gelibolu, Karainebeyli, H-16-B-14-C-4-D Pafta, 307 Ada, 28 Parsel, Arsa Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim:

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/155255/307/28/1754077373425>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025i, Ağustos 1).

Parsel sorgu: Çanakkale, Gelibolu, Karainebeyli, H-16-B-14-C-4-D Pafta, 307 Ada, 28 Parsel, Arsa Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim:

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/155255/307/28/1754077660483>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025k, Ağustos 1).

Parsel sorgu: Çanakkale, Gelibolu, Karainebeyli, H-16-B-14-C-4-D Pafta, 305 Ada, 2 Parsel, Yel Değirmeni Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim:

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/155255/305/2/1754231117074>

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. (2025l, Ağustos 3).

Parsel sorgu: Tekirdağ, Çorlu, Nusratiye, 54 Pafta, 2841 Ada, 12 Parsel, Arsa Nitelik. [Parsel Sorgu Çevrimiçi Tarayıcı Uydu Görüntüsü]. Erişim:

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/41.16033692968205/27.808799743652347>

Yandex. (t.y.). Çifte Yeldeğirmeni sokak, Keşan, Edirne [Harita]. Yandex Maps.

https://yandex.com/maps/104755/kesan/geo/cifte_yeldegirmeni_sok_/4791740025/?ll=26.631329%2C40.851004&z=19.73

ÇEVİRİMİÇİ SÖZLÜK VE KILAVUZLAR

Nisanyan Sözlük. (t.y.). *Rüzgâr*. İçinde Nisanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi.

Erişim tarihi: Kasım, 11, 2024,

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/r%C3%BCzgar>

Nisanyan, S. (t.y.). *Nisanyan Yeradları Sözlüğü*. <https://www.nisanyanyeradlari.com>

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Değirmen. İçinde Güncel Türkçe sözlük. Erişim tarihi: Kasım,

28, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Rüzgâr. İçinde Coğrafya terimleri sözlüğü- 1980. Erişim tarihi:

Kasım, 11, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Rüzgâr. İçinde Güncel Türkçe sözlük. Erişim tarihi: Kasım, 24,

2024, <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Tarih Kurumu. (2025). Tarih Çevirme Kılavuzu. Erişim tarihi 18 Haziran 2025,

<https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

SÖZLÜ TARİH RÖPORTAJLARI

Yerler ve İzler. (2024a, Aralık 23). Gelibolu Fener Meydanı, Cemal Altın İle Röportaj:

22 Aralık 2024 [Video]. YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=xtVbjdbW9Js>

Yerler ve İzler. (2024aa, Kasım 10). Gelibolu Karainebeyli Köyü Yalnız (Yel)

Değirmen(i) Yerinde İnceleme [Video]. YouTube.

<https://youtu.be/t92P21OGveg?si=QD5eWfR6otiGyXDn>

Yerler ve İzler. (2024ab, Kasım 10). Gelibolu Karainebeyli Köyü Sıralı Yel

Değirmenleri Yerinde İnceleme [Video]. YouTube.

https://youtu.be/_aA98dEJDF4?si=2ZyVTI95Hm3kfDMI

Yerler ve İzler. (2024ac, Ekim 10). Bulgaristan-Nesebar Kuyruklu Tip Ahşap Yel

Değirmeni Müzesi, -Dış Mekan Çekimi, 10 Ekim 2024 [Video]. YouTube.

<https://www.youtube.com/shorts/PUHbjw8djc0>

- Yerler ve İzler. (2024ad, Ekim 10). Bulgaristan-Nesebar Kuyruklu Tip Ahşap Yel Değirmeni Müzesi, İç Mekan Çekimi, 10 Ekim 2024 [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/shorts/Z_NTP-UjtyU
- Yerler ve İzler. (2024ae, Kasım 10). Karainebeyli Köyü Tarihi Kıraathanede Yel değirmenleri hakkında Ali Yıldırım ile Röportaj [Video]. YouTube. https://youtu.be/YWr3jvKyWG8?si=8t0Yl6_rM_RdfML-
- Yerler ve İzler. (2024b, Haziran 21). Edirne-Enez “On Değirmenler Mevkii” Hakkında Semra Kasımoğlu Röportajı: 21 Haziran 2024 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=k1cmX2McBjE>
- Yerler ve İzler. (2024c, Aralık 23). Çanakkale Eceabat-Küçükanaftalar Köyü Değirmen Alanı | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/oJu3yEaBaHk>
- Yerler ve İzler. (2024ç, Aralık 23). Çanakkale-Eceabat, Bigalı Köyü Rekonstrüktif Yel değirmeni müzesi | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/baYHvItWJ8k>
- Yerler ve İzler. (2024d, Aralık 23). Eceabat'a (Maydos) Genel bakış- Geçmişte var olan değirmenlerin konumları | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/-miw0Kvmm3s>
- Yerler ve İzler. (2024e, Aralık 23). Eceabat (Maydos) Kilisetepe Adem Ejder ile Röportaj-3 | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/WGVaBcIwca4>
- Yerler ve İzler. (2024f, Aralık 23). Eceabat (Maydos) Kilisetepe’de Adem Ejder ile Röportaj-2 | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. https://youtu.be/Zz_ulouxln4
- Yerler ve İzler. (2024g, Aralık 23). Eceabat (Maydos) Eski belediye başkanı Adem Ejder ile röportaj-1 | 22 Aralık 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/a4vq1HcWKEw>
- Yerler ve İzler. (2024h, Ekim 20). İstanbul-Çatalca Ferhatpaşa Mahallesi, Atlı değirmen kalıntısı görünümü 12 Mayıs 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/n-2-fJuRf7I>

- Yerler ve İzler. (2024i, Ekim 20). İstanbul-Çatalca Ferhatpaşa Mahallesi, Atlı değirmen kalıntısı, Hüseyin Bükülmez Röportajı-2 |12 Mayıs 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/18LbDSTKtm4>
- Yerler ve İzler. (2024j, Ekim 20). İstanbul-Çatalca Ferhatpaşa Mahallesi, Yel değirmenleri mevkii, Hüseyin Bükülmez Röportajı |12 Mayıs 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/N94-rNOhvjY>
- Yerler ve İzler. (2024k, Eylül 13). Yunanistan-Mikonos, Korunmamış Yel Değirmeni 11 Eylül 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/CujZfuCevu8>
- Yerler ve İzler. (2024l, Eylül 13). Yunanistan-Mikonos Boni'nin Yel Değirmeni Dış Mekân Çekimi,11 Eylül 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/tbtF2CFILbA>
- Yerler ve İzler. (2024m, Eylül 13). Yunanistan-Mikonos Boni'nin Yel Değirmeni, İç Mekân Çekimi 11 Eylül 2024 [Video]. YouTube. https://youtu.be/mSOfo_vui-4
- Yerler ve İzler. (2024n, Şubat 23). Tekirdağ- Çorlu “Yel Değirmeni Sokak Röportajı [Video]. YouTube. <https://youtu.be/Y3qmNexpNo>
- Yerler ve İzler. (2024o, Şubat 23). Çorlu Kemaliye Mahallesi Yel değirmeni Sokağı Hakkında Levent Güngör Röportajı [Video]. YouTube. <https://youtu.be/g2TSRoNy6Sc>
- Yerler ve İzler. (2024p, Şubat 23). Ergene Velimeşe Mahallesi (Beldesi) Değirmen Bağçesi Hakkında Zeki Güler Röportajı [Video]. YouTube. https://youtu.be/t_dHo3aDBel
- Yerler ve İzler. (2024q, Şubat 23). Ergene Velimeşe Mahallesi (Beldesi) Yel Değirmenleri Hakkında Zeki Güler Röportajı -2 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/E93zeHP3KX8>
- Yerler ve İzler. (2024r, Şubat 23). Ergene Velimeşe Mahallesi (Beldesi) Yel Değirmenleri Hakkında Zeki Güler Röportajı -1 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/hqJpXuMFrMY>

- Yerler ve İzler. (2024s, Şubat 23). Ergene Velimeşe Mahallesi (Beldesi) Yel Değirmenleri Hakkında Zeki Güler Röportajı -2 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/E93zeHP3KX8?si=WOrtORmly9aoSf3N>
- Yerler ve İzler. (2024t, Şubat 12). Şarköy İğdebağları Köyü / Mahallesi (Araplı Köyü) Yel Değirmenleri Ali Ayta Röportajı-4 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/sfLAHw1PS1w>
- Yerler ve İzler. (2024u, Şubat 12). Şarköy İğdebağları Köyü / Mahallesi (Araplı Köyü) Yel Değirmenleri Mustafa Ögül Röportajı-3 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/XIdvhljpk3sv>
- Yerler ve İzler. (2024v, Şubat 12). Şarköy İğdebağları Köyü(Araplı Köyü) Yel Değirmenleri Mustafa Ögül & Abdurrahman Dağlar Röportaj-2 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/gplaFrSmSIA>
- Yerler ve İzler. (2024w, Şubat 12). Şarköy İğdebağları Köyü / Mahallesi (Araplı Köyü) Yel Değirmenleri Mustafa Ögül Röportaj-1 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/BcR4ePeCKjI>
- Yerler ve İzler. (2024x, Şubat 12). Şarköy Kirazlı Köyü 2. Yel Değirmeni Kalıntıları, 11 Şubat 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/9Q-YACd0T80>
- Yerler ve İzler. (2024y, Şubat 12). Şarköy Kirazlı Köyü 1. Yel Değirmeni Kalıntıları Yerinde İnceleme |11 Şubat 2024 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/DxYQ7Oci1v8>
- Yerler ve İzler. (2024z, Şubat 12). Şarköy Kirazlı Mahallesi (Köyü) Yel Değirmenleri Hakkında Şefik Başlıoğlu & Salih Mutlu Röportajları [Video]. YouTube. https://youtu.be/tQ-6hTChT_U
- Yerler ve İzler. (2025a, Nisan 20). Kırklareli Merkez- Çamlık tepesinde Cemre Gökçe Bey ile röportaj: 20 Nisan 2025 [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=WqCVi_gW9-8
- Yerler ve İzler. (2025b, Nisan 20). Kırklareli Merkez Yanıkkışla Mevkii, geçmişte bulunan yel değirmenleri | 20 Nisan 2025 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=fJdGOVarXi4>

- Yerler ve İzler. (2025c, Temmuz 6). 1960'lı yıllarda Edirne'deki yel değirmenleri | Rafet Güngörür ile röportaj, [Video]. YouTube. https://youtu.be/Z0IoxU_lWY
- Yerler ve İzler. (2025d, Haziran 29). Tekirdağ Dedecik yel değirmeni | İrfan Yıldırım ile Röportaj, 29.06.2025 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/cv-hrHqyvBo>
- Yerler ve İzler. (2025e, Haziran 29). Tekirdağ Dedecik Köyü İrfan Yıldırım ile Röportaj | 29.06.25 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/VYX9xeHOOVI>
- Yerler ve İzler. (2025f, Temmuz 26). Küresel Rüzgar Atlası'nda (GWA) Yüksekliklere Göre Türkiye'deki Ortalama Rüzgar Hızları [Video]. YouTube. <https://youtu.be/98LqyMSBaJ4?si=P7JgXnG-lhGXTc3->
- Yerler ve İzler. (2025g, Temmuz 28). Küresel Rüzgar Atlası'nda (GWA) Yüksekliklere Göre Trakya'daki Ortalama Rüzgar Hız ve Güçleri [Video]. YouTube. <https://youtu.be/yEM-7tWz0Qc>
- Yerler ve İzler. (2025h, Haziran 29). Çatalca-Yalıköy Anastasios Surları ile yel değirmeni ilişkisi| 13.07.25 [Video]. YouTube. <https://youtu.be/VMDqEeQUA20?si=Y3ylXv6KY98BKTBx>

YAZARI BELLİ OLMAYAN ÇEVİRİMİÇİ BİLGİLER

- Gelders Archief. (t.y.). *Geschiedenis van de Collectie* [Koleksiyonun tarihçesi]. <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miview=inv2&milang=nl&micode=4385&minr=70847006#inv3t1>
- İnece Belediyesi. (t.y.). *Tarihçemiz*. <https://www.inece.bel.tr/sayfa/tarihcemiz.html>
- Kapadokya Jeopark. (t.y.). *Kerpiç Yel Değirmeni* [Anonim (Nevşehir İl Özel İdare Binası) Çevrimiçi Bilgi]. Erişim adresi: https://kapadokyaieopark.com.tr/tr/Geopark/kerpic-yel-degirmeni_101
- Kıy1 Emniyeti Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Gelibolu Feneri* [Anonim (Kıy1 Emniyeti Genel Müdürlüğü) Çevrimiçi Bilgi]. Erişim: <https://www.kiyiemniyeti.gov.tr/yer-detay/245/GELIBOLU-FENERI>

YALNIZCA ÇEVİRİMİÇİ OLARAK YAYIMLANAN MAKALELER, ÇEVİRİLER, BLOG YAZILARI VE SOSYAL MEDYA PAYLAŞIMLARINA GETİRİLEN YORUMLAR

- Atılğan, A. (2014, Ocak 16). *Bu Fotoğraf Yel değirmeni'nin Eski Fotoğrafı Değildir*. MİMDAP. Erişim: <https://mimdap.org/gozlem/bu-fotodhraf-yelledhirmeninin-eski-fotodhrafy-dedhildir/>
- Başlı, A. C.; Altınoğlu, R. & Cangül, C. (2025, April 16). *Eski Un Fabrikası* [Websitesi]. Kültür Envanteri. <https://kulturenvanteri.com/yer/eski-un-fabrikasi-kirklareli/#17.1/41.728153/27.218779>
- dimitris [δημήτρης]. (26 Haziran 2025). *Ένεκα της κατασκευής πλευστών μύλων επί του Έβρου* [Meriç Nehri üzerinde yüzer değirmenlerin inşası nedeniyle]. Η φωνή της Θράκης, 23 Ιουνίου 1879 [Trakya'nın Sesi gazetesi, 23 Haziran 1879] [Dijital gazete kupürü]. [adrianou125.blogspot.com. https://adrianou125.blogspot.com/search/label/%CE%91%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AD%CF%82%20%CE%95%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82-Edirne%20Old%20Newspapers](https://adrianou125.blogspot.com/search/label/%CE%91%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7%20%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AD%CF%82%20%CE%95%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82-Edirne%20Old%20Newspapers)
- Dinç, A. (2018). *Mikes Kelemen Türk Ülkesinden Mektuplar*. IOAtlas. http://www.ioatlas.org/ana-sayfa/p502_action/displayitem/item_id/69
- elismond.com. (2011, Şubat 12). *II. Rákóczi Ferenc – 24 év emigrációban. / Rodosto-ostorod (16. életrajzi fejezet)* [II. Rákóczi Ferenc – 24 yıl sürgünde. / Tekirdağ-ostorod (16. biyografik bölüm)]. WordPress. <https://elismond.wordpress.com/2011/02/12/ii-rakoczi-ferenc-24-ev-emigracioban-rodosto-ostorod-15-eletrajzi-fejezet/>
- Hayatın İçi. (2022, 18 Mart). *Çanakkale Savaşı, Gelibolu Seferi* [Çevrilmiş makale; içindeki harita: "Çanakkale Haritası (c. 1900), Encyclopædia Britannica'nın 10. baskısından alınmıştır"]. <https://www.britannica.com/event/Gallipoli-Campaign>
- Ketenciler, N. (2024, Aralık 21). [Yorum bir Facebook fotoğraf paylaşımına: "Kayalı mahallesi. Değirmen kırı. Ali Kale okulunun karşısı."]. Facebook.

https://www.facebook.com/Zerlanis/photos/ke%C5%9Fan%C4%B1n-tarihi-fabrikalar%C4%B1-yel-de%C4%9Firmenlerikaynak-arif-do%C4%9Fan-ar%C5%9Fivi/1118580183607182/?_rdr

Kılıçoğlu, İ. (2019). [Yorum: Bir Facebook fotoğraf paylaşımına: “*eski hayvan pazarın olduğu yer eski hamdi beyin yag fabrikası*”]. Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10155359571096649&id=142369686648&set=a.416611306648&rdid=fe1nRAElwXNns0Yv&share_url=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fshare%2F15MQB876SE%2F#

Koller Gallery & Fine Art Dealers. (2021). *Edvi Illés, Aladár: Biography*. https://www.kollergaleria.hu/artist/edvi_illes_aladar-1254-en#

Smith, A. (Çev. & Haz.) (t. y.). Menander: Dis Exapaton & Plautus: Bacchides - Translation. Erişim: http://attalus.org/poetry/dis_exapaton.html

tekirdagsehir. (2024a, Ağustos 1). Tekirdağ Eski Resim 1906 [Instagram gönderisi; görsel üzerinde: “Tepe Değirmeleri 1906, Alador Elvies Kool”]. Instagram. https://www.instagram.com/p/C-IGVwmoH_Y/?igsh=dGozNThlMHR6cDU%3D&img_index=1

tekirdagsehir. (2024b, Ağustos 1). Tekirdağ Eski Resim 1906 [Instagram gönderisi; görsel üzerinde: “Namazgah Mezarlığı karşısında üç yel değirmeni, 1906”]. Instagram. https://www.instagram.com/p/C-IGVwmoH_Y/?igsh=dGozNThlMHR6cDU%3D&img_index=2

tekirdagsehir. (2024c, Ağustos 1). Tekirdağ Eski Resim 1906 [Instagram gönderisi; görsel üzerinde: “Eski Otogarın Olduğu Yerdeki Yel Değirmeni, 1906”]. Instagram. https://www.instagram.com/p/C-IGVwmoH_Y/?igsh=dGozNThlMHR6cDU%3D&img_index=3

Toptaş, B. (2020, Mayıs 5). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kırklareli İl Merkezinde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış* [Web sitesi]. Trakya Gezi. <https://www.trakya gezi.com/osmanlidan-cumhuriyete-kirklareli-il-merkezinde-saglik-alaninda-yapilan-calismalara-genel-bir-bakis/6/>

Uzun, İ. (2022, Ocak 25). *Tekirdağ’ın Yel Değirmenleri ve Konumları Hakkında Bilgi; Macar Ressam Aladár Edvi Illés’in 1900’lerin Başındaki Resmine Dayalı Yorum*

[Facebook gönderisi]. Facebook: Tekirdağ Tarihi (Bizante–Rodosto–Tekfurdağı) Grubu.
<https://www.facebook.com/groups/1536835126575390/posts/306103743748847>
7/

ÇEVİRİMDIŞI KURUMSAL ARŞİV VE KOLEKSİYONLAR

Ankara Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu

KİŞİSEL ARŞİVLER

Arif Doğan Arşivi

Barış Toptaş Arşivi

Ersin Fıçıcı Arşivi

Graham Lee Arşivi

Halil Kendir Arşivi

Mithat Atabay Arşivi

Osman Savran Arşivi

Sıdika Çakıl Arşivi.

Yalçın Bitikli Arşivi.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Attila Biçer

Bahri Berberoğulları

Erdoğan Köylüoğlu

Ersin Fıçıcı

Ertan Aksoy

Hayri Fehmi Yılmaz

Mehmet Akif Işın

Metin Karakuş

Naci Atay

Osman Savran

Suat Pençik

Zeynep Tokay



TEZ ÖĞRENCİSİNE AİT BİLİMSEL ÇIKTILAR

Konferans Bildirileri

Çakıl, S. & Özgüven, B. (2024). Bir Kent Olarak Enez'in Gelişim Süreci. İçinde Y. Yeşiloğlu; H., Palüzar & D., Z. Ütebay *Geçmişten Günümüze Edirne* (ss. 94-106). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Sıdika ÇAKIL, eğitim hayatına, bu tez çalışmasında da araştırma alanlarından biri olan Edirne'nin Enez ilçesinde başlamıştır. 2017 yılında Edirne Süleyman Demirel Fen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, 2018 yılında Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'ne girme hakkı kazanmıştır. 2022 yılında Kocaeli'deki dört yıllık lisans eğitimini tamamlayarak Edirne'ye dönmüş ve Trakya Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Aynı zamanda, yüksek lisans yapmaya başladığı tarih olan 2022 yılından bu yana özel bir mimarlık ofisinde çalışmaya devam etmektedir.